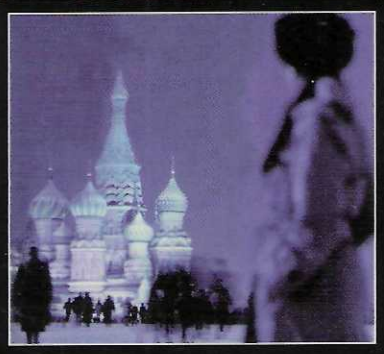
İmparatorluktan Cumhuriyete: Son Mevleviler

popüler
tarih

populertarih@ntv.com.tr Kasım 2000 Sayı 6 1.500.000TL

KGB'nin sırları

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA NASIL GİRDİK?

ISSN 1302-6577

Popüler Tarih ◆ KASIM 2000 ◆ SAYI 6

SON MEVLEVİLER ◆ DOSYA: KGB'NİN SIRLARI ◆ BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA NASIL GİRDİK?

merakediyorum@googlegroups.com

LÜTFÜ TINÇ
lutfu.tinc@ntv.com.tr

Mustafa Kemal'in ömrü ve Atatürk'ün 19 yılı

Mustafa Kemal Atatürk, 1938'in Kasım ayında gözlerini dünyaya yumdu, sonsuzluğa açtı. İlginçtir, 'Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri' Nutuk'u da ilk kez, 1927 yılının yine bir Kasım günü okumaya başladı... Nutuk'un ilk cümlesi şöyledir: "1335 (1919) senesi mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım". Bu cümle önemlidir ve ilk kez söylendiği, ilk kez kaleme alındığı günlerden bu yana, başkalarının ağzında, bambaşka düşüncelerle gereksiz, bıktırıcı bir hamaset yüküyle saflığı zedelenen bu cümle, çok vurucu bir başka gerçeğin de işaretçisidir: 'Gazi Paşa' bu ülkenin kaderine, ağırlığını 1919'da koymuştur. Matematik açık; bu ağırlık, 1919'dan 1938'e, sadece ve sadece 19 yıl sürmüştür. Yaptıkları ve yaptırabildikleri, bu 19 yıla sığmıştır. Yine matematikten medet umalım; 1919'da bu topraklarda yeni doğan bir bebek, 1938'de 19 yaşındadır; 1919'da 21 yaşında olan bir teğmen, 1938'de, 40 yaşında bir subaydır; bir Darülfünun mezunu, yine o yaşlarda bir öğretmen, bir ziraat mühendisi, bir mimardır. Mustafa Kemal'i ayakta görebilmiş olanlar da, '10. Yıl Marşı'nı birer öğrenci olarak söyleyebilmiş bu kuşağın çocuklarıdır... 21. yüzyıla girerken, 10 Kasım 1938'den bu yana, üç-dört kuşak geçti. Bu üç-dört kuşak, 10 Kasım'ları farklı ortamlarda, farklı biçimlerde algılayıp öyle andılar. Bu arada hepsi okullarında 'İnkılâp Tarihi' okudular; ama Atatürk'ün 19 yılını farklı farklı algılayanlar, farklı sonuçlara vardılar. Çünkü Atatürk'ün 19 yılının ardından, yıllar geçtikçe, bu dönemi bir 'kurtarıcı'nın iktidar dönemi olarak görmek eğilimi, puslu bir 'Atatürkçülük' yaratıyordu. Bir milletin, önderiyle birlikte, sırtında 'ateşten bir gömlek', bütün dünya önünde verdiği bir 'imtihan' dönemi olduğu unutulmaya yüz tutmuştu... Aslında bugün de 'imtihan' bitmiş değil. Farklı alanlarda devam ediyor. Bu bakış açısıyla, dün ile bugün arasındaki ilginç bir paralelliği, Lord Kinross'un 'Atatürk / Bir Milletin Yeniden Doğuşu' kitabından cımbızlamak mümkün: Lozan'da İngiltere Delegesi olan Sir H. Rumbold'un yardımcılarından Sir William Tyrrell, görüşmeleri izleyen Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis'e şunları söyler: "İki çeşit Türk biliyorduk; biri eski Türk, ki öldü. Biri de Jön Türk, ki o da artık yok oldu. Şimdi ötekilerden çok başka bir tip görüyoruz: İsmet Paşa. Bu bizim için üçüncü Türk'ü canlandırıyor. Kişiliği, tutumu konferansı öylesine etkiledi ki bugün birinci plana geçmiş bulunuyor. Öyleyse biz de bu barışı bu Türk'le imzalarız." Türkiye'nin, Türk insanının kendini değiştirerek yeni bir dünya içinde yer almak azminin geçmişi, bilinenden çok eskilere, yani son yıllardaki 'AB'ye girelim mi, girmeyelim mi?' tartışmalarının çok ötesinde, Lozan günlerine kadar uzanıyor. İşte, 10 Kasım'larda, bu tür paralellikleri anımsamakta, büyük fayda var.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle.

popüler tarih

NTV Haber Ajansı, Reklam ve Ticaret AŞ adına İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Müdür
E. Naci Başerdem
Yazı İşleri Müdürü
Lütfü Tınç
Editör
Kansu Şarman
Danışma Kurulu
Erhan Afyoncu, Gökhan Akçura, Fahri Aral, Ümit Bayazoğlu, Yücel Demirel, Edhem Eldem, Alpay Kabacalı, Haydar Kazgan, Ömer Koç, Orhan Koloğlu, Cüneyt Koryürek, İlber Ortaylı, Sami Önal, Necdet Sakaoğlu, Metin Sözen, Eser Tutel, Gültekin Yıldız
Görsel Yönetmen
Ayhan Koç
Fotoğraflar
Ali Öz, Vural Yazıcıoğlu
Operasyonel Koordinasyon
Nedim Özkan

DOĞUŞ İLETİŞİM
Reklam Direktörü
Zeynep Metin Dalman
Reklam Müdürü
Aslı Gülkan Demirkol
Müşteri İlişkileri Yönetmenleri
Didem Sarısu Destici, Ebru Dağlı, Gina Eşit, Hilal Sayılan
Rezarvasyon
Buket Tıkman
Tel: (0 212) 347 03 03
(Dahili: 303-304)
Tel: (0 212) 347 03 23 (Direkt)
Faks: (0 212) 347 03 13
Satış Müdürü
Cemal Araz
Abone Tel: (0 212) 630 17 00

Yönetim Merkezi
Eski Büyükdere Caddesi,
USO Center, No 59,
Maslak 80660 / İstanbul
Tel: (0 212) 335 48 70 – 71
Faks: (0 212) 335 00 30
Baskı ve renk ayrımı
Stampa
Dağıtım
BBD

İçindekiler

Kasım 2000

46 I. Dünya Savaşı'na nasıl girdik?
1914'ün Temmuz ayında, savaş yaklaşırken, hangi ülke ne tür hesaplar içindeydi? 2 Ağustos'ta, Almanya ile gizli anlaşma nasıl yapıldı?
M. Tanju Akad

3 Editörden
6 Okurlardan
10 Ayın tarihi
14 Basında bu ay
16 Karakutu
Kansu Şarman
18 Tartışma
10 Soruda Yeniçeriler
Erhan Afyoncu
24 Osmanlı'da suç ve ceza
Necdet Sakaoğlu
30 Tanzimat
Orhan Koloğlu
36 Bankalar Caddesi sergisi
Kansu Şarman
40 Haremağaları
Gökhan Akçura
64 Macaristan 1956
Masis Kürkçügil
68 Kırkambar
Feza Kürkçüoğlu
70 Yıldönümü: Orhan Veli
Sunay Akın
74 Son Mevleviler
Nezih Uzel
80 Nurbanu'nun hikayesi
Devrim Çakır
84 Trabzonspor
Vâlâ Somalı
88 Arkeoloji
Kemal Özdemir
92 Ders kitapları
Seza Sinanlar
94 Gelibolu buluşması
Savaş Karakaş
96 Ajanda
Nazlı Irmak
103 Burç
Metin And
104 Sinema
Haşmet Topaloğlu
108 Sahne
Metin And
110 Beyazcam
Aydın Erol
112 Halit Kıvanç'la Radyo Günleri
114 Gezi
Murat Küçük
118 İnternet
Serhat Ayan
120 Sahaf
Kansu Şarman
122 Kitap
Mürşit Balabanlılar
124 Albümlerden
Okşan Özferendeci
126 Müze
Nuray Mestci
128 Bulmaca
Sedat Yaşayan
130 Ayın fotoğrafı

DOSYA

53 KGB'nin Sırları
S.S.C.B.'nin dağılmasından ve bazı arşivlerinin açılmasından sonra, KGB hakkındaki tüm bilgilere artık ulaşıldığı sanıldı. Ancak Sovyet istihbarat servislerinin tarihi, sırları hâlâ çözülmemiş sayısız hikayeyi barındırmakta.
Hazırlayan: İsmet Akça

merakediyorum@googlegroups.com

Sanat ve edebiyat tarihi

Derginizi zevkle okuyorum. Diğer tarih dergilerine de göz atıyorum. Ama o dergilerdeki yazıları, daha çok, beni yakından ilgilendiriyorlarsa okuyorum. Sizinkini ise, ay boyunca, evire çevire okumaktan büyük bir tatmin duyuyorum. Yazıların dili, hangi yazarın kaleminden çıkmış olursa olsun, gayet temiz ve adeta sürükleyici, romanvari bir anlatım var bir çoğunda. Ancak sanat tarihi ve edebiyat tarihiyle pek fazla ilgilenmemeniz benim özellikle dikkatimi çekti. Batıya baktığımızda, onların yoğun bir biçimde sanat ve edebiyat tarihlerine de sahip çıktıklarını görüyoruz. Türkiye'de de böyle çabalar var. Örneğin Yapı Kredi Yayınları, resim tarihimizle yakından ilgileniyor. Önemli ressamlarımız üzerine harikulade titiz büyük kitaplar yayımladılar. Ama sizler de, Popüler Tarih dergisi olarak, buna benzer çabalara girebilirsiniz. Örneğin bir Sanayi-i Nefise'nin (İstanbul'da, Fındıklı'daki Güzel Sanatlar Akademisi) tarihini dönem dönem aktaran yazılara yer verebilirsiniz. Ayrıca tek tek ressamlarımızın yaşantılarını anlatan yazılar veyahut bir dönemi, örneğin 'd grubu' dönemi ressamlarını dile getiren yazılar derginizde yer alabilir. Aynı şeyi, edebiyatçılarımız için de düşünebilirsiniz.

Kayıhan Göztepe / İstanbul

Ünlü tarihçiler

Popüler Tarih dergisi, geçmişte yaşanmış ve hâlâ yaşanmakta olan olayları çok güzel anlatıyor. Gelecek sayınızda geçmişten bu yana tarihe katkıda bulunan kişiler hakkında bilgi verirseniz sevinirim. (...)

Saygılarımla.

Deniz Yurttaş / Ankara

'Ermeni Soykırımı' iddiaları

Böyle bir dergi çalışmasını gerçekleştirdiğiniz için, bütün ekibinizi tebrik ederim. Ben sizden, Kasım sayınızda, bugünlerde üzerinde çok konuşulan 'Ermeni Soykırımı' iddiasını, mümkünse her iki taraftan da görüşlere yer vererek ele almanızı istiyorum. Böylece bugünlerde her televizyon kanalı ve gazetede yoğun bir şekilde işlenen konunun, 'resmi tarih' açısından değil de gerçek tarih açısından açıklamasını öğrenebiliriz.

Saygılarımla.

Yalçın Yıldırım / İstanbul

Bulmaca sayfaları

Derginizin bulmacalarını düzenli olarak çözmeye çalışıyorum. Ancak bulmaca çözmekten ve tarihle de ilgilendiğim için, özellikle sizin tarihe ağırlık veren bulmacalarınızı çözmekten çok zevk aldığım halde, zorlanıyorum. Elbette, bulmaca çözmek insanı bir miktar zorlamalı; ama sizinki biraz fazla zorluyor! Bence, zorluk oranını az bir şey düşürüp insanı daha bir keyif almaya sevk eden bulmacalar vermekte fayda var. Bunun dışında, yalnızca bulmacalarla ilgileniyor değilim! Elbette, yazıları da okuyor ve derginizi genel olarak beğeniyorum. Bulmaca dahil, en azından ayın ilk bir haftası, sırf sizin dergiyi okuyorum.

Saygılarımla.

Ali Dizdar / İstanbul

Görsellik ve tarih öğrenimi

Ben derginizi sürekli takip eden bir okuyucunuzum. Ancak öğretmen olmam dolayısıyla yaz tatili döneminde derginizin Haziran sayısını kaçırdım. Daha doğrusu, bulunduğum yerde derginizi bulamadım. Ben tarih öğretmeniyim. Vermiş olduğunuz VCD görsel açıdan çok kıymetli bir materyal niteliği taşıyor. Yıllardır özlemini çektiğimiz materyallere ancak şimdi ulaşabiliyoruz. Tarih dersinin işlenişinde ve konuların kavranmasında görselliğin çok olumlu etkisi olur inancındayım.

Hakkı Yavuz / İçel

Gençlere yönelik konular

Dedem Necip Alpan'ın Ankara'dan gönderdiği Popüler Tarih dergilerini okudum. Çok beğendim; ilginç ve yararlı yazılar var. Bunlar daha çok yetişkin halka hitab ediyor. Acaba yetişmekte olan biz gençlere de zevkimize uygun ve yararlı konular da işleseniz daha iyi olmaz mı? Bununla birlikte, derginiz en iyi örnek yayınlardandır, sizi candan kutlarım.

Ozan İlir Alpan / İzmir

İnebolu Türk Ocağı binasının bugünkü hali...

Üçüncü sayınızdaki yazıları ilgiyle okudum. 'Şapka Altında 75 Yıl' yazınızda bir tarih yanlışlığı olmuş. Düzeltmek ve bir-iki önemli noktaya kısaca değinmek istiyorum... Atatürk'ün Kastamonu'ya gelişi, 23 Ağustos 1925'tedir. 24 Ağustos tarihi, yanlıştır. Temel kaynak 23 ve 24 Ağustos tarihli (Kastamonu Açıksöz Gazetesi'nin 1440 ve 1442. sayılarıdır. Bu gezide İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Refik Saydam ve Hamdullah Suphi yoktur. Nuri Conker, Fuat Bulca, Tevfik Bıyıklıoğlu, Başyaver Rasuhi, Yaver Muzaffer, İsmail Hakkı Tekçe ve Özel Kalem'den Çankırılı Lütfi ve Mustafa Beyler bulunmaktaydı. (Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi, Komisyon, Ankara 1982, syf. 32) Atatürk'ün, Çankırı heyetinin kendisini karşılamasında, "İlk kez medeniyet ve şapka ilişkisinden söz etti" bilgisi de yanlıştır. Atatürk'ü Çankırı-Ankara sınırında karşılayan heyet üyelerinden Çankırı Türk Ocağı Başkanı Tahsin Nahit Uygur'dan olayı dinlemiş ve iki kaset dolusu ses almış bir kişiyim. Nahit Bey de o sıralarda İstanbul'dan getirdiği şapkayı o gün giymişti. Atatürk yalnızca, Nahit Bey'i göstererek heyet üyelerine, 'Hani sizin şapkanız?' demiştir. (Aynı yapıt, s. 33) Atatürk bu devrimi, bilindiği gibi, İnebolu'da yapmıştır. Atatürk'ün giyim-kuşam ile ilgili konuşmasını yaptığı İnebolu Türk Ocağı binası kendi haline terk edilmiş durumdadır. Adeta erimektedir. Sayın Can Dündar, hemen İnebolu'ya gitmeli, başlı başına olay olan bu durumla ilgili bir program yapmalıdır. Böylelikle belki o tarihsel bina kurtarılabilir. Sayın Dündar'a içten önerimizdir. Yazısından ve konuyu gündeme getirdiğinden dolayı kendisini ve dergiyi kutluyorum. Başarılar...

Mehmet Saydur / İstanbul

merakediyorum@googlegroups.com

AYIN TARİHİ

1 KASIM
Mustafa Kemal ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildi (1927).
Latin temeline dayanan yeni Türk harfleri kabul edildi (1928).
TBMM'de Mustafa Kemal, Nutuk'u okudu (1929).
Cezayir bağımsızlığını kazandı (1954).
Sovyetler, Mars'a ilk roketi fırlattı (1962).
Cumhuriyet tarihinin ilk Din Şurası toplandı (1993).

2 KASIM
İrlandalı yazar Bernard Shaw öldü (1950).
ABD'de yapılan başkanlık seçimlerini Jimmy Carter kazandı (1975).
Fener Rum Ortodoks Patriği Bartolomeos göreve başladı (1990).

3 KASIM
Tanzimat Fermanı ilan edildi (1839).
İngilizler Musul'u işgal etti (1918).
Milli Takım ve Fenerbahçe'nin unutulmaz kaptanı Zeki Rıza Sporel öldü (1969).
Salvador Allende, Şili Başkanı oldu (1970).
Bill Clinton ABD Başkanı seçildi (1992).

4 KASIM
Son Osmanlı hükümeti (Tevfik Paşa kabinesi) istifa etti (1922).
Mark Twain Cemiyeti, Atatürk'e madalya verdi (1937).
Sovyet güçleri Macaristan'a girdi (1956).
YÖK kanunu kabul edildi (1981).
İsrail Başbakanı İzak Rabin öldürüldü (1995).

5 KASIM
IV. Murat, Musul'a girdi (1683).
İngiltere, Türkiye'ye savaş ilan etti (1914).
Gaziantep Fransızlar tarafından işgal edildi (1919).
Kıbrıs'taki gelişmeler nedeniyle askeri birliklere 'hazır ol' emri verildi (1965).
Geleneksel Türk tiyatrosunun son temsilcisi İsmail Dümbüllü öldü (1973).

6 KASIM
Çaykovski öldü (1893).
Finlandiya bağımsızlığını ilan etti (1917).
Çanakkale Boğazı, İngiliz ve Fransızlarca işgal edildi (1918).

7 KASIM
Rus yazar Tolstoy öldü (1910).
Sovyetler Birliği kuruldu (1917).
Güney Afrika'da Mandela, ülkeyi yasadışı yollardan terk etmek suçundan 5 yıl hapse mahkum oldu (1962).
Anayasa halkoyuna sunuldu (1982).

Nutuk, Meclis'te okundu (1929)

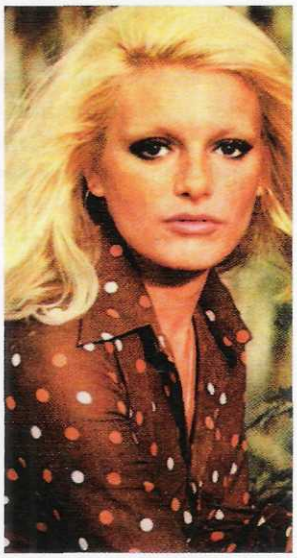
TBMM'nin 3. Dönem, 3.Toplantı yılı (1929), Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u okumasıyla açıldı. 'Söylev' olarak da bilinen Nutuk; Mustafa Kemal tarafından ilk kez 15-20 Ekim 1927'de, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın II. Kurultay'ında, aralıklarla 36 saatte okunmuştu. Dayandığı belgeler ve dip notlarla 3 cilt tutan bu büyük eser, ilk kez eski harflerle Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) yayını olarak 1927'de, yeni harflerle de Milli Eğitim Bakanlığı adına 1934'te basılmış, zamanla yabancı dillere de çevrilmişti. Mustafa Kemal'in kendi el yazısıyla yazdığı Nutuk, Kurtuluş Savaşı'nı en sorumlu ağızdan dile getirmesi açısından, birincil kaynak olma özelliğini hâlâ koruyor.

Çanakkale Boğazı işgal altında (1918)

Mondoros Mütarekesi'nin imzalandığı gün, savaş gemilerindeki ve müstahkem mevkilerdeki Almanlar yerlerini Türk askerlerine bırakırken, Çanakkale Boğazı girişindeki mayınlar da hemen temizlenmiş ve işgal kuvvetlerinin güvenli bir biçimde geçebileceği hale getirilmişti. Boğazların işgali yakındı. Nitekim, bir İngiliz heyeti, 6 Kasım 1918'de Çanakkale'ye gelerek teslim işlemine başladı. Çanakkale Boğazı ve yüzde 10 Türk askeri bırakılan tabyalar, İtilaf devletleri kuvvetleri tarafından işgal edildi.

Ajda'ya uluslararası iki ödül (1977)

Önemli pop müzik yarışmaları içinde yer alan 'Tokyo Uluslararası Popüler Müzik Yarışması'nın sekizincisi 13 Kasım 1977 tarihinde, Japonya'nın başkenti Tokyo'da yapıldı. Bu yarışmaya ilk kez katılan Ajda Pekkan, yine ilk kez finale kalan ve ödül kazanan Türk şarkıcısı unvanını aldı. Pekkan, festivalin başarılı bestesi seçilen 'Ames Amour, Ames Amour' (Aşklarıma) adlı Martial Carelas'in bestesini seslendirdi. Şarkı birinci seçildikten sonra alkış seli içinde iki kez sahneye davet edilen Ajda Pekkan, seslendirdiği şarkının birinci seçilmesinden dolayı bir ödül daha kazandı. Yarışmanın büyük ödülünü Japonya ve İngiltere aldı.

İstanbul'a, 'teknik' üniversite (1943)

Türkiye'nin ilk teknik yükseköğretim kurumu olan 'İstanbul Teknik Üniversitesi', 4169 sayılı yasayla ismini aldı. Temeli, 1884'te kurulan Mühendishane-i Berri Hümayun'a bağlı 'Hendese-i Mülkiye Mektebi'ne dayanan ve o günkü adıyla ilk mezunlarını 1888'de veren bu okul, Mimar Kemaleddin Bey gibi, sonradan çağdaş Türk mimarlığına öncülük eden kişiler yetiştirmişti. 1909'da Mühendis Mektebi'ne dönüştürülen, 1941'de Yüksek Mühendis Okulu adını alan İTÜ, 20 Kasım 1943'te 'üniversite' adıyla, 5 fakültesinin kapılarını öğrencilere açmıştı.

Allende, devlet başkanı (1970)

1937'de meclise giren, 1939-42 yılları arasında Komünist, Sosyalist ve Radikal partilerden oluşan Halk Birliği (UP) hükümetinde Sağlık Bakanlığı yapan Salvador Allende; yine aynı grupların oluşturduğu birliğin adayı olarak Eylül 1970'te yapılan seçimlerde yüzde 36,3 oy aldı ve 3 Kasım'da da Başkanlık görevine başladı. Başkanlık seçimlerine ilk kez 1952'de Sosyalist ve Demokratik partilerin adayı olarak katılan, fakat dört adayın yarıştığı seçimlerde sonuncu olan Allende, göreve geldiği günden itibaren, Şili toplumunu sosyalist ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çalıştı.

8 KASIM

Halkoyuna sunulan Anayasa'nın yüzde 91,3 oyla kabul edildiği açıklandı (1982).
Dünyanın en ünlü basketçisi Magic Johnson'un AIDS virüsü taşıdığı ortaya çıktı (1991).

9 KASIM

Montreux Boğazlar Sözleşmesi resmen yürürlüğe girdi (1936).
Demokrat Parti adayı J. F. Kennedy, ABD Başkanı seçildi (1960).
Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle öldü (1970).
Kenan Evren, 101 pare top atışıyla Cumhurbaşkanı oldu (1982).
Turgut Özal, yemin ederek Cumhurbaşkanlığı görevine başladı (1989).
Berlin Duvarı yıkıldı (1989).

10 KASIM

Kazım Karabekir Paşa, İstanbul'da 'Şark Fatihi' olarak karşılandı (1923).
Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda 9.05'te öldü (1938).
Atatürk'ün naaşı törenle Anıtkabir'e nakledildi (1953).
Sovyet lider Leonid Brejnev öldü (1982).
Hintli yazar Salman Rushdie'nin 'Şeytan Ayetleri' adlı romanı, İngilizlerin Whitbread Edebiyat Ödülü'nü kazandı (1988).

11 KASIM

Türkiye I. Dünya Savaşı'na girdi (1914).
I. Dünya Savaşı sona erdi (1918).
TBMM, İsmet İnönü'yü oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçti (1938).
Varlık Vergisi'ne ilişkin yasa TBMM'de kabul edildi (1942).

12 KASIM

Gazi Osman Paşa, Plevne'de teslim olmayacağını bildirdi (1877).
Yeni harflerle basılan ilk Türk posta pulları kullanıma girdi (1929).
Türkiye'de ilk kez bir kadın, belediye başkan yardımcısı oldu: Bursa Belediye Meclisi, Zehra Hanım'ı Başkan Yardımcılığı'na seçti (1934).

13 KASIM

Napolyon Viyana'ya girdi (1805).
Sırp-Bulgar Savaşı başladı (1885).
İtalyan yönetmen Vittori De Sica öldü (1974).
Suriye'de Hafız Esad darbe yaptı (1970).
Ajda Pekkan, Tokyo'da düzenlenen 7.Dünya Popüler Şarkı Yarışması'nda 2 Altın Madalya kazandı (1977).

merakediyorum@googlegroups.com

14 KASIM
Dr.Karl Land Steiner, 3 ayrı kan grubunu belirledi (1900).
Şair Orhan Veli Kanık öldü (1950).

15 KASIM
Kıbrıs'ta Rum'lar Türk köylerine saldırmaya başladı (1967).
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildi (1983).

16 KASIM
Süveyş Kanalı açıldı (1869).
Macaristan Halk Cumhuriyeti ilan edildi (1918).
Hintli şair Tagor, İstanbul'a geldi (1926).
UNESCO kuruldu (1945).

17 KASIM
Son Osmanlı padişahı VI. Mehmet (Vahideddin) İstanbul'u terk etti (1922).
Abdülmecit halife oldu (1922).
Türkiye'nin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu (1924).

18 KASIM
Fransız şair Paul Eluard öldü (1952).
BM Güvenlik Konseyi, KKTC'yi tanımadı (1983).

19 KASIM
3. Tarih Kongresi toplandı (1943).
İstanbul Radyosu açıldı (1949).
BM görevlisi Enver Ergun, Viyana'da Ermeni teröristlerce öldürüldü (1984).

20 KASIM
İstanbul Teknik Üniversitesi kuruldu (1943).
Türkiye'de ilk defa 'otomobil mukavemet yarışı' yapıldı (1953).
İspanya'da General Franco öldü (1975).

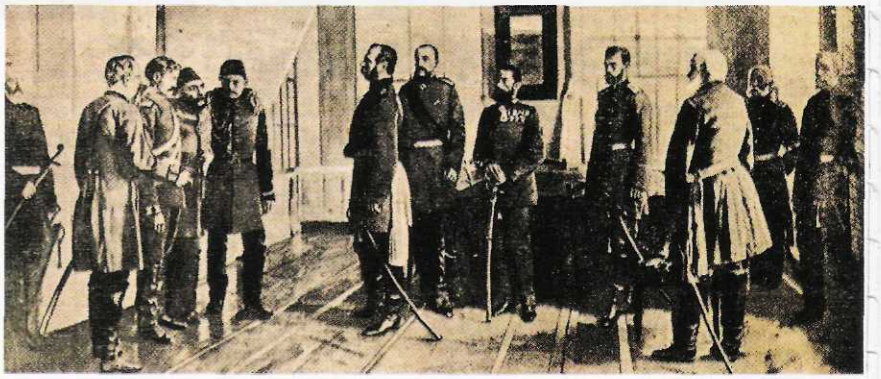
21 KASIM
Süveyş Kanalı açıldı (1922).
Lozan Konferansı çalışmalarına başladı (1922).
Samsun-Amasya Demiryolu Hattı işletmeye açıldı (1927).
Atatürk'ün naaşı, Etnografya Müzesi'ndeki geçici istirahatgahına konuldu (1938).
Yüksekokullarda 'Türk İnkılap Tarihi' zorunlu tutuldu (1941).

22 KASIM
I. Ahmet öldü (1617).
Öykü yazarı Sait Faik Abasıyanık doğdu (1906).
II.Türkiye İktisat Kongresi toplandı (1948).
ABD Başkanı John F. Kennedy, Dallas'ta öldürüldü (1963).
Açıköğretim uygulaması başladı (1982).

Sovyetler Birliği kuruldu (1917)

7 Kasım 1917 tarihi, Çarlık rejiminin devrilmesinin ardından gelen ilk uzun süreli sosyalist inşa döneminin başlangıcını anlatır. XIX. yüzyılın ilk yarısı ile XX. yüzyılın başlarında, her alanda önemli çelişmeleri içinde barındıran Rusya'da; halk, fethedilmiş geniş alanlarda, aşırı merkeziyetçi Çarlık bürokrasisinin despotik yönetimi altında yaşıyordu. I. Dünya Savaşı'nda, Almanlar karşısında verilen korkunç kayıplar, Rusya'da, Çar'ın otoritesine ağır darbeler indirirken, toplumsal kutuplaşmaların da derinleşmesine neden oldu. 12 Mart'ta başlayan yiyecek kıtlığı, halkı başkent Petrograd'da sokaklara döktü. Çıkan ayaklanmalara garnizon da katılınca, Çar II. Nikola, 15 Mart'ta tahttan feragat etmek zorunda kaldı. 7 Kasım'da, neredeyse kansız son darbeyi indiren ve Romanov hanedanın 300 yıllık egemenliğini sona erdiren Lenin önderliğindeki Bolşevikler; hükümet binalarını, posta merkezlerini ve diğer stratejik noktaları işgal ederek Kışlık Saray'a girdiler. Aynı anda Petrograd'da toplanan II. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, temelde Bolşevik bakanlardan oluşan yeni bir hükümetin kuruluşunu onayladı.

Gazi Osman Paşa, Plevne'de (1878)

Tam adı 'Osman Nuri Paşa' olan ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, 3.Ordu'ya bağlı Garp Ordusu Komutanlığı görevini sürdüren Gazi Osman Paşa (doğ. 1833, ö. 1900); 12 Kasım'da, Osmanlı ordularının Plevne'de teslim olmayacaklarını bildirmişti. 20 Temmuz'da başlayıp yaklaşık 5 ay süren savaş sürecinde, 24 Ekim'e kadar Ruslara karşı direnen Osmanlı ordusu, bu tarihten sonra dış bağlantıların kesilmesi ve zorlu kış koşulları nedeniyle güç durumda kalmıştı. Osmanlı ordularının çaresiz durumundan yararlanmak isteyen Rus orduları Başkomutanı Nikola, 30 Ekim'de Osman Paşa'ya yazdığı mektupta, daha fazla kan dökülmemesi için teslim olmaları çağrısını yapmış; Osman Paşa da, 12 Kasım tarihli cevap mektubunda, teslim olmayacaklarını ve sonuna kadar dövüşeceklerini bildirmişti.

KKTC ilan edildi (1983)

Kıbrıs konusunda, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 1968'de başlayan görüşmeler, 1974'e kadar sonuç vermeden sürmüştü. Türk tarafının zayıf bir merkezi hükümete sahip 'iki bölgeli federatif devlet' önerisinin Rumlar tarafından reddedilmesi üzerine, Türk kesimindeki geçici yönetim, 1975 Şubat'ında yerini Kıbrıs Türk Federe Devleti'ne bıraktı. Ağustos 1977'de Rum Yönetimi Başkanı Makarios öldü; Spiros Kipriyani başkan seçildi. Toplumlararası görüşmelerin kesildiği Mayıs 1983 tarihinden altı ay sonra, 15 Kasım 1983'te ise, Türk Federe Meclisi 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' adında bağımsız bir devlet kurulduğunu ilan etti. Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denktaş'ın okuduğu kuruluş ve bağımsızlık bildirgesi, Federe Meclis üyelerinin oybirliğiyle ayakta alkışlanarak onaylandı.

ABD'nin 42. Başkanı, Bill Clinton (1992)

ABD'de 3 Kasım'da yapılan 42. dönem başkanlık seçimlerini, Demokratların adayı Bill Clinton kazandı. Oyların yüzde 43'ünü toplayarak, Cumhuriyetçi Parti adayı Bush'u ve bağımsız aday Perot'yu geride bırakan Clinton; koltuğuna oturur oturmaz, Amerikalılara 'yeni bir başlangıç' sözü vermişti. Bu 'yeni başlangıç' doğrultusunda halkına, bütçe açığını kapatma ve ekonomiyi durgunluktan kurtarma gibi vaatlerde bulunan Bill Clinton, ABD'de oldukça geniş bir destek kazandı.

Berlin Duvarı yıkıldı (1989)

1949-1961 yılları arasında, yaklaşık 2,5 milyon Doğu Almanyalının Batı Almanya'ya kaçması, üstelik kaçanların çoğunluğunu işçilerin, meslek sahiplerinin ve aydınların oluşturması; Doğu Almanya'nın ekonomik varlığını tehdit edecek boyutlara varmıştı. Kaçışları engellemek isteyen Doğu Almanya, Batı Berlin'e duvar örmeye karar verdi. İlk duvar, Doğu Alman Meclisi'nin kararıyla 1961'in 12-13 Ağustos günlerinde örüldü. Daha sonra bunun yerini, gözcü kuleleri, makineli tüfek yuvaları ve mayınlarla güçlendirilmiş bir dizi beton duvar aldı; artık duvarın uzunluğu toplam 165 km idi. Ekim 1989'da, Doğu Avrupa'yı etkileyen demokratikleşme dalgası sırasında, Doğu Alman önderleri iktidardan uzaklaştırıldı. Ve nihayet 9 Kasım'da, Doğu Almanya yönetimi 'imkansız' gözüyle bakılan kararı aldı; bütün Doğu Alman vatandaşlarına istedikleri sınır kapısından Batı'ya geçebileceklerini açıkladı.

23 KASIM

Şurayı Devlet (Danıştay) kanunu kabul edildi (1925).
Fransız düşünürü Andre Malraux öldü (1976).
DSP Genel Başkanlığı'na Rahşan Ecevit seçildi (1985).
Tansu Çiller, DYP'den siyasete atıldı (1990).

24 KASIM

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Meclis'ten çıkan kanunla 'Atatürk' soyadını aldı (1934).
Kennedy'nin katil zanlısı Lee Harvey Oswald, Jack Ruby isminde biri tarafından öldürüldü (1963).

25 KASIM

Orhon Kitabeleri okundu (1893).
Şapka giyilmesi konusundaki kanun TBMM'de kabul edildi (1925).
Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca cezaevinden kaçırıldı (1979).

26 KASIM

Lakap ve unvanlar kaldırıldı (1934).
Tiyatro sanatçısı Mari Felekyan (Toto Karaca'nın annesi) öldü (1936).
'Casablanca' filmi gösterime girdi (1942).

27 KASIM

İstanbul Kültür Sarayı (bugünkü AKM) yandı (1970).
İngiltere'de Thatcher istifa etti; J. Major başbakan oldu (1990).

28 KASIM

Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti (1912).
Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 'Ulus' adıyla çıkmaya başladı (1934).
Atatürk'ün vasiyetnamesi, Ankara 3. Sulh Mahkemesi'nde açıldı (1938).
Papa II. J. Paul Türkiye'ye geldi (1979).

29 KASIM

Bağdat, İran ordusu tarafından işgal edildi (1623).
Hatay'da bağımsız rejim yürürlüğe girdi (1937).

30 KASIM

TBMM kürsüsünün arkasındaki duvara, 'Hakimiyet Milletindir' levhası asıldı (1925).
Tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ilişkin kanun kabul edildi (1925).
Gazi Mustafa Kemal, Alman tarihçi Emil Ludwig'i Çankaya'da kabul etti (1929).
ABD, ilk hidrojen bombasını Eniwetok Adası'nda patlattı (1952).

merakediyorum@googlegroups.com

100 YIL ÖNCE

HAVAGAZI ŞİRKETİ'NİN TALEBİ

Şu günlerde kömür fiyatının artmasından dolayı İstanbul Havagazı Şirketi tarafından verilen bir dilekçede, havagazı ücretlerine zam yapılması talep edilmiştir. Konuyu görüşen yetkili merciler, şirket ile yapılan mukavele hükmünce, kömür fiyatlarının artışının zam sebebi olamayacağı gerekçesiyle talebi reddetmişlerdir.
(Sabah, 2 Kasım 1900)

TIBBİYE'DE MEZUNİYET

Mekteb-i Tıbbiye son sınıf öğrencilerinden 37'si, hocaları huzurunda tez imtihanlarını başararak tabip yüzbaşılığa hak kazanmışlardır. Tabipler uzmanlık alanlarına göre ayrılarak vazifelerine başlamışlardır.
(Sabah, 9 Kasım 1900)

KÖPEKLER TOPLATTIRILIYOR

Şehremaneti Baytarı Miralay Haydar Bey tarafından hazırlanarak ilgili makamlara gönderilen rapor üzerine, şehirdeki uyuz köpeklerin toplattırılarak Göztepe'deki karantinaya gönderilmelerine karar verilmiştir.
(Sabah, 22 Kasım 1900)

TÜNEL'DE HIRSIZLIK VAKASI

Evvelki gün sabaha karşı, Tünel yakınındaki parfüm mağazasında bir hırsızlık vuku bulmuştur. Hırsızlar Tünel hanı ile mağaza arasındaki duvarı delerek içeri girmişler ve demir kasayı kırmışlar ise de içinde bir şey bulamadıklarından 50 lira tutarında parfüm çalarak kaçmışlardır. Olay zabıtaca haber alınınca gereken tahkikat yapılmış ve Yanyalı Kosti ile kunduracı Dimitri yakalanmışlardır.
(Sabah, 6 Kasım 1900)

BORSADA HİSSELER YÜKSELDİ

Bu hafta zarfında Avrupa borsalarında fiyatlar bir hayli düşmüşse de, Çin meselesi hakkında alınan bilgiler üzerine hisse fiyatları artmış, muameleler de çoğalmıştır. Galata Borsası'nda da bir haftadır aynı hal devam etmekte iken, dün büyük bir faaliyet meydana gelmiş ve Osmanlı hisselerinin fiyatları memnuniyet verici tarzda yükselmiştir.
(Sabah, 4 Kasım 1900)

75 YIL ÖNCE

DEMİRYOLU SİYASETİMİZ

Demiryolu siyasetimizin ilk meyvelerini alıyoruz. İki hafta sonra Yozgat ve Kırşehir'den İstanbul'a trenle hububat gelecek. Cumhuriyet İdaresi'nin eseri olan Ankara-Kayseri-Sivas hattının 200 kilometrelik bölümü bu ay içinde açılacak.
(Cumhuriyet, 5 Kasım 1925)

GAZİ PAŞA VE BASIN

Gazi Paşa dün, yedinci faaliyet dönemine giren TBMM'de şu konuşmayı yaptı: "Türk milleti, muasır medeniyetin bütün milletlere temin eylediği hayat ve vasıtaları aynen ve tamamen gerçekleştirme kararını vermiştir. Cumhuriyet Devri'nin, kendi zihniyetiyle donanmış basınını, yine ancak Cumhuriyet'in kendisi yetiştirir."
(Cumhuriyet, 2 Kasım 1925)

İSTANBUL'DA ŞİDDETLİ FIRTINA

İstanbul'da evvelki gece ve dün müthiş bir fırtına meydana gelmiştir. Rüzgar dakikada 1800 metre süratle esmiş, pek çok tahribat yapmıştır. Fırtınada birçok iskele zarara uğramış, bazıları denize uçmuş, limanda çok sayıda kaza meydana gelmiştir.
(Cumhuriyet, 30 Kasım 1925)

TELEFON ŞİRKETİ'NDE GREV

Telefon Şirketi santrallerinde çalışan memurlar, 24 liradan ibaret olan maaşlarının azlığından şikayet ediyor. Memurlar talepleri kabul edilmezse greve gitme kararı aldılar.
(Cumhuriyet, 6 Kasım 1925)

ŞİŞLİ'DE OTOMOBİL KAZASI

İş Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Haydar Bey dün, şoförünün kullandığı otomobil ile Boğaziçi'ndeki evinden işine giderken, Şişli'de aracının bir kamyon ile çarpışması sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu elim kazada, otomobilde bulunan Haydar Bey'in muavini Muammer Bey ile kardeşi Osman Bey de ağır yaralanmışlardır.
(Cumhuriyet, 3 Kasım 1925)

50 YIL ÖNCE

TRAMVAYLARA SON!

Türkiye'de ilk kez İstanbul'da, 1871'de işlemeye başlayan ve 1909 yılında elektrikli hale getirilen tramvayın; kent nüfusunun ve araç sayısının artması sonucunda, trafik sıkışıklığına yol açtığı savıyla bazı hatlarda kullanımdan kaldırılacağı bildirildi.
(30 Kasım 1950)

İSTANBUL'UN SU SORUNU

Terkos Gölü'nden İstanbul'a su taşıyan 1 metre çapındaki boruların galeriye bağlanması çalışmaları nedeniyle İstanbul'a su verilemiyor. Yetkililer, Almanya'ya ısmarlanan 300-400 metre uzunluğundaki boruların yerleştirilmesinden sonra İstanbul'a günde 110.000 metreküp su verileceğini söylediler.
(15 Kasım 1950)

ORTALAMA ÖMÜR 37 YIL

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ, Meclis'te hüzünlü bir açıklamada bulundu. Bakan Üstündağ, Amerika Birleşik Devletleri'nde 75 yıla yükselen ortalama ömrün Türkiye'de ancak 37 yıl olduğunu söyledi.
(15 Kasım 1950)

TÜRK BİRLİĞİ SAVAŞA GİRDİ

Çin birliklerinin katılımıyla daha da genişleyen Kore Savaşı'na, 11 Ekim'den beri Kore'de bulunan 4.500 kişilik Türk birliği de katıldı. Amerikan 8. Ordusu'nun yanında savaşa giren Türk birliği ilk şehidini de verdi.
(28 Kasım 1950)

İNÖNÜ'YE ALKIŞ

Son 15 gün içinde, eski Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye birçok kez alkışlarla sevgi gösterisinde bulunulması sorun yarattı. Bu durum, DP kongrelerinde gündemin ilk maddesinde yer aldı ve DP Meclis Grubu'na da yansıdı.
(12 Kasım 1950)

25 YIL ÖNCE

JUAN CARLOS, KRAL

İspanya Devlet Başkanı Francisco Franco'nun 83 yaşında, Madrid'de ölmesinin ardından; tahtın varisi, son İspanya kralı XIII. Alfonso'nun torunu Barcelona Kontu Juar Carlos, İspanya Kralı olarak tahta çıktı.
(22 Kasım 1975)

YALÇINTAŞ'IN İSTİFASI

TRT Genel Müdürü Prof. Nevzat Yalçıntaş, istifada kararlı olduğunu 17 Kasım'da hükümete bir kere daha bildirdi. 24 Kasım'da istifasını yürürlüğe sokan Yalçıntaş, Başbakan Demirel'le görüştükten sonra İstanbul'a döndü.
(30 Kasım 1975

BAŞÖRTÜSÜNE GÖZALTI

Kayseri Eğitim Enstitüsü'nde, yöneticilerin, kız öğrencilerin derslere başörtüsüyle girmelerini isteyen kararına karşı çıkan 6 öğrenci, Atatürk'ün Bursa Nutku'nu sınıflarının duvarına astılar. Bunun üzerine okul yöneticileri de polis çağırarak, 6 öğrenciyi göz altına aldılar.
(15 Kasım 1975)

GENCO ERKAL, SERBEST

Tiyatro sanatçısı Genco Erkal, bir süre önce İzmir Kültürpark'ta düzenlenmiş olan 'Aşıklar Bayramı'nda komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle sivil polisler tarafından gözaltına alınarak İzmir'e gönderildi; ifadesi alındıktan sonra serbest bırakıldı.
(4 Kasım 1975)

merakediyorum@googlegroups.com

Hint Müslümanlarının yardımı

Uzaktan gelen destek

Milli Mücadele günlerinde İngiltere'de ve Hindistan'da yaşayan Güneydoğu Asya Müslümanları, hem Anadolu'ya maddi destek sağladılar hem de Türkler için İngilizlere baskı yaptılar.

KANSU ŞARMAN

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na girince dünya müslümanlarının yardımını sağlamak amacıyla Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat, 13 Kasım 1914 günü cihad (kutsal savaş) ilan etti. Ancak cihad ilanına rağmen savaşı yalnızca Anadolu ve Rumeli Türkleri yürütmüş, birçok Müslüman Arap ülkesi ise İngiliz kuvvetleriyle işbirliği yaparak Arap yarımadasında Osmanlı devletine karşı savaşmıştı. İngiliz ve Fransızların Çanakkale'ye çıkarttıkları askerlerin bir kısmını da sömürgelerden toplanan Müslümanlar oluşturuyordu.

İngiliz egemenliği altında bulundukları halde, Halife'ye bağlılıklarını sürdürmeye çalışanların başında ise Hint Müslümanları geliyordu. Savaş sonunda Anadolu'nun yer yer işgal edilmesi ve Halife'nin bulunduğu İstanbul'un da işgal altına alınması Hint Müslümanlarının karşı gösterilerine yol açtı.

O günlerde halifeliğin korunmasını sağlamak ve İngiltere'ye baskı yapmak için Hindistan Hilafet Komitesi (Indian Committee of the Caliphate) ve Hindistan Hilafet Kongresi gibi dernekler kurulmaya başladı.

Sadece Müslümanlar arasında değil, tüm Hindistan'da Anadolu'ya destek başlamıştı.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden 10 gün sonra, Londra'da Hintli Müslümanlar ilk protesto mitingini düzenlediler. Hindistan'da da sadece Müslümanlar arasında değil, ülke çapında Anadolu'ya destek kıpırtıları başlamıştı. Yardımı örgütleyen Hint Müslümanları para topluyor, İngiliz makamlarına dilekçeler, muhtıralar gönderiyor, mitingler ve toplantılar düzenliyorlardı.

24 Mart 1921 günü, Hindistan'dan Londra'ya giden bir heyet İngiltere Başbakanı Lloyd George ile görüşerek İngilizlerin İstanbul'dan çekilmeleri isteklerini anlattı.

İkinci İnönü savaşının Türk ordusu tarafından kazanılması, İngiltere'nin Hindistan Genel Valisi E. S. Montagu'da ciddi kaygı yarattı. Montagu bu olayın yankılarının Hidistan'ı daha büyük boyutta etkilemesinden endişe edi-

Hintli müslümanların Delhi'de yaptıkları 24 Temmuz 1922 tarihindeki gösteride, Anadolu'daki mücadeleye destek çağrıları yapılmıştı (üstte).

yor ve İngiliz hükümetinin Türkiye karşıtı açıklamalarının Hindistan'daki bağımsızlık faaliyetlerini artırmasından korkuyordu.

Bu sırada merkezi Bombay'da bulunan Hindistan Hilafet Komitesi'nin açtığı yardım kampanyası büyük ilgi gördü. Hint Müslümanlarının yardımı olarak Ankara'ya ulaştırılan para miktarı, 125.000 İngiliz Lirası idi. Bu para yardımı Hazine'ye konulmayarak Osmanlı Bankası'nda muhafaza edildi. 'Büyük Taarruz' öncesinde mali kaynaklar tükenince Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Bankası'a emir vererek parayı geçici olarak Maliye Bakanlığı'na devretti. Hindistan Müslümanlarının gönderdiği bu para, yeni cumhuriyetin temellerinin atılmasında büyük fayda sağlayacaktı.

Büyük Taarruz'un bittiği günlerde Türk ordusunun Yunanlıları yenerek Çanakkale'deki İngiliz birlikleriyle karşı karşıya kalması Hindistan'da şok etkisi yarattı. Acaba Londra Türklerle 7 yıl sonra yeniden savaş yapmayı göze alabilir miydi?

Hint Müslümanlarının bu konudaki tavrı sert oldu. Hint Müslümanları, İngilizler üzerindeki baskıyı artırmak için İngiliz mallarını satın almıyorlardı. Londra'ya mesaj göndererek Çanakkale krizinde asker gücü olarak Hindistan'a güvenilmemesi istendi. Bu sırada Delhi'de gönüllü asker toplayarak bir 'Ankara Lejyonu' oluşturulması çabası başladı.

Hint Müslümanları, İngiliz Başbakanı Lloyd George'a telgraf çekerek Trakya ve İstanbul, Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmediği takdirde, Ankara Lejyonu'nu harekete geçireceklerini duyurdular. Savaşın kazanılmasıyla birlikte Hindistan'da da büyük kutlamalar oldu. Ancak Hint Müslümanlarının Türkiye lehindeki tumumu ve Anadolu'da Hint Müslümanları hakkında duyulan sempati, İngiltere'nin bu durumu casusluk faaliyetleri için kullanmasına yol açtı. Cumhuriyet ilanından sonra iki Hint asıllı İngiliz, Emir Ali ve Ağa Han, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na hilafetin korunması ve güçlendirilmesi hakkında ortak bir mektup yazarlar. Halbuki bu iki kişi, Kurtuluş savaşı boyunca Anadolu mücadelesinden yana gözükmüş ama aslında İngiliz çıkarları için hareket etmişti. Savaş boyunca İngilizler adına casusluk yapan Dr. Frew'a mali kaynak sağlayan Emir Ali'nin yanında, Ağa Han da Mustafa Kemal'i öldürmekle görevli olduğunu yakalandığında itiraf eden İngiliz ajanı Mustafa Sagir'i kurtarmak için büyük gayret sarfetmişti.

Bu dönemde Hint Müslümanlarının temsilci Hilafet Konferansı Başkanı Mevlana Şevket Ali, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, bu kişiler için, "Hindistan'dan uzakta olanlar, Güney Asya Müslümanlarının gerçek hissiyatını anlamadan, hilafet gibi hassas bir konuda fikir beyan etmemelidirler" dedi ve şu mesajı yolladı: "Hint Müslümanları adına Cumhuriyet'in teşkilini tasvip etmez görünen herhangi bir telgraf, Hind Müslümanlarının hakiki görüşü olarak kabul edilmemelidir. Bu gibi telgrafları çekmeye cesaret edenler, Hint hilafet heyeti ve programının düşmanıdır."

Sonuç olarak hilafetin kaldırılması, bir kısım yaşlı Hint Müslümanının kırılmasına neden olduysa da Hindistan'da geniş kesim Osmanlı halifesinin ülkesini korumakta gösterdiği zayıflığı görerek yeni Cumhuriyet'e destek verdi. ■

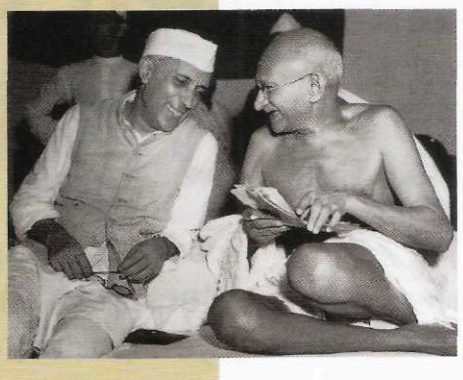
Hintlilerin gözüyle Milli Mücadele

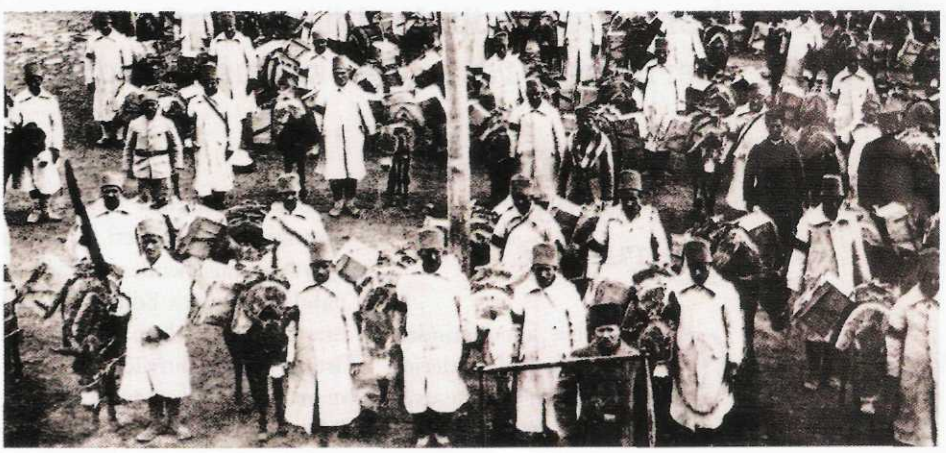
Gandhi (Özgürlük mücadelesi lideri): "Haydi bir daha beni tutuklayınız, İngilizler! Tutuklamak ve öldürmekle iş bitmiyor. Öldü sanılan ve cenaze törenleri bile hazırlanan Türkler, içine konulmak istedikleri tabutu, katillerin başına nasıl geçirdiklerinin örneklerini vermektedirler."

J. Nehru (Eski Başbakanı): "Kemal Paşa, gençlik günlerimde benim kahramanımdı. O Doğu'da, modern çağın yapıcılarından biridir."

M. Ali Cinnah (Pakistan'ın kurucusu): "Atatürk gibi bir önder önlerinde bir ilham kaynağı olarak durduğu halde, Hint Müslümanları bugünkü durumlarına hâlâ razı olacaklar mı?"

R. K. Sinha (Yazar): "Hintlilere bağımsızlık yolunda yürümek fırsatını ve cesaretini veren, Türk sorunu olmuştur."

Hintli devlet adamları Gandhi ve Nehru (üstte). Hindistan'dan Anadolu'ya gönderilen erzak ve cephane yardımı, Konya üzerinden cepheye taşınıyordu (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

On soruda yeniçeriler

Osmanlı İmparatorluğu'nun 'efsanevi' askerleri olarak yeniçeriler, ilginç bir tarihi serüvenin tanıklarıdır. Savaşlardaki başarıları, isyanları ve en sonunda, ortadan kaldırılışlarıyla hep akıllarda yer etmişler, hep tartışmalara konu olmuşlardır.

ERHAN AFYONCU

1. Yeniçeri Ocağı ne zaman kuruldu?
2. Devşirme sistemi nasıl işliyordu?
3. Devşirme sisteminin etkisi ne olmuştur?
4. İlk yeniçeri isyanı ne zaman oldu?
5. Yeniçeri Ocağı nasıl bozuldu?
6. Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldırıldı?
7. Yeniçeri Ocağı nasıl ortadan kaldırıldı?
8. Yeniçeriliğin kaldırılmasının etkileri ne idi?
9. Yeniçerilerin Bektaşilikle ilgisi nedir?
10. Yeniçerilerin imparatorluğa katkısı ne idi?

1 Yeniçeri Ocağı ne zaman kuruldu?

Osmanlılar kendilerinden önceki Türk devletlerinde bulunan gulam usulünü geliştirerek devşirme sistemini kurmuşlardır. Beyliğin ilk dönemlerindeki askeri kuvvetler (yaya ve müsellemler, timarlı sipahiler, gaziler) Edirne'nin fethinden sonra İmparatorluğun artan askeri ihtiyacını karşılamamaya başladı. Ayrıca Osmanlı Beyliği yavaş yavaş merkezileşmeye başlıyordu. Bütün bu ihtiyaçlar merkezde bulunan daimi bir ordu tarafından karşılanabilirdi.

I. Murad devrinde Çandarlı Kara Halil ile Kara Rüstem, Hıristiyan esirlerden merkezi bir ordu için istifade edilmesi düşüncesini ileri sürdüler. Bu teklif üzerine, Rumeli'de akınlarda bulunan beylere haber salınıp alınan esirlerin beşte birinin devlet hissesine ayrılması emredildi. Devlete verilen esirler belirli bir eğitimden geçirildikten sonra asker olarak kullanılmaya başlandılar. Böylece Kapıkulu Ocakları'nın temeli atılmış oldu. Yeniçeriliğin kuruluşu genelde I. Murad devrinde gösterilmekle birlikte, bunu Orhan Gazi zamanına indirenler de bulunmaktadır.

2 Devşirme sistemi nasıl işliyordu?

Osmanlı askeri harekâtlarının büyüyerek devam etmesi ve merkezin güçlendirilmek istenmesi sebebiyle yeniçeriliğe alınan esirler, ocağın ihtiyacını karşılamamaya başladı. Bunun üzerine Hıristiyan çocukların devşirilmesi yoluna gidildi. Devşirme yöntemi Çelebi Mehmed zamanında uygulanmaya başlandıysa da, II. Murad döneminde kanunlaşmıştır.

Bu sistem şu şekilde işliyordu: Kapıkulu ocaklarının ihtiyacı belirlenip Divan-ı Hümâyûn'a bildirilirdi. Buradan çıkacak karara göre, belirli bölgelerdeki Hıristiyan ailelerin 8 ile 20 yaş arasındaki gençlerinden, kanuna uygun olanlar devşirilirdi. Devşirme kanuna göre, Hıristiyan çocuklarının asilleri, papaz oğulları, her ailenin çocuklarından sadece en sağlıklı olan birisi alınır, tek çocuğu olanlar alınmazdı. Annesiz ve babasız olanlar, aç gözlü olanlar, çoban çocukları, doğuştan sünnetliler ile kel ve köse olanlar toplanmazdı. Evlenmiş ve bir sanat sahibi olmuş olanlar ile aşırı kısa veya uzunlar da devşirilmezdi.

Uzun boylulardan fiziği düzgün olanlar sadece saray için toplanmıştır. Devşirme için genellikle Arnavut, Sırp, Bulgar, Hırvat, Rum, ve Boşnak çocukları tercih edilmiş, Türk, Acem, Rus, Yahudi, Kürt, Gürcü ve Çingene çocukları alınmamıştır. Hıristiyan olmayan topluluklardan sadece kendi istekleri üzerine Boşnaklardan devşirme alınmıştır.

Devşirme sistemi XVI. yüzyılın sonlarına kadar düzenli olarak uygulanmış, ancak XVII. yüzyıldan itibaren eski önemini kaybetmiş ve XVIII. yüzyılın ortalarında ise yürürlükten tamamen kalkmıştır.

3 Devşirme sisteminin etkisi ne olmuştur?

Gibbons gibi bazı yazarlar, devşirme sistemini Türkleştirme ve Müslümanlaştırma siyaseti olarak görmektedirler. Ancak devşirme yöntemi Hıristiyanları Müslümanlaştırmak için değil, ordunun asker ihtiyacını karşılamak için kurulmuş ve uygulanmıştır. Devşirme her yıl değil, birkaç yılda bir belirli bölgelerden sınırlı sayıda toplanmış, Acemi Ocağı'nın mevcudu hiçbir zaman 10 bin kişiyi geçmemiştir. XV. yüzyılın ortalarına doğru sahneye çıkan devşirme sistemi, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren büyük ölçüde uygulanmamıştır. İmparatorluğun ömrünün üçte birlik bölümünde işleyen bir sistem olmuştur. Bu

Jean Brindesi'nin renklendirilmiş bir gravürü (solda): Resimde, soldan sağa; karakol yeniçerisi, (Karakullukçu), ödeme memuru, koğuş şefi, karakol astsubayı, aşçıbaşı, yeniçeri aşçıbaşı, saka. Günlük giysileriyle bir yeniçeri ağası (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

sebeplerle imparatorluğun içerisindeki Hıristiyanların çok ufak bir kısmı devşirme yöntemi sayesinde Türkleştirilmiştir.

4 İlk yeniçeri isyanı ne zaman oldu?

Yeniçeriler akla hep isyanlarıyla gelir. İlk isyanları 1446 yılındaki 'Buçuk Tepe Vakası'dır. II. Mehmed'in ilk hükümdarlığı sırasında, yeniçeriler paranın değerinin düşürülmesini bahane ederek ayaklanmış ve Şehabeddin Paşa'nın evini yağmaladıktan sonra Edirne'nin doğusunda bir tepeye çekilmişlerdir. İsyan, yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak yatıştırılmıştır. Ayaklanmanın asıl sebebi ise Çandarlı Halil Paşa'nın II. Murad'ı tekrar tahta geçirmek istemesi idi. Nitekim isyan karşısında genç hükümdarın zor duruma düşmesi üzerine, II. Murad Manisa'dan gelerek yeniden Osmanlı tahtına çıktı ve oğlunu da Manisa'ya vali olarak gönderdi. Bu isyan, yeniçerilerin daha sonraki tarihlerde sıkça rol oynadıkları hükümdar değişiklikleri sebebiyle iktidara, müdahale ile ortak olma sürecinin ilk adımıdır.

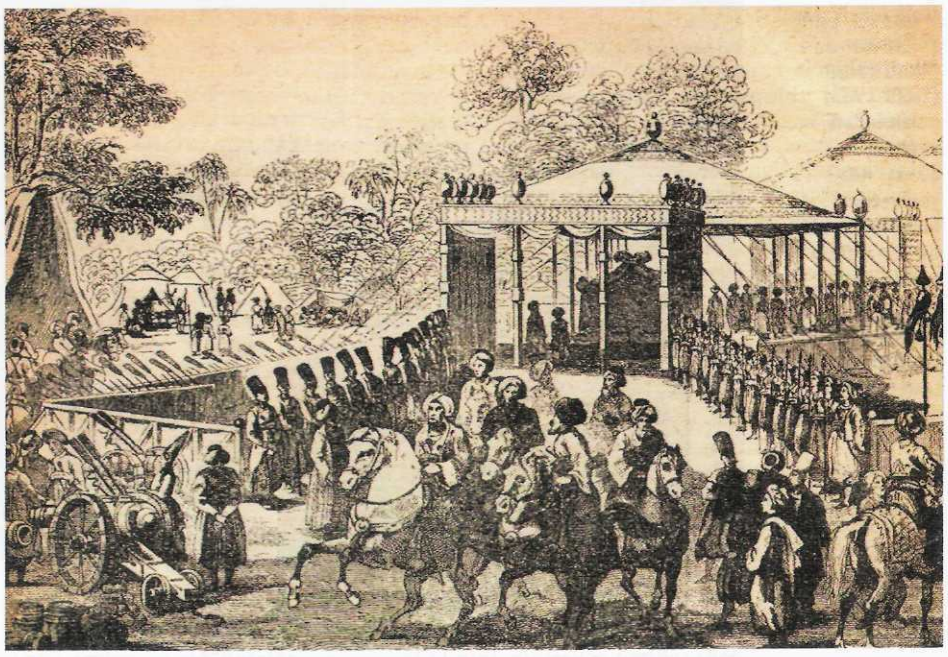
5 Yeniçeri Ocağı nasıl bozuldu?

Kanuni döneminde meydana gelen Şehzâde Bâyezid isyanının ardından, Anadolu'ya ve daha sonra İmparatorluğun diğer bölgelerindeki önemli şehirlere yeniçeri garnizonları kuruldu. Bu yeniçeri birlikleri zamanla o bölgelerde ida-

reyi ele geçirip, merkezin hakimiyetini devre dışı bıraktılar. XVI. yüzyılın sonlarında tüfekli piyade askeri ihtiyacının artması sebebiyle, Yeniçeri Ocağı'na, kanunlara aykırı olarak devşirme olmayan çeşitli meslek gruplarından kimseler alınmıştır. Daha önce askerlik dışında herhangi bir işle meşgul olmayıp, evlenmeden kışlalarında oturan yeniçeriler, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren sayılarının artması ve düzenlerinin bozulması ile bu duruma uymamaya başlamışlardır.

Yeniçeri Ocağı, profesyonel askerlerden oluşan bir teşkilat iken çeşitli meslekleri icra eden ve kışlalarına sadece maaş almak için uğrayan insanlarla dolu bir yer haline gelmiştir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ocak iyice bozulmuş, yeniçerilerin esamileri, yani görev beratları, alınıp satılan bir kâğıt haline gelmiştir. Bu yolla beş-on kişinin maaşının bir kişi tarafından alınması sıkça görülen bir durum olmuştur. İstanbul'da devlete karşı aslan kesilen yeniçeriler, savaş meydanlarına gitmemeye ve gitseler de kaçmaya başlamışlardır. Talim yapmadıkları ve yeni gelişen askeri uygulamaları da kabul etmedikleri için, Avrupalı askerler karşısında aciz kalmışlardır.

Levni'nin Surname'sinden bir minyatür yaprağı: İki vezirinin önünde sultan, yeniçerilerle çevrili, Ok Meydanı'na gidiyor (sol sayfada). Yeniçeriler Davutpaşa Kışlası'nda talim yapıyorlar (üstte). Bir yeniçeri ağası (solda altta).

Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldırıldı?

Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmayı ilk kez düşünen, II. Osman olmuştur. Ancak onun teşebbüsü başarılı olmadığı gibi, genç padişah hayatını da bu yolda kaybetmiştir.

IV. Murad'ın çelik pençeleri sayesinde yeniçeri ocağı zorla bir disipline kavuşturulmuş ise de bu durum kısa sürmüştür. Disiplin ve itaat altında olmayan yeniçeriler sosyal ve siyasi yapıyı kendilerine uygun olarak değiştiriyorlardı.

Yeniçeri Ocağı disiplin içerisinde bulunmadığı için, yeniçeriler kadın kaçırma, tüccar ve esnaftan haraç alma gibi kamu düzenini bozan faaliyetlerde bulunuyorlardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ard arda uğranılan mağlubiyetler, İmparatorluğu yeni arayışlara götürmüştür. III. Selim döneminde, Yeniçeri Ocağı'na dokunulmadan Avrupa usulünde talimli asker yetiştirmek için harekete geçildiyse de

kendilerini tehlikede gören yeniçeriler ayaklanarak padişahı devirmiş ve bu girişimi de baltalamışlardır.

II. Mahmud'u tahta çıkaran Alemdar Mustafa Paşa da yeniçerilerin hedefi olur ve bir gece baskınında öldürülür. II. Mahmud yeniçerilerin gemi azıya almaları karşısında bir şey yapamamanın ezikliği ile sabretmiştir. III. Selim gibi talimli asker yetiştirmek için harekete geçen II. Mahmud, engel olmamaları için yeniçerileri iknaya çalışmış, önde gelenlerine para ve rütbeler vaadetmiştir.

Yeniçerilerin seslerini çıkarmamaları üzerine, 7.650 yeniçeri eşkinci olarak yazılıp, talimli asker yetiştirmek için harekete geçildi. Ancak Yeniçeri Ocağı içten içe yine kaynıyordu. Devlet ileri gelenleri ocağın ihtiyarlarını toplayıp iknaya çalışıltıysa da aldıklar cevap daha önceki dönemlerde verilenle aynıydı: "Biz cahil adamlarız, talime aklımız ermez, talim gavur işidir, biz testiye nişan atar, nişan vurur, keçeye kılıç çalarız."

Artık yeniçeri ocağı zorla ortadan kaldırılmadan, askeri alanda ve diğer sahalarda bir yenilik yapılamayacağı iyicie anla-

merakediyorum@googlegroups.com

Ünlü illüstratör ve ressam Münif Fehim'in (1899-1983) kaleminden Niğbolu Savaşı'nda yeniçeriler (sağda). Batılı bir sanatçının kalemiyle kıdemli bir yeniçeri (altta). Bir Bektaşi şeyhi (sağ sayfada, altta).

şılmıştı. Yeniçeri isyanına karşı hazırlıklara başlanıldı. Boğazlardaki sekban askerinin anında İstanbul'a nakli için tedbir alındı, medrese öğrencileri ile halk yeniçerilere karşı kazanıldı. III. Selim'in tahttan indirilmesinde yeniçerilere yardım eden topçu, humbaracı ve tersane ocaklarının padişahın yanında yer alması sağlandı.

7 Yeniçeri Ocağı nasıl kapatıldı?

Yeniçeriler son nasihatları da dinlemeyip talimli askerliğe sebep olanların kelesini isteyince, ipler tamamen koptu. 15 Haziran 1826 tarihindeki bu son isyan üzerine, kılıcını kuşanan II. Mahmud, ulemadan isyan eden yeniçerilerin katli için fetva aldı ve Sancak-i Şerif'i çıkarttı. Tellallar çıkartılarak herkesin Sultanahmet Meydanı'nda Peygamber sancağı altında toplanması için çağrı yapıldı. Saraydaki cephanelikten silahlar çıkarılarak ahaliye dağıtıldı. Meydanda Ahıshalı Ahmed Efendi herkesi ağlatan bir konuşma yaparak padişah taraftarlarına moral verdi.

Asker ve ahali gülbank ve tekbirlerle birkaç kol halinde yeniçeri kışlalarına doğru harekete geçip Et Meydanı'ndaki yeniçerileri kuşatır. Son kez teslim ol çağrısını da kabul etmemeleri üzerine, yeniçerilerin üzerine top atışlarına başlanıp Et Meydanı'nın kapıları kırılmış ve beş saat süren mücadelenin sonunda 10 bine yakın yeniçeri öldürülmüştür.

Öldürülen yeniçerilerin bir kısmının sünnetsiz, bir kısmının da göğüslerinde haç işaretinin bulunması, onlara karşı öfkeyi ve şiddeti arttırmıştır. Sağ olarak ele geçenler ise kısa bir sorgunun ardından idam edilmişlerdir. Daha önce yeniçerilerin düşman gördükleri kişileri astıkları Vakvak ağacının altı, yeniçeri cesetleriyle dolmuştur.

Kaçan yeniçeriler şehrin kapıları kapatılıp, her yerde aranmıştır. Takibat sonucunda yakalanan 20 binden fazla yeniçeri sürgüne gönderilmiş, toplanma mekânları olan yüzlerce kahvehane yerle bir edilmiştir.

Yeniçerilikle ilgili her türlü hatıranın silinmesi için çaba gösterilmiştir. İstanbul'da bulunan yeniçeri mezartaşlarının hemen hemen tamamı yok edilmiş, yeniçerilere ait evrak ve defterler yakılmıştır. Yeniçerilerin kışlaları da yıkılıp yok edilmiştir.

8 Yeniçeriliğin kaldırılmasının etkileri ne idi?

Devletin başına bela olan ve yeniliklere engel olan bir zümrenin ortadan kalkması olarak yorumlandığı için yeniçeriliğin kaldırılması devrin yazarları ve daha sonraki tarihçiler tarafından da "vaka-i hayriyye" diye adlandırılmıştır. Ancak bir kısım yazarlar ise bu hadiseden sonra ordunun hemen kurulamadığını ve ard arda gelen savaş ve iç isyanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır mağlubiyetlere uğradığını belirterek "vaka-i şeriyye" diye nitelerler.

Yeniçeriliğin kaldırılmasının tesirleri, sadece askeri sahada olmamış, bu kurum toplumla iç

içe geçmiş olduğu için, birçok sahada kendini göstermiştir. Yeniçerilerin en büyük destekçisi olan ırgat, hammal ve kayıkçılar takibata uğramış ve çoğunluğu sürülmüştür. Türk hammalların yerini bu tarihten itibaren Ermeniler almıştır.

Tulumbacı Ocağı kaldırıldığı ve yenisi de birkaç ay sonra kurulduğu için, bu süre zarfında yangınlara müdahale edilememiştir. Kahvehaneler kapandığından, buralarda yapılan berberlik işleri aksamış, bunun üzerine berber dükkânları açılmıştır.

Yeniçerilerle bağlantılı diğer askeri teşkilatlar kaldırılmış ve onları hatırlatacak askeri tabirler de kullanılmamaya başlanmıştır. Örneğin, yeniçeri dönemi tabirlerinden olduğu için 'bayrak' yerine 'sancak' denilmiştir.

Yeni kurulan askeri düzenin Avrupa tarzında olması Osmanlı ülkesinde Fransızcayı yaygınlaştırmıştır.

9 Yeniçerilerin Bektaşilikle ilgisi nedir?

Bazı tarih kitapları Yeniçeri Ocağı'nın Hacı Bektaş-ı Veli'den dua alarak kurulduğunu iddia ederlerse de bunun aslı yoktur. Hacı Bektaş, Osmanlı Beyliği'nin kurulmasından önce, XIII. yüzyılın ikinci yarısında ölmüştür. Hacı Bektaş-ı Veli'yi gaziler aracılığıyla tanıyan Osmanlı sultanları, gaziler arasındaki güçlü kült sebebiyle ocağı ona bağlamışlardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Yeniçeri Ocağı kendisini Hacı Bektaş geleneğine bağlamış, XV. yüzyılda ise ocak, tarikatle resmen birleşmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nda Hacı Bektaş-ı Veli Zaviyesi'ni temsil eden bir babanın bulunması, ocakla Bektaşi tarikatı arasındaki bağın devamlı olarak sürmesine sebep oldu. Yeniçerilerin Bektaşilikle ilgileri nedeniyle ocaklarına, 'Ocağ-ı Bektaşiyan', kendilerine ise 'Taife-i Bektaşiye', 'Zümre-i Bektaşiyan', ocaktaki

terfi silsilesine de 'Silsile-i Tarik-i Bektaşiyan' da denilirdi.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından en fazla etkilenen topluluk, ilişkilerinden dolayı, Bektaşilerdir. Bazı bektaşi babaları idam edilmiş, hemen hemen bütün Bektaşi tekkeleri kapatılmış; türbeleri hariç binaları yıktırılmış ya da başka tarikatlara verilmiştir. Bektaşi kitapları yaktırılmış ve Hacı Bektaş şeyhi de Amasya'ya sürülmüştür. Birçok bektaşi de yerlerinden alınıp ülkenin başka kesimlerine gönderilmişlerdir. Bektaşi olmayan birçok kişi de aynı muameleye maruz kalmıştır.

10 Yeniçerilerin imparatorluğa katkısı ne idi?

Yeniçerilerin Osmanlı İmparatorluğu'na en büyük katkısı, Türk aristokrasisinin gücünün kırılıp merkezi idarenin kurulmasına vesile teşkil etmiş olmalarıdır. Daha önceki Türk devletlerinde, bu çapta merkezi bir askeri teşkilat kurulamadığı için aşiretler ve nüfuz sahibi olmuş komutanlar, taht kavgalarına ve devletlerin bölünüp yok olmasına neden oluyorlardı.

Merkez güçlendirilemediği için Osmanlı'dan önceki birçok Türk devleti devamlı olamamış, kısa sürede parçalanmıştır. Yeniçerilerin sayıları XVI. yüzyılın sonlarına kadar, 15 bini geçmemiştir. İmparatorluğun en iyi eğitimli askeri gücü olmalarına rağmen sayılarının az olması sebebiyle Osmanlı zaferlerinde oynadıkları rol sınırlı olmuştur. İddia edildiği gibi, XVI. yüzyılın sonlarına kadar kazanılan büyük zaferler, tamamen yeniçeriler sayesinde kazanılmış değildir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunun en büyük askeri gücü, sayıları 80 bine kadar çıkan timarlı sipahilerdir. Kazanılan askeri başarılarda timarlı sipahilerin katkıları, yeniçerilerden daha fazladır. ■

BİBLİYOGRAFYA

- Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", İslâm Ansiklopedisi, XIII, s. 385-395
- Abdulkadir Özcan, "Devşirme", TDV İslâm Ansiklopedisi, IX, s. 254-257
- Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Etkisi", Belleten, sayı198 (Ankara 1986), s. 679-722
- Nohoum Weismann, "Yeniçeriler", çev. Eriman Topbaş, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 79-82, İstanbul 1993
- Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler-Vak'ayı Hayriyye-", Osmanlı, VII (Ankara 1999), s. 258-272
- Hamiyet Sezer, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)", Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı: 30 (Ankara 1998), s. 215-238
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, I-II- Ankara 1984.

merakediyorum@googlegroups.com

Osmanlı'da suç ve ceza

Tanzimat'a değin, insanlar haklı haksız idam edilebiliyor ve bu kararı yalnız padişahlar değil, başka devlet görevlileri de verebiliyordu. Medrese çıkışlı kadılar yargı görevlerini kendi evlerinde uyguluyorlar ve kanunnamelerde, insanlık dışı cezalar yer alabiliyordu.

NECDET SAKAOĞLU

Eskiler, halkı ilgilendiren bir haksızlığın tanığı olduklarında, asıp kesmekten, asıp kesecek bir güçlünün yönetimi ele almasından söz ederlerdi. Topluma yönelik suç işleyenler için, kamu vicdanında hoşgörü aralaması yoktu.

Darağacının en etkili ibret öğesi olduğu kanısı bugün de vardır. İlköğretim sıralarından başlayarak kanlı savaş sahnelerini, Sultan IV. Murad'ın, Kuyucu Murad, Köprülü Mehmed , Cafer paşaların, binlerce insanı asıp keserek Anadolu'da güvenliği sağladıklarını övünçle okuttuğumuz çocuklarımızın masum dünyalarına da, asıp kesmenin bir 'adalet' olduğunu yerleştirdiğimizin ayrımında değiliz.

Nitekim, öğretmenine, "Padişahlar suçluları yargılatıp da mı idam ettiriyorlardı?" sorusunu yönelten öğrenciye rastlanmaz.

Diğer yandan ne ders kitaplarında, hatta ne de yetişkinlerimizin ulaşabilecekleri kaynaklarda, Osmanlı yüzyıllarında suçluların yargılanmasına, cezalara ilişkin açıklamalar da yoktur.

KAPIARASI'NDA 'ECEL ŞERBETİ'

Padişahların, 'Kaldırın!', 'Alın!', 'Götürün!', 'İndirin!' gibi tek sözcükle ölüme gönderdikleri onca sadrazam, vezir, eyalet paşası, defterdar ve başkalarının, padişahın önünde, sarayın Ortakapısı'ndaki Ka-

pıarası'nda yahut Balıkhane Kapısı'na indirilip 'ecel şerbeti' içirildikten sonra idam edilmeleri üzerine yapılmış, popüler düzeyde yapıtlarımız da yoktur.

Dimitri Kantemir, "Türk padişahının, her gün uyruklarından on dört kişiyi yargılatmadan öldürtmek ayrıcalığına sahip olduğunu" yazar. Allahtan, IV. Murad dışındakiler, bu ayrıcalıklarını kullanmada oldukça tutumlu davranmışlardır. Bununla birlikte sarayda, Paşakapısı'nda, İstanbul'un meydanlarında, iskelelerde boğulan veya boynu vurulanların, taşralarda idam edilenlerin sayısı yine de az değildir.

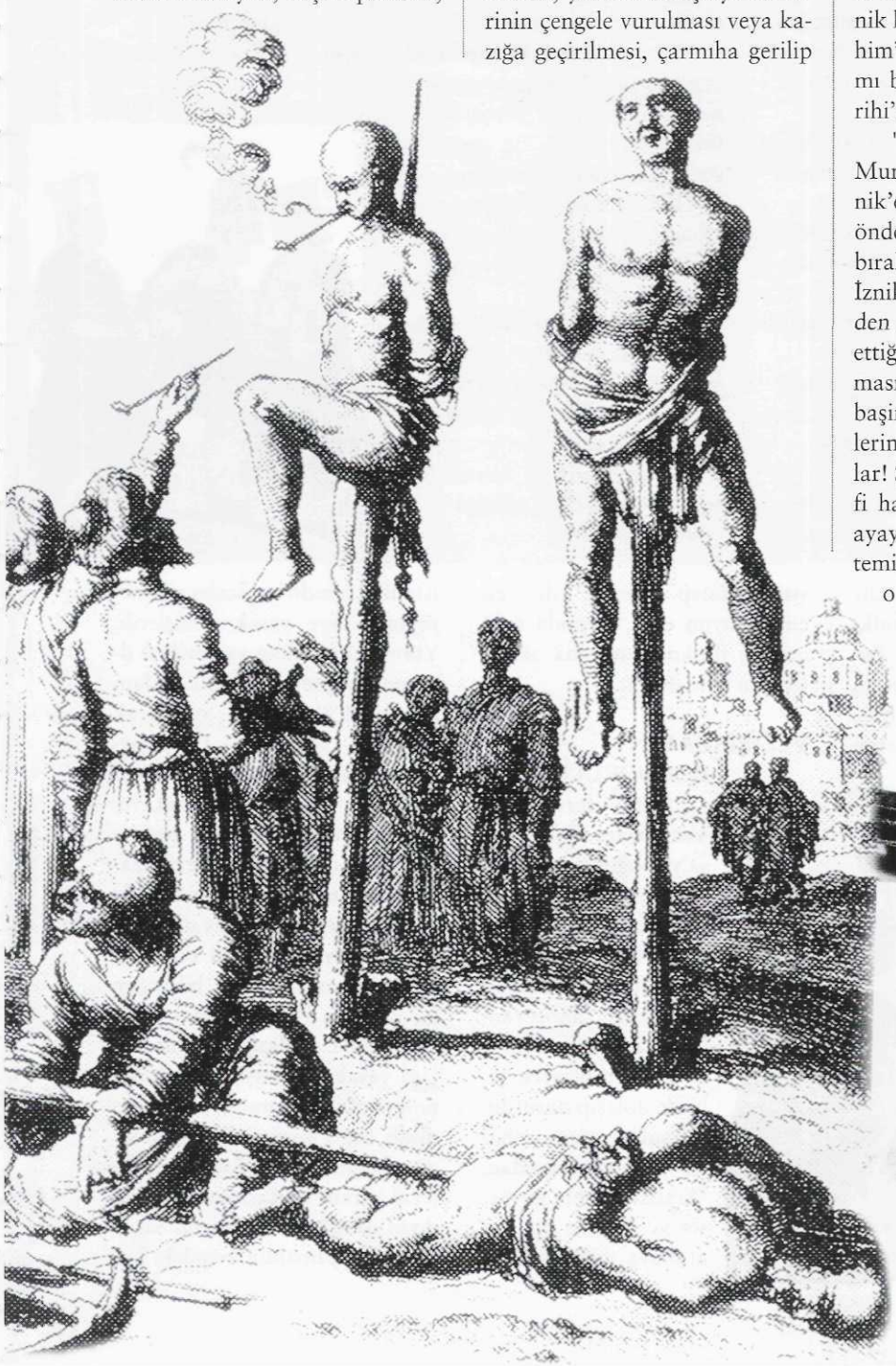
İSTANBUL'A GELEN KESİK BAŞLAR

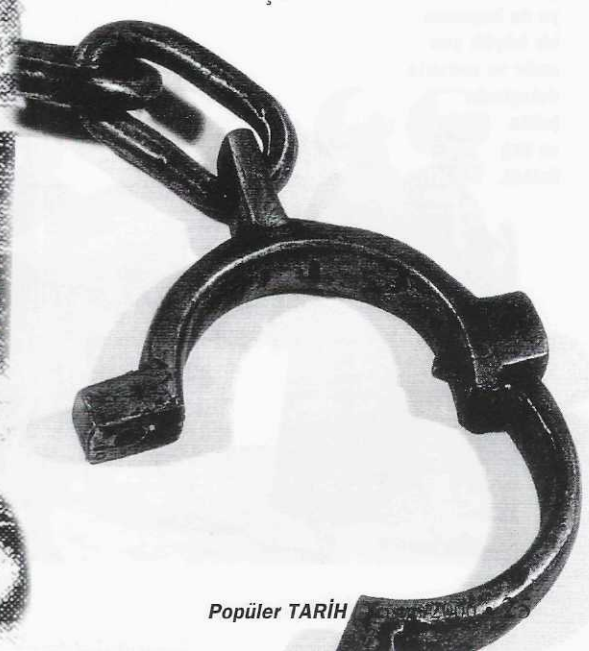
Taşralarda idam edilen önemli kişilerin kesik başlarının İstanbul'a getirilip saray kapısı önünde yere atılması, ibret taşlarına dizilmesi, mızraklara geçirilmesi; yakalanan eşkıya reislerinin çengele vurulması veya kazığa geçirilmesi, çarmıha gerilip oyulan etlerine mumlar dikilerek at sırtında gezdirilmesi, cellatların, bir elde kanlı pala, ötekinde perçeminden tutulmuş kesik baş, çarşı esnafından 'hammaliye' (bahşiş) toplamaları Tanzimat'a kadar sürmüştür.

IV. MURAD'IN HİDDETİ

Padişahların arada, halkta korku uyandırmak için, 'siyaset' edip sudan nedenlerle güçsüz kullarını öldürtmeleri de dehşetle izlenmiştir. IV. Murad'ın, İznik kadısını, kardeşi Sultan İbrahim'in efsuncu evinde veziriazamı boğdurtmalarını Na'imâ Tarihi'nden özetleyelim:

"Padişah-âlem-penah (IV. Murad) şikâr (av) ederek İznik'e teveccühle atını ılgar edip önden giden habercileri geride bıraktı. Yol ve geçitler çamurdu. İznik Kadısı yolları temizletemeden şehre erişen padişah, ihmal ettiği suizannıyla Kadı'nın asılmasını ferman buyurdular. Mübaşirler gelip asmağa götürdüklerinde feryat edip, 'Behey ağalar! Şevketlü padişahımızın teşrifi haberi dün geldi. Cümle reayayı ve şehir halkını, yolların temizlenmesine çıkardım. Fakat o gün at koşturup geldiler. Benim günahım yoktur!' diye yalvardı ise de faydası olmadı. Nasuhpaşazâde, 'Padişahın

Osmanlı devletinde 15. ve 16. yüzyıllarda tütün içenlerin kazığa oturtularak cezalandırılmaları (Jan Luyken).

merakediyorum@googlegroups.com

'Kara kaplı kitap'tan seçmeler

Yazıda da belirttiğimiz gibi, kadıların yegane başvuru kaynakları, halk arasında 'kara kaplı kitap' diye anılan ve İslâm ulemasının fetvalarının toplandığı 'fetva mecmuaları' ile 'örf-i padişahî', 'siyaset-i sultanî - yasağ-ı padişahî' denilen yasaları içeren kanunnamelerdi... Cami duvarına 'bevl' (çiş) edenden, kuşbazlık (!) yutturmacasıyla ağaçlara çıkıp röntgencilik edenlere kadar, bin türlü suç-suçlu örneğini, hükmedilecek ta'zir çeşitlerini içeren kara kaplı kitaplardan; Hammurabi yasalarını anımsatan bir güldeste sunalım:

- "Bir kimse zinâ etse, eğer ulu kişi ise ve zengin olsa siyaset (idam) edilmeyip üç yüz akçe, orta halli ise yüz akçe, daha aşağı ise kırk-elli akçe cürm alına."
- " Ulu müslime avret zinâ etse zenginse, zengin cürmünü vere."
- " Zinayı erli avret etse eri kabul etse yüz akçe köftehorluk vere."
- "Kız veya oğlan çeken, zorla eve girip avret veya kız çekmeğe varan kişinin siyaseti için zekeri (erkeklik organı) kesile"
- " Bir kişi avret veya kız kapsa avretin ve kızın rızası olmasa erin zekerin keseler. Avrete ve kıza nesne demeyeler. Eğer avret veya kız râzı olup onunla taşraya gitseler, ferclerini (dişilik organı) dağlayalar."
- " Bir kişi bir başkasının avretini veya kızını öpse veya dilese veya yoluna varıp söylese veya yapışsa, kadı ta'zir edip deynek başına bir akçe cürm alına."
- "Bir gayrimüslim, caminin duvarına işerse, engel olunup dayağa çekile."
- "Bir kişi pezevenklik eylese kadı ta'zir edip teşhir ede. Deynek başına bir akçe cürm alına."
- "Livata eden ergen olsa, zenginden yüz, vasatından elli, fakirinden otuz akçe cürm alına."
- "Bir kimse adam öldürse kısas edeler. Eğer kısas edilmezse zenginden dört yüz akçe, orta halliden iki yüz akçe, fakirden yüz akçe ve gayet fakir olandan elli akçe cürm alına."
- "Hatun taifesi birbiriyle savaş etseler, saçlarını yolsalar, ta'zir edip iki deyneğe bir akçe cürm alına."
- "Eğer bir kişi şarap içse kadı hakkından gelip iki deyneğe bir akçe cürm alına."
- "Bir kişi evinde şarap yapıp satarsa ta'zir-i şedid gerekir."
- "Bir gayrimüslim, Müslümanlara, 'Lânet sizin dininize!' derse, ta'zir-i şedid (39 değnek) gerekir."
- "Bir kişi sadattan (peygamber soylulardan) birine, 'Bo. yersin!' derse, dayakla cezalandırılır."
- "Evin duvarındaki kelime-i şahadet yazısının üstüne pislik süren gayrimüslimi, köy zabiti dayağa çeker."
- "Birisi ağaç kesse, iyi kişilerden birkaçı, 'Niçin kestin?' dediklerinde, sövüp sayarak, 'Ağaca tapınıp Tanrı'ya eş koştuğunuz için kestim!' derse dayak cezası verilir."
- "Bir kişi, karısına, 'Anasını filan ettiğim!' yollu cima' lafzıyla küfretse dövülür."

Eksik tartı kullanan satıcının başı ağır bir tahtaya geçirilir, tahtadan ufak çanlar sarkıtılır ya da boynuna bir büyük çan asılır ve sokakta dolaştırılır (altta ve sağ üstte).

emri böyledir' diyerek alıp kale kapısına ilettikte şehir halkı umumen seyre çıkmışlardı. Zavallı kadı yüzünü halka tutup, 'Müslümanlar, Hak huzurunda, nâhak yere gittiğimin şahadetini sizden talep ederim!' diyerek emre boyun eğdi. Başında örfü (sarığı) ile kale kapısına asıldı. Üç gün öyle durdu."

VEZİRİAZAMIN BOĞDURULUŞU

Sultan İbrahim'in, Veziriazam Salih Paşa'yı boğdurtmasındaki gerekçe daha ilginçtir: "Padişah hazretlerinin lâtif mizacı (!) hareket gerektirdiğinden bazen tahtırevanla, bazen atla, bazen de koçuya binerek şehirde dolaşıp dururdu. Karşıdan gelen arabalar yolu tıkadığından, 'Arabalar şehre girmesin ve şehirde bir fert arabaya binmesin ve İstanbul içinde bir araba görmeyeyim!' diye yasak etmişlerdi. Yürek sıkılmasına ve sevdayî illetine müptela olduklarından, üfürükçü şeyhlere okutarak müsterih olurlardı. Davutpaşa'daki efsuncu imama giderken önüne bir araba çıktı. Bunu, veziriazamın emrine kulak vermemesine hamledip, 'Tez veziriazamı çağırın!' diyerek art arda adamlar gönderdi. Zavallı Salih Paşa, sarayında ikindi divanına hazırlanıyorken aslını bilmeden bir çapkına binip imamın evine vardığında padişah, 'Ben arabalara yasak koymuşken niçin benim tembihim tutulmaz, ben padişah değil miyim? Tez boğun!' diye bağırdı. Salih Paşa özür dileyip canını kurtarmaya çabaladıysa da asla iknâ olmadı. Saray görevlileri, imamın evindeki ku-

- "Padişahın hatt-ı hümayununa (yazılı buyruğuna) itaat etmeyen kişi ta'zir-i şedidle cezalandırılır."
- "Bir kişinin yalancı tanıklık ettiği kanıtlanırsa ta'zir-i şedid gerekir."
- "Gammaz olan ve halktan kimilerini ehl-i örfe (yöneticilere) gammazlamayı iş edinen kişi tazir-i şedidle bu eyleminden men edilir."
- "Bir koca, eve getirdiği yabancı kimselerin müslüman karısıyla aynı yerde oturmalarına izin verirse dayağa müstahaktır."
- "Bir kimse ulemadan ve sulâhadan kişileri yakalayıp zincir takıp bir müddet haps eylerse ta'zir-i şedid ve hapisle cezalandırılır."
- "Bir eyalet valisinin adamı kadıyı haksız yere yakalayıp konağa götürerek ayağına bukağı vurup bir odada hapsettiğinde kadı bir yolunu bularak kurtulsa, valinin adamı ta'zir-i şedid ve hapisle cezalandırılır."
- "Kendi adamlarını tahrik edip hasmını öldürten kişi, ta'zir-i şedid ve hapisle cezalandırılır."
- "Birkaç kişi bir kadını cebren evinden çıkarıp tecavüz maksadıyla bir yere götürüp kadın bir fırsat bulup ellerinden kurtulsa, adı geçenler ta'zir-i şedid ve haps olunurlar."
- "İki kişi bir oğlancığı ırzına geçmek kasdıyla bir yere götürüp fakat çocuk ellerinden kurtulsa, her ikisi de dayağa çekilip hapsedilir."
- "Gayrimüslim kadının müslüman kocası başka diyarda iken kadını kandırıp gayrimüslim bir erkekle evlendiren rahip, tazir-i şedidle cezalandırılır."
- "Müslüman bir kadın kendi rızasıyla bir gayrimüslimle evlense ta'zir edilip birbirinden ayırmak gerekir."
- "Bir kişi zorla evine girdiği kadına tecavüz etmek isteyip kadın başka kurtuluş çaresi olmadığından adamı baltayla öldürse gazâ etmiş sayılır."
- "Bir koca, karısını şer'e aykırı olarak haksız yere dövse kendisi de dövülür."
- "Bir kişi, birisini, 'Sen benim evime girip şu kadar akçemi aldın' diye dava ettikte davalı da ikrar eylese elinin kesilmesi gerekir."
- "Bir kimsenin hırsızlığı örf ile sabit olursa, kadı hüccet verip ehl-i örf (yönetici), hüccet mucibince asa veya uzvunu kese."
- "Hırsız işkencede ikrar edip belirtiler de doğrularsa ikrarı geçerli sayılıp siyaset (idam) oluna."
- "Yol kesen eşkıyasından biri, bir yolcuyu basıp kendisini öldürüp malını yağmalasa, katli gerekir."
- "Yolkesenlerden birkaçı bir köyde geceleyin silahla ev basıp ev sahibinin mallarını gasp etseler yakalandıklarında kadı, her birinin sağ ayağının ekleminden kesilmesine hükmeder."
- "Müslümanların mallarını zulmen alıp kendilerini de öldürdükten sonra yol kesenlerle birlik olan taifenin kötülüklerine son vermekle görevlendirilen valinin, bunlarla savaşa tutuştuğunda, hepsini öldürmesi caizdir."
- "Kuşbaz olup damlara çıkarak kadınlara bakmayı alışkanlık edinen kişinin tanıklığı geçerli değildir."

yunun ipiyle günahsız Salih Paşayı o saat boğdular."

Tanzimat'a değin Osmanlı tarihinin her sayfasında, siyaset etmek denilen haklı haksız, karakuşî idamlar vardır. Yalnız padişahlar değil, Veziriazam, eyalet valileri, serdarlar da siyaset edebiliyorlardı. Ancak Tanzimat'ta, Fransız ceza yasası örnek alınarak hazırlanıp Sultan Abdülmecid'in bir iradesiyle 1840'ta yürürlüğe giren Ceza Kanunname-i Hümayunu siyaset etmeye son vermiştir.

'KARA KAPLI KİTAP'

Yukarıda örnekleri verilen 'örfî' uygulamalardan ayrıca, bütün beldelerde 'kazâ' (İslam hukukuna göre yargı) işlerine bakan kadılar ve naipler vardı. Medrese çıkışlı kadılar, yargı görevlerinin yanı sıra bulundukları kentin güvenliğinden, belediye işlerinden ve çarşı pazar denetiminden de sorumluydular. Soruşturma, yakalama, ihzar, infaz aşamalarında naip, kâtip, subaşı, muhzır vd. 'kadı'nın buyruklarını yerine getirirlerdi. Çoğunca 'kadı'nın evinde akdedilen 'Meclis-i şer'-i şerif"te (yargı oturumlarında) akla hayale gelmedik davalara bakmak durumunda kalan kadıların yegane başvuru kaynakları, halkın 'kara kaplı kitap' dediği, İslâm ulemasının fetvalarının toplandığı 'kütüb-i fetavâ' (fetva mecmuaları) ile 'örf-i padişahî', 'siyaset-i sultanî - yasağ-ı padişahî' denilen yasaları içeren kanunnamelerdi.

İffetsizliği sabit olan kadının başına işkembe geçirilip gezdirilişi (üstte). Çengel cezasının uygulanışı; makarayla yukarı çekilen mahkum hızla bırakılınca çengele saplanır. Cesede halk, 'çengel lalesi' derdi (solda). Bir fetva mecmuasının 'yolkesenler' ve 'asiler-zalimler'e verilecek cezalara ilişkin sayfası (en solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Tavernier ve diğer yabancı gezginlere göre, kanlarının akıtılması günah sayıldığı için din adamları, taş dibekte tokmakla dövülerek öldürülürdü (sağda). Falakaya yatırılmış bir erkek (altta). Padişahın huzurunda bir vezirin boğulması (Paul Rycaut'dan); mekan ve tahttaki padişahın kıyafeti, resmin hayali oluşunun kanıtı (sağ sayfada).

Bu mecmualardaki 'had' cezasını gerektirir suçlara ilişkin 'zinâ', 'katl-i nefs ve cerâim' (cinayet), 'şürb-i hamr' (içki içmek) , 'sirkat ve gasb' (hırsızlık, soygun), 'kutta-i tarik' (yol kesenler), 'deyn' (borç) vd. bahislerde, yüzlerle, hatta binlerle, formüle edilmiş şer'î ve 'örfî' örnek olay bulunurdu.

ADAMINA GÖRE ADALET

Kadı, tarafları, tanıkları dinleyip kanıtları değerlendirdikten sonra 'hükm-i şer'î'sine göre 'ta'zir'i (cezayı) belirleyip uygulatır; hükme bağlayamadığı davaları 'bir kere de Divan-ı Hümayun'da mürafaası için' üst mahkemeye havale ederdi. 'Tevbih' (uyarı), 'darb' (dövme), 'haps', 'kat-ı uzuv' (organ kesme, kırma), 'katl' (öldürme) ve 'recm' (taşlayarak öldürme) başlıca cezalardı. Hükmedilen ta'zir, cürüm akçesi, kısas ve diyet, tarafların kişisel, dinsel ve toplumsal konumlarına göre farklı olmaktaydı. Örneğin, 'sefele'den (düşkünler) biri, kavga, dövme vb. fiillerden dolayı 'ta'zir-i ahissa' (darb + hapis) ile cezalandırılırken, aynı suçu işleyen 'orta halli' birine hapis öngörülür; 'eşraf'tan (şanı yüce kişiler: ümera, âyan, tüccar) birine ise ihtar edilirdi. Eğer suçlu 'eşrafü'l-eşraf"tan (din bilginlerinden, seyyidlerden) ise kadı evine ilâm gönderip "Bir daha yapma!" uyarısında bulunurdu. Bu, adamına göre adalet anlayışının eski bir gelenek olduğunu gösteriyor.

EN ÜNLÜ CELLAT 'KARA ALİ'

Kadının hükmettiği cezaları subaşı, muhzır, ases gibi zabıta ağaları, kavas ve falakacılara uygulatıyorlar; idamları da cellatlar infaz ediyordu.

Haddi aşmamak koşuluyla hırsızlara işkence edildiği gibi, âsiler ve eşkıya reisleri de çengele vuruluyor, kazığa oturtuluyordu. Evliya Çelebi, cellatların pîri Eyyüp Basri'yle Osmanlı cellatlarının en ünlüsü Kara Ali'yi şöyle tanıtır:

"Eyyüp Basrî, katl edileceklere gusul ettirip siyaset meydanına çıkartır; türlü tesellilerle imanı yeniletip kelime-i şahadet getirtir; boynunu kıbleye çevirip sağ eliyle başını sığadığında adamcağız donakalınca, iki eliyle tuttuğu kılıcı besmeleyle indirip kellesini teninden ayırır; ruhuna fatiha okurmuş. Sonra uzaktan bakanları çağırıp ibret alın diye nasihat edermiş. Bu kavmin üstad-ı kâmili Murad Han'ın cellâdı Kara Ali'dir ki, pazularını sığayıp ateş saçan kılıcını kemerine bağlayıp sair işkence ve karabend ve nakışbend ve kemendbend ve zünnarbend edeceği ucu aşıklı yağlı kemendleri kemerine asıp vesair işkence âletlerinden kelpedan ve burgu ve mismar ve buhur-ı fitil ve deri yüzecek tentraş ve polat tas ve türlü türlü zehirli göz milleri ve el ayak kırmağa mahsus baltaları iki yanına takıştırır. Omuzlarında servi ağacından altın be-

zekli kazıklar bulunan kalfaları da yedişer pâre âlet ile kemerlerine ziynet verip yalın kılıç merdane cünbüş ederler. Ammâ ne'uzü-billah hiç birinin çehresinde nur kalmamış zehir gibi âdemlerdir."

ZİNDANLAR HAKKINDA...

İstanbul'a gelen gezginlerin yapıtlarındaki cellat işkencelerinin çoğu gerçek dışı olmalıdır.

Kürek, kalebent, hapis ve sürgün cezalarına çarptırılanların kapatıldıkları zindan, tomruk, salma tomruk (yarı açık hapishane), imam evi (kadın hapishanesi), hisar, ada gibi yerlerin, hatta, Tersane zindanı Banbul'un, borçluların konulduğu Baba Cafer zindanının, siyasi suçluların, tutuklanan yabancı elçilerin kapatıldığı Yedikule'nin, Paşakapısı Tomruğu'nun koşulları da yeterince bilinmiyor.

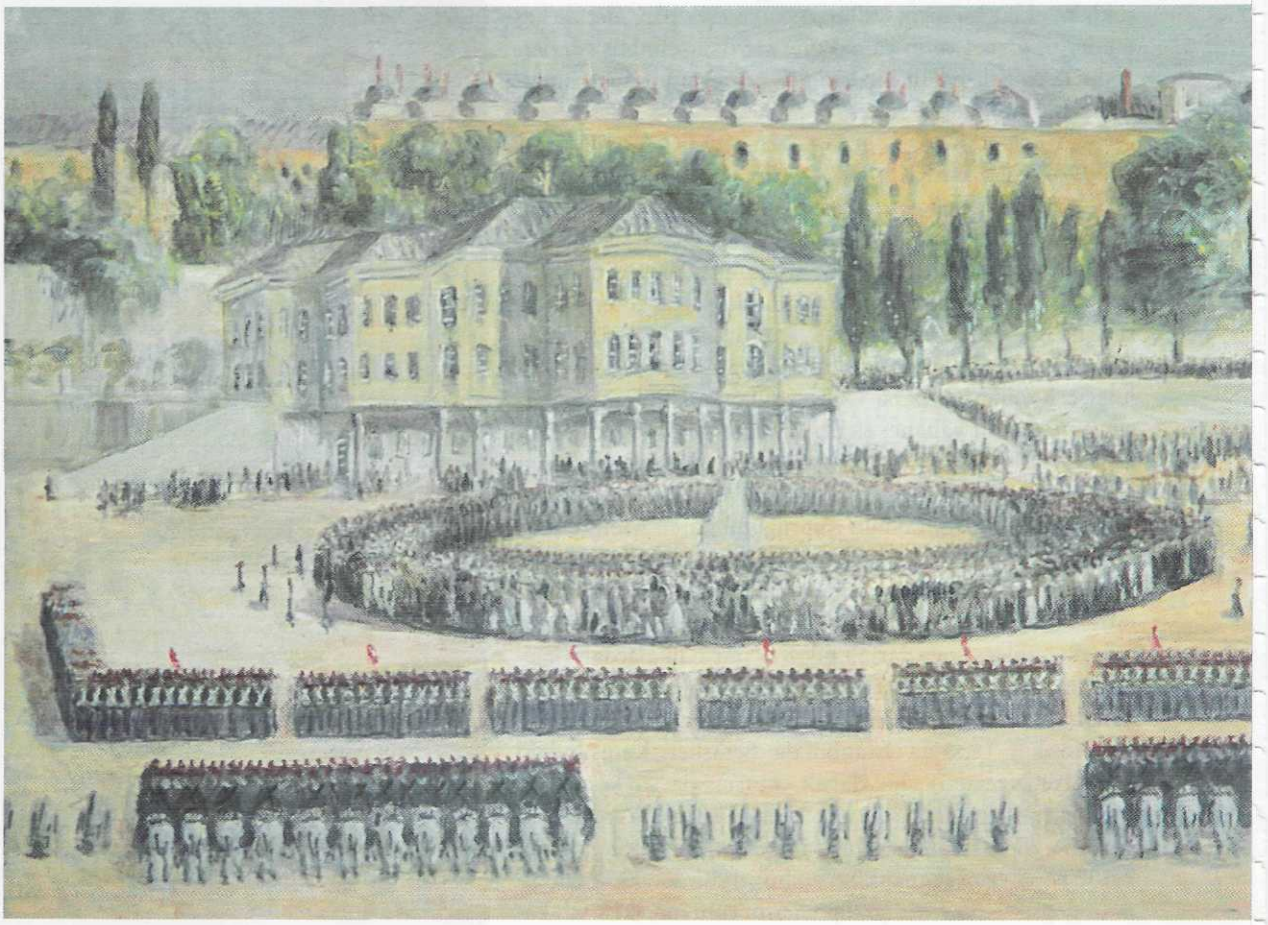
Urfa'da, paşa sarayının tomruğunu gören Moltke şunları yazıyor:

"Urfa Sarayı'nın dar bir mahzen veya ahırında dokuz ihtiyar gördüm ki bunlar üç buçuk yıldan beri burada çürümekte idiler. Boğazlarına takılı demir halkalardan (laleler) ağır bir zincirle birbirlerine bağlıydılar ve günde iki defa hayvanlar gibi su içmeye götürülüyorlardı."

Moltke, 1836'da İstanbul'da Serasker Kapısı'ndaki (Harbiye Nezareti) bir dayak cezasını da şöyle anlatır: "Serasker Kapısı'nda değnek cezasının tatbik edildiğini gördüm. Beş Rum, her biri 500 değnek, yekûn olarak 2.500 sopa yemeğe mahkûm edilmişti. Bir kavas, mahkûmun göğsü üstüne diz çöküp ellerini tutuyor; ikisi falakayı tutarken iki kavas da değnek vuruyordu. Paşa, bana iltifat olmak üzere, 200'er değneği affetti. Ben kalanı da çok bularak 25 değnek teklif ettim. Sonunda 50 değnekte uyuştuk. Sopa yiyenlere, bu lûtfun Prusya beyzadesinin hatırı için olduğu bildirildi."

merakediyorum@googlegroups.com

Tanzimat'ın iki yüzü

Tanzimat Fermanı ya da Gülhane Hattı Hümayunu ve getirdiği yenilikler, yol açtığı gelişmeler, değişik yönlerden, tam 169 yıldır eleştiriliyor. Pekiyi, o dönemde neler yapıldı? Osmanlı'nın Tanzimat'ı ile Cumhuriyet Türkiye'sinin ilişkisi nedir? İşte bu soruların cevapları...

ORHAN KOLOĞLU

1839'da, Gülhane'de Tanzimat Fermanı'nın ilanını gösteren tablo (Kaynak: Tanzimat Müzesi).

3 Kasım 1839 Pazar günü, İstanbul'da Gülhane Meydanı'nda okunan Ferman ile Osmanlı toplumunda, 'Tanzimat döneminin başladığı' farzedilir.

Tanzimat, 'düzenlemeler' anlamına geliyor. Eskiden 'ıslahat' karşılığı da kullanılıyordu. Genellikle yeni yapılanmanın başlangıcını işaret ettiği kabul edilmiştir. Oysa 'Tanzimat Fermanı' ya da 'Gülhane Hattı Hümayunu', hastalığının o güne kadar uygulanan ilaçlarla tedavisinin mümkün olamayacağı kesinleşen hastanın, nasıl ameliyat edilmesi gerektiği hakkındaki nihai rapordur.

Ülkemizde, Osmanlı devletinin son yüzyılında bile, 'Kanuni dönemi etkinliğine sahip olduğunu' iddiaya kalkışacak hayalperestler, eksik değildir. Oysa, iki temel açıdan yüzeysel bir bakış bile, devletin o sırada ne hal-

de olduğunu ortaya koymaya yeterlidir.

Askeri açıdan, yenilgiler birbirini izlemişti. 1828'de Rus-lar'ın Edirne'yi alıp İstanbul'un burnunun dibine kadar gelmeleri, daha sonra sık sık tekrarlanacak bir senaryonun ilkini oluşturmuştu. 1854-56'da, aynı şeyi bir kere daha deneyeceklerdi; eğer bütün Avrupa birleşip Rus Çarı'nı engellemeseydi. 1878'de İstanbul'un içine bile yerleştiler. 1912'de Balkanlar, Çatalca'ya dayanmıştı. Ve nihayet 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri, hem İstanbul'a hem de bütün Anadolu'ya yerleştiler.

Bu gecikme, Osmanlı gücünün kudretiyle değil, Avrupalı devletlerin, 'Hasta Adam'ın mirasında paylarına düşecek kısım konusunda anlaşmazlığa düşmeleri sayesinde gerçekleşmiştir. Yani Osmanlı'nın ömrü, yapay olarak uzamıştır.

Ölüm korkusu içinde yazılan bildirge

Tanzimat'ın fikir babası olarak birçok isim ileri sürülürse de Mustafa Reşit Paşa (altta) bu konuda simgeleşmiştir. 1800 yılında doğan bu politikacımızın, 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu'nu hazırlayıp okuyuncaya geçen sürede yaşadığı olaylar, neden böyle bir adım atmak ihtiyacı duyduğunu anlamayı kolaylaştırır.

1821 – Yunan ayaklanmasını bastırmaya Mora'ya giden Seyyid Ali Paşa'nın mühürdarı. Osmanlı ordusunun perişan haline tanık oldu. Paşası görevden alınınca o da üç yıl işsiz kaldı.

1824 – Babıali'ye katip girdi.

1828 – Osmanlı-Rus Savaşı'nda cepheye gitti. Yazdığı rapor özetleriyle II.Mahmud'un dikkatini çekti.

1829 – Ruslara yenilgi üzerine, Edirne'ye giden heyete katip olarak katıldı.

1830 – Ayaklanan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı yola getirmek için gönderilen Pertev Paşa'nın katibi. Yeteneğini gören Vali hizmetine davet eder; o ise reddeder.

1831 – İlk önemli görevi Amediliğe atandı. Padişahla Babıali arasında irtibat sağlıyordu.

1832 – Mısır orduları karşısında Osmanlı ordularının yenilgisi üzerine uzlaşma görüşmeleri için Halil Rıfat Paşa ile birlikte Mısır'a gönderildi.

1833 – Kütahya'da Mısırlılara yenilgi üzerine yapılan barışta aşırı ödün verdiği iddiasıyla, sultan kafasını kestirecekti, zor kurtuldu.

1834 – Cezayir'i Fransız işgalinden kurtarmak için elçi olarak Paris'e gönderildi. Başarı sağlayamadı, ama Fransız kamuoyunu etkilemeyi becerdi.

1936 – Londra'ya elçi atandı, aynı zamanda Hariciye müsteşarı oldu. Mısır işini İngilizlerle anlaşarak çözmeye çalıştı.

1837 – Elçiliği devam ederken Hariciye Nazırı sıfatı da verildi.

1838 – İstanbul'a geldi; Hariciye Nazırı olarak çalıştı. İngiltere ile ticaret anlaşması imzalandı; liberalizmin yolunu açtı. Sultan Mahmud'a gerekli ıslahatlar konusunda raporlar verdi. Rakipleri karşı çıktığı gibi, Sultan da kuşkulandı; tekrar Londra'ya gönderildi.

1839 – Sultan Mahmud ölünce, Hariciye Nazırı olarak Londra'dan geldi. Osmanlı ordusu Nizip'te Mısır'a yenilmiş, Kaptanıderya da donanmayı kaçırıp Mısırlılara teslim etmişti. Gülhane Hattı'nı ne derece kritik bir ortamda ve nasıl bir korku içinde hazırladığını, önüne konağının iç sorunlarından birini getiren kahyasına söylediği sözler kanıtlar: "Sen ne düşünüyorsun, ben ne haldeyim! Ben yarınki gün bir haldeyim ki akşama sağ çıkacağımdan ümidim yoktur."

Askerlikten başlayıp sanayinin her alanındaki teknoloji ve bilimde ise çağdaş düzeyin çok gerisinde kalınmıştı. Avrupa, sanayi devriminin o çağa kadar insanlığa getirdiği en hızlı ivmenin etkisiyle, her alanda yapıları değiştiriyordu ve bunların etkisi Osmanlı toplumunun Avrupa'ya yakın bölgelerinden başlayarak her tarafında hissedilmeye başlanmıştı.

Bir zamanlar Avrupa'dan üstün sayılan Osmanlı'nın ekonomik ve sosyal düzeni bu yeni meydan okumayı karşılayabilecek niteliklerden mahrum bulunuyordu.

merakediyorum@googlegroups.com

Sultan Abdülmecid'i, (üstte) III. Napolyon, Kraliçe Victoria, Çar I. Nicolas ile birlikte gösteren Paris kaynaklı bir illüstrasyon (Fransa Ulusal Arşivi).

Osmanlı toplum düzenini donmuş, hiç değişmez gibi tanıtmak artık geçerliliğini yitirmiş bir anlayıştır. Son araştırmalar, yeni koşullara uyma ya da yöntem arama eğiliminin Osmanlı'da daima var olduğunu gösteriyor.

İlk kez XVIII. yüzyılın ilk yarısında, bazı Avrupalı araştırmacıların Türk ve İslam Rönesansı'nın başlangıcı saydıkları Lale Devri'nde, Batı'nın daha yoğun bir biçimde incelenmesi ve 'örnek alınması' söz konusu oldu. Tabii ki bu bakış açısında, bir bütünün benimsenmesi değil, tek tek kurumların 'çağdaşlaştırılmasına' girişilmesi bahis konusuydu.

Yüzyılın son çeyreğinde Fransız Devrimi bütün Avrupa'nın yapısını altüst ederken, altmıştan fazla dini ve etnik cemaati bir arada yaşatan Osmanlı'yı da etkilemekten geri kalmadı. İhtiyaç duyulan önlemler çerçevesinde, artık Avrupa'nın gelişmiş kurumlarını aynen benimseme aşamasına geçildi. Çıkarlarını kaybedeceklerini hisseden kesimlerin artan direnci, bu girişimlerin hızla başarıya ulaşmasını engelledi. Bunlar genellikle, "Din elden gidiyor, şeriat isteriz" sloganlarıyla kitlelerden de destek bulabiliyorlardı.

VAK'AYI HAYRİYE'DEN TANZİMATI HAYRİYE'YE

Bu 'hazırlık dönemi' kesintilerle devam ettikten sonra, bir zamanlar Osmanlı devletinin büyüklüğünü sağlamışken sonradan yozlaşmış ve tutucu bir kurum haline dönüşmüş olan Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla, eski düzeni, 'usulü atika'yı savunanların son üssü yok edilmiş oldu.

Bu operasyonda Sultan II. Mahmud'un, Peygamber'in bayrağı altına topladığı bütün halkın katkısıyla başarıya ulaşması, şeriat sloganlarına artık kitlelerin fazla itibar etmediklerini gösteriyordu.

Batı zevklerinin benimsenmesi

Osmanlı siyaseti ve ekonomisinde Avrupa'nın etkinliği arttıkça İstanbul'un Pera (Beyoğlu) bölgesindeki yaşamın, toplumumuz üzerindeki etkisi de arttı. Avrupa'dan gelen tiyatro ve opera topluluklarının temsillerini halkımız da izlemeye başladı. 'Kafeşantan'lar ve balo salonları rağbet gördü. Kırım Savaşı sırasında İngiltere'nin verdiği desteğe 'teşekkür' için, ilk kez padişahın İngiltere elçiliğindeki bir davete gitmesi ve oradaki baloyu seyretmesi, bu konudaki tabunun da yıkılmasına yol açtı. Olay, abartılı bir şekilde Batı basınına da yansıdı. İngiliz Punch Dergisi, 15 Mart 1856 tarihli sayısındaki resminde, padişahı da elçinin eşiyle dans ederken resmetmekten geri kalmadı.

Vak'ai Hayriye (Hayırlı Olay) diye anılan bu eylemle, aslında Tanzimat fiilen başlamış oldu. Nitekim, devletin resmi sözcüsü Takvim-i Vekayi'nin 1835-36'lı yıllara ait sayılarında, yapılanların Tanzimat-ı Hayriye (Hayırlı Düzenlemeler) olduğu defalarca kaydedilmiştir.

3 Kasım 1839 günü, Gülhane Meydanı'na yerleştirilmiş yüksekçe bir kürsüye çıkan dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, 16 yaşındaki Padişah Abdülmecit ve devletin ileri gelenleriyle kalabalık bir halk kitlesi önünde, fermanı okur.

Özetle şunlar kabul edilmiştir: Can güvenliği, namus ve malın korunması, vergi sisteminde adalet sağlanması, devlet harcamalarında israfın önlenmesi, askere almadaki düzensizliklerin kaldırılması ve eşitliğin getirilmesi, mahkeme kararı olmadıkça kimsenin cezalandırılmaması, cezalandırmalarda mirasçıların haklarının yok edilmemesi, rüşvetin kaldırılması, yasalara aykırı hareket eden din adamları ve vezirlerin de hatır ve gönüle bakılmadan cezalandırılmaları... Devletin Müslüman ve Müslüman olmayan uyrukları, bu koşullardan eşit biçimde yararlanacaklardır.

Bütün bu hususlar, eski hükümlerin tümüyle değiştirilmesi ve yenilenmesi demek olacağından ferman, bütün halka duyurulacaktır.

Müslümanların ve İslam ilkelerinin üstünlüğünü korumakla yükümlü bir hükümdar ve kadrosunun, din farkını gözardı ederek bütün insanların eşitliğini ilan etmesi, Avrupa'da egemen olan anlayışın benimsenmesiydi. Ancak bunun, bin yıllardır tam tersine alışmış bir topluma kabul ettirilmesi, hiç de kolay değildi.

Sultan Mahmud'a 'gavur padişah' lakabını layık gören anlayış, işi genelleştirip 'Artık gavura gavur denmeyecek' özdeyişiyle sistemin getirdiği her yeniliği damgalayabilecekti.

ACİLCİ VE GELECEKÇİ

Karşıtlarının gücünü ve onlardan ne tür tepkiler geleceğini peşinen biliyor olmalıydı ki, Mustafa Reşid Paşa fermanda; Osmanlı devletinin büyüklüğüne, Kur'an hükümleri ve Şer'i kanunlara uymakla eriştiğini, fakat bunlara bağlı kalınmayınca fakirlik ve zayıflığa düşüldüğünü kaydeder. Açıkçası, İslam'a uyulmakla eski büyüklüğe ulaşılacağı tezi, başlangıç cümlelerini oluşturur.

Buna karşılık, en son cümlesi bu yeniliklerin, 'usulü atika'nın (eski yöntemlerin) tümüyle değiştirilmesi ve yenilenmesi demek olacağını vurgular.

İstanbul Borsası'nın 1 Temmuz 1876 yılında yayımlanan 'L'univers Illustré' dergisindeki resmi (üstte). 1880'lerde Sirkeci Meydanı (altta).

Tanzimat olmasaydı, yerine ne yapılmalıydı?

Tanzimat'a 'taklitçi' diyerek geleneksel yapının dışlanmasını eleştiren bir kesim vardır. Bunlar hiçbir zaman, "Hızı arttıkça arayı açan Avrupa karşısında, eski tempo ve modelle farkın artmasını önlemek mümkün olabilir miydi?" sorusunu yanıtlamaya yanaşmamışlardır.

Uzlaştırmacı sayıp, 'modern'i İslam'la senteze sokarak eski yapıyı bir anda dışlamadığı için eleştirenler ise, "Zaten güçlü olan reaksiyon, bu durumda büsbütün güç kazanıp çağdaşlaşmacıları devirseydi -III. Selim'in başına geldiği gibi- Tanzimat'tan ne kalırdı?" sorusuna yanıt bulamamışlardır.

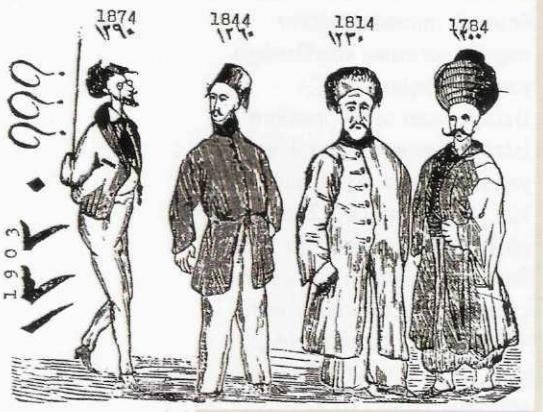
Tarihimizde Tanzimat kadar çok eleştirilen ama 'Yerine ne yapılmalıydı?' sorusuna yanıt verilmeyen başka bir olay yoktur.

merakediyorum@googlegroups.com

Osmanlı'da Batılı tarzda kurulan ilk şirket, İstanbul Boğazı'nda ulaşım hizmetleri sağlayan 'Şirket-i Hayriye' (1850) oldu (sağda). İzmir'de kurulan incir ürünleri fabrikası, Osmanlı'ların Batıya dönen yüzünün örneklerinden biriydi (altta).

Giyside devrim

Bütün İslam tarihi boyunca gayrimüslimlerin inançlarına saygı gösterilmesine karşılık, Müslümanlardan ayrılmalarını sağlamak için, farklı elbiseler ve başlıklar giymelerine çok dikkat edilmiştir. Hatta hamama gittiklerinde, bu farkın anlaşılması için ayaklarına zil bağlamaları bile şart koşulmuştur. Tanzimat'la Avrupa tarzı ceket ve pantolon giyiminin başlatılması, bu tabunun yakılmasında ilk adımdı. Fes de ayrımsız bütün Osmanlı vatandaşları için kabul edilince, başlangıçta gayrimüslimler büyük bir heyecanla kafalarına onu geçirdiler. Ancak daha sonraları yavaş yavaş şapkayı tercih etmeye başlamalarıyla, Müslümanlar fesi dini bir simge gibi benimsemek yanlışına düştüler. Sonunda fesi bütün Müslümanlar da dışladılar. 1873 yılında İstanbul'un Hayal Dergisi'nde çıkan bir çizimde, sanatçı Nişan Berberyan Osmanlı toplumundaki evrimi, 1784'te başlatmış ve her otuz yıldaki değişimle 1874'e kadar getirdikten sonra, '1903'te ne olacak?' sorusunu sormuştur.

Böylece girişteki eskiye bağlılık tezi en sonda dışlanmakta, bir bakıma ikisi arası bir sentezin düşünüldüğü belirtilmektedir.

Her iki halde de, toplumun çoğunluğunu oluşturan 'Milleti Hakime' yani Müslüman kesiminden tepki çıkmaması olanaksızdı. Bunun panzehiri olarak padişahın kısa vadede sonuca erecek bir çözüm formülünden bahsettiğini görüyoruz:

"150 yıldır -İkinci Viyana Kuşatması bozgunundan beri- Kur'an'a ve şeriata uymamaktan doğan çöküş, gerekli girişimler yapılırsa, önlenecek; beş on yıl içinde sorunların çözümünü sağlayacaktır."

Bir toplumun bütün temelini değiştirmeye yönelik devrimci bir girişimin hazmettirilmesinin birkaç kuşak gerektirdiği iddia edilse de hiç şüphesiz en koyu taraftarların bile buna yanaşmayacaklarını tahmin etmek, zor değildi. Tam otokratik bir rejim olmasına rağmen, kitlelerin tepkilerini önlemek için, kısa vadede gerçekleşecek çözüm önerisi, en geçerli görünendi.

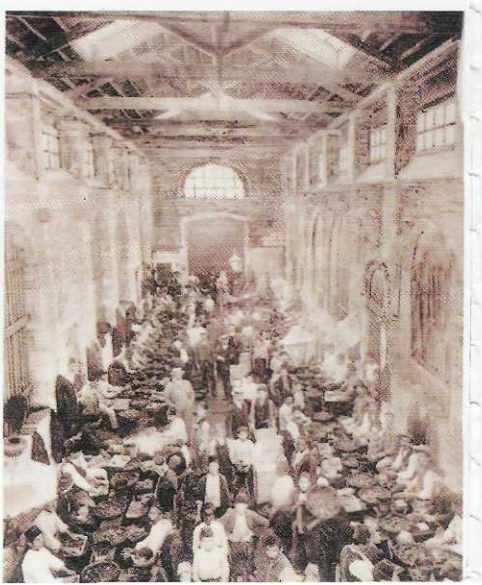
Böylece Tanzimat, 'acilci' bir yöntemi gündeme getirmiş oldu. Herhalde 'gavurluk' suçlamalarının kısa bir süreyle sınırlı kalması umuluyordu. Acilcilik de yeterli değildi; Tanzimat 'gelecekçi' olmayı da ilke edindi. Sürekli ileriye bakma ve geçmişten örnek aramama da, toplumumuza onların hediyesidir. Diğer İslam toplumlarının kimliklerine ve geleceklerine geçmişten örnek aramalarına -dolayısıyla köktendinciliğe zemin hazırlamalarına- karşılık, Tanzimat'tan bugüne, bütün Türk düşünür ve liderleri (Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Kemalistler ve hatta Özal bile) acilcilikle gelenekçiliği benimsemişlerdir.

Yöntemde fark göstermemelerine karşılık içerikte, yadsınamayacak bir farklılık, Cumhuriyet'le gelir. Osmanlının sonuna kadar devam eden Tanzimat ('düzenleme') anlayışı yerini, sözde kalmaktan kurtulamayan 'muasırlaşma'yı tasfiye eden 'çağdaşlaşma'ya bırakır.

YERİMİZİ TANZİMAT BELİRLEDİ

Başka çare var mıydı?.. Okuryazarı yüzde beşi zor bulan, geleneksel kültürden kopamamış, üretimi sanayi öncesinde kalmış bir toplumda, bütün temel alışkanlıkları altüst eden girişimleri, kitlelere başka nasıl kabul ettirebilirlerdi?

Avrupa 400 yıllık matbaa üretimleri sayesinde XIX. yüzyılda yüzde 50-60 okuryazar oranına ulaşmış ve sanayi toplu-

mu olmuştu. Osmanlının o kadar bekleyecek zamanı var mıydı?

Diğer seçenek, "Hep birlikte yüklenip birden ortadan kaldıralım" diyenlere karşı, "Bırakalım eceliyle ölsün; mirasını sonra paylaşırız" diyenlerin sağladığı süreçten aynen ve hızla yararlanmaktı.

NELER YAPILDI?

Tanzimatçılar bu fırsatı kullandılar. Neler yapıldı?.. Özetle sıralayalım:

- Din ve etnik köken ayrımı kaldırılıp herkesi eşit sayan vatandaş kavramı getirildi. Din konulu tartışmalar kesin engellendi.
- Kölelik sistemi yasaklandı.
- Padişah, yetkilerinin kısıtlanmasını kabul etti. Yasama sistemi, Meclis-i Valayı Adliye'ye bırakıldı.
- Halkın yönetime katılmasını sağlayan yerel meclisler kuruldu.
- Ekonomide devlet kontrolü hafifletilip özel girişimin önü açıldı.
- Eğitimi ve 'karantina' uygulamasıyla, modern tıp yöntemleri kabul edildi.
- İlk eğitimden uzmanlık eğitimlerine kadar, eğitimin her alınında çağdaş uygulamalara geçildi. Özellikle askeri alanda.

Bunların topluma kabul ettirilebilmesi için halkın alışkanlıklarından arındırılması gerekliydi. Bunun da yolu 'tabu yıkma' yöntemlerinin benimsenmesinden geçiyordu.

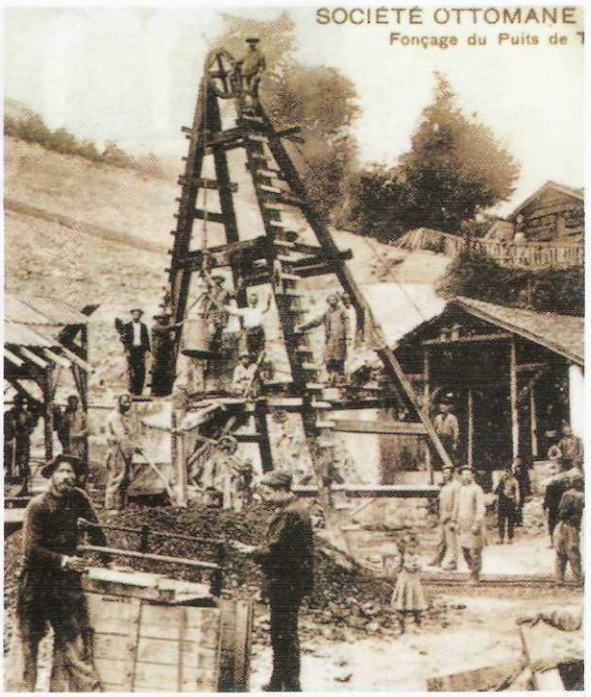
- Devlet dairelerine padişahın resminin asılması gibi bir uygulama, II. Mahmud zamanında başlamıştır. Hatta bir geçit resminde, atının üzerinde tablosu geçirilmiştir.
- Yetkisi olmadığı halde başına yeşil sarık sarıp din adamı ya da 'nakibüleşraf'lık oynayanlara karşı, sarığın sadece devletin izin verdiği kimselerce taşınması ilkesi getirildi. Topluma simgesel başlık olarak fes getirildi.
- İkiyüz yıldır saraylardan çıkmayan padişahlar yurtiçi gezilere başladılar. Hatta Abdülaziz, Avrupa'ya giden ilk padişah oldu.
- Sadece diğer dindekileri 'müslümanlaştırmak' amacıyla öğrenilmesine izin verilen yabancı diller, 'çağdaş uygarlığı öğrenmek' amacıyla devlet okullarında öğretildi.

Örnekler çok arttırılabilir. Aynı oranda bunların uygulanmalarındaki eksiklik ve hatalara yönelik eleştiriler de artırılabilir.

SÜREÇ SORUNUNUN ÖNEMİ

Burada sosyalbilimcilerimiz ve tarihçilerimizin kurtulamadıkları bir yanlışlığa temas etmemiz gerekiyor: Çağdaşlaşmada önümüzde duran Avrupa örneği, 500-600 yıllık bir sürecin ürünüydü. Biz o sonucu değerlendirirken hep, birbirine bağlanan başarılı dönüm noktalarını ele alırız. Bu dönüm noktaları arasında bazen elli, bazen de yüz yıllık fasılalar olduğunu, o arada toplumların eski yöntemlerle ve ezilerek yaşadıklarını anımsamak istemeyiz. Tanzimat'ın 'acilcilik' ve 'gelecekçilik' yöntemleri, Mustafa Reşit Paşa'nın 150 yıl olarak farzettiği 'geri kalmışlık' süresini anımsayarak, toplumun bıkkınlık duygusuna kapılmasını önlemek amaçlıydı.

Bu yararlarına karşılık bazı sakıncalar içermeleri de doğaldı.

Tıpkı Batı'nın Rönesans, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi ile eriştiği doruğun; emperyalizm, ırkçılık ve benzeri çarpıklıkları da beslemiş olması gibi...

Türk toplumunun İslam dünyası içinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmasında, etkileri XXI. yüzyılın başında bile hissedilen Tanzimat'ın rolünü bulmamak olanaksızdır. Tanzimat'ı yaşamadıkları için bugünkü durumda olduklarını, Araplar, kabul ediyorlar. Türkler ise, Tanzimat'ı yaşadıkları için Atatürk Devrimleri'ni gerçekleştirebilmiş ve İslam dünyasında laik ve demokratik rejime sahip tek toplum olabilmişlerdir. ■

XIX. yüzyılın sonlarında Zonguldak'ta, Ereğli Madenleri Şirketi'ne ait Çaydamar maden ocağı (üstte). Tanzimat'ın ilanından sonra özellikle Batı ülkeleriyle ticaret hacmi büyük oranda arttı (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Voyvoda Yolu'ndan Bankalar Caddesi'ne

Bir zamanlar paranın kalbiydi

Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun finans ve iş merkezi haline gelen Bankalar Caddesi'nin tarihsel süreçteki değişimi, Osmanlı Bankası ve Tarih Vakfı'nın işbirliğiyle, bir sergi olarak günümüze taşındı. Biz de "Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi" adlı serginin küratörü Prof. Dr. Edhem Eldem ile sergiyi ve Osmanlı'nın bu finans merkezini konuştuk.

KANSU ŞARMAN

Evliya Çelebi'nin XVII. yüzyılda 'Voyvoda Yolu' olarak isimlendirdiği ve Galata'nın iç surları boyunca uzanan sokak, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'un, hatta bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun finans ve iş merkezi haline geldi. Halk arasında 'Bankalar Caddesi' olarak anılmaya başlanan finans merkezinin öyküsü bugünlerde, Osmanlı Bankası ve Tarih Vakfı'nın işbirliğiyle hazırlanan sergiyle anlatılıyor. Küratörlüğünü Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Edhem Eldem'in, tasarımını Bülent Erkmen'in üstlendiği sergi, tam üç ay açık kalacak. Sergiyle ilgili çalışmaları ve Bankalar Caddesi'nin tarihsel önemini Prof. Dr. Edhem Eldem ile konuştuk.

Prof. Edhem Eldem (altta) sergide, Bankalar Caddesi'nin hem tarihsel hem de mimari yönden tanıtıldığını söylüyor.

Voyvoda Yolu nasıl Bankalar Caddesi oldu?

Voyvoda Yolu'nu 17. yüzyıldan biliyoruz, Evliya Çelebi'den. Hatta Ceneviz dönemine kadar uzandığını, Ceneviz Meclis binasının bu cadde üzerinde olduğunu biliyoruz. Ceneviz Galata'sının pazarı olan Piatsa da bu cadde üzerinde. Dolayısıyla 14 yüzyıldan beri, aslında var olan bir cadde. Osmanlı döneminde Voyvoda'nın yani Galata'nın asayişinden sorumlu olan kişinin burada bulunmasından dolayı, 'Voyvoda Yolu' adını almış. 'Voyvoda Kapısı' diye bir kapı da var. Ancak bunun Bankalar Caddesi'ne dönüşümü çok daha geç.

Bankalar Caddesi'nin adını ne zaman aldığını, halk arasında ne zaman böyle dendiğini tespit etmek mümkün değil. Ama tahmin ediyorum 1900'ler. Yalnız, Cadde'nin altyapısının kurulması, Tanzimat'la az çok yaşıt. Asıl ivme, asıl inşaat furyası, 1880'lerde başlıyor. Yani 1880 ile 90 arasında, bugün mevcut olan 8 bina inşa ediliyor. Demek ki, 10 yıl içinde caddenin çehresi birdenbire değişiyor. 'Kimlik değiştirdi' derken, sırf bankalar değil. Bankalar var, bankerler var, sigorta mümessilleri ve demiryolu şirketleri var. Bir de avukatlar ve teknoloji ithalatçıları var

Bankalar Caddesi'ndeki binaların çoğunluğu döneminin en seçkin mimari motiflerini taşıyor (üstte). Osmanlı Bankası binası (altta), caddenin en eski ve en görkemli yapılarından biri.

Bankalar Caddesi, Osmanlı devleti için neyi temsil ediyordu?

Batı'yı. Tanzimat'la beraber İstanbul çok büyük değişimlere uğruyor. Bu değişimlerden bir tanesi, yeni bir düzene, kapitalizm düzenine, Batı'nın yörüngesinde ve modernleşmenin etkisinde, farklı bir ekonomik düzene geçilmesi. Bunun İstanbul şehrine bir yansıması var. Bu yansıma da, şehrin ekonomik kalbinin kayması, ekonomik denge merkezinin Beyoğlu ve Galata çevresine kayması. Dolayısıyla Bankalar Caddesi, bunun bir ürünüdür. Böyle bir yapısal değişim, İstanbul'un bağlı olduğu ekonomik geleneğin birden yok olması veya yok olmak değilse de, arka plana atılmasından; yeni bir ekonomik düzenin gelmesi ve bu yeni düzenin yeni aktörlerinin kendilerine yeni bir mekan edinmesinden ortaya çıkıyor.

Buradaki şirketlerin, bankaların ülkedeki rolleri nedir?

Bu şirketler her zaman tartışılmıştır. Yani bu emperyalizm midir, yoksa bağımlı gelişme midir, iyi midir, kötü müdür... Burada adı geçen şirketlerin hepsini kötü diye görmek mümkün. Çünkü Batı emperyalizminin bir parçası olarak belirli bir sömürü düzenini getiriyorlar. Ama diğer taraftan ekonomik gelişmeyi de getiriyorlar. Bu şirketler, Avrupa'nın bazı menfaatlerini yani Batı kapitalizminin menfaatlerini koruyan ve dolayısıyla 'sömürü' diyebileceğiniz türden bir faaliyeti içeren kuruluşlardır. Ama aynı zamanda, Osmanlı'nın kendi kendine doğuramadığı türden bir ekonomik gelişmeyi sağlayan ve dolayısıyla bağımlı da olsa, bir ekonomik gelişme sağlayan yararlı kuruluşlardır.

Osmanlı'nın eski yapısı bu yeniliği nasıl karşıladı? Ve bu geçiş nasıl oldu?

Osmanlı ülkesi, bu duruma iki zamanlı entegre oldu. Yani belirli bir kesim, kalburüstü bir tüccar sınıfı, çoğu gayrimüslim olmakla beraber, sadece gayrimüslim değil; bir de bürokrat diyebileceğiniz, Islahatçı, Tanzimatçı olarak nitelendirebileceğiniz kesim, geçişi çok rahat yaşadı. Daha aşağıda bulunanlar, yani entegrasyonun içinde aktif bir rol ya da yarar sağlayabilecekleri türden bir rol oynayamayanlar, yani küçük üretici, küçük esnaf, çok farklı bir şekilde entegre oldu. Kimisi için bu durum epey acılıydı. Yani küçük sanayicilerin bazılarının tamamen yok olması söz konusuydu. Geleneksel bazı zanaatlar, Avrupa'dan ithal edilen mallar karşısında hiçbir şekilde tutunamadı.

Bankalar Caddesi hızlı entegrasyonun iyi bir örneğidir. Burada gördüğünüz şirketlerin hepsi, o dönemdeki en etkin kuruluşlar. Bir taraftan bankalar, Osmanlı Bankası başta olmak üzere; bir taraftan sigorta şirketleri, -ki 1880'lerden itibaren bir sigorta patlaması yaşandı- diğer taraftan avukatlık düzeni, tamamen değişti.

Osmanlı yönetimi ile Bankalar Caddesi arasındaki ekonomik ilişki neydi?

1850'lerden öncesi, geleneksel borçlanma. Yani piyasa içinden sarraflar, bankerler yoluyla

merakediyorum@googlegroups.com

Prof. Edhem Eldem, serginin hazırlık çalışmalarında caddeyi 1920'lerden beri yaşamış kişilerle konuştuklarını anlattı (üstte). L'Illustration dergisinin 5 Eylül 1896 tarihli sayısında Osmanlı Bankası. (karşı sayfada, Edhem Eldem Arşivi).

yerel bir piyasadan elde edilen ve vergi karşılığı iç borçlanma üzerine kurulu bir düzen var. 1850'lerde Londra'dan alınan ilk borçlanmalarla, yeni bir döneme giriliyor. Bu dönem aslında daha modern. Çünkü daha rasyonel bir borçlanma şekli. Ama diğer taraftan da çorap söküğü gibi, kötü idareden dolayı, bu borçlanma gittikçe bir kambur haline geliyor.

Burada, istediğimiz kadar Batı'yı suçlayalım, aslında suç Osmanlı'da. İçeride istediği gibi at koşturmaya alışık olan devlet, politik ilişkilerini de kullanarak borçlarını erteleyebiliyor. 1850'lerden sonra ise çok katı kuralları olan dış borçlanmaya giriyor. Ve bu ilişkiye daha tam vakıf değil. Dolayısıyla bu işi aynı şekilde götürebileceğini düşünüyor. Çok borçlanıyor, ilerisini düşünmüyor. Bu durum 1875'e kadar devam ediyor. Bu tarihte tamamen iflas ediliyor.

Bu tarihten, 1881'de Duyunu Umumiye'nin kurulmasına kadar, uzun bir kriz yaşanıyor. Duyun-u Umumiye, çok ağır şartlarla devlet üzerine getirilen bir hacizdir. Ve neredeyse devleti vesayet altına almıştır. Bundan sonra yeni ve aslında sağlıklı bir dönem başlar. Çünkü hakikaten bir kontrol dönemine girilmiştir. Bundan sonra, borçlanmanın faizleri giderek düşer.

Bir düzelme var; zorla da olsa, dayatmayla da olsa, sistem oturuyor. Bunun tipik bir örneği Osmanlı Bankası'dır. Bu banka 1863'te 'devlet bankası' sıfatını aldığında, yapmak istediği şey aslında, devleti belirli bir mali disipline sokmaktı...

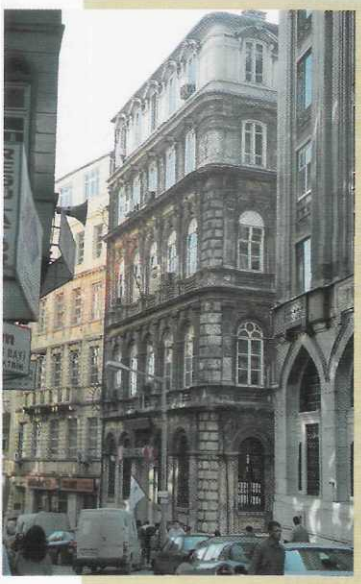
Sergiden bahsedelim. Kaynaklara nasıl ulaştınız?Nasıl bir çalışma oldu?

Osmanlı Bankası Tarih Araştırma Merkezi'nin üçüncü sergisi bu; 'Tarih Vakfı'yla ortaklaşa yapılan... Serginin varlık nedeni, gelenek. Mayıs'tan itibaren çalışmalar başladı: Bir taraftan bir tasarım çalışması, diğer taraftan bir içerik çalışması. Ama tasarım çalışması Bülent Erkmen'le yapıldığı için, aslında ikisi de bir arada gitti. Fiili olarak bana doğrudan doğruya yardımcı olan Barış Altan ve Nejat Dikçelik vardı araştırmacı olarak.

Toplanan malzemenin bir kısmı, sokağı şu andaki haliyle belgelemekten ibaretti. Profesyonel mimari fotoğrafçılarıyla çalışıldı ve diğer taraftan da bu caddedeki 33 kadar binayla ilgili bilgiler toplandı.

Bu arada, orada çok ilginç bir şey ortaya çıktı: Bu cadde üzerindeki binaların belki üç-dört tanesinin yapım tarihi biliniyor. Belki iki-üç tanesinin mimarı da biliniyor. Öbürleri için hiçbir bilgi yok. Dolayısıyla, benim tahminimin çok ötesinde, özgün bir araştırma gerekti.

Bundan şikayet etmiyorum; ama bu durum, bizdeki şehir tarihçiliğinin hâlâ emekleme döneminde olduğunu gösteriyor. Yurtdışından, özellikle de Yunanistan'dan çok fazla bilgi aldık. Çünkü birçok Yunanlı ve Rum mimar, İstanbul'da şubesi bulunan Atina'daki kimi şirketlere

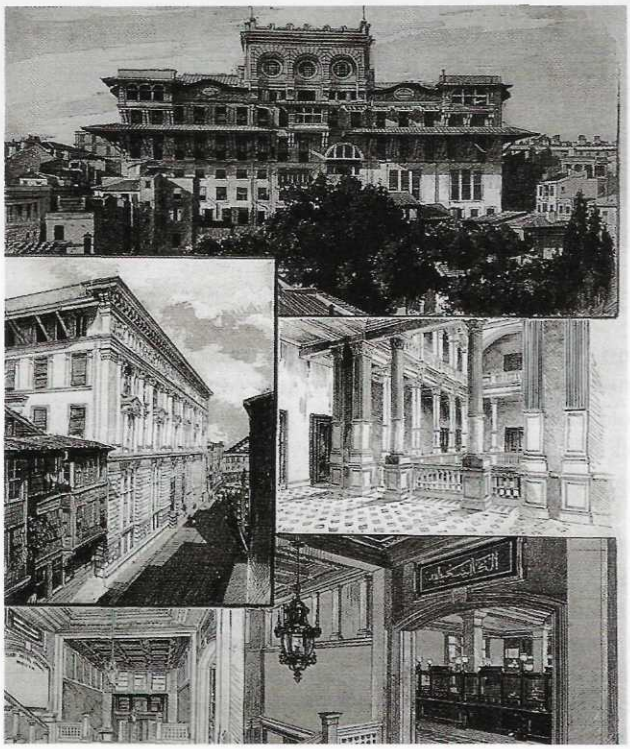
Bankalar Caddesi nasıl çöktü?

Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi Sergisi'nin küratörü Prof. Dr. Edhem Eldem'e Bankalar Caddesi ile Osmanlı'nın siyaseti arasındaki paralellikleri sorduğumuzda, şu yanıtı aldık: "Bütün ekonomik ve mali düzen siyasete bağlı olduğu için, elbette Bankalar Caddesi Osmanlı siyasetini etkiliyor. Ama 1880'deki değişimden I. Dünya Savaşı'na kadar, az çok istikrarlı bir dönemden bahsedebilirsiniz. Veya en azından Jön Türk devrimine kadar... Tabii İstibdat var; politik olarak, özellikle içeriden baktığınız zaman, çok 'kara' dönemleri olan bir devreden bahsediyorsunuz. Ama iktisadi olarak o kadar 'kara' değil. Çünkü belirli bir düzen geliyor. Yani, İstibdat'ı örtmek için söylemiyorum. Ama eninde sonunda, Duyun-u Umumiye ve harbe girilmemesi gibi nedenler yüzünden nispeten istikrarlı bir dönemden bahsediyorsunuz. Dolayısıyla ekonomik göstergeler epey pozitif. O arada, Bankalar Caddesi en zengin ve en ihtişamlı dönemini yaşıyor. Ama harp başlayınca Balkan ve özellikle de I. Dünya Savaşı'na girilince, Bankalar Caddesi çöküyor. Çünkü Bankalar Caddesi'ni, önce harp ve sonra da 'Ankara' vuruyor. İstiklal Savaşı'nın sonuçları, Ankara'da Milli Mücadele'nin başarılı olması, Ankara'nın yeni merkez olarak tayin edilmesi, bütün ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ağırlığın Ankara'ya gitmesi, İstanbul'u uykuya sevketmiştir. Bunun arkasında da bir siyasi irade ve iktidar var. Bu dönemden başarıyla bir geçiş yapabilen, bir tek Osmanlı Bankası vardır. Ama o da bütün o imtiyazlarını, 'devlet bankası' sıfatını kaybetmek pahasına."

ait araştırmalar yapmışlardı.

Fotoğraf malzemesi çok azdı. Cadde, bilindiği üzere, biraz dardır ve cepheleri yüksektir. Dolayısıyla fotoğraf çekmeye müsait değildir. Ama şöyle bir düşünürseniz, eski İstanbul fotoğraflarının genellikle Sultanahmet, Kapalıçarşı, Boğaz gibi egzotik yerlerden çekilmiş olduğunu anlarsınız. Bankalar Caddesi'nin, özellikle turiste hitap edecek bir yanı yok.

Yaşama ilişkin notları, mümkün olduğu kadar yakın tarih içinde, şu son 40-50 yıl için yakalamaya çalıştık. Sergi, bu söylediğim cephe fotoğrafları üzerine kuruldu. Her bir binanın mümkün mertebe tarihçesini, içinde bulunmuş şirketleri, kişileri, bazı çarpıcı simaları ortaya çıkarmak, reklamlar vs.

Serginin sonunda, bir odada, video monitörlerini, bu caddeyi 1920'lerden beri yaşamış olan 10-12 kişiyle yapmış olduğumuz görüşmelere ayırdık. Ve oradan çok ilginç şeyler çıktı. Yani 'cadde' dediğimiz, bina ve şirket değildir sadece. Sokaktaki seyyar satıcıdır, hammaldır, trafiktir vs. Oysa bunlar belgelenemiyor. Bu kişiler bizlere, çok farklı dönemlerin Bankalar Caddesi'ni anlattılar. Dolayısıyla, onların bize verdiği, bilginin de ötesinde, bir yaşanmışlık hissiydi. Daha da ilginci, bir emekli emniyet görevlisiyle görüştük. 1950'lerde burada yankesici avına çıkmış. Onun anlattığı hikayeler inanılmaz. Ve konuştuğumuz diğer insanların hiç farkında olmadıkları bir 'alt dünya'nın varlığını gösteriyor. Yankesiciler, tramvaya binen jiletçiler, manitacılar vs. Böyle bir şey var. Ve çoğu insan, bunun farkında bile değil. Aslında Cadde, çok olaysız bir cadde. Birkaç belli başlı olay var: 1931'de kötü bir yangın, 6-7 Eylül olayları ve Osmanlı Bankası'nın Ermeni komitacıları tarafından 1896'daki işgali... ■

merakediyorum@googlegroups.com

Cumhuriyet dönemi yaşamlarıyla

Özgür haremağaları

Saltanat kaldırıldığında, harem de haremağalığı da bitti. Ama insanların yaşamı sürdü. Özellikle haremağaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, basının gözde konuları arasında idi. Saray sonrası yaşamlarıyla, 1960'lara kadar, sabık haremağaları kamuoyunun hep ilgisini çekti.

GÖKHAN AKÇURA

Yıl 1934. Yaz başı. Hafta dergisi muhabiri Mekki Sait ve derginin foto muhabiri, Çamlıca ile Beylerbeyi arasındaki vadilerden yürüyorlar. Alemdağı Caddesi'nden bu yana tarlalar, ekinler, bahçeler ve ağaçlıklar arasından geçerek, ellerindeki adresi bulmaya çalışıyorlar. Kısıklı'dan bir hayli uzaklaştıktan sonra, dağ çiçekleri toplayan iki küçük kızın rehberliğinde hedeflerine bir hayli yaklaşmış durumdalar.

Tomrukağası taraflarında, bahçesinde küçük bir havuzu da olan, şirin bir ahşap köşkün önündeler şimdi. Evin özelliği, en genci 87 yaşında olan 13 sabık haremağasının burada birlikte oturmaları.

Röportajın başlığı şimdiden hazır: 'Kısıklı'da Haremağaları Evi'. 'Hafta' dergisi ekibi, bir vesile yaratmış olmak için, susadıklarını bahane ederek bahçeye giriyorlar. İkram edilen su içildikten sonra, Mekki Sait, lalaların en genci olan Anber Ağa ile konuşmaya başlıyor:

- Suyunuz çok güzel...

- Afiyet şeker olsun efendim, bir daha doldurayım mı?

- Teşekkür ederiz... Demin aranızda nece konuşurdunuz?

- Bu da bir dil işte efendim... Ne Fransızcaya benzer. Ne Arapçaya, ne Çinceye...

- Nasıl unutmadınız?

- Gerçi memleketten küçük çıkmışız ama efendim, aramızda hep konuştuğumuz için biliriz.

- Doğduğunuz yeri hatırlar mısınız?

- Hatırlarım efendim... Ben Adisababalıyım. Orası dünyanın en mükemmel, en rahat yeridir. Yarı vahşi derlerse de inanmayın. Çok medenî bir memlekettir. Şimdi herhalde daha terakki etmiştir. O zaman bile sokakları Beyoğlu Caddesi'ni andırırdı.

1934 yılında, Kısıklı'daki köşkte, tam 13 haremağası bir arada yaşıyorlardı.

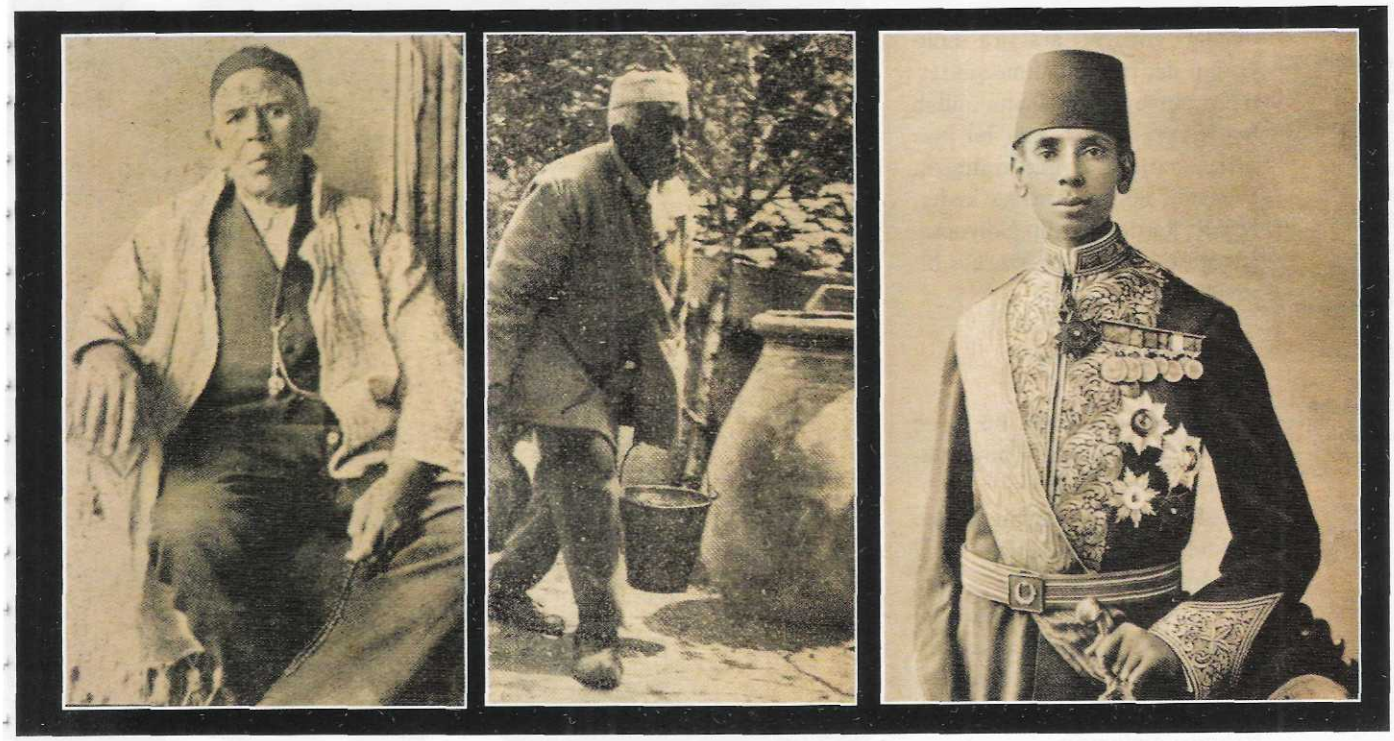
ANBER AĞA'NIN ÖYKÜSÜ

Anber Ağa bu köşke gelişinin öyküsünü, trajik bölümleri atlayarak şöyle anlatıyor:

- Şu gördüğünüz arkadaşlar buraya nasıl geldiyse, ben de öyle geldim efendim. Bizi nasıl getirirler bilirsiniz... Ben evvelâ, bir valinin konağına verilmiştim. Adamcağız beni okutup adam etmeye de çalıştı. Onun yetiştirmeleri içinde şimdi iyi mevkilerde olanlar, hayatlarını mükemmelen kazananlar vardır. Sonra Divanyolu'ndaki bir mektebe devam ettim. Evlerinde bakıldığım için Hamdullah Suphi Bey'le birlikte mektebe gider gelirdik. Az zaman sonra bu mektebin arka kapısından da şahadetname aldım. Sarayda ağalığımız 335'e kadar (1917) sürdü.

Saray içindeki yaşamlarını, tahminen 130 yaşlarını sürdüğünü söyleyen Lala Sadrettin anlatıyor.

- Sarayda mahpustuk. Güneş

bile görmezdik. İşimiz gücümüz, tablakârlar geldikleri zaman kadınlar kaçışsın diye "destur, destur" diye bağırmaktan ibaretti. Sarayda malum, kadınlar sürüsüne bereket. Kimi çamaşır yıkar, kimi ütü ütüler, bilmem ne iş yapar. Velhasıl her biri bir iş görürdü. Gözdeler de kalabalıktı ama, onlar ayrı bir dairede idi.

SABIK HAREMAĞALARI KÖŞKÜNDE HAYAT

Mekki Sait konuşmalar sonucu edindiği bilgileri toparlıyor:

Köşk kendi mallarıdır. Geçenlerde ölen Sait Ağa isminde bir siyahî, bu evi onlara vasiyet etmiştir. Adam başına her ay yapılan yedişer buçuk lira yardımı üst üste koyarak yaşamlarını sürdürüyorlar. Öte yandan aralarında sıkı bir işbölümü var. Birisi yalnız alışveriş yapıyor, biri sadece yemek pişiriyor. Bir diğeri su taşımakla görevlidir, biri ise bulaşıkları yıkamaktadır. Çamaşır işlerine bakan ayrıdır, ev temizliğinden sorumlu olan ayrı... İçlerinden birine de çobanlık vazifesi verilmiştir. Ağaların yavaş yavaş sürü haline gelen koyunlarını otlatıyorlar.

SALDIRGAN BİR RÖPORTAJCI

Yaklaşık bir buçuk yıl kadar sonra, bu kez 'Aydabir' dergisi adına köşkü Feridun Kandemir ziyaret eder. Kandemir, biraz daha cesur davranarak, ağaların aşk hayatını eşelemeye çalışır.

- Biriniz olsa evlense... Şöyle kendi halinde bir hayat yoldaşı bulsa... Evinize bir kadın sesi karışsa, belki daha az sıkılırdınız...

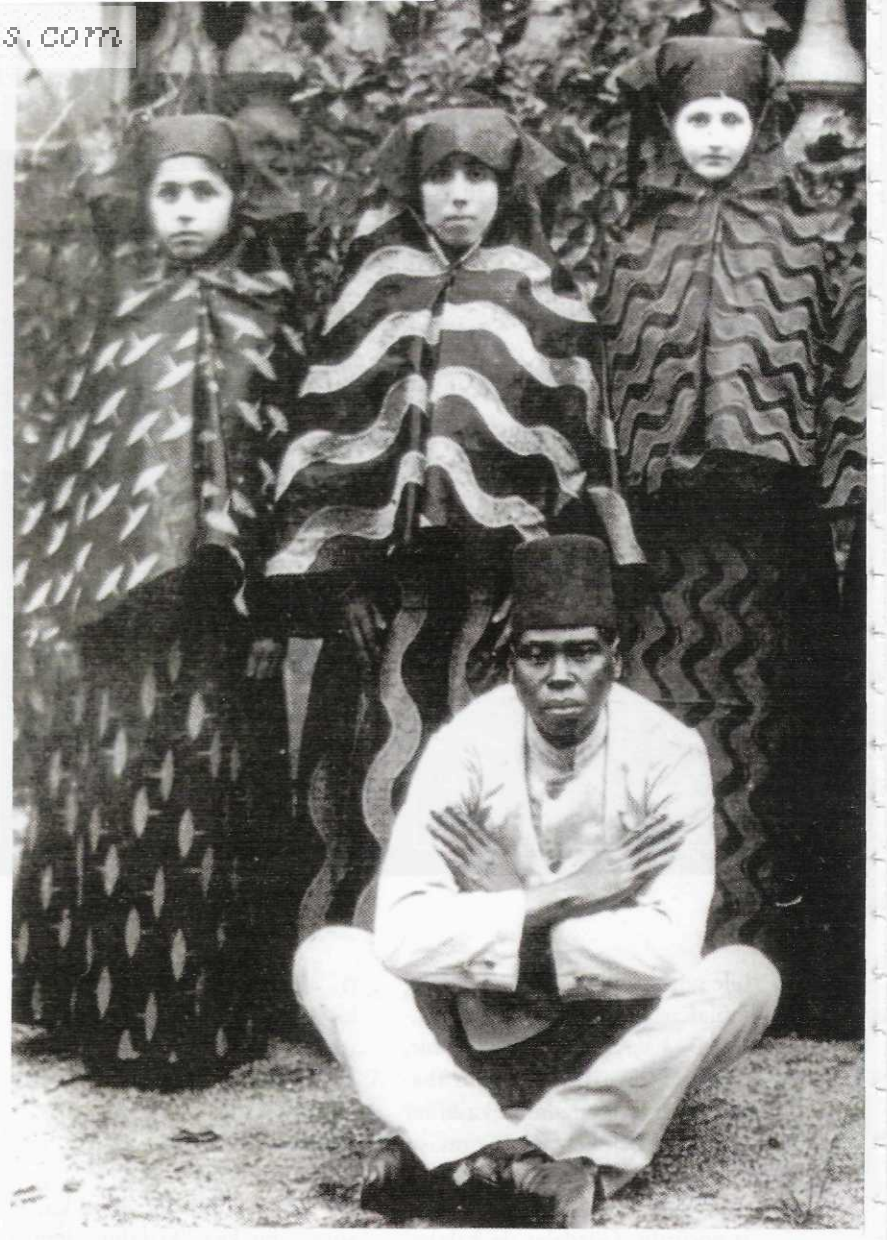
Enver Ağa, göbeğini sarsa sarsa, gevrek gevrek güler:

- Birbirimize girerdik... Kadın mı? Bizim öyle şeylerle alışverişimiz yok. Belki öbür gelişte de bir kazaya uğramazsak. Amma doğrusu, gene düşünürdüm ne yalan söyleyeyim. Kadınları

Üstte, soldan sağa doğru; Anber Ağa, Lala Sadrettin, Etem ağa ve Nadir Ağa. Altta ise Cumhuriyet gazetesinden 1939 tarihli bir fotoğraf: Harem Ağaları Teavün Cemiyeti'nin Divanyolu'ndaki merkez binasında toplanan olağanüstü kongresi.

merakediyorum@googlegroups.com

Sultan Abdülhamid'in hareminin parçalanan bireyleri, iki haremağası ile birlikte, 1909'da haremlerin 'yasadışı' ilan edilmesinden sonra gönderildikleri Viyana'ya hareketlerinden önce (sağda).

olanları görüyor, ara sıra dinliyorum da, bazan halime şükrettiğim oluyor. Bak elhamdülillah beş kişiyiz [ilginç, sayı bu kısa sürede yarıdan ziyade azalmış!], evimizde ne hır var, ne keder. Kardeş kardeş geçinip gidiyoruz. İşlerimizi taksim etmişiz, her birimizin ayrı işi var ...

KADINDAN NEFRET EDİLİR Mİ?

Kandemir'in, hazır bu ilginç konuyu yakalamışken bırakmaya pek niyeti yok:

- Hepsi iyi hoş ağam, amma kadından nefret edişinizin sebebini anlıyamıyorum.

- Kadından nefret edilir mi? Hayır... Biz de kadınlar arasında büyüdük, yaşadık. Ancak o bir vazife idi, geldi geçti, şimdi başımızı dinliyoruz.

Kandemir yine istediği cevabı bulamayınca, 88'ini geçmiş olsa da lalaların en genci olan Anber'e döner:

- Şimdi genç ve güzel bir kız yanına otursa, sana sokulsa, yanak yanağa gelseniz ne yapardın?

Anber boynunu büküyor, dudaklarını büzüyor, sonra kusursuz bir sedef dizisi gibi bembeyaz dişlerini göstererek ağzını açıyor:

.- Yutkunurdum!

Kandemir kararlı. Karşısındakine [adını unutmuş herhalde, belirtmiyor] soruyor:

- Ya sen ağam?

- Tatlı tatlı, onların diliyle konuşur, bin dereden su getirerek bir yolunu bulup, nezaketle yanımdan savardım

- Yani kovardın?

- Yo... Kadın koğulur mu hiç... Günah, o da insan...

Kandemir, yine Anber Ağa'ya dönüyor, illa bir şey söyletecek:

- İçinden neler duyardın?

- Onu ben de söyleyemem. Amma duyardım. İçimde bir titreme, bir ürperme olurdu, yüreğim, ta içim yanardı.

ÇİFTESİZ AVA ÇIKILIR MI?

Anber Ağa'nın bu kadar uzun konuştuğunu hiç sanmıyorum ya, ne yapalım Kandemir'in yalancısıyız. Kendileri eskileri kurcalamaya devam ediyor:

- Başına hiç böyle bir şey geldi mi?

- (Acı acı gülerek) İlâhi beyim... Bizim semtimize hangi kız uğrar ki... Dalları kurumuş ağacın gölgesine sığınan gördün mü hiç... Yıkık çeşmenin yüzüne bakan olur mu?

- Kendi kendine âşık olmadın mı?

- (Derin bir yeis ile mırıldanıyor) Alemin maskarası olmak için mi? Çiftesiz ava çıkılır mı?

BİLİMSEL BİR TEBLİĞDEN

Haremağalarının oturdukları evi gördük. Ama şehirde daha başka eski ağalar da var. Bunlardan bir bölümünün ruhsal durumunu, hem de bilimsel açıdan öğrenmek ister misiniz? Buyrun1935 Londra Uluslararası İkinci Nöroloji Kongresi'ne...

Bakırköy Hastanesi baş tabibi Mazhar Osman Uzman ve İhsan Şükrü Aksel tebliğ veriyorlar. Konu ilginç: "Erkek İğdişler

(Harem Ağaları). Anatomik, klinik ve antropolojik etüd"

Tebliğe, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile haremağalarının özgür vatandaşlar durumuna geçtikleri belirtilerek başlanıyor ve şöyle devam ediliyor:

"Bugün bunlardan sekizi üzerinde yaptığımız tetkik ve müşahedeleri arzetmeyi faydalı buluyoruz. Bu harem ağalarından üç tanesi ruhî hastalıkları dolayısiyle tarafımızdan tedavi edilmiştir. Ruhî hastalıkları bulunmayan diğer üç tanesi halen hastanede ve kendi evimizde müstahdem bulunmaktadır. Geri kalan ikisi ise tanıdıklarımızdan olup, kendilerini müşahede altında bulundurmak bizce mümkün olmuştur."

HAREMAĞALARININ KÖKENLERİ

Mazhar Osman ve Şükrü Aksel, önce harem ağalarının kökenlerine eğiliyorlar. Aşağıdaki özetlemede, ırkçı ön yargılar olduğu ve Osmanlı'nın bu konudaki suçlarını azaltma çabasına girildiği açıkça görülüyor:

Haremağalarının çoğu Habeşistanlıdır. Savaşlar ve kabileler arasındaki mücadeleler, haremağalarının türemesinde başlıca neden olmuştur. Bu kavgalarda galip gelenler, mağlup tarafın soyunun üreme olanaklarını ortadan kaldırmak amacıyla husye ve organlarını keserlerdi. Kız çocuklara dokunulmazdı. Bu hareketin amacının düşman veya rakip kabilenin soyunu ortadan kaldırmak olduğu söylenir. Di-

Haremağalarının karakter özellikleri

Mazhar Osman Uzman ile İhsan Şükrü Aksel'in 1935'te Londra Uluslararası İkinci Nöroloji Kongresi'ne sundukları tebliğde (Erkek İğdişler. Anatomik, klinik ve antropolojik etüd) açıklanan kimi sonuçlar şöyle idi: Büluğdan önce iğdiş edilen haremağalarının sesi, çocuk sesi gibi ve tizdir. Kolları uzun ve zayıf olduğu gibi, bacakları da uzun, ince ve 'x' biçimindedir. Öte yandan kalçaların alt kısmı ve oylukların üst kısmı yağ toplamıştır. Parmakları ince, uzundur. Yüzleri küçük, boyunları incedir. Haremağalarının boyları uzun ise de, bazen de kısa veya orta olabilir. Bu sonuncular daha fazla şişman olup, memeleri yağlı ve pek fazla gelişmiştir. Haremağalarının tavır ve hareketleri aheste ve vakuranedir. Yavaş yavaş, sallana sallana yürürler ve çabuk yorulurlar. Büyük ihtimalle, gördükleri terbiye etkisiyle, son derece nazik, çoğunlukla dindar ve oldukça pistirler. Huyları çocukça ve ilkeldir; ziyneti, tuvaleti ve şatafatı severler. Saygılı sözlere ve lakablara karşı marazî bir eğilimleri vardır. Belirli bir disiplin altında yetiştikleri için, efendilerine karşı sadık ve bağlıdırlar. (...) Haremağaları pek geçkin olsalar da yaşlarını göstermezler. İhtiyarlık belirtilerinden yoksun olurlar. Yüzleri buruşursa da bu doğaları gereğidir. Daima genç görünürler. İğdiş edilmiş zencilerin cildi pürüzsüz ve parlaktır. Hiç kıl yoktur, kolay örselenir. Çabuk kızar, bir hiçden hiddetlenirler. Aynı biçimde çok çabuk sükûn bulur ve sevinirler.

merakediyorum@googlegroups.com

Haremağalarının cinsel yaşamı

Mazhar Osman Uzman ile İhsan Şükrü Aksel'in 1935'te hazırladıkları bilimsel tebliğin bir bölümünde, haremağalarının cinsel yaşamı ve psikolojilerine de yer veriliyor. Bu bölümü, tebliğin diline sadık kalarak aktaralım: "Zikri lâzım gelen dikkate değer bir nokta: Ne kadar halim ve basit olsa da, harem ağası pek kıskançtır. Bu kıskançlık ekseriya kadınlar hakkında meydana çıkar. Cinsel uzuvlarının kesilmiş olmasına rağmen, haremağaları kadınları severler. Bu yoldaki hisleri çok şiddetlidir. Saraylarda haremağası, sevmek üzere, kendisine genç ve güzel bir kadın intihap eder [seçer]. Artık bu kadın onun gözdesi, kendi malıdır. Onu himaye eder, kollar. Umumiyetle bu aşk; teveccüh izharı [sevgi gösterisi], küçük hediyeler, nasihatlar ile başlar. Nihayet ıstırap ve işkence veren, ıstırarî [zorlayıcı] bir şekle girer. Haremağası kıskançtır; zalim ve gaddar olur. Şayet sevgilisi, efendisinin dikkat nazarını celbederse, bu hal onu nevmid eder [ümitsiz kılar], çılgınlaştırır, adeta kudurtur. Tehdit, gözyaşı, buhranlar velhasıl tatmin ve teskin edilmeyen aşkın bütün tezahürleri görülür. Bununla beraber haremağası daima sır saklar. Tenasül alâtından [üreme organından] mahrum olmalarına rağmen harem ağalarında cinsi insiyak [içgüdü] ve şehvet tam ve hatta mübalağalıdır. Bu his iptidaî değildir, bilakis çok iyi inkişaf etmiştir [gelişmiştir]. Harem ağası sever ve çiftleşme fiilinden çok haz duyar. Eksik uzuvlarını kadınınkine sürterek veya herhangi diğer bir vasıta ve suretle sevgilisinin zevkini tatmin etmeye, keyfini getirmeye çabalar, hatta evlenen haremağaları da vardır. Cinsi mesaile [sorunlara] dair izahat vermek hususunda o kadar mahcup olan harem ağaları, samimiyetlerine nüfuz edilince, aşklarını itiraf ederler. Başka suretle, mesela kesilmiş olan yerlerini göstermek güçtür. Şayanı dikkat bir nokta harem ağalarında, pederastinin [homoseksüelliğin] görülmemesidir."

ğer taraftan, bu kabilelerde, öldürülen düşmanların husye ve organlarını nişan hediyesi olarak takdim gibi garip bir gelenek bulunduğunu da kaydedelim. Bu takdimde, üreme organı ne kadar çok ise, hediyenin değeri ve takdim edenin itibarı o derece yüksek olur. Bu itibarla bazı merkezlerde, kesilmiş üreme organı ticareti almış yürümüştür. Bu surette yaralanan çocuklardan ölmeyenler alınarak, yara kaynar zeytinyağı ve katran ile tedavi edilir. Yaralının idrar edebilmesi için yaraya, mesaneye kadar küçük bir boru sokulur. Yaraları iyi olunca bu çocuklar hayvan sürülerini gütmek ve beklemek, tarla işlerine yardım eylemek gibi hususlarda kullanılır. Bu çocuklar, dost veya düşman esir tüccarları tarafından kaçırıldıkları zaman, doğruca Bahriahmer limanlarına yollanır ve ordan da Hicaz ve Yemen'e gönderilirdi. Soylular veya padişah tarafından satın alınan bu zavallılar, özel bir terbiye görürler ve bu yüksek çevrelerin gerektirdiği disiplin altında yetiştirilirlerdi.

NADİR AĞA'NIN SİVİL GÜNLERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında basına sık sık yansıyan bir diğer haremağası da, 'Abdülhamid'i avucunda tutan adam' olarak tanınan ünlü Nadir Ağa olmuştur. 1957 yılına kadar yaşayan Nadir Ağa'ya magazin basını doğal olarak ilgi göstermiştir. 1934 yılında 'Yedigün' dergisinde yer alan M.[ünir] Süleyman [Çapanoğlu] imzalı röportajda Nadir Ağa, saraydan sonraki günlerini anlatır.

31 Mart olayından sonra bir süre tutuklu kalan Nadir Ağa daha sonra beraat etmiş ve çiftçiliğe başlamıştır:

- Erenköyü Kozyatağı'nda biraz toprağım vardı, orasını işlettim. Umumî harbe kadar çiftçilik yaptım. Harp esnasında işlerim bozuk gitti, çifti de çubuğu da bırakmağa mecbur kaldım.

SARAYDAN AHIRA

Bu çiftçilik işinin ne menem bir şey olduğunu ise, 'Hayat' dergisinde ölümünden kısa bir süre sonra yayımlanan son röportajında ayrıntılarıyla anlatmıştır:

- Saraydan ayrıldıktan sonra dişimi tırmağıma takarak çalışmaya başladım. (...) ne iş yapacağımı bilmiyordum. Param da yoktu. Yalnız bir dostumdan 700 lira alacağım vardı. Bunu aldım. (...) 700 lira ile ne yapacağımı düşünüp dururken bir dost karşıma çıktı, gülümseyerek, 'Sana 40 Kırım ineği buldum!' dedi. Şaşırmıştım: 'Ben 40 ineği ne yapayım?' (...) Dostum vaziyeti izah etti. Bu inekler Süleyman Bey isminde gayet zengin bir işadamının idi. Bu zatın en büyük merakı [sütünün bol oluşuyla ünlü] Kırım ineği beslemekti. Süleyman Bey birdenbire ölmüş ve sürü halinde Kırım ineği bı-

İstanbul'un Anadolu yakasında, Kısıklı'da, haremağalarını barındıran ünlü köşkün 1934 yılında çekilmiş bir fotoğrafı (sağda). Köşkün sakinlerinden Anber Ağa ve arkasında, Lala Sadrettin (sağ üstte).

rakmıştı. Müzayede günü gittik. İnekleri gördük. Hakikaten de en iyi cins hayvanlardı. Haraç mezat onar liradan 40 Kırım ineğini 400 liraya satın aldım. Elimde kalan 300 lira ile de asri ahırlar inşa ettirdim. Şu garip tecelliye bakınız. Yolum saraydan ahıra intikal etmişti. Tükiye'de ilk defa olarak kapalı şişede sütü ben sattım. Hem de litresi 1 kuruştan..."

Yine gerilere dönüp 1934 tarihli röportaja konuk olalım. Çünkü Nadir Ağa'nın bir de bakkallık denemesi olduğunu da buradan öğreniyoruz:

- Bir zamanlar bir bakkal dükkanı açmıştınız galiba?

- İşin aslı başka türlüdür. Bakkal dükkanını ben açmadım. Dükkan kendi malımdı. Kiraya verdiğim adam orasını bakkal dükkanı olarak işletiyordu. Adamcağız veresiye vermekten iflas etti, bana da borçlandı. Bunun üzerine dükkanı devren aldım. Fakat ben de altından kalkamadım.

HAREMAĞALARI CEMİYETİ

Cumhuriyet döneminde son haremağalarının bir araya gelerek, merkezi Divanyolu'nda olan 'Harem Ağaları Teavün Cemiyeti' adlı bir de dernek kurduklarını 'Cumhuriyet' gazetesinde, 8 Ocak 1939 tarihinde yer alan haber sayesinde öğreniyoruz. Bu haberde Cemiyet'in

olağanüstü bir kongre toplayarak adını 'Eski Emektarlar Yardım Birliği'ne çevirdiği açıklanıyor. Gazetede yer alan fotoğrafta Nadir Ağa'nın, masanın ortasındaki sandalyede oturduğu görülüyor. 'Toplumsal Tarih' dergisinin 43. sayısında Cüneyd Okay'ın nizamnamesini yayınladığı 'Harem Ağalar Teavün Yurdu'nun da bu cemiyetin bir yan kuruluşu olduğunu sanıyoruz.

CANLI BİR TANIK: HIFZI TOPUZ

Son haremağalarının nasıl yokolduğunun canlı bir tanığı da Hıfzı Topuz. Topuz, 1998 yılında yayımlanan 'Meyyâle' adlı tarihsel romanının bir bölümünü haremağalarına ayırmış: 'Hareamğalarının Çilesi'. Hıfzı Topuz anlatıyor:

"1960'lı yıllarda üç haremağası hayatta kalmıştı. Biri Sadi Yaylımateş, Tuzla'da yaşıyordu, ağzını açıp tek kelime söylemiyordu. İkincisi Cafer Ağa, Darülaceze'de yatıyordu. Üçüncüsü de Sultan Reşat'ın ağalarından

Hayrettin Efendi. Bu son haremağasının boyu iki metreye yakındı. Çok sevilen sayılan, zarif, *iyi kalpli, duygulu ve efendi bir* insandı."

Hıfzı Topuz, kitabında Hayrettin Efendi'nin öyküsünü uzun uzun anlatıyor. Biz bu öykünün son sözlerini aktararak bu konuya artık bir nokta koyalım:

"1908'de Meşrutiyet ilan edilince hepimizi azat ettiler. Ben oradan Sultan Hamit'in kızı Naime Sultan'ın konağına geçtim, oradan da Sultan Reşat'ın sarayına. Cumhuriyet'in ilanından sonra hepimiz dağıldık. Eski dostlarımdan bir Behzat Ağa vardı, gidip Paris'e yerleşmişti. Beni de çağırıyordu. Kalkıp gittim. Meğer o ben gelmeden önce ölmüş. Kaldım mı tek başıma koca Paris'te. Elçiliğe başvurdum. Allah razı olsun, beni İstanbul'a gönderdiler. Bir saraylı hanım arkadaşımla birlikte bu evi satın aldık, geçinip gidiyoruz. Buymuş kaderimiz..."

Son haremağası Hayrettin Efendi de 1976'da öldü. Afrika'dan rızaları dışında Osmanlı Sarayı'na getirilen ilginç bir insan neslinin de sonuydu bu. Gangaları çalalım ya da ruhlarına bir fatiha okuyalım. ■

Abdülhamid'in haremağalarından Nadir Ağa ve uzun yıllar yaşadığı kendi köşkü (üstte). 'Hafta' dergisi muhabiri Mekki Sait, 1934 yılında, Anber Ağa ve 'haremağaları köşkü'nde bamya ayıklayan Lala Sadrettin ile söyleşide (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

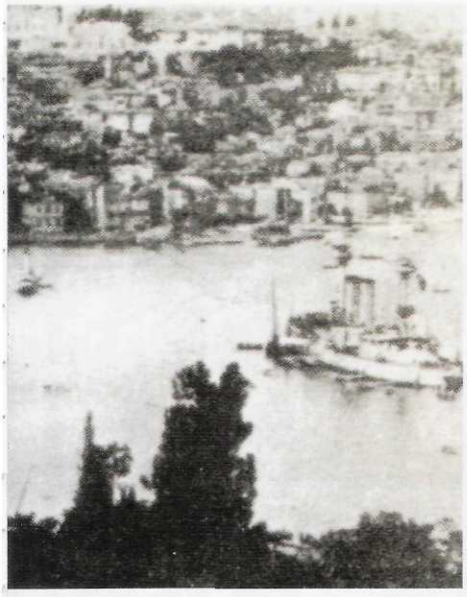

Birinci Dünya Savaşı'na nasıl girdik?

Hükümetten bile gizlenen anlaşma

M. TANJU AKAD

1914'ün Temmuz ayında, savaş yaklaşırken, hangi ülke ne tür hesaplar içindeydi? 2 Ağustos'ta Almanya ile yapılan gizli anlaşmaya nasıl gelindi? Dönemin yöneticileri, 2 Ağustos ile Türkiye'nin savaşa girdiği 29 Ekim tarihleri arasında, ülkenin karşı karşıya bulunduğu tehditleri değerlendirirken 'seçenekler' konusunda da gerçekçi olabildiler mi?

Genelkurmay İstihbarat Şubesi Müdürü Kazım (Karabekir) Bey, 28 Haziran 1914 günü Avusturya veliahtının Sırplar tarafından öldürüldüğünü Paris'te öğrendi. Üç ay önce uyarısını yaptığı için fazlasıyla eleştirildiği 'genel bir savaşın yaklaşmakta olduğu' endişesiyle, derhal İstanbul'a dönmeye karar verdi. Korkusu, Rusların İstanbul Boğazı'na yapmaya hazırlandıkları çıkartmanın gerçekleşmesi ve başarısı halinde, Türkiye'nin direnme olanaklarının yok olmasıydı. 1914 Temmuz'unda savaş yaklaşırken en büyük telaşı en yalnız ülke olan Türkiye yaşıyordu.

RUSYA'NIN BOĞAZLAR TEHDİDİ YOĞUNLAŞIYOR

Kazım Bey'in (Karabekir) korktuğu Rus çıkartmasının hazırlıkları tamamlanmıştı. Boğazları işgal komisyonu 14 Ocak 1914 tarihinde St. Petersburg'da kurulmuş ve 8 Şubat günü işe başlamıştı.

23 Mart tarihinde onaylanan plan gereğince Kırım ve Ukrayna'da bulunan 7. ve 8. Rus Kolorduları bu işe ayrılmış, gerekli nakliye ve harp filoları tahsis edilmişti.

Türkiye buna karşı İngiltere'den iki modern zırhlı almış ve ayrıca ordunun yeniden düzenlenmesi için çok sayıda Alman uzman görevlendirilmişti. Ancak İngiltere parası peşin ödenmiş bulunan Sultan Osman ve Reşadiye zırhlılarının teslimatını kasıtlı olarak geciktiriyor, Alman uzmanlara fazlasıyla yetki verilmesi de yurtsever subaylar arasında büyük tepki uyandırıyordu. Bütün bunlara ek olarak Doğu Anadolu, Türkiye'den kopmak üzereydi. Batılı devletler, 'Ermeni' kartını kullanıyorlardı...

1914'ÜN SICAK YAZI

Avusturya'nın Sırbistan'a ultimatomu ve Rusya'nın Sırbistan'a, Almanya'nın da Avusturya'ya destek vermesi, savaş ihtimalini artırırken bu durum Osmanlı yöneticileri arasında farklı yaklaşımlara neden olmaktaydı. Hepsi yaklaşan felaketi seziyordu. Enver ve beş ay sonra Sarıkamış felaketinin baş aktörlerinden birisi olan Hafız Hakkı (her ikisi de 31 Mart'tan sonra Saray'a damat olmuşlardı), tüm kozları Alman zaferine yatırmayı düşünmekteydiler. Diğer liderler ise denizlere hakim olan İtilaf güçlerinin Almanların 'Yıldırım Savaşı' stratejisini boşa çıkaracağını düşünüyor ve yaklaşan savaşın galibi olarak baktıkları Batılılar nezdinde, ümitsiz girişimlerde bulunuyorlardı.

Avrupalı devlet adamları savaşla barış arasında gidip gelirken, Bahriye Nazırı Cemal Paşa 20 Temmuz'da Fransızlarla görüşüyor, Talat Bey Sazanoff ile nafile bir görüşme için Kırım'a gitmekten çekinmiyor ve Cavit Bey de İngilizlerle görüşme zemini arıyordu. Ama bütün kapılar yüzlerine kapandı. Balkan Savaşı'ndan yenik çıkan ve prensipte

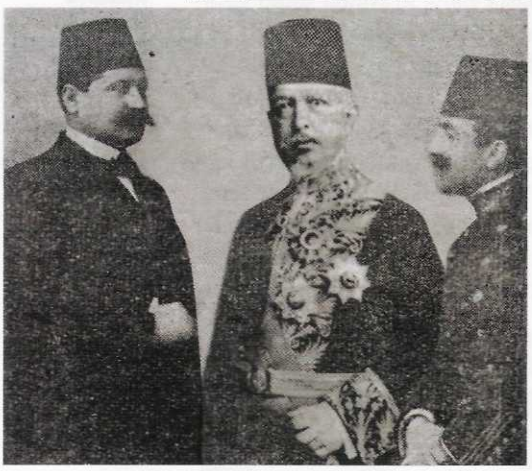

'Midilli' (Breslau) ve 'Yavuz' (Geoben) Karadeniz'e çıkıp Rus limanlarını bombalamadan kısa bir süre önce, İstanbul Boğazı'nda (solda). I. Dünya Savaşı sırasında, oldukça sık rastlanan 'İttifak Devletleri' kartpostallarından biri (sol sayfada). Alttaki fotoğrafta ise, dönemin Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa, Yavuz zırhlısında, Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in karşısında, esas duruşta.

merakediyorum@googlegroups.com

Osmanlı'yı, hükümetten ve padişahtan bile gizli bir anlaşmayla I. Dünya Savaşı'na sokan üçlü: Talat, Said Halim ve Enver Paşalar (üstte). İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim (sağda).

paylaşımı tamamlanmış olan Osmanlı devleti, 'kolay lokma' olarak görülüyordu.

TEMMUZ'DAKİ GELİŞMELER

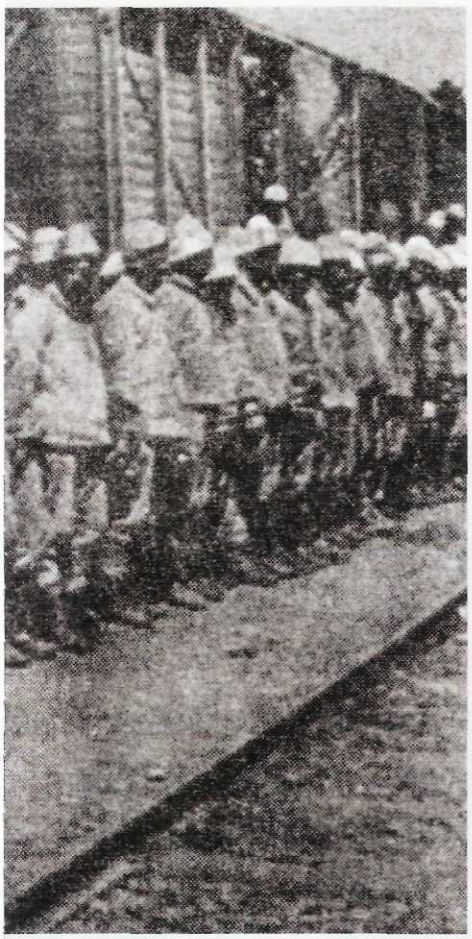
Temmuz sonunda Talat Bey'in, sırf İtilaf devletlerinin zaferi Türkiye'nin sonu olacağı için, bir an önce merkez devletleri ile ittifak konusunda, Enver'e yaklaştığı görülüyordu. Ama Almanlar pek istekli değillerdi. 1914 başlarında, Baron Kress von Kressenstein, ard arda üç savaş ve bir ihtilalden güçsüz çıkan Osmanlı'dan fayda gelmeyeceğini söylemişti. Ancak çatışmalar başlayınca bunun için fevkalade gayret sarfetmeye başladılar. İstanbul basınındaki satılmış kalemlere de büyük para akıttılar.

14 Temmuz: Alman Dışişleri Bakanı Jagow İstanbul ve Viyana'daki elçilerine çektiği telgrafta, Türkiye'nin halihazırda iki taraf arasında pandül gibi sallanıp durmaktan başka bir şey yapamayacağını, ancak Bulgaristan ve Romanya'nın merkez güçlerine yaklaşması halinde durumun değişebileceğini söyledi.

18 Temmuz: İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim, Türkiye'nin müttefik olarak ancak yük getireceğini, şimdiki tarafsız durumuyla birkaç Rus kolordusunu Kafkasya'da tutarak yine aynı faydayı sağlayacağı görüşünü içeren telgrafını Berlin'e gönderdi.

22 Temmuz: Wangenheim Enver ile görüşmesinde öğrendiklerini Berlin'e şu sözlerle aktarıyordu: "İttihat Terakki komitesinde Fransa ve Rusya ile ittifak yapmak isteyenler var. Ama Talat, Halil ve Enver buna karşı çıkıyorlar. Ancak Almanya'nın ittifaka yanaşmaması halinde istemeyerek de olsa İtilaf Devletleri ile anlaşmaya mecburlar. Türkiye krizin gelişmesi durumda küçük bir ülke ile ittifak arayacak. Eğer bu Bulgaristan

olursa ve bu ülke merkez devletlerinin tarafında yer alırsa o zaman bizim tarafımıza geçmesi kolaylaşacak. Enver aksi halde Venizelos ile görüşeceğini söyledi. Ben Enver'e Türkiye'nin illa ki bir ittifaka girmesinin gerekli olmayacağını söyledim. Almanya ve Avusturya ise, Bulgaristan ile birlikte olsalar dahi, bir katkı almayacakları Türkiye'nin yükünü üstlenmek istemeyeceklerdir. Enver dikkatle dinledi ve İttifak devletleri bir Türk-Bulgar paktını engellerse İtilaf yanlılarının komitede ağır basacaklarını söyledi."

23 Temmuz: Wangenheim Tarabya'dan çektiği telgrafta Türkiye'nin merkezi güçlerle resmen ittifak istediğini bildirdi. İttifak devletlerinin, Türkiye'nin bütün hasımlarına karşı koruma sağlayamayacağı ifade edilince, sadece Rusya'ya karşı tam korunma istenildiği söylendi.

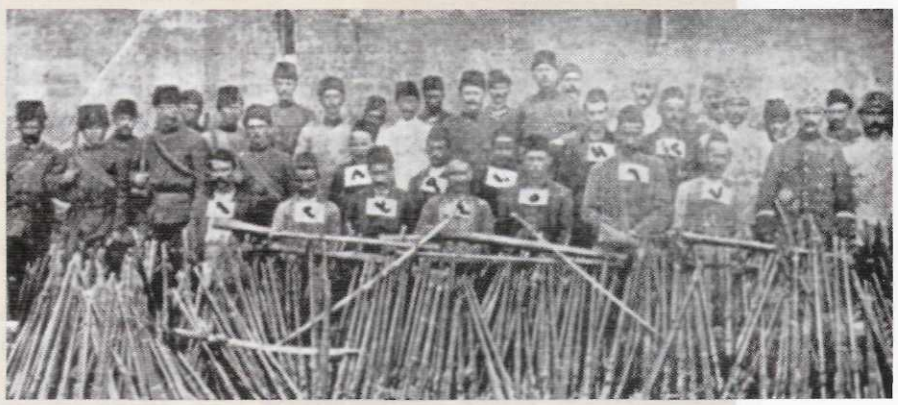
Batılı devletlerin 'Ermeni' kartı

1913 yılının Haziran ayında, Doğu Anadolu'da büyük bir Ermeni vilayetinin kurulması için teşebbüse geçen Batılılar, burasını 5 yıl süreyle Hıristiyan bir valinin yönetmesini kabul ettirmişlerdi. Ayrıca Hıristiyan ve Müslümanların eşit olarak temsil edileceği bir meclis kurulacaktı. Böylece nüfusun yüzde 85'ini oluşturan Müslümanlar, yabancı devletlerin güdümündeki yüzde 15 azınlığın insafına terkedilecekti. Kaldı ki bu vilayet, bugünkü 28 ili, yani Anadolu'nun üçte birini kapsıyordu. Boğazları işgal komisyonunun işe başladığı 8 Şubat tarihinde yapılan Osmanlı-Rus Anlaşması ile bölgeye iki Avrupalı 'Genel Vali' atanmıştı. Üstelik ayda 400 altın tutarındaki muhteşem maaşları da Osmanlı devleti tarafından ödenecekti. Bunlardan Norveçli Binbaşı Hoff, Van-Bitlis-Diyarbakır bölgesine, Hollandalı Westenek ise Trabzon-Erzurum-Sivas bölgesine müfettiş olmuşlardı. Hoff 1914 yazında gelip bir ay kaldı; ama savaş çıkınca, Westenek hiç gelemedi ve ülke bu rezil duruma katlanmaktan kurtuldu. Ne var ki bu anlaşmalarla Rusya'nın Doğu Anadolu'daki menfaatleri bir anlamda Batılı devletler tarafından da kabul ediliyordu ki, Rusya'nın şoven Dışişleri Bakanı Sazanoff, 26 Mayıs 1914 günü, 'aksi halde' Ermenileri ayaklandırarak doğrudan müdahele edeceklerini basına açıklamıştı.

İşte bu açıklama, işgal komisyonunun çalışmalarını tamamlamasıyla birlikte endişeleri artırmıştı. Aynı Sazanoff ertesi yıl, savaşa girmeleri karşılığında Boğazlar'ın Yunanistan'a verilmesi gibi bir konu gündeme geldiğinde, kıskançlık ve hiddetten titrediğini itiraf etmişti.

Bunun yanı sıra 29 Temmuz 1913 ile 9 Nisan 1914 tarihleri arasında Avrupalı devletler tarafından yapılan bir dizi paylaşım anlaşmasıyla Fransızlar Suriye ile Batı Karadeniz bölgesini; İngilizler, Irak ile Ege'yi; İngilizlerle bu konuda anlaşan Almanlar, İskenderun'a kadar olan bölgeyi ve İtalyanlar da Antalya ve Muğla'yı alacak şekilde aralarında anlaşmışlardı.

Kısacası, 1918'de ortaya çıkacak olan durum, daha 1913/14 kışında hazırlanmıştı. Vaziyet vahimdi...

Birinci Dünya Savaşı'nda cepheye giden bir Türk birliği (solda). Diyarbakır'da yakalanan Ermeni komitacıları, silahlarıyla birlikte (altta).

ŞEYTANLA İŞBİRLİĞİ DÜŞÜNCESİ

Bu yazışmalardan anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin esas korkusu, Rusya'nın Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerindeki talepleriydi. İttihat ve Terakki yöneticileri buna karşı şeytanla bile işbirliği yapacak bir ruh hali içerisine girmişlerdi. Ve en azından bu tarihe kadar ittifak arayışının, hiçbir masrafa girmeden tarafsız bir Türkiye'nin Boğazlar'ı bloke etmesinden yararlanmak isteyen Almanya'dan değil, Enver Paşa kanadından geldiği açıkça anla-

merakediyorum@googlegroups.com

Ne yapılabilirdi?

2 Ağustos 1914 günü Sadrazam Said Halim Paşa'nın yalısında, Said Halim Paşa dışında sadece Enver, Talat ve Halil Beylerin bildiği gizli anlaşma, Almanya ile imzalandı. Özü, Rusya'nın Üçlü İttifak'a karşı savaşa girmesi halinde, Türkiye'nin de buna katılacağı idi. Halbuki Rus-Alman Savaşı 1 Ağustos günü ilan edilmişti ki, bu da Enver'in, 'ne pahasına olursa olsun', Türkiye'yi Almanya'nın peşinden sürükleme niyetinde olduğunu isbat eder. Şayet bundan başka çare bulunamasa dahi Türkiye, 'silahlı tarafsızlık' ile Boğazlar'ı kapayarak da İttifak devletlerine aynı faydayı sağlayacağını söyleyebilir ve Almanya ile çok daha rahat pazarlık edebilir, zaman kazanabilirdi. Keza ordularını donatmak için talepte bulunabilir ve alelacele Sarıkamış felaketine yürünmezdi. Esasen savaşın ilk haftalarında beklenen çıkartma gerçekleşmemiş ve Enver'in her şeyi bağladığı 'Yıldırım Savaşı' da Almanları hızlı zafere götürmemişti. Öte yandan Almanya Marn'da yenilmesine karşın Tannenberg'de Rusların taaruz gücünü yok edip batıda müttefikleri baskı altına almıştı. Yani Türkiye'nin manevra alanı aslında düşünülenden daha genişti ve anlaşmanın imzalanmasına rağmen Türkiye, hazırlıklarını tamamlamadan savaşa girmeye zorlanamazdı. Keza belli bir aşamadan sonra İtilaf güçleriyle de görüşülebilirdi. Ama savaş başladıktan sonra Enver'in görüş alanı, Almanların ısrarları karşısında giderek daraldı.

şılmaktadır.

24 Temmuz: Kayzer Willhelm'in danışmanı Wedel'den Dışişleri Bakanlığı'na: Wangenheim'ın değerlendirmeleri teorik olarak doğru da olsa, Kayzer Türkiye'nin Üçlü İttifak yönündeki eğiliminin fırsatçı bir şekilde değerlendirilmesini istemektedir.

27 Temmuz: Tarabya'dan çektiği telgrafta Wangenheim'ın Kayzer'den gelen talimatı hemen benimsediği görülmektedir: "Kesin talimatı alınca eskiden beri Sadrazam'a belirtmekte olduğum kuşkulardan söz etmeyi kestim... Ayrıca eğer Alman subaylar komuta ederse, Türk ordusu hakkındaki fikirlerimi de değiştiriyorum. Bu durumda savaş yeteneği üç katına çıkacaktır... Liman von Sanders bana bu konuda teminat verdi."

28 Temmuz: Wangenheim'dan Dışişleri Bakanlığı'na: "Sadrazam (Sait Halim Paşa) beni çağırdı ve Rusya'ya karşı gizli bir savunma anlaşması yaparak Türkiye'nin Üçlü İttifak'a girmesinin mümkün kılınmasını istedi. Alman askeri misyonunun burada kalmasını istiyorlar ve savaş halinde ordunun dörtte birini misyon komutasına verecekler. Ancak anlaşmanın hem kendi bakanlarından, hem de Berlin Sefiri Mahmut Muhtar Paşa'dan gizli tutulmasını istediler."

İNGİLTERE'DEN GELMEYEN ZIRHLILAR

Türkiye'nin Rus ve Yunan donanmalarına karşı İngilte-

Birinci Dünya Savaşı'nda toplam ölü sayısı 20 milyondur. Bunların 11 milyonu, savaş alanlarında ölenlerden oluşur. Dünyanın o tarihe kadar gördüğü bu en kanlı savaşı, politikacılar hazırladılar... İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Birinci Amirallik Lordu Winston Churchill (sol altta), Sultan Osman ve Reşadiye zırhlılarının Türkiye'ye gönderilmesini engellemişlerdi. Sol sayfada altta ise, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'da Şeyhülislam'ı ziyareti sırasındaki tören.

re'den aldığı iki gemiden Sultan Osman, Mayıs ayında, Reşadiye ise Temmuz'da hazır olmuştu. Ancak bedelleri olan 7.5 milyon altın tümüyle ödendiği halde İngiltere sudan bahanelerle teslimatı geciktirip duruyordu. Hamidiye kahramanı Rauf Bey, 1.200 bahriyeli ile bunları almaya gitmişti.

2 Ağustos günü, bayrak çekme töreninden yarım saat önce gemilere el konulduğu resmen açıklandı. Gemicilerimiz zorla çıkmak isteyince İngiliz askerleriyle karşı karşıya geldiler. Rauf Bey hatıralarında, "Öfkeden ölmediğime hâlâ şaşarım" demiştir.

Ülkede korkunç infial uyandıran bu olayın gelişmelere etkisi, sanıldığından büyüktür. Kazım Karabekir, "Eğer İngilizler Sultan Osman zırhlısını bir tarafsızlık anlaşmasıyla bize teslim etseler Almanlarla ittifaka ve Alman gemilerine gerek kalmazdı" yorumunu yapmıştır. Ve hiç kuşkusuz ki Almanlar nezdinde yapılan ilk resmi girişimin, Cemal Paşa'nın gemilerden umudunu kestiği 20 Temmuz'un ertesinde yapılması ve yine aynı gün Fransız ve Rus liderlerinin Petersburg'da buluşması, Almanlara ittifak önerilmesini kolaylaştırmıştır.

İngilizlerin Osmanlılar karşısındaki kötü niyetlerini isbat eden bir başka husus da, donanmayı ıslah için görev yapan Amiral Limpus komutasındaki İngilizlerin, 14 Ağustos günü tüm ilişiklerinin kesilerek geri gönderilmeleri üzerine ortaya çıkacaktı. Türkiye'nin paylaşımını planlayan İngilizler, gemilerin kazan borularını ve nişangahlarını sabote etmişlerdi. İngiltere'deki bahriyelilerimiz 2 Ağustos'tan sonra Reşitpaşa vapuru ile İrlanda'yı dolaşarak Lizbon üzerinden dönüşe geçtiler.

4 Ağustos günü İngilizler de savaşa katıldılar ve Almanların Akdeniz filosunun Geoben ve Breslau gemileri, Çanakkale'ye doğru kaçtılar.

3 Ağustos'da 'Seferberlik' ilan ederek Boğazlar'ı kapatmış olan Osmanlılar için bu gemiler, el konulanlara karşı gökten inmiş birer hediye gibi geldi. Rauf Bey Lizbon'a indiği zaman, bunların satın alındığını öğrendi. Gemilerin gelişi Enver tarafından arkadaşlarına şu sözlerle açıklandı: "Müjde! Bir çocuğumuz oldu."

O günlerde tüm olay, Viyana'dan 'Belgrad için savaş', Berlin'den 'Balkanların Tötonların eline geçmesi', Petersburg'dan da 'İstanbul için savaş' olarak görülmekteydi.

Bu hesapların hiçbirisi çarşıya uymadı. Rusya'nın tehdidi, İngiltere'nin ardniyetli bir hesapçılıkla tüm kapıları kapaması ve Almanların fırsatçılığı Türkiye'yi felakete itti. Ancak kendisini bir nevi Napolyon olarak gören Enver'in komitacı zihniyetini Başkomutanlığa taşıması ve Almanların elinde inisiyatifsiz bir oyuncak haline gelmesi, ödenen faturanın son derece büyük olmasına yol açtı. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Popüler Tarih yok satıyor!

Bayiden bulamadım diye üzülmeyin,
abone olun, hem her sayısı evinize gelsin;

hem de %28 kazançlı çıkın...

Yıllık 12 sayı abonelik

~~18.000.000 TL~~

12.950.000 TL

Abone Hattı
0212 630 17 00

ABONE FORMU Popüler Tarih dergisi piyasa satış fiyatı 1.500.000 TL'dir. Lütfen bu formu büyük harflerle doldurup (0 212) 347 03 24 'e faksla yınız.

ADI ve SOYADI: .....

TELEFON: (0) ..... EV ❑ İŞ ❑ CEP TELEFONU: (0) ..... E-mail: ..... @ .....

Dergiyi Teslim Almak İstediğiniz Adres: .....

POSTA KODU: ..... İLÇE: ..... İL: .....

Lütfen kredi kartımdan seçtiğim abonelik tutarını tahsil ediniz.
Mastercard ❑ Visa ❑

NO: |_|_|_|_| |_|_|_|_| |_|_|_|_| |_|_|_|_| Son Kullanma Tarihi: .....

OTOMOBİLİNİZ VARSA; MARKASI: ..... MODELİ: ..... MODEL YILI: .....

Yeni bir otomobil almayı düşünüyor musunuz? Evet ❑ Hayır ❑ Tarih: .....

Evet ise hangi zaman aralığında? 1 ay içinde ❑ 3-6 ay arası ❑ İmza
1-3 ay arası ❑ 6 aydan sonra ❑

- **Aboneliğinizin hemen başlayabilmesi ve çıkacak ilk sayıyı size gönderebilmemiz için belgelerinizin en geç her ayın 25'ine kadar elimize ulaşması gerekmektedir.**
- **Derginiz her ay yukarıda belirttiğiniz adreste şahsınıza teslim edilecektir.**

KGB'nin sırları

KGB'nin lağvedilişinin birinci yıldönümünde, Sovyet istihbaratının tüm sırlarının çözüldüğünü söyleyebilir miyiz? Özellikle S.S.C.B.'nin dağılmasından, rejimin ve Komünist Enternasyonal'in bazı arşivlerinin açılmasından sonra, KGB hakkındaki tüm bilgilere artık ulaşıldığı sanıldı. Ancak konunun uzmanları, bunun 'büyük bir yanılgı' olduğunu öne sürüyorlar. Sovyet istihbarat servislerinin tarihi, sırları hâlâ çözülmemiş sayısız hikayeyi barındırmaktadır.

HAZIRLAYAN: İSMET AKÇA

merakediyorum@googlegroups.com

KGB'nin ABC'si

Bu servis ne zaman kuruldu? Onu kimler yönetti? Ne işe yaradı? Nasıl örgütlenmişti? Bu sorulara verilecek cevaplar KGB'yi anlama yolunda atılacak ilk adımlardır.

Nerede?

Loubianka

Çarlık döneminde bir sigorta şirketinin bürolarının bulunduğu Loubianka, hem Sovyet istihbarat örgütlerinin merkezi hem de dünyanın en ünlü hapisanelerinden biri olmuştu. 1970'te, KGB servislerinin büyük çoğunluğu Moskova civarına yayıldılar. 1991'de ise KGB'nin kurucusu Dzerjinsky'nin bina önündeki heykeli, kaldırıldı.

Ne zaman?

1917: Tcheka

20 Aralık 1917'de kısa adı Tcheka olan 'Karşı-devrim ve Sabotajla Mücadele İçin Olağanüstü Rus Komisyonu' kurulur. 'Demir Feliks' lakaplı Feliks Edmundovitch Dzerjinsky yönetimindeki örgütün esas amacı, Rusya içinde, 'rejimin yüksek menfaatlerini' hakim kılmaktır. 1921'de yurtdışı istihbarat birimi (INO) ve karşı istihbarat servisi (KRO) kurulur.

1922: GPOu

1 Mart'ta Tcheka, her yana yayılacak gizli polis teşkilatı GPOu'ya (Devlet Siyasi Müdürlüğü) dönüşür.

1923: OGPOu

Bu tarihte OGPOu (Devlet Birleşik Siyasi Müdürlüğü) İçişleri Bakanlığı'ndan (NKVD-İçişleri Halk Komiserliği) ayrılarak özerk hale gelir.

1934: NKVD

OGPOu yeniden İçişleri Bakanlığı'na (NKVD) bağlanır. 1946'ya kadar gizli servisi tanımlamak için NKVD kısaltması kullanılır.

1946: MVD

1946-1953 arasında gizli servis, MVD (İçişleri Bakanlığı) veya MGB (Devlet Güvenlik Bakanlığı) olarak bilinir. MVD, Stalin'in ölümünden sonra birçok bakanlığa bölünen Goulag kamplarının yönetiminden sorumludur.

1954: KGB

Sonunda Mart ayında KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) kurulur. Her yere yayılan KGB, dış istihbarat servislerini, siyasi polisi, sınır muhafızlarını ve özel birimleri kendi çatısı altında toplar. Son şefi Krioutchkov'un da içinde yer aldığı Gorbaçov karşıtı darbe girişiminin başarısız olmasının ardından 1991'de lağvedilir.

1991: FSK, FSB, SVR

1991'den sonra dış istihbarat birimi SVR adı altında özerkleşir. KGB'nin iç örgütü ise önce FSK'ya (Karşı İstihbarat Federal Servisi) sonra da FSB'ye (Federal Güvenlik Servisi) dönüşür. Diğer yandan 1920'de Kızıl Ordu'nun başındaki Troçki'nin kurduğu ve ordunun gizli servisi olan GROu (İstihbarat Baş Müdürlüğü) bugün hâlâ aynı isimle çalışmaya devam etmektedir. ■

Kimler yönetti?

İşte Rus servislerinin 16 müdürü

1917-1926 Feliks E. Dzerjinsky
1926-1934 Viatcheslav R. Menjinsky
1934-1936 Henrikh G. Yagoda
1936-1938 Nikolaï I. Iéjov
1938-1941 Lavrenti P. Beria
1941 Vsesolod N. Merkoulov
1941-1945 Lavrenti P. Beria
1945-1946 Sergueï N. Kouglov
1946-1950 Vsesolod N. Merkoulov
1950-1951 Viktor S. Abakoumov
1953 Lavrenti P. Beria [1]
1953-1954 Sergueï N. Kouglov
1954-1958 Ivan A. Serov
1958-1961 Alexandre A. Chelepin [2]
1961-1967 Vladimir Y. Semitchasny
1967-1982 Iouri V. Andropov [3]
1982 Vitali V. Fedortchouk
1982-1988 Viktor M. Tchebrikov
1988-1991 Vladimir A. Krioutchkov [4]
1991 Vadim Bakatin [5]

1) Stalin'in ölümünden sonra 'bir numaralı adam' olmayı hedefleyen Beria daha sonra idam edilir.
2) Chelepin de 'bir numara' olmayı hedefleyenlerdendir. 1961'de Sovyet sendikalarının başına geçmek üzere KGB'yi terk eder. Ancak Brejnev döneminde tasfiye edilir.
3) Brejnev öldükten sonra Genel Sekreterlik konumuna yükselir. Sovyet gizli polisinden hiyerarşinin en tepesine kadar çıkabilen ilk ve tek şeftir.
4) Ağustos 1991 hükümet darbesinin içinde yer almıştır.
5) Gorbaçov'un yakını olan Bakatin, KGB'nin dağılma sürecini başlatmıştır.

Feliks E. Dzerjinsky

Alexandre A. Chelepine

Iouri V. Andropov

Vladimir A. Krioutchkov

merakediyorum@googlegroups.com

Nasıl ve neden?

Bazı kaynaklara göre en şaşalı döneminde KGB 1,5 milyon Sovyet işbirlikçisiyle çalışmaktaydı. Resmi olarak ise bu sayı 480.000 idi. 1970'lerde Güvenlik Konseyi tarafından yönetilen KGB, başmüdürlükler, müdürlükler, bölümler ve servislerden oluşmaktaydı. İşte adeta bir örümcek ağı gibi yayılan KGB'nin örgüt şeması...

S.S.C.B. dışı istihbarat

1 NUMARALI BAŞMÜDÜRLÜK(PGOu)
Dış casusluk, 30.000 ila 40.000 kişi

BÖLÜM 2
Genel dokümantasyon

BÖLÜM 1
Haber alma, gizli ajanların seçimi

BÖLÜM 3
Gizli ajanların eğitilmesi

BÖLÜMLER 4, 5, 6, 7, 9, 10: Coğrafi bölgelere dağılmış ajanlar: Kuzey Amerika, Güney Amerika, Batı Avrupa, Çin, Japonya, Orta Doğu vs.

BÖLÜM 8
Kanlı operasyonlar, suikastler, cinayetler vs.

BÖLÜM K
Karşı-casusluk faaliyetleri

BÖLÜM T
Teknolojik, sanayi ve bilimsel istihbarat

BÖLÜM RT
S.S.C.B.'deki yabancıların gözetimi

SERVİS I
İstihbaratların analizi

LR HATTI
S.S.C.B. dışı siyasal istihbarat (12 coğrafi bölge)

SERVİS R
Operasyonların analizi

SERVİS A
Yanlış bilgilendirme (Dezenformasyon)

Kgb.com

İnternet üzerinden KGB hakkında bilgi edinilebilecek başlıca adresler...

● www.gov.ru

Rusya Federasyonu'nun resmi sayfası. Ancak kiril alfabesi ile olduğundan Rusça bilmek gerekmektedir.

● www.sptimes.ru

Saint Petersburg Times'ın sayfası. Daha çok Çernobil gibi yeni olaylar üzerine bilgiler bulunmaktadır.

● www.fbi.gov

Özellikle //foia.fbi.gov./rosen/rosen1.pdf ve /yourfbi.htm alt başlıklarında Rosenberg'ler davası ve KGB'nin şu andaki ABD içi faaliyetleri hakkında bilgi edinebilirsiniz.

● www.cia.gov

Arama kısmına 'manhattan' yazılarak Venona dosyasına ulaşabilirsiniz.

● www.mi5.gov.uk

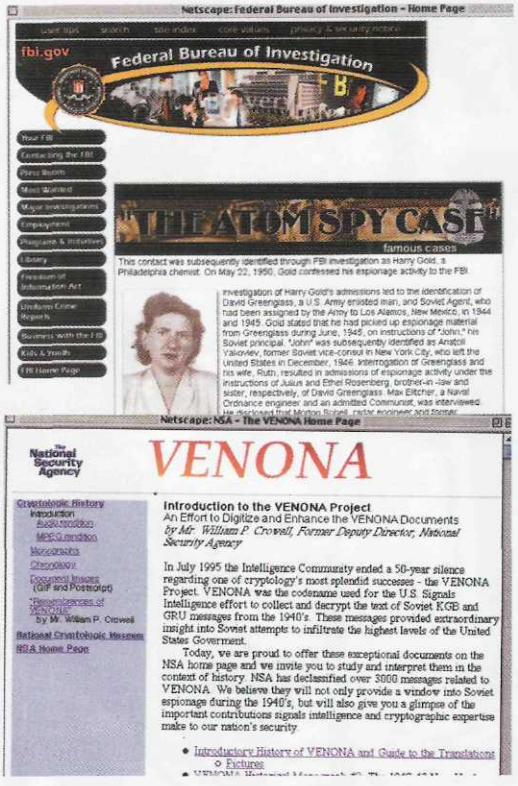
İngiliz istihbarat servisinin sayfası.

● www.jamesbond007.net

Dünyadaki bütün büyük gizli servisler hakkında bilgi edinilebilecek bir sayfa. Buradan özellikle büyük medya kuruluşlarında yayımlanan haberlere ulaşabilirsiniz.

● www.nsa.gov

ABD'nin 'dinleme' konusunda uzman olan 'Ulusal Güvenlik Ajansı' sayfası. ■

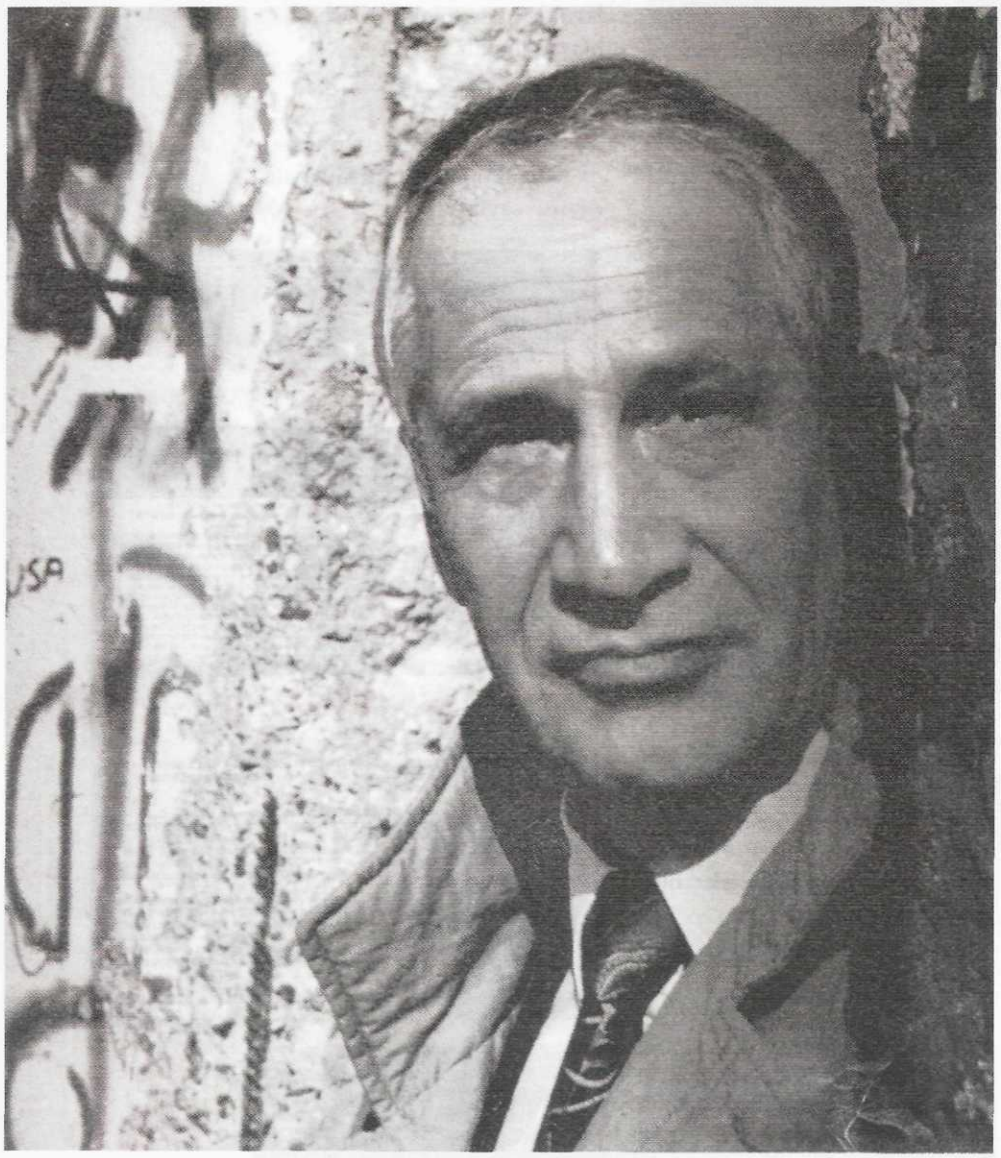

merakediyorum@googlegroups.com

Berlin Duvarı'nın gölgesinde

Mişka, oynar ve kaybeder

Bütün casusluk kariyerini, Berlin Duvarı'nın gölgesinde, 'öteki' Almanya'yı ispiyonlamakla geçiren Markus Wolf'un en büyük başarısı, Willy Brandt'ın yakın çevresine kendi adamlarından birini yerleştirmek olmuştu.

Markus Johannes Wolf ya da Rusça lakabıyla 'Mişka', bu usta casus, 1957'de, dünyanın en etkili gizli servislerinden biri haline getireceği Doğu Alman 'İstihbarat Merkez İdaresi'nin başına geçer.

Bu büyük casusun her zaman yanında olan bir de arkadaşı vardır: 'Mişka'dan bir buçuk yıl önce, 1921'de doğmuş olan Wolfgang Leonhard. Ünlü bir Alman komünist yazarın oğlu olan Leonhard ile Mişka, 1935'te Moskova'daki Karl-Liebknecht okulunda tanışırlar. 1942'ye gelindiğinde iki genç, bu sefer başka bir okulun (Komünist Enternasyonal'in -Komintern- Ural'daki okulu), sıralarını paylaşmaktadırlar. 30 Nisan 1945'te Leonhard, 'Ulbrich Grubu' diye bilinen 10 kişilik komünist grubun üyesi olarak Sovyetler Birliği'ni terk eder.

Görevleri Almanya'da, Kızıl Ordu'nun kontrolü altındaki kilit siyasi noktaları devralmaktır. 27 Mayıs'ta bu sefer sıra 'Mişka' ve aynı okuldan mezun olan karısı Emmi Sentzer'dedir. Beraber Almanya'ya gelir ve Berlin'de beş odalı lüks bir evde oturmaya başlarlar. Hafta sonlarını da Glinick gölü yakınlarındaki bir evde geçirirler.

1947'de bu evde, Mişka, özgün bir Alman sosyalizmi kurmayı hedefleyen Leonhard'ı dikkatli olması için uyarır. Uyarıyı dikkate alan Leonhard, 1949'da Yugoslavya'ya kaçar ve 'Titocular'a katılır. 1950'den sonra İtalya, Federal Almanya ve sonunda da ABD'ye giden Leonhard orada dünyanın en büyük Kremlin

uzmanlarından biri olur.

Bu süreçte Mischa'nın kariyeri çok farklı gelişir. 1951'de, yeni kurulmuş olan ve Doğu Alman gizli servisinin (ASN-Dış Siyasi İstihbarat) paravan olarak kullandığı İktisadi ve Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'ne girer. Enstitü hiyerarşik bir yapı içinde Moskova'dan kontrol edilmektedir. Mişka'nın akıl hocası 1 Numaralı Başmüdürlük'ün şefi Alexandre Paniouchkin'dir ve onun sayesinde sayısız tasfiye operasyonundan kurtulur.

Mişka, 33 yaşında Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın (Stasi) başına gelir. 'Romeo' kod adlı ajanlarını, Batı Alman siyaset adamlarının sekreterlerini baştan çıkarıp bilgi sızdırmak için kullanır. Daha da önemlisi, 'perspektiv agenten' diye bilinen adamlarını, Federal Almanya Dışişleri ve Savunma bakanlıklarında ve başbakanlıkta önemli görevlere yükselten yine Mişka'dır.

Ama Mişka'nın başyapıtı 'Günter Guillaume Olayı'dır. Her yıl Doğu Almanya'dan Batı'ya göç eden 30 bin kişi sınırı geçer geçmez, Alman yurttaşlığına alınırdı. 1950'li yıllarda her ikisi de Doğu Alman Komünist Partisi'nin ve İstihbarat Merkez İdaresi'nin üyesi olan Günter ve Christel Guillaume kardeşler, Federal Almanya'ya iltica ederler.

Günter'in hedefi Federal Almanya'daki bir ajan ağının başına geçip sosyal-demokrat partinin sağ kanadına sızmaktır. Kendini bir anti-komünist ve Doğu Almanya düşmanı olarak sunan Guillaume bunu başarır da.

Her ne kadar 1957'de federal gizli servis onunla ilgili bir soruşturma açsa da o sosyal-demokrat hiyerarşinin basamaklarını hızla tırmanır. Hatta 1969'da sosyalist Ulaştırma Bakanı Georg Leber'in seçim kampanyasını yürüten kişidir.

Bu seçimlerde sosyal-demokratlar büyük başarı kazanır ve Willy Brandt başbakan olur. Şans bu noktada Guillaume'a güler: Brandt'ın siyasi danışmanı başka görevleri tercih edince, 1970 yazında onun yerine atanan Guillaume'dan başkası değildir.

Sosyal demokrat partinin tüm parti ve meclis grup toplantılarına katılmaktadır. Üstelik ulusal ve uluslararası toplantılardan önce Başbakan'ın dosyalarını hazırlamak da onun görevidir. Ancak Federal İstihbarat'ın şefi Günther Nollau ondan şüphelenmektedir ve 1973'ün Mayıs ayında bu şüphelerini İçişleri Bakanı'na da açar. Bir Fransa gezisi dönüşünde, 24 Nisan 1974'te Guillaume tutuklanır.

Birkaç gün sonra, 4 Mayıs'ta, Doğu ile yakınlaşmayı savunan ve bu doğrultuda Demokratik Almanya Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler kuran Brandt istifa eder. 13 yıl hapis yattıktan sonra 1981'de serbest kalan Günter Guillaume 1995'te, artık birleşmiş olan Almanya'da ölür.

Mişka 1 Şubat 1982'de general rütbesine yükselir. Kardeşinin ölümünün ardından 1986'da her şeyi sağ koluna bırakarak ayrılır. Demokratik Almanya Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı için süren çekişmede, Hans Modrow'u desteklediğini, anılarını yazdığı kitapta açıkça ifade eden Mişka, böylece Doğu Almanya'nın neo-Stalinist rejimine savaş açmış olur. O artık, Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un giriştiği reformların bir destekçisidir. 4 Kasım 1989'da 'Alman perestroykası'nı savunan muhalif hareketin liderlerinin yanında Alexanderplatz meydanındadır. Dokuz gün sonra Doğu Berlin'deki Gorbaçovcuların son ümidi olan Hans Modrow başbakan olur. Mişka 24 Eylül 1991'de, Almanya birleştikten bir yıl sonra, Avusturya sınırında Alman polisi tarafından yakalanır. ■

Karşı sayfada, Markus Wolf, Berlin Duvarı'nın önünde görülüyor... Duvarın yıkımı, birçok casus gibi, onun da hayatını değiştirecektir. Üstteki fotoğrafta, arka planda ise Markus Wolf'un yetiştirdiği en iyi köstebek Günter Guillaume yer alıyor... Altta, Markus Wolf hakkındaki her şeyi çok iyi bilen gençlik arkadaşı Wolfgang Leonhard...

merakediyorum@googlegroups.com

Philby ya da... babadan oğula ihanet

Kim, babası Saint-John ile aynı duyguları paylaşıyordu: Kurulu düzenden nefret ve entrika... Ancak karşıt davalara hizmet ettiler. Baba Nazi eğilimliydi; oğul ise komünist. Fakat ikisi de 'Majestelerinin' örgütü MI5'i yıkıma uğrattılar.

Burjuva bir ailede doğan İngiliz casusu Saint-John Philby, Majesteleri'nin emrinde Hindistan'da, Birinci Dünya Savaşı sırasında Güney Irak'ta ardından Bakü'de çalıştıktan sonra Mekke'ye gelir ve Suudi Arabistan devletinin kurulmasında başrolü oynar. Suudi Arabistan kralının 'manevi kardeş' ilan ettiği Saint-John Philby yeni krallığın kurulması için İngiltere, ABD ve Suudi Arabistan arasında mekik dokur. Ayrıca Amerikan petrol konsorsiyumu Aramco'nun, Shell'e rakip olarak Arap yarımadasına girmesine de aracı olur.

Saint-John Philby Nazi hayranı ve Yahudi düşmanı iken oğlu Kim, babasının aksine, hem bir komünisttir hem de Yahudi ve komünist bir kızla evlenir. Babasının casusluktaki başarılarını bilen Sovyet istihbaratı, Cambridge'deki komünist öğrencilerin başı olduğunu öğrendiği Kim'i 1930'ların başında hemen istihdam eder. Kim Philby, Şangay'a gizli seyahatler düzenler ve orada Sovyet İçişleri Bakanlığı'ndan yetkililerle buluşur. Bu yetkililerin kafasında İngiliz toplumunu ve dünyadaki gizli servisleri allak bullak edecek beş kişilik bir devrimci çekirdek kadro oluşturma fikri vardır. Zaten kafasında benzer bir fikir bulunan Kim hemen işe koyulur.

Daha sonra İngiliz gizli servisi MI5 tarafından sorgulanan Anthony Blunt, isimleri vermeksizin böyle bir grubun varlığını kabul edecektir. O tarihte İngiliz gizli servisi zaten diğer üç ismi de bilmektedir: Donald Mac Lean, Guy Burgess, Kim Philby.

İngilizlerin bilmediği, beşinci isimdir. 1991'de Rusların resmi ağızdan beşinci ismin John Cairncross olduğunu ilan etmelerine rağmen bu konu hâlâ şüphelidir.

1935'de parti ile bağlarını koparan Kim, Times'ta çalışmaya başlar. İspanya İç Savaşı sırasında Franco'nun yanına muhabir olarak gönderilir.

Homoseksüel camianın tanınmış isimlerinden Guy Burgess, BBC'de çalışır ve Nazi karşıtı fikirleri sayesinde İngiliz İstihbarat birimine girer. 1940 yılında da Philby istihbarat üyesi olur. Mac Lean sınavı kazanarak Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlar. Blunt ise Cambridge'de sanat tarihi hocası olarak kalır. Sonunda 1940'ta bu ikisi de Churchill tarafından MI5'e alınırlar.

1940-1945 arası bu beş adam, İngiliz istihbarat servislerinden sayısız birinci el bilgi sızdırırlar. 1940'ta, Japonya ve

Cambridge Beşlisi'nin üç ismi...
Soldan sağa; Anthony Blunt, Guy Burgess ve Donald Mac Lean: Kim Phily grubunun elemanları... En üstte, baba-oğul Philby'ler...

Enormoz dosyası

Bomba A Sovyetler'in elinde

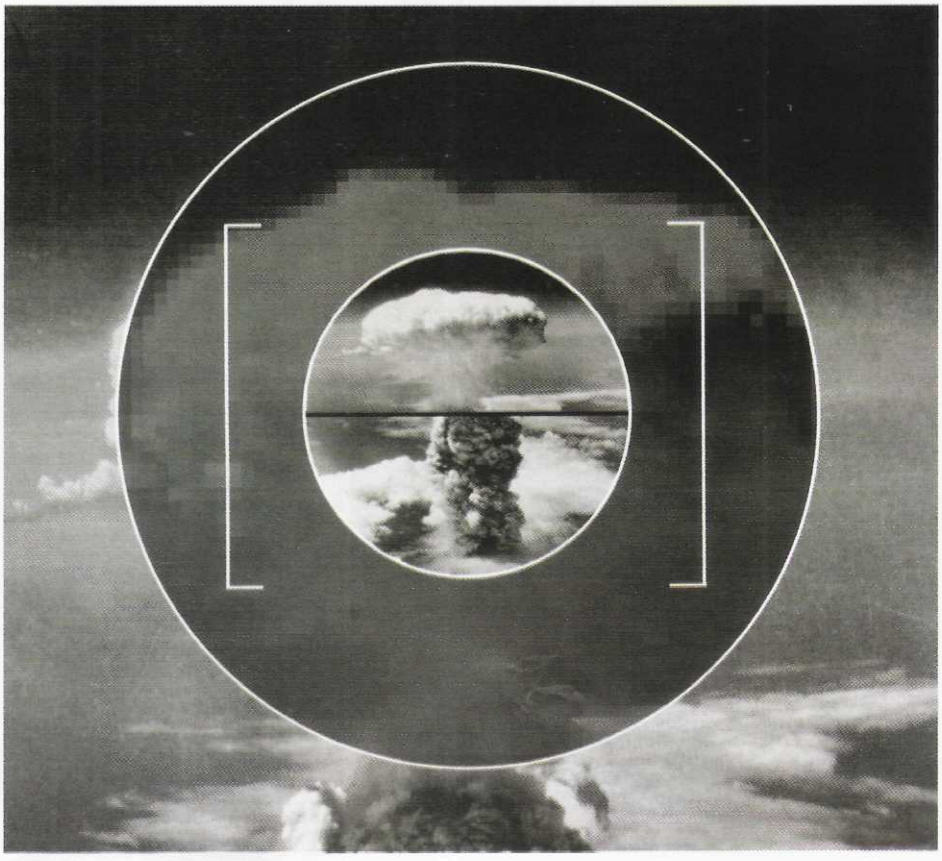
Daha 40'lı yılların başlarında Sovyetler, ABD'nin atom bombası çalışmalarından haberdardı. KGB, Los Alamos'daki fabrikaya 6 ajanını sokmayı başarmıştı.

Finlandiya arasındaki iletişimi dinleyen Amerikan şifre servisi, Finlerin Sovyet İçişleri Bakanlığı'nın mesajlarının bir kısmını çözdüğünü görür. Üç yıl içinde Amerikan servisleri Sovyet mesajlarını çözümleyecek şifre çözücü bir program (Venona) geliştirirler. Böylece İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda bir muhbirin olduğu anlaşılır. Şüpheli Donald Mac Lean'dir ve 1951'de İngiltere'nin Washington büyükelçiliğinde birinci katip iken FBI tarafından izlemeye alınır. Mac Lean, Moskova'ya kaçar. Venona tarafından açığa çıkarılmamış olmasına rağmen Burgess de paniğe kapılıp kaçar. Soğukkanlı Kim Philby 1954'e gelindiğinde tüm soruşturmalardan kendini aklamıştır bile. Ancak yine de istihbarat servisi onu kovar, o da Ortadoğu'ya gidip Observer ve Economist'in Beyrut muhabiri olur. Blunt, Philby ve Burgess'in yakın arkadaşı Lord Victor Rothschild aldığı bir duyumu MI5 görevlisi bir arkadaşına çıtlatınca 1957'de Kim Philby'nin ikinci kez sorgulanması için Beyrut'a bir görevli yollanır. Ancak Philby yine şanslıdır ve KGB'nin de yardımıyla, Şam üzerinden Moskova'ya kaçar... ■

Almanca ve Fransızcayı olduğu kadar, İngilizceyi de mükemmel konuşan Bay Brown'un gerçek adının 'Grigori Heifetz' olduğunu ve Stalin'in gizli servisinin ABD'nin batı yakasındaki sorumlusu olduğunu bilseydi, acaba ünlü fizikçi Robert Oppenheimer onunla aynı kahvaltı masasına oturup bazı kişisel izlenimlerini paylaşır mıydı?

O gece Moskova'ya yolladığı mesajda Heifetz, Einstein'ın o güne kadar etkisi bilinmeyen bir bombayı, atom bombasını, yapmak üzere Roosevelt tarafından görevlendirildiğini bildiriyordu.

1941 Kasım'ının başında 'Yaprak' kaynaklı benzer bir haber de İngiltere'den geliyordu. 'Cambridge Beşlisi'nden ikisinin yolladığı düşünülen bu mesajda

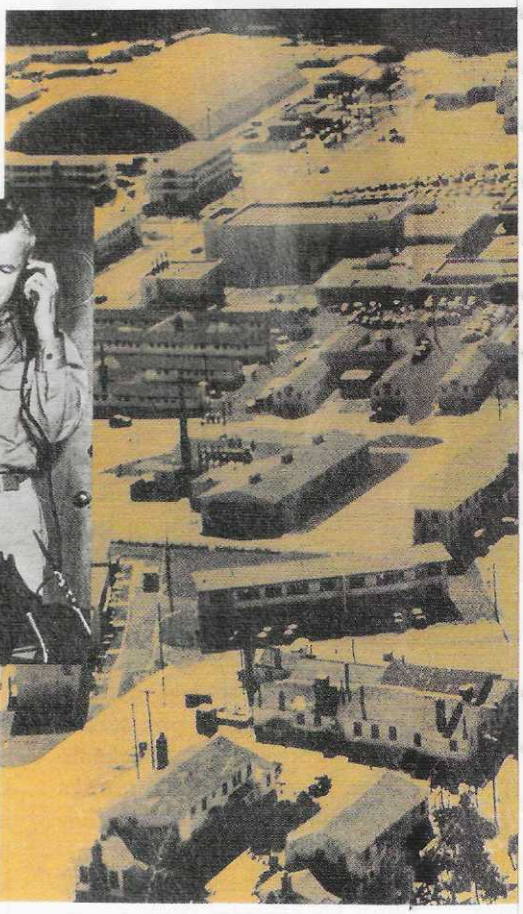

merakediyorum@googlegroups.com

bir İngiliz uranyum komisyonun toplantısından bahsediliyordu. Bu belgeye göre "iki sene içinde bir uranyum bombasının imal edileceği" öngörülüyordu. Yine benzer bir haber, bu sefer teknik olarak çok daha güvenilir bir kaynaktan geliyordu. 1993 Eylül'ünden beri İngiltere'de sürgünde olan fizik profesörü Klaus Fuchs, 1941 Haziranı'nda İngiliz istihbaratı tarafından nükleer silahlarda kullanılan uranyum 235'in ağırlığını hesaplayacak gruba dahil edilmişti.

Eğer bu üç ayrı kaynaktan gelen haber doğru idiyse, bir yandan İngilizler, diğer yandan Amerikalılar bilimsel ve teknolojik alandaki ilerlemeler sayesinde inanılmaz bir askeri güce ulaşacaklardı. Sovyet İçişleri Bakanlığı'nın konuyu araştırmak üzere New York'a yolladığı Semion Semionov da bu durumu teyit ediyordu. Anglo-sakson kapitalistlerin hazırladığı bu bombanın tek hedefinin, Sovyetler Birliği'ni yok etmek olduğuna inanıldığından, ülkenin çıkarları hemen bir cevap vermeyi gerektiriyordu.

Sovyet bilim adamları acilen bir zirvede toplandılar. Aynı anda casusluk faaliyetlerine de hız verildi.

Casus yatağı Los Alamos kampı: Bu yörenin seçiminde, Oppenheimer'in kanaati de epey etkili olmuştu.

Üstteki fotoğrafta, solda, Los Alamos'un komutanı General Leslie Richard Groves görülüyor: Los Alamos'ta ABD, İngilizlerle işbirliği yapmaya başlamış ve gizli fabrikanın inşasına, 'Manhattan Projesi' adı verilmişti...

Operasyonu, Sovyetler Birliği'nin Washington Büyükelçiliği'nde çalışan Zarubin çifti yönetecekti. Bilimsel sorunlarda uzman olan Leonid Kvasnikov, ABD'ye gönderildi. Nükleer casusluğu o yönetecek ve istihbarat Moskova'ya, 'Enormoz' (Devâsâ) adlı gizli bir dosya ile ulaştırılacaktı...

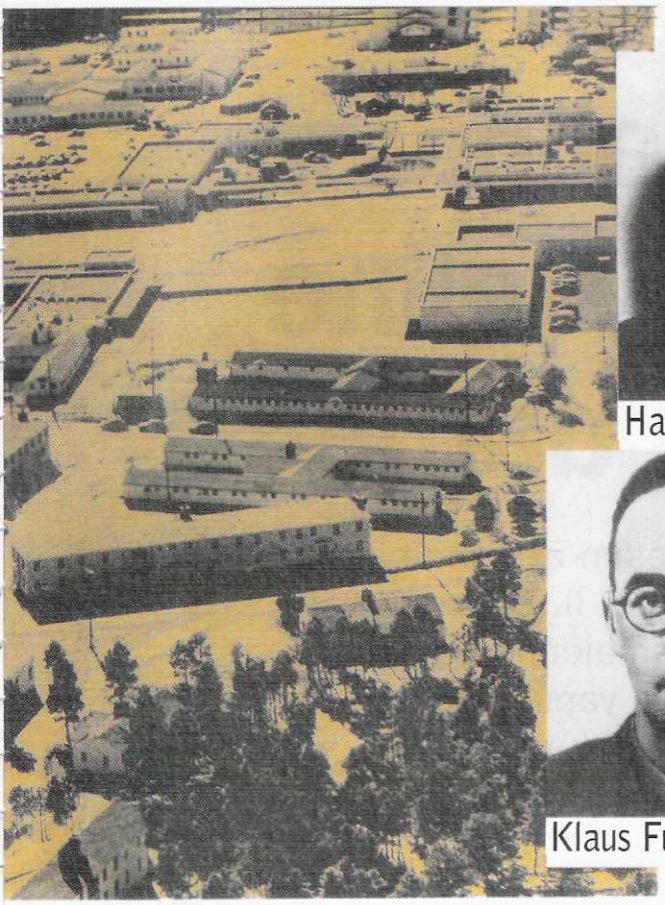
Tam o sırada İngiliz ve Ame-

Nazilerin kalbindeki Kızıl Orkestra'nın öyküsü

1941'de Nazi orduları Moskova kapılarına dayanmıştır. Sovyetler Birliği açısından, istihbarat kaynaklarını kurtarmak birincil önemdedir: Bu noktada, yaklaşık 400 kişilik 'Kızıl Orkestra' büyük hizmetler verir... Kızıl Orkestra'nın beyni, Arvid Harnack'dır (fotoğrafta). Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, Almanya için savaşmak üzere okulunu terk eden genç Harnack, komünist militanlara esir düştüğünde, onlardan gördüğü hoşgörü karşısında şaşkına döner. 1920'lerin ortasında üniformasını terk edip eğitimine yeniden başlar. 1927'de Rockefeller Vakfı'ndan aldığı bir burs sayesinde, Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin bu aktif sempatizanı, ABD'ye gider. Orada evlendikten sonra 1931'de Berlin'e geri döner ve eşi ile Marksist-Leninist görüşü

sahiplenirler. Ancak Alman Komünist Partisi'ne üye olmazlar. Arvid üniversite ve bilim çevrelerinde komünist etkiyi yaymayı hedefleyen bir aydın grubuna (BGB-Bund Geistiger Berufe) dahil olur ve grup içinde planlı ekonominin ateşli bir savunuculuğunu yapar. Bu özelliği sayesinde Nisan 1935'te Alman Ekonomi Bakanlığı'nda önemli bir göreve getirilir. Sovyet İçişleri Bakanlığı bu fırsatı kaçırmaz ve Harnack'ı 'Baltıklı' kod adıyla kendi saflarına katar. Hedef, Alman ekonomisidir. Daha sonra 'Korsikalı' kod adını alacak olan Harnack, BGB grubundaki eski

Harry Gold

'Kaz' kod adıyla anılan Harry Gold, NKVD tarafından özel olarak yetiştirilmişti ve atom bombasının planlarını ele geçiren Klaus Fuchs (kod adı 'Charles') ile ilişkileri yürütüyordu... 1950'de İngiltere'ye döndüğünde yakayı ele veren Klaus Fuchs'un ifşa ettiği isimler arasında, Ethel Rosenberg'in kardeşi 'geveze' David Grennglass da vardı... Los Alamos'ta Grennglass, atom bombasının ateşleme sistemi konularında çalışmalar yapmıştı.

Klaus Fuchs

David Greenglass

rikalılar işbirliği yapmaya karar verdiler ve Los Alamos'ta çok gizli bir fabrika inşa edildi. Bu da 'Manhattan Projesi' olarak adlandırıldı.

Sovyetler için sevindirici haber, 1943 sonlarında geldi. Klaus Fuch, Los Alamos'a atanan üst rütbeli 15 İngiliz bilim adamından biri olmuştu.

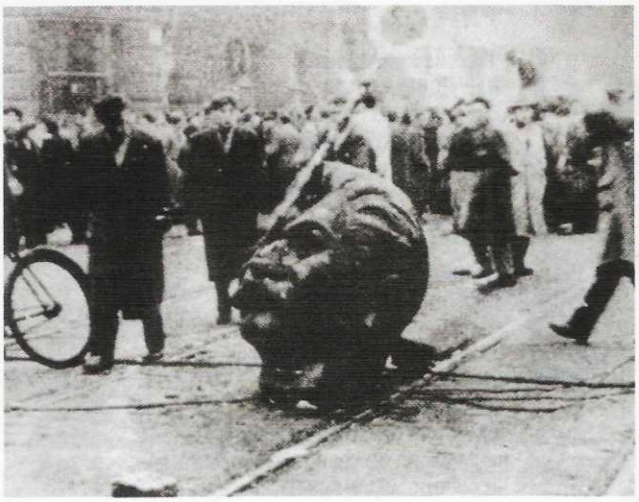
Atlantik'in öte yanına geçer geçmez Fuchs, 'Charles' kod adıyla Sovyet istihbaratı için çalışmaya başlamıştı. Los Alamos'taki diğer kaynak, Theodore H. isimli bir 'Genç Komünistler' militanı, Harvard mezunu 19 yaşında genç bir fizikçiydi. Bu gençten gelen bilgiler 'Mlad' kod adlı Anatoli Yatskov'da toplanıyordu. Kurye olarak ise, Sovyetler için çalışan eski bir ulak olan Morris Cohen'in işçilik yapan karısı Lona ('Lesli') seçilmişti. Lona her gün uzun ve dolambaçlı bir yoldan giderek 'Mlad' ile buluşuyordu. Lona'nın Theodore H. ile buluşması ise ancak en son gün gerçekleşti. Ve o büyük günde, tüm bilgileri içeren asıl kitapçığı Theodore H.'den alıp özel hazırlanmış bir çantanın gizli bölmesinde taşıyarak tüm güvenlik noktalarını atlattı.

Operasyon boyunca bu ekibe Sovyet istihbaratından ve başka yerlerden yardım eden sayısız kişi olmuştu. Üzerinde soru işareti kalan en önemli kişi, kardeşi Amerikan Komünist Partisi üyesi olan Robert Oppenheimer idi. Ancak görünen odur ki, ünlü fizikçi boşboğazlığının dışında, herhangi bir casusluk olayına karışmamıştır.

Böylesine büyük bir casusluk olayı ise 'MacCarthy'cilik döneminin açılmasına ve 'komünist avları' ile sonuçlanacak büyük bir psikolojik şoka neden olmuştur. ■

arkadaşlarını projeye dahil eder. Moskova ile bağlantı ancak Kasım 1940'da, diplomat kisvesi altında Sovyet İçişleri Bakanlığı için çalışan Alexandre Korotkov'un himayesi altında kurulur. Grubun topladığı istihbarat, Sovyet büyükelçiliğinin radyosu aracılığıyla Moskova'ya iletilir... Kızıl Orkestra'nın en büyük başarısı, 15 Mart'tan, Almanya'nın 22 Haziran 1941'deki SSCB'ye yönelik saldırısına kadar geçen süre zarfında, bu saldırı planının gelişimini Moskova'ya bildirmiş olmasıdır. Ancak Stalin, Kızıl Orkestra'nın yolladığı bu mesajları dikkate almaz.

merakediyorum@googlegroups.com

Macaristan 1956...

Stalin heykeline ilk darbe

Macaristan'da 1956'nın Ekim-Kasım aylarında işçi ve gençlerin ayaklanması bir anlamda, II. Dünya Savaşı sırasındaki Churchill-Stalin görüşmelerine dayanır. Ayaklanma, kapalı kapılar ardında yapılan görüşmelere karşı demokratik ve özgürlükçü bir meydan okumaydı.

MASİS KÜRKÇÜGİL

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine doğru, üç büyükler, Amerika, İngiltere ve Rusya yeni bir dünya düzeni kurmak, çıkarları arasında bir uyum sağlamak için, bir dizi görüşmede bulundular.

Bu görüşmelerin en önemlilerinden biri, 9 Ekim 1944'te Churchill ile Stalin arasında gerçekleşti.

4 Kasım 1956 sabahı, Budapeşte halkı, Sovyet birliklerinin açtıkları ateşin gürültüsüyle uyandı.

Görüşmelerin başlamasıyla, örneğin ilk atom bombasının kullanılmasının ardından yapılan 17 Temmuz 1945'deki Postdham toplantısı arasında, güç ilişkilerinde köklü değişimler olmuştur. Yine de bu çatışmalı ve gerilimli ilişkiler bir yana, SSCB'nin kendi 'etki alanında' hegemonyasını bir dizi ülke üzerinde sürdürmesi, Batılılar tarafından kabul edilmiştir. Bunun bir diğer anlamı, sözü edilen ülkelerin dünya kapitalist pazarından çıkarak Sovyet sosyal sistemine bağlanmasıydı.

STALİN'İN MAVİ KALEMİ

Churchill-Stalin görüşmesi, Churchill'in anılarında açıkça belirttiği üzere, kendisini de ürküten bir siniklik içinde cereyan etmiştir. "Harekete geçmek için zamanın müsait olduğunu" gören Churchill, "Balkanlar'la işimizi halledelim" diye söze başlar. Amerika'nın da onayının alınması gerektiğini belirttikten sonra, sözleri tercüme edilirken, bir kağıt parçasına üstünlük oranlarını yazar.

Macaristan, Yugoslavya gibi, yüzde elli-elli gösterilir.

Churchill, Stalin'in mavi kalemle onayladığını belirttiği kağıdı gösterir: "Milyonlarca insanın kaderine karar veren bir problemi böylesine kaba bir biçimde düzenlemiş olmamız sinik bulunmaz mı? Yakalım şu kağıdı."

"Hayır," der Stalin, "Saklayınız onu".

Yunanistan'da Alman işgaline karşı direnişin temsilcisi haline gelen ve tüm ülkeyi hemen hemen denetim altında tutan komünistlerin hazin bir biçimde ezilmelerinin ardında, bu anlaşma bulunuyordu. Ancak ne Yunanistan'daki durum ne de Yugoslavya'da Tito önderliğinin Kremlin'in dayatmalarına karşı 1948'de tarafsızlığı seçmesi, Moskova'nın bölgedeki egemenliğini sarsmadı.

STALİNİZMİN ULUSLARARASI KRİZİ

14 Şubat 1956'da, Moskova'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi XX. Kongresi açıldığında, kimse 1953 Berlin işçi ayaklanması ve Yugoslavya ile kopuşun daha önceden açığa çıkardığı Stalinizmin uluslararası krizinin, birkaç hafta içinde olağanüstü derecede ağırlaşacağını sanmıyordu. İki 'halk demokrasisi'nde, Kruşçov ve Molotov ile Sovyet bürokrasisinin giriştiği 'Stalinizmden arındırma' seyri, beklenmedik bir gelişmeye yol açacaktı: Polonya ve Macaristan.

POLONYA'DA OLUP BİTENLER

23 Haziran 1956'da, Poznan'da bir fabrikada, çalışma ve yaşam koşullarından hoşnutsuz binlerce işçi bir toplantıda yan yana geldi. Varşova'ya bir delegasyon gönderdiler. Sonuç başarısızdı. Bu, grev demekti. Polonya'da ilk anti-bürokratik devrim başlıyordu.

25 Haziran 1956'da, Poznan'daki lokomotif fabrikasında gösteri yapan işçilerin üzerine milisler ateş açıyor, 44 işçi öldürülüyordu. Sonraki günlerde, özellikle 28-29 Haziran'da Poznan'daki işçi sınıfı hepten ayaktaydı. Dönemin başbakanı Cyrankiewcz, "Bu, halk iktidarına kalkan bir eldir, bu eli keseceğiz!" diyordu.

Bürokrasinin acımasız baskısına rağmen, yaz boyunca işçi ajitasyonu durmadı. Gomulka, 1948'de parti yönetiminden tasfiye edildikten sonra, Polonya Birleşik İşçi Partisi VII. Plenum'u tarafından itibarı iade edilmişti. 21 Ekim'de işçi kitlelerinin baskısı altında, açıkça Sovyet yanlısı kanada karşı Gomulka, Polonya Birleşik İşçi Partisi Genel Sekreteri oldu; devletten ve partiden en Stalinci unsurları hemen tasfiye etti. Halkın coşkusu had safhadaydı. 24 Ekim'de, Varşova'da Gomulka'yı 350 bin kişi alkışlıyordu. Bir tarihçinin

Kasım ayında Budapeşte'de kurulan barikatların arkasında kent halkı, Sovyet tanklarına karşı direnirken, Stalin'in fotoğraflarını yakmayı da sürdürdü.

Macaristan'da 'halk cumhuriyeti' nasıl kuruldu?

Macaristan Halk Cumhuriyeti, Nazi işgalinden ve Kızılordu'nun ülkeyi istila etmesinden sonra, 1946'da kuruldu. Macaristan Cumhuriyeti'nin ilanı sırasında, hükümet bir 'ulusal birlik' koalisyonunca oluşturulmuştu. 1947'den sonra Soğuk Savaş'ın başlamasıyla Macaristan giderek, bir 'halk demokrasisi'ne dönüştü; çok partililiğin yerini tek parti sistemi aldı. Sosyalist Parti ile Komünist Parti'nin birleşmesinden sonra, ekonomi tamamiyle millileştirildi ve Sovyet modeline 'uyduruldu'. Ülke SSCB'nin etkisi altında kaldı. 1949'da Varşova Paktı'na katılacak olan Macaristan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Yeni Stalinci rejim çerçevesinde muhaliflere ve eleştirel komünistlere karşı geliştirilen baskı dalgaları, özellikle 1949 ve 1953'te aralıksız sürdü.

merakediyorum@googlegroups.com

23 Ekim 1956'da Budapeşte kaynamaya başladı. Bir süre sonra, 'sokak' harekete geçti. İşçi konseyleri kuruldu. Siyaset sahnesinde farklı güçler oluştu. Kasım ayında, silahlanan halk Kızılordu'ya karşı Tuna üzerindeki köprüleri tuttu.

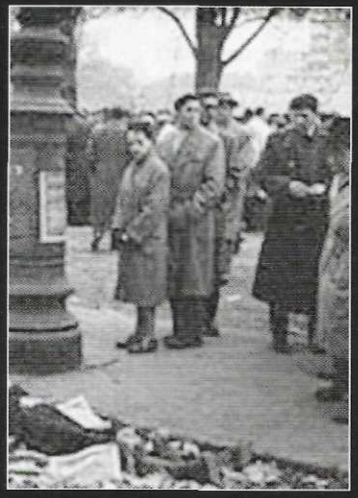

Kasım 1956'da Stalin heykelini yıkan Budapeşte halkına Sovyetler'in yanıtı, Kızılordu tanklarıydı.

Macar işçileri, barikatlar kurarak Sovyet tanklarına karşı mücadele ettiler. Ayaklanmada 2.700 kişi öldü; 300 kişi de idam edildi. Binlerce insan hapse atıldı.

sonradan yazdığı gibi, "Polonya bürokrasisinin zekası, destalinizasyon sürecinin başına geçmesiydi".

PETÖFİ MEYDANI AYAKTA!

Gomulka ve Polonya bürokrasisi kaleyi içeriden fethederken, Macaristan bürokrasisi, bürokratik düzenin ağırlığı ve sertliğiyle işçilerin hoşnutsuzluğu karşısında, farklı bir tavır geliştiriyordu. Gomulka'dan farklı olarak, Macar Stalinci eski muhafızlar Rakosi, Gerö ve Kadar, SBKP'nin XX. Kongresi'ndeki 'Stalinizmden arındırma' trenine binmemişlerdi.

23 Ekim 1956'da Budapeşte'de, Polonya devrimi ile dayanışma için, Petöfi meydanında büyük bir gösteri düzenlendi. Yaklaşık 200 bin işçi ve genç, bağımsızlık ve özgürlük için sokaklardaydı. Stalin'in heykeli alaşağı edildi. Macaristan devrimi başlamıştı.

Parti gösteriyi yasakladı, polis göstericilere silah çekip ateş etti; onlarca insan öldürüldü. 'Macar Gomulka'sı' olmak için her şeye sahip olan Imre Nagy, kitle baskısı altında başbakan yapıldı.

4 KASIM MÜDAHALESİ

23 Ekim'i 24'üne bağlayan gece, Sovyet askerleri müdahale etti. Hemen grevler genelleşti ve 24 Ekim günü iktidar, doğmakta olan işçi konseylerinin ve devrimci komitelerin eline geçti.

14 Kasım 1956'da, Nagy hükümetinde yer almasına rağmen, Sovyetler'i 'çağıran' Kadar başkanlığında kurulmuş 'işçi ve köylü hükümeti' karşısında, aslında bir 'ikili iktidar' oluşturan Büyük Budapeşte İşçi Konseyleri Merkezi kuruldu.

Bu durumda işçi konseyleri ülkenin siyasal merkezi haline geldi ve işçi iktidarının gerçek

tabanı oluşmaya başladı. Hükümetle görüşmelere başlayan işçi konseyleri merkezi, işletmelerin özyönetimi yönünde öneriler iletti.

Kremlin bürokrasisi için durum tahammül edilmez hale gelmişti: Kızılordu, 4 Kasım'da ikinci kez müdahale etti. Macar işçileri, barikatlar kurarak Sovyet tanklarına karşı kahramanca mücadele ettiler.

BİLANÇO

Ayaklanmada 2.700 kişi canını kaybetti; 300 kişi de idam edildi. Binlerce insan hapse atıldı.

Budapeşte işçi konseyleri başkan vekillerinden, daha sonra anılarını kaleme almış olan François Feitjö'nün belirttiği üzere, "Polonya'dan farklı olarak, Macaristan'ın yeni rejimi her zaman Rus zırhlı araçları tarafından doğrudan dayatılan ilk günahların taşıyıcısıydı."

En fazla direnenler, büyük sanayi merkezlerinin işçileriydi. Macar işçi konseylerinin devrimci hareketi, özellikle Sovyetler'in ikinci müdahalesinden sonra yükselmeye başladı. İşçi Konseyleri Merkezi 9 Aralık'ta feshedildi, işyerindekiler ise bir süre daha devam ettiler.

Imre Nagy, Mareşal Maléter ve gazeteci Miklos Gimes gibi ayaklanma önderleri ve politikacılar, 16 Haziran 1958'de kapalı bir duruşmadan sonra asıldılar.

Tarihçi Eric Hobsbawm 'Kısa 20. Yüzyıl Tarihi' kitabında olayı şöyle değerlendirir:

"Polonya'daki reformcu komünist önderlik, Moskova tarafından barışçı biçimde kabul edildi ve Macaristan'da bir devrim patlak verdi. Burada bir başka komünist reformcu, Imre Nagy'nin başkanlığında kurulan yeni hükümet, tek parti yönetiminin sona erdiğini, Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çekileceğini ve gelecekte tarafsız kalacağını ilan etti. Sovyetler Birliği, içte farklı görüşler olsa da, Polonya'yı hoşgörüyle karşılayabilirdi ancak Macaristan'ı hoş görmeyecekti. Devrim, Kasım 1956'da Rus ordusu tarafından ezildi." ■

Imre Nagy kimdir?

7 Haziran 1896'da Kaposvar'da doğan Imre Nagy, bir köylü ailesinden geliyordu. Siyasal yaşantısı, Sosyal Demokrat Parti içinde başladı. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Ordusu tarafından esir alındı ve savaş tutsağı olarak Rusya'ya götürüldü. Bu dönemde, Bolşevikler'in yürüttüğü propagandadan etkilendi ve Ekim Devrimi sonrasında Kızılordu saflarında iç savaşa katıldı. 1919 Macaristan ayaklanmasından sonra kurulan Bela Kun önderliğindeki devrimci hükümette görev aldı. Macar devriminin ezilmesinden sonra SSCB'ye sığındı. 1944'e kadar Moskova'da kalan Nagy, II. Dünya Savaşı sonrasında Kızılordu ile birlikte Macaristan'a geri döndü. Kurulan hükümetlerde Tarım Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı yaptıktan sonra 1953'te Başbakan oldu. Başbakan olduğunda, 'yeni bir dönemin başladığını' belirterek af ilan etti. Liberal bir politika izlemesi nedeniyle Rakosi ve Göre'nin muhalefetiyle karşı karşıya kaldı ve 1955'de Merkez Komitesi'nden, 1956'da da Macaristan İşçi Partisi'den atıldı. Bir süre sonra yeniden partiye alındı. Stalin'in ölümünden sonra Temmuz 1953'te Rakosi'nin yerine başbakanlığa getirildi. Tarımın kolektifleştirilmesine karşı çıktı. Ağır sanayi zorlamalarını durdurdu. Aldığı önlemler yüzünden, partisinden ikinci kez ihraç edildi. 1956'da Budapeşte ayaklanmalarının ardından kurulan koalisyon hükümetinin başına getirildi.

Time dergisi, 1956 yılının son sayısını (solda, ortada), 'Macar özgürlük savaşçısı'na ayırmıştı. En fazla direnenler (solda, altta), büyük sanayi merkezlerinin işçileriydi.

merakediyorum@googlegroups.com

Nargile içmenin dört altın kuralı

Eski tiryakilere göre, nargile içmenin dört kuralı vardır: Maşa, meşe, köşe, Ayşe... Maşa, tömbekinin üzerinde yanan ateşi idare eder; meşe, yanan kömürün kalitesini; köşe, nargilenin içildiği rahat bir mekânı; Ayşe... Ayşe de hizmet edenin becerisini...

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Ünlü İtalyan yazar Edmondo De Amicis 'İstanbul 1874' isimli kitabında, Türklerin yaşamında önemli bir yeri olan kahvehaneyi şöyle anlatır: "... Karşı duvara başka bir raf asılmıştı, bunun da içinde yılan gibi kıvrılıp bükülmüş uzun hortumlu billûr nargilelerle kiraz ağacından yapılmış toprak lüleli çubuklar vardı. Nargile içerek hayale dalmış beş Türk peykenin üstüne oturmuştu, sırtını duvara dayamış, ağzında çubuk olan diğer üçü arkalıksız alçak hasır sandalyelere yanyana çömelmiş kapının önüne yerleşmişlerdi. (...) Kedi mırıltısına benzeyen nargile suyunun sesinden başka bir ses duyulmuyordu. Herkes, hiçbir ifadesi olmayan bir çehreyle önüne sabit bakışlarla bakıyordu. (...) Ahşap bir ev, oturan bir Türk, güzel mi güzel uzak bir manzara, kuvvetli bir ışık ve büyük bir sessizlik: işte Türkiye. Bu isim ne zaman zihnimden geçse, bu hayallerin hepsi birden, Hollanda deyince aklıma değirmenle kanalın gelmesi gibi, aynı anda gözümün önüne geliyor." (Edmondo De Amicis, İstanbul 1874, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993)

Topkapı Sarayı Müzesi vitrinlerinden, iki nargile: Şişeleri, kristal ve gümüşten.

Edmondo De Amicis'in sözünü ettiği Türkiye çoktan tarihe karıştı. Artık ne kahvehaneler, ne o billûr nargileler, ne de kiraz ağacından yapılmış toprak lüleli çubuklar var. Artık kuvvetli bir ışık ve büyük bir sessizlik de yok.

Neredeyse tarihe karışacak bir tiryakilikten söz etmek istiyoruz. Kahvehanelerin durumu malum... Söz konusu etmek istediğimiz o değil. Sözünü ettiğimiz nargile.

'Modernleşme' ile birlikte ke-

yiflerimiz, alışkanlıklarımız da değişti. Önce kahvehanelerden olduk, 'café'ler modern hayatın vazgeçilmez bir parçası oldu büyük kentlerde. Ve elbet bu değişim, 'eski'yi silerek kendini gösterdi. Türk kahvesi, kahve içebileceğiniz yerlerin sayısı sınırlı. Çay bardakları; bardaklar da 'modernizm'den nasiplerini aldılar. Şimdi 'cup'lar moda... Nargile... O da yok olanlardan. Asırlardır tütün içilen bir ülkede artık tütün denilince, akla sadece sigara geliyor. Nargileden vazgeçtik, inanın pipo bile gelmiyor akla.

Çubuklarıyla, nargileleriyle ünlü İstanbul'da artık nargile içilen yer sayısı bir elin parmaklarını bile geçmiyor. Gerçi bu kaçınılmaz, çünkü bu kente hâkim olan tek şey, 'hız'... Ve sakinliğin, huzurun belirtisi sayılan nargile ya da pipo içmek, artık pek mümkün değil. Çünkü ikisi de sabır isteyen, zahmetli ama bir o kadar da keyifli uğraşlar. (Pipo başka bir yazının konusu olsun, biz nargileyle devam edelim.)

Nargilenin tarihine ilişkin en güzel satırları, Nureddin Rüştü Büngül'ün 'Eski Eserler Ansiklopedisi'nde bulduk. İşte nargilenin etimolojik ve tarihi hikâyesi. Virgülüne, noktasına dokunmadan:

"Nargile ilk defa bundan dört beş yüz sene kadar evvel Hindistan'da icad edilmiş ve narçil denilen büyük hindistan cevizinin kışrından yapılmıştır. Sonra Mısırlılar kamış sokulmuş kabaklarla haşiş içmeğe alışık olduklarından orada fevkalâde hüsnü kabul görmüş ve adına da nargil denilmiştir. Mısırlılar cim harfini (g) harfiyle ifade edebildiklerinden narçil burada nargil olmuştur. Bilahare İranlılar da kabul ederek büklüm yılan manasına gelen (marpiç) icat etmişlerdir." (Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, Çituri Biraderler Basımevi, 1939)

Bir seyyah ile başladığımız yazıya başka bir seyyah ile devam edelim. Norveç'in Nobel Edebiyat ödüllü yazarı Knut Hamsun, 1899 yılında İstanbul'a gelir. 'Mücadeleli Hayat' isimli kitabında da İstanbul'u anlatır:

"Hizmetkâr elinde bir nargile ile soru sorarmışcasına bana bakıyor. Başımı sallayıp, getirmesini söylüyorum. Hizmetkâr nargileyi hazırlıyor, yakıp marpucunu uzatıyor. Marpucun ağzı dişler arasına sıkıştırılamayacak kadar kalın olduğundan, dudaklara dokundurmak lazım geliyor. İçmeye başlıyorum. Türk usulü nargileyi daha önce Paris'te ve Londra'da içmiş olduğumdan tecrübeliyim. Nargileyi bira içtikten sonra geri veriyor ve bir sigara yakıyorum." (K. Hamsun, H. C. Andersen, İstanbul'da İki İskandinav Seyyah, YKY, 1995)

Evet, neredeyse biz de Paris ya da Londra'da içebileceğiz nargileyi...

Tütün içmek, nargile içmek bir keyif demiştik. Bu keyif ise ancak tütünün dumanını havaya savururken dumanın peşinden yavaş yavaş süzülen hayallerin - artık hayaller bile hızlı!- insanın içini 'ısıtmasıyla' tam olur. Yani dememiz o ki, nargile içmek için gereken her bir şeyin tam olması gerekir. Eski tiryakiler -şimdi yeni yeni nargile içmeye çalışanlar alınmasın- anlatırlar; nargile içmenin dört kuralı vardır: Maşa, meşe, köşe, Ayşe... Maşa, tömbekinin üzerinde yanan ateşi idare eder; meşe, yanan kömürün kalitesini; köşe, nargilenin içildiği rahat bir mekânı; Ayşe... Ayşe de hizmet edenin becerisini...

İstanbul'daki Avusturya posta memurları nargile içiyorlar; fotoğraf 'Sabah Joailler' imzalı (üstte). Altta ise, bir mahalle kahvesinde nargile içenler.

Şimdilerde bu dört altın kuralı birlikte bulabileceğiniz bir kahvehane yok. Nasıl olsun ki, artık bu kent 'hız'la birlikte, 'hız' için yaşayanların kenti. Sabır isteyen, emek isteyen nargileye rakip sigara da varken üstelik, nasıl olsun 'huzur içinde' nargilenizi tüttüreceğiniz kahvehaneler...

Çemberlitaş'ta Çorlulu Ali Paşa Medresesi'ndeki kahve, Tophane'deki Erzurum Çayevi de -Galata Köprüsü'nün altında idi, köprü yanınca buraya sığındı- olmasa, nargileyi Kapalıçarşı'da turistlere satılan biblo diye tanıyacak çocuklar! ■

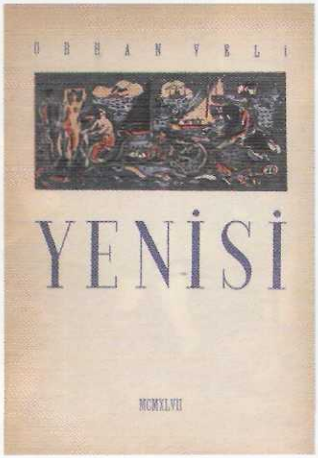

merakediyorum@googlegroups.com

Çukura düştüğü gece, Orhan Veli neredeydi?

Orhan Veli, 1950'nin 10 Kasım gecesi, Ankara'da Belediye'nin açtığı bir çukura düşer. Beyin kanaması başlar ve 17 Kasım'da Orhan Veli, üç gün önce kaldırıldığı Cerrahpaşa Hastanesi'nde, saat 23.20'de gözlerini İstanbul'a kapar. Doktorlar ölümünü şüpheli görürler...

Üstte, dört arkadaş: Soldan sağa; Orhan Veli, Şinasi Baray, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday. Bedri Rahmi'nin kapak deseni ile Orhan Veli'nin 1947 tarihli ikinci kitabı (sağda).

SUNAY AKIN

Bayezid Camii'nde namazı kılınan cenazenin ardından yürüyen insanlar, Cağaloğlu'na geldiklerinde, yokuş boyunca sıralanan kitabevlerinin kepenklerini birer birer indirdiklerini görürler. Vitrinleri bir giyotin gibi kapatan çinkoların çıkardıkları sesler, bir matem melodisi gibi yokuş boyunca yankılanır.

CENAZEYE ASKER SELAMI

O sırada, çarşı iznine çıkan bir asker, cenazeye gösterilen ilgi karşısında yanındakine sorar: "Merhum ne iş yapardı abi?"... "Şairdi" yanıtı üzerine "Nee, şair mi?" diyerek heyecanını ifade eden asker, esas duruşa geçer ve önünden ağır ağır ilerleyen tabuta selam çakar!

O gün, duvara asılı takvim yapraklarında '17 Kasım 1950'

tarihi yazmaktadır. Tabutun içindeki de, üç gün önce kaldırıldığı Cerrahpaşa Hastanesi'nde, saat 23.20'de gözlerini İstanbul'a, şiire ve yaşama kapayan, doktorların ölümünü şüpheli gördükleri için otopsi yaptıkları, kestikleri, biçtikleri Orhan Veli'nin narin bedenidir.

Orhan Veli, Aşiyan mezarlığında, tasarımını Abidin Dino'nun yaptığı kabire defnedilir. Şiirleri gibi süslü püslü olmayan mezar taşında yalnızca, 'Orhan Veli 1914-1950' yazmaktadır.

Şairin kendini anlattığı 'Ben Orhan Veli' adlı şiirinde şöyle bir dize yer alır: 'Edebiyat tarihçisi bulsun'.

CEBİNDEN ÇIKAN ŞİİR

Orhan Veli'nin bulunmasını istediği, 'pek muteber' olan sevgilisinin adıdır. Ama aşk konusunda, edebiyat tarihçisine bulacak pek bir şey bırakmaz şair. Çünkü ölümünün ardından hastanenin deposuna gönderilen eşyalarının ceplerinden at yarışlarını gösteren bir program ve diş fırçasının sarıldığı kağıtta, 'Aşk Resmi Geçidi' adlı bir şiir çıkar. Söz konusu şiirde şair, sevgililerini tek tek anmaktadır...

Edebiyat tarihçisinin bulması gereken, Ankara'da, Belediye'nin açtığı çukura düştüğü ve ölümüne neden olan beyin kanamasının başladığı 10 Kasım gecesi, Orhan Veli'nin nerede olduğudur.

ŞİNASİ BARAY'IN LOKANTASI

Bu sorunun yanıtını aramak üzere, Melih Cevdet Anday'ın 'Fotoğraf' adlı şiirindeki iki dizeden yola koyulalım: "Dört kişi parkta çektirmişiz, / Ben, Orhan, Oktay bir de Şinasi..."

Melih Cevdet Anday'ın, Oktay Rifat ve Orhan Veli'yle birlikte andığı Şinasi Baray, Ankara Lisesi'nden arkadaşlarıdır ve de okulun tiyatro kolunun sahnelediği oyunların dekorları onun

Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'ndeki tren istasyonunun bahçesinde, soldan sağa doğru ön sırada oturanlar: Sabahattin Ali, Orhan Veli, Roji Szabo, Rebia Şeref ve Aliye Ali. Arka sırada ise soldan sağa, Matika Szabo, Filiz, Szabo, Muvaffak Şeref.

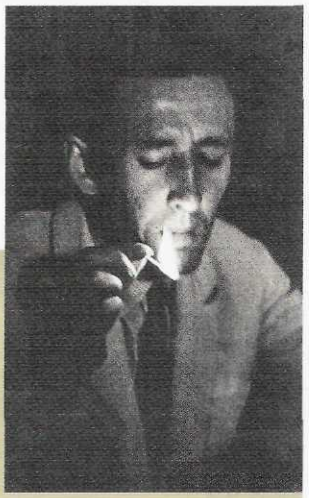
tarafından yapılmadır.

Ankara'da yaşayan Şinasi, arkadaşlarının seslenişiyle 'bir de Şinasi', anneannesinin Hacı Bayram Veli Camii'nin yakınında bulunan evinin bodrum katında 'Üç Nal' adında içkili bir lokanta açar. Bir dönem sanatçıların uğrak yeri olan lokanta, çevre düzenlemesi sırasında yıkılır.

Melek Baray, Melih Cevdet Anday'ın şiirinde üç ünlü şairle birlikte anılan 'Şinasi'nin kim olduğunu merak edip araştıran Sosyolog Okan Konuralp'e, eşini 1989'da kaybettiğini söyleyerek, lokantanın masalarında gezinen, konukların elyazılarıyla dolu şeref defterini gösterir ve şunları söyler: "Orhan, çukura düştüğü gece bizdeydi. Başka bir yere uğrayıp içki içmiş olamaz."

ŞİİRİNDEKİ DİĞER İPUÇLARI

Edebiyat tarihçileri için Orhan Veli'nin şiirinde pek çok ipucu vardır. "Hanginiz bilir benim kadar / Karpuzdan fener yapmasını" dizeleriyle başladığı 'Sakal' adlı şiirinde iddiasına şöyle devam eder: "Sedefli hançer-

Kendi ağzından...

Orhan Veli, arkadaşı Muvaffak Sami Onat'a gönderdiği bir mektupta kendini şöyle anlatır: "1914'de doğdum. 1 yaşında kurbağadan korktum. 2 yaşında gurbete çıktım. Yedisinde mektebe başladım. 9 yaşında okumaya, 10 yaşında yazmaya merak sardım. 13'te Oktay Rifat'ı, 16'da Melih Cevdet'i tanıdım. 17 yaşında bara gittim. 18'de rakıya başladım. 19'dan sonra avarelik devrim başlar. 20 yaşından sonra da para kazanmasını ve sefalet çekmesini öğrendim. 25'te başımdan bir otomobil kazası geçti. Çok âşık oldum, hiç evlenmedim. Şimdi askerim."

merakediyorum@googlegroups.com

Orhan Veli'nin pantolon paçaları

Ölümünden 38 yıl sonra, Rumelihisarı'ndaki parka heykeli dikilir Orhan Veli'nin. Heykelin yapılış aşamasında, Melih Cevdet Anday aranılır ve arkadaşının oturup kalkışını içeren sorular sorulur. Anday, Orhan Veli'nin otururken bacak bacak üstüne attığını söylese de, heykelin bu oturuş şekliyle hiçbir ilgisi yoktur. Melih Cevdet Anday'ın sözlerini doğrulayan fotoğraflardan biri, Sabahattin Ali'nin anlatıldığı, 1995'te yayımlanan 'Filiz Hiç Üzülmesin' adlı kitabın sayfalarındadır. Bu fotoğrafta, Sabahattin Ali'nin yanında oturan Orhan Veli'nin, bacak bacak üstüne attığı görülür. Bir diğer fortoğraf ise, Mina Urgan'ın 1998'den itibaren satış listesinde dev adımlar atan 'Bir Dinozorun Anıları' adlı kitabında yer alır. Urgan'ın, Küllük Kahvesi'nde çektirdiği fotoğraftaki Orhan Veli'nin pozu, Melih Cevdet Anday'ı doğrular. Heykelde, şairin oturuşu gibi giydiği, daha doğrusu kendisine giydirilen pantolon da tartışmaya açıktır. Şık giyinmeyi seven Orhan Veli, parasız kalınca elbiselerini eskiciye satardı. Bu konuda unutamadığı bir anısı vardır Melih Cevdet Anday'ın: "Sattığı yer hep aynı eskici olurdu. Hergele Meydanı'ndaki bir eskici. Tatlı bir anım var, onu anlatıvereyim, bu giysilerin pantolon paçaları dardı elbet, Orhan'ın beğenisine uygun olarak. Bir gün, gene bir giysisini götürdüğünde, eskici: 'Beyim, bir dahaki sefer paçaları bol tut, çünkü satılmıyor dar paçalı olduğu için' demişti." Orhan Veli'nin pantolon paçalarının kısa oluşunun nedeni babasıdır! Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nda şeflik yapan Mehmet Veli Bey, hiç hoşlanmazmış pantolon paçalarının ayakkabıya kadar sarkmasından. Hatta, şairin Ankara Lisesi'nden arkadaşı Oktay Rifat, bir kompozisyon dersinde kaleme aldığı yazıda, sözünü ettiğimiz paça sorununu ele almış ve Orhan Veli'nin evden çıkarken pantolon paçalarını epey yukarıya çektiğini yazmıştır. Heykele baktığımızda, pantolon paçalarının uzun olduğunu görürüz!.

le üstüne / Gülcemal resmi çizmesini"...

Şairin, karpuzdan fener yapma konusunda kendine olan güveninin nedeni, Beykozlu oluşudur. İstanbul'un karpuz tarlalarıyla dolu olan bu şirin kazasında 13 Nisan 1914'de doğar Orhan Veli.

HANGİ LONDRA KONFERANSI?

İstanbul'un, tarihin akışı içinde değişen dokusunu Orhan Veli'nin şiirlerinde görebiliriz. Galata Köprüsü, altından geçmek için bacasını kıran çatana, mavnalar, bayram yerlerinde kurulan kayık salıncak, Reji'ye giden işçi kızlar, sucuların çıngırakları gibi pek çok motif karşılar bizi Orhan Veli şiirinde... Ama onun 'Cımbızlı Şiir'inin tarihçiler açısından apayrı bir önemi vardır: "Ne atom bombası, / Ne Londra Konferansı; / Bir elinde cımbız, / Bir elinde ayna; / Umurunda mı dünya!"

Orhan Veli, Bedri Rahmi Eyuboğlu ile Sait Faik'in ortasında (sağ üstte) ve Orhan Veli, Beykoz'daki çocukluk yıllarında (sağda).

Bu şiir, Orhan Veli'nin 1947'de yayımlanan 'Yenisi' adlı dördüncü şiir kitabında yer alır. Dünyanın gidişiyle ilgilenmeyen kadınları taşlayan şiirde adı geçen 'Londra Konferansı', şiirin yazıldığı günlerde henüz yapılmamıştır. Şiirin, İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren atom bombasını ve sonrasını içerdiğini göz önüne alacak olursak, Londra Konferansı'nın 1948 yılının Şubat ayında gerçekleşen toplantı olduğunu söyleyebiliriz. SSCB'nin katılmadığı bu toplantıda, İngiltere, ABD ve Fransa, Batı Almanya'daki işgal bölgelerinin statüsünü belirleyerek, federal bir devletin ve Ruhr havzasında uluslararası bir denetimin kurulmasına karar verirler.

VE ORHAN VELİ'NİN SÜNNETİ

Londra Konferansı'nın 1921 yılının Şubat ve Mart aylarında yapılan, Batılı devletlerin zorlamasıyla İstanbul ve Ankara hükümetlerini aynı masaya oturtan toplantı olduğunu düşünemeyiz. Ankara'yı temsil eden Bekir Sami Bey'in 'Misaki Milli' andına aykırı davrandığı için görevden alınmasıyla sonuçlanan toplantının atom bombasından çok önce düzenlenmesi bir yana, Orhan Veli o yıl henüz yedi yaşındadır. Bu konferansın tartışmalarının sürdüğü 1921 yılında Orhan Veli, Halife Abdülmecit'in Yıldız sarayı'nda düzenlediği düğünde sünnet edilen çocuklar arasındadır!..

MAG
YÜZYILIN FELAKETİ

MAG
HELSİNKİ BEKLENTİSİ

MAG
DÜNYAYI YÖNETENLER İSTANBUL'DA BULUŞUYOR

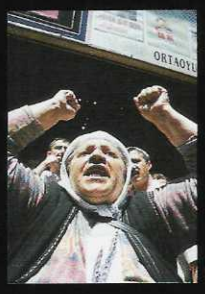

MAG
2000'İN PENCERESİNDEN YENİ BİNYIL

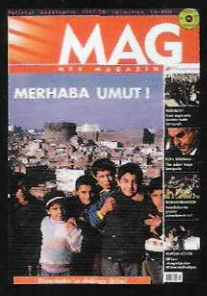

MAG
AVRUPA BİRLİĞİ 2004
EGF 2004
KIBRIS 2004
KOPENHAG KRİTERLERİ 2003
EKONOMİ 2003
TÜRKİYE'NİN YENİ YOL HARİTASI

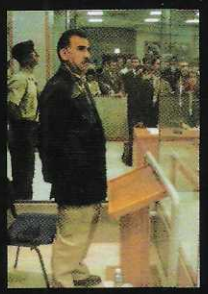

MAG
MERHABA UMUT!

POR LA PAZ
DOS CONTRA EL TE

MAG
Hizbullah'ın ideolojik kaynakları
"ÖLSEK DE ÖLDÜRSEK DE CENNETTEYİZ"

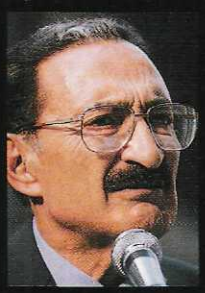

MAG
Ulus bekliyor
ZENGİNLER KULÜBÜ
TÜSİAD
"BİZ DE DEĞİŞTİK"

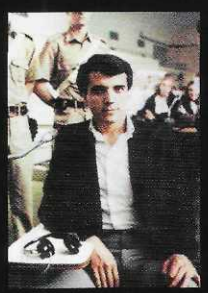

MAG
İMZA
PARA HOLDİNGLERDE YA İMAN?
GÜRBÜZ

MAG
HEPSİ AYNI ÖRGÜT

MAG
İSTANBUL DEMEME HAZIR MI?

MAG
MEHMET EYMUR ANLATIYOR:
HER ŞEY BOŞ!

merakediyorum@googlegroups.com

FOTOĞRAF: ALİ ÖZ

Dönerek sonsuza gittiler...

Son Mevleviler

1956'nın Aralık ayında, bir akşam vakti Haydarpaşa'dan hareket eden tren, bir vagon dolusu Mevleviyi Konya'ya ulaştırdı. Bunların arasında, İmparatorluk döneminde İstanbul'da bulunan beş mevlevihanede görev almış kişiler de vardı: Sadeddin Heper, Şakir Çetiner, Ahmet Bican Kasaboğlu ve Selman Tüzün... Cumhuriyet rejimi altında, Mevlana ilk kez, kapsamlı bir ayinle anılacaktı.

NEZİH UZEL

1956 yılı Aralık ayının başlarında bir gün, Haydarpaşa Tren İstasyonu müdürünün odasına iki kişi girdi. Gelenler alışkın tavırlarla, gösterilen yerlere otururken Gar Müdürü'ne kendilerini tanıttılar.

Ağırbaşlı halleri ve gösterişli görüntüleriyle bu hatırlı kişiler, pek öyle sıradan tren müşterisine benzemiyorlardı. Müdür az sonra bu insanların, İstanbul'da artık sayıları epey azalan eski Mevlevi ailelerden olduklarını öğrendi.

Müdürün misafirleri yavaş sesle konuşuyor, lafı tane tane anlatıyorlardı. İstekleri oldukça açık ve anlaşılır cinstendi: Konya'ya gideceklerdi. Kalabalık bir grup insan olduklarını, aralarında yaşlı kimseler bulunduğunu ve bu nedenle kendilerine ayrı bir vagon tahsis edilmesini istiyorlardı. Ayrıca bu vagon, trenin en son vagonu olmalıydı ki aradan yabancı kimseler geçmesin...

AYRICALIK SIRASI MEVLEVİLERDE MİYDİ?..

Müdür sesini çıkarmadı... İçinden, 'Bu kadarı da fazla' diyordu. Hani herkes kendine ayrıcalık ister ya... Acaba şimdi de sıra Mevlevilere mi gelmişti? Bu beyzadelere ne cevap vermeliydi? Aslında Müdür, Ankara eşrafıyla buna benzer pek çok olay yaşamıştı, ama bu defa iş başkaydı. Karşısında oturan ve kendisini dikkatle süzen iki kişiden biri devrin tanınmış bir yazarıydı. Televizyonun henüz ülkemize ulaşmadığı devirlerin o müthiş köşe yazarlarından biri... O günlerde o yazar, bir kalem darbesiyle, değil müdür, bakanları dahi yerinden oynatırdı.

Gar Müdürü çaresiz, "Pekiyi..." dedi. Bir geleneği başlattığını bilmiyordu, zira o 'heyet' ilerleyen yıllarda Konya trenine sadece vagon bağlatmak değil, sonradan servise giren Fiat marka motorlu trenlerin makinist, kondüktör ve de kontrolörünü dahi, kendisi tayin edecekti.

Sadeddin Heper, 1954 yılında İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan Şeb-i Arus töreninde. Bu ayin halka açık ilk törendi (en üstte). Nezih Başgelen ve Şakir Çetiner bir törende kudüm çalıyorlar (üstte).

KONYA'YA GİDEN HEYET

Birkaç gün sonra bir akşam vakti Haydarpaşa Garı'ndan hareket eden tarifeli bir posta treni, bir vagon dolusu Mevleviyi ertesi günü akşam saatlerinde Konya'ya ulaştırdı.

Yorgun yolcular trenin en son vagonundan inmişlerdi. Konya Belediyesi onlara, o yıllarda şehrin en lüks konaklama yeri olan Başak Palas'ta yer ayırmıştı.

O yıl, o trenle Konya'ya gidenler arasında İmparatorluk döneminde İstanbul'da bulunan beş mevlevihanede görev almış kişiler vardı. Bu kalabalığın içinde, Galata Mevlevihanesi kudümzenbaşılarından Sadeddin Heper ve Şakir Çetiner, Sur dışında Yenikapı Mevlevihanesi çilekeş dedelerinden Osman Dede, yine aynı mevlevihanede Sema çıkartmış Ahmet Bican Kasaboğlu ve Eyüb Bahariye Mevlevihanesi şeyhi Selman Tüzün başı çekiyorlardı.

İHTİFALİN KURUCUSU: SADEDDİN HEPER

Hz. Mevlânâ'nın vefat tarihine rastladığı takvimcilerce hesaplanan Aralık ayının 17. günü, eski deyimle 'ihtifal' adı verilen bir anma toplantısı yapmak, ülkede öteden beri adet olmuştu. Pir Makamı'nın bulunduğu Konya ise bu toplantıların asıl yeriydi. Ancak vaktiyle sokaklarında Delibaş Çeteleri'nin karşı devrime yeltendikleri Konya, uzun yıllardan beri devletçe izlemeye alınmıştı. Burada kapsamlı bir 'ihtifal' yapmak, devletin laiklik ilkesine aykırı düşebilirdi.

Dolayısıyla, 1956 yılının Aralık ayında, İstanbul'dan özel kuşetli bir vagona dolarak ertesi günü Konya Garı'na dökülen Mevlevi heyetinin, ülkeye egemen taze liberalizm havasına rağmen, yine de son derecede dikkatli olması gerekiyordu.

İşte bu dikkati gösterenlerin başında, Sadeddin Heper yer aldı. Açıkçası, Heper ve arkadaşları, modern ve laik Türk devle-

merakediyorum@googlegroups.com

tine, Mevlânâ'yı anmanın sakıncası olmadığını anlatabildiler. Tekke ve zaviyeleri kapatıp bir takım sahte ve yılışık hiyerarşik numaralara son veren 677 sayılı ünlü İnkılap Kanunu ortada iken, Mevlânâ'yı eski tekke gelenekleriyle andılar, sema törenleri düzenlediler ve çöküntü halindeki eski eğitim sistemi yerine, yepyeni, tertemiz gençlerin yetişmesine olanak sağlayan yeni ve modern bir 'Mevlevî Konsepti'ne giden yolları açtılar.

YENİ 'MEVLEVİ KONSEPTİ'

Sadeddin Heper yüzyılın başında Eyüpsultan'da doğdu; uzun yıllar Eyyub ül Ensari türbe ve camiinde hizmet veren bir ailenin mensubuydu. Çevrenin kültürünü derinden kavradı. Adeta bir 'Eyyüb Sultan ürünü' oldu. Müzik kültür ve zevkini Zekai Dedezade Ahmet İrsoy, müzikolog Rauf Yekta ve Ahmet Avni Konuk'tan aldı. Yenikapı ve Galata mevlevihanelerine devam etti. Yenikapı Mevlevihanesi'nin son şeyhi Abdülbaki Efendi ve Galata Mevlevihanesi kudümzenbaşısı hattat Emin Yazıcı'dan yararlandı.

Sadeddin Heper (üstte), 20. yüzyılın başında Eyüpsultan'da doğdu. Şakir Çetiner (üstte sağda), medrese eğitimi görmüş ve ailesinden de derin bir müzik kültürü almıştı.

Mesleği maliyecilikti. Beyoğlu Maliyesi'nde veznedarlık ve Saray mutemetliği yaptı. Emekliliğinde, İstanbul Belediye Konservatuvarı Tasnif Heyeti üyesi ve TRT İstanbul Radyosu danışmanı oldu.

Yakın arkadaşı Neyzen Halil Can beyle birlikte Konya Mevlânâ ihtifalinin kurucusu olan Sadeddin Heper, Mayıs 1980 günü hayata gözlerini yumarak Eyüpsultan'da aile kabristanına gömüldü.

'TEKKE GÖRMÜŞ' ŞAKİR ÇETİNER

1956 yılının 'tekke görmüş' Konya yolcusu Mevlevilerinin ikincisi, rahmetli Şakir Çetiner'di. Yakın dostları ona kısaca 'Şakir Hoca' derlerdi. İstanbullu idi. Saraçhanebaşı'nda Damat İbrahim Paşa Medresesi'nde okumuştu. Bir okuduğunu bir daha ömür boyu unutmayan eski medreselilerdendi.

Vaktiyle medresede arkadaşları ona 'Molla Kereviz' diye takılmışlar, o da gelmiş evde babasına söylemiş. Babası, "Aldırma, kerevizin 16 türlü faydası vardır" demiş. Arkadaşlarının ona neden 'Molla Kereviz' dediklerini ise Hoca hiç söylemediydi...

Şakir Hoca'nın babası vaktiyle Tophane'de Karabaş Camii imamı ve İsmail Rumî Dergahı'nın zakirbaşısıymış, binlerce ilahi bilirmiş, adı 'Hopçuzade' imiş. Bu yüzden Hoca'ya da bazen 'Hopçuzade' denirdi.

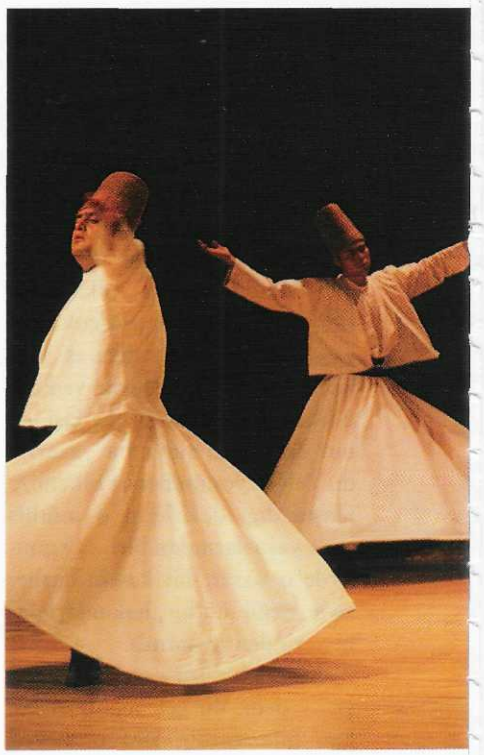
Hoca'nın musiki bilgi ve zevkini ailesinden aldığı anlaşılıyor. Ayrıca medrese kültürünün verdiği ağırlıkla sadece düz yazıları değil, musiki parçalarını da asla unutmazdı. Eski usta-çırak meşk geleneğinin muhteşem bir örneğiydi. Teyp gibiydi. Yıllar önce öğrendiği eserlerin en ufak detayını hatırlar, Türk San'at Musikisi'nin ünlü 9/1 koma farklarını anında hisseder ve yanlışlığı derhal adamın yüzüne vururdu. Hiç acıması yoktu Hoca'nın. Bazı şeylerin asla tavize ve laubaliliğe gelmeyeceğini bilerek yaşamış bir neslin üretimiydi.

Şakir Hoca hukukçuydu. Medresede hukuk okumuştu. Ahmet Cevdet Paşa'nın Mecelle'sini ezbere bilirdi. İbrahim Halebi'nin Mül-tekâ'sını ve daha pek çok muteber fıkıh kitabının adını ondan öğrenmiştik.

Hoca bu yüzden uzun yıllar İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü'nde çalıştı ve pek çok arazi davalarında, mahkemelerde bilirkişi oldu. İnanılmaz derecede dürüst ve mert bir insandı. Şakir Hoca, bir neslin şerefiydi.

İCRA YERİNDE AMA...

Hopçuzade Şakir Çetiner, Sadeddin Heper gibi aynı hocalardan feyz almış, Zekaizade ve Rauf Yekta'dan yararlanmış, aynı kaynakların suyunu içmişti.

Genç yaşta Galata Mevlevihanesi'ne kudümzenbaşı oldu. 1956'dan sonra da Konya ihtifallerinde görev aldı.

Hoca'yı bir gün AKM'de bir Mevlevi Musikisi konserine götürmüşler. Sahnede yer alan müzisyen ve okuyucuları oturduğu yerden bir bir saymış: 12 kız, 14 erkek; Şef, Nevzat Atlığ. "Şef geldi, bize sırtını döndü; konser başladı. Her şey iyi, akortlar fevkalade, baskılar mükemmel, icra yerinde. Ama bu bir Mevlevi Ayini değil!" derdi.

Şakir Hoca, Şubat 1988'de bu dünyadan göçtü. Karacahmet Mezarlığı'na gömüldü. Defin sırasında müstakbel kabrinin başında Mevleviler, ayak ucunda Kadiriler yer almıştı.

'ÇİLEKEŞ' OSMAN DEDE

Mevlevi'likte üç mertebe vardır: Sikke ve Hırka giyip başı tekbirlenerek tarikata girmek, ara sıra ayinlere gelip uzaktan Mevlevileri severek Mevleviliğe ilgi duymak ve üç yıl 'Çile' doldurduktan sonra özel merasimlerle 'Hücre'ye çıkıp artık ömür boyu bir 'Mevlevi Dedesi' (Çilekeş Dede) olarak anılmak...

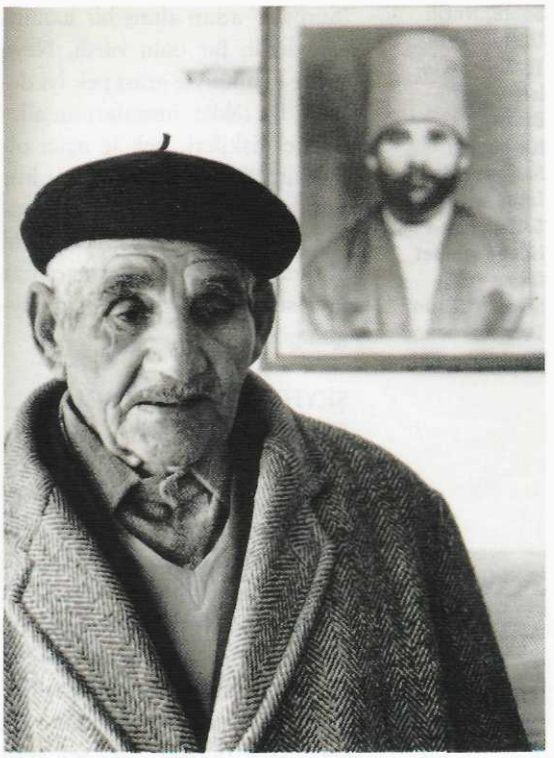
Osman Dede, işte bu üçüncü mertebedendi. 1956'nın 'İhtifal Mevlevileri' arasında tek Çilekeş Dede, oydu.

Dergahlar kapandığında Mevlânâ Türbesi'ndeki görevi geri alınmayan Mehmet Dede, ikincisiydi. Ama o, İstanbul'dan gelmiş değildi, zaten Konya'da oturuyordu. Belki o yıllarda Manisa-Demirci'den gelen ve vaktiyle Manisa Mevlevihanesi'nde sema etmiş olan Mehmet Kalay Dede de 'Çilekeş' bir dedeydi, hatırlamıyorum. Sormamıştık. Soramazdık. Edep vardı.

Dede İstanbul'da Yenikapı Mevlevihanesi'nde 'Çile'ye soyunmuş, ancak o sırada başlayan Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla devrin iktidar partisi İttihat ve Terakki'ye yaranmak isteyen tekke şeyhi Abdülbaki Efendi'nin kurduğu 'Mevlevi Taburu'na girmek zorunda kalmıştı. Bu yüzden 'Çile'yi kıran Dede, savaştan sonra bir başka mevlevihanede, muhtemelen Manisa Mevlevihanesi'nde yeniden çileye soyunarak Dede ünvanını almıştı.

FOTOĞRAF: ALİ ÖZ

Osman Dede (üstte), 1956'da Konya'ya giden Mevleviler arasındaki tek 'Çilekeş Dede' idi.

CAVİD'İN KAHVESİ'NDE...

O tam bir 'Dede' idi. Fevkalade nazik ve kibardı. Yavaş sesle konuşurdu. Küp gibi sağırdı ama her ne hikmetse, ney sesini duyardı. Başka hiçbir sesi duymaz, yanında en hafif perdelerden çalınan bir neyden ise haberi olurdu. Bilmem doktorlar bunu nasıl izah edecekler; ama 1973'ün 4 Eylül'ünde bu dünyadan çekip giden Osman Dede'nin bu halini, herkes bilirdi!

Dede ney satardı. Eski zamanın bütün neyzenleri gündüzleri onun oturduğu Beyazıt'ta Çadırcılar Sokağı'ndaki 'Cavid'in kahvesi'nde toplanırlar, Dede'den ney alırlardı. Kamış toplayan, ney açanlar, açtıkları neyleri Osman Dede'ye getirirler o da onlara müşteri bulurdu. Pek çok hevesli genç Dede'nin teşvik ve desteğiyle, giderek koca koca neyzenler oldular. Dede, Konya İhtifali'nde 'Halile' çalardı. Böylece ney yanında, 'Halile' denilen ve iki yuvarlak sarı madeni parçadan oluşan 'Tekke Zili'ni ve dolayısıyla Mevlevi Ayini'ni de duyduğu anlaşılıyor.

Dede Rum'dan dönmüş ve

merakediyorum@googlegroups.com

Solda, Nezih Uzel ile Osman Tezkan; altta ise Ahmet Bican Kasaboğlu. Sağ sayfadaki fotoğrafta da Sadeddin Heper, Ahmet Bican ve Selman Tüzün, 1964'te Konya'da.

'Süreyya' adını almış bir hanımla evliydi. Bir oğlu vardı. Neye yarar ki ailesiyle arası pek iyi değildi. Bu tekke insanlarının aileleriyle ilişkileri, pek iç açıcı olmuyor. Onlar göğüslerini hür ufuklarda çılgın rüzgarlara tutarak başka başka iklimlerde yol alırken, aileleri ne olur ne olmaz kıyı sularda yelken açmayı uygun görüyor.

ŞEYHLERİN SONUNCUSU: SELMAN TÜZÜN

Konya Mevlânâ İhtifali'nde yapılan Mevlevi Ayini, 'turistik' bir gösteriden ibarettir. Bin yıllık Türk tekke geleneğinin bugün için alabileceği bir şekildir. Uzun asırlar sürmüş ve sonunda sarpa sarmış bir sistemin kalıntısıdır. Ama bir ulusal kültür mirasıdır. Ayin düzgün yapılmalıdır. Bu bir teknik olaydır. Her şey yerli yerinde, aslına uygun ve otantik olmalıdır.

Otuz beş yıl önce Konya'daki Mevlânâ anma toplantısını kuranlar, her ne kadar 'turistik gösteri' kavramından yola çıkmak zorunda kaldılarsa da, yine de işin selameti bakımından gerçek Mevlevileri arayıp bulmuşlardı.

İnsanlar Selman Tüzün'ü böylece tanıdılar. O, İstanbul'un beş mevlevihanesinde görev yapmış şeyhlerinin sonuncusuydu. Diğerleri Yenikapı şeyhi Abdülbaki Efendi, Kulekapı veya Galata Şeyhi Ahmet Celaleddin Dede, Üsküdar Mevlevihanesi şeyhi Ahmet Remzi Dede idi. Beşinci Tekke olan Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin şeyhi bilinmiyor. O sırada bu kişilerden hiçbiri hayatta değildi.

ALTI YAŞINDA, DERGAHIN BAŞINDA

Selman Tüzün, Eyüp'te Bahariye Mevlevihanesi'nde dünyaya geldi. Tekke'nin o zamanki şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede'nin kızının oğluydu. Dergahta büyüdü. Yaşı altı olduğunda, şeyhlik sırası kendisine gelmişti. Altı yaşında bir çocuğun böylesine önemli bir dergaha şeyh olamayacağı açıktı. Dolayısıyla Konya Çelebilik Makamı oraya Bahaeddin Bey namında bir 'şeyh naibi' tayin etti. Ancak bu durum uzun sürmedi. Türkiye'de bütün tekkelerle birlikte Bahariye Mevlevihanesi de tarih olunca, genç Selman ailesiyle birlikte ortada kaldı. Uzun yıllar sürecek sıkıntılı bir hayata düştüler.

Konya İhtifali, Selman Beyi bulduğunda artık orta yaşlarını sürdüren Dergah görmüş son Mevlevi Şeyhi, Beşiktaş'ta Et Balık Kurumu'nda müdürdü. Şimdi yıkılmış olan sahildeki bu binanın önünden Selman Bey, yazın sıcak günlerde denize girerdi.

İhtifal, uzun yıllar Mevlevilikten ayrı kalmış ailenin dirilişi oldu. Hüseyin Fahreddin Dede'nin küçük kızı Destine Hanım, Selman Bey'in hanımı ve kızkardeşi, iki oğlu, kızı ve aile yakınları artık her yıl aralık ayında Konya yolcularıydılar. Kalabalıktan otellerde yerlerde yatarlardı. İlk yıllarda Semazen olarak törenlere katılan Selman Tüzün, yaşlılığında Postnişin oldu. O sırada başlayan yurtdışı gezilerinde yıllarca görev aldı. Selman Tüzün, 10 Haziran 1995'te öldü. Eyüp'te yatıyor.

YAKIN DEVİR SEMAZENLERİNİN ATASI: AHMET BİCAN

1953 yılında başlayan Konya Mevlânâ İhtifali'nde başlangıçta Konyalı semazen bulunmazdı.O sırada bu şehirde sema geleneği sürüyordu; ama bu iş, yaşlı başlı kimselerin dualı, salavatlı, ilahili ve Kur'an okumalı dost ahbap ev toplantılarına indirgenmişti. İhtifallerin ilk semazenleri İstanbul'dan, Sivas'tan, Afyon ve Kütahya'dan veya o çevrelerde varlığını hâlâ sürdüren eski Mevlevi ailelerden gelirdi. Konya'da ilk semazen, 60'lı yılların başında yetişti.

Konya'da İhtifaller için semazen yetişmesine o sırada bir olaydan sonra karar verilmişti. O da şu: 1961 yılının Şeb-i Arusunda yani Hz. Mevlânâ'nın Hakk'a vuslat gecesinde, Turizm Bakanlığı'nın kameramanları Ayin'in saygınlığı açısından girilmemesi gereken bir alandan

FOTOĞRAF: ALİ ÖZ

film çekmek istediler. O anda posta doğru yürüyen dört şeyhten biri olan İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi son şeyhinin oğlu rahmetli Resuhî Baykara itiraz etti ve sesini yükselterek kameramanları Semahane'nin dışına itti. Herkes dondu kaldı. Kimse yerinden kımıldamadı. Ama bir olay çıkmıştı. Bu olayın yakın ve uzak tesirleri sonradan görülecek ve tartışması aylar, yıllar sürecekti. O gece Resuhî Baykara'nın hareketini desteklemek isteyen bazı İstanbullular, kıyafetlerini toplayarak otellerine döndüler. İhtifali boykot etme kararı almışlardı. Fakat başaramadılar, ertesi gün araya giren akıllı uslu kişilerin gayretiyle sular durulmuştu. Ancak bir gerçek ortaya çıktı: İhtifal için yeni kadrolara ihtiyaç vardı. Bu kadrolar Konya şehrinden çıkacaktı.

ETİKTEN ÇOK ESTETİK...

1961 yılının başlarında yine bir Konya treni Haydarpaşa Garı'ndan hareketle menzili maksuduna doğru yola koyuldu. Ancak bu defa katara bağlanan koca bir vagon dolusu Mevlevi'yi değil sadece tek bir kişiyi, Pir Makamı'nın bulunduğu o kutlu ve asâletli Orta Anadolu şehrine götürüyordu. Konya'da semazen yetişmesine karar veren İstanbul Mevlevi Cemaati bu iş için çocukluğunda Yenikapı Mevlevihanesi'nde Gazi Dede'nin gözetiminde sema çıkartmış olan, aslen Ege'li Kasaboğulları'ndan Ahmet Bican'ı uygun görmüştü. Bican efendi o sıralara 50 yaşlarında olmalıydı.

Ahmet Bican Kasapoğlu İstanbulluydu. İyi bir tahsil görmüştü. Galatasaray Lisesi'nde muallim muavinliği, Beyoğlu Nahiye Müdürlüğü yapmış, İstanbul Belediyesi Mezat Müdürlüğü'nden emekli olmuştu.

Nazik, kibar, fevkalade iyi giyinir, hanımlar üzerinde etkili, işlerin girdisini çıktısını iyi bilen bir Beyoğlu üretimiydi. İlginç adamdı. Kadıköy'de Altıntepe'de oturur, yazları İdealtepe Plajı'ndan denize girerdi.

Ahmet Bican o yıllarda defalarca Konya'ya giderek Konya Turizm Derneği'nin girişimiyle kurslar açtı, sayısız semazen yetiştirdi.

Kendisinden sonra gelenler bu geleneği sürdürdüler. O, yakın devirde bütün semazenlerin atası oldu. Değişen zamanların çaresizliği içinde, etikten çok estetiğe değer verirdi. Eylül 1992'de bu dünyadan ayrıldı. Son günlerinde Heybeliada Hastahanesi'nde, "Ne yaptımsa Allah için yaptım" demişti. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Nurbanu'nun bir hikayesi var!

Araştırmacı Teoman Ergül romanı için, Osmanlı'nın önemli bir dönemini, devlette çözülmenin başladığı yılları seçmiş. Ortam da farklı: Payitaht yerine 'şehzadeler kenti Manisa'. Ayrıca yazar, ilginç özellikleriyle, Nurbanu-II. Selim ilişkisinin anlatılmaya değer olduğunu belirtiyor.

DEVRİM ÇAKIR

Teoman Ergül'ün ilk romanı olan 'Nurbanu', Hürrem Sultan'ın, oğlu II. Selim'e yazdığı mektuptan alınan şu bölümle başlıyor: "Sana gönderdiğim Nurbanu, gelmiş geçmiş cariyeler içinde güzellikte mislıne az rastlanır cilve edada mümtaz, naz ve niyazda serefraz bir afettir."

Osmanlının en ihtişamlı dönemi olan XVI. yüzyılda, şehzadeler şehri Manisa'dayız. Topkapı Sarayı'ndan, Hürrem Sultan'dan oğlu Selim'e gönderilen güzel bir cariye Nurbanu. Ve Osmanlı taşrasında, Manisa hareminde başlayıp Topkapı Sarayı'nda devam eden bir aşk...

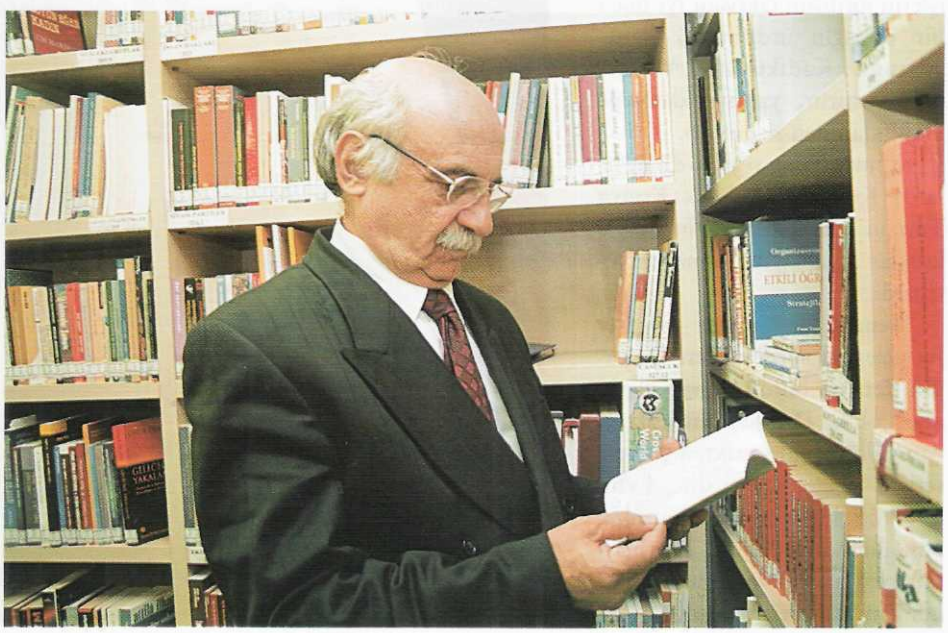
Nurbanu romanında, yalnızca Selim'in aşkını değil; XVI. yüzyıl Osmanlı'sında, şehzadelerin taşra yaşantılarının ve halkın gündelik yaşamının ayrıntılarını da bulabiliyorsunuz. Kitabın sonunda ise, romanlarda pek yer almayan bir 'kaynakça' görüyorsunuz.

Teoman Ergül'le, ilk romanı 'Nurbanu' ve son zamanlarda epey popülerleşen 'harem' olgusu üzerine konuştuk.

Kitabınızın ortaya çıkış hikayesinden söz eder misiniz?

Osmanlı devletinin kuruluşunun 700. yılı dolayısıyla, Manisa tarihi ile ilgili olarak ne yapabilirim, diye düşündüm. Manisa'nın 'şehzadeler şehri' olması, benim hareket noktamı belirledi. Manisa'da 17 şehzade eğitim almış, sancak beyliği yapmış. Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, I. Ahmet, III. Murat bu şehzadelerden bazıları.

Bunların dışında, bir de tahta ulaşamayan, Korkut gibi, Mustafa gibi şehzadeler de var. Önce bunlarla ilgili araştırmalar yapayım diye düşündüm. Ama araştırma yazılarından bıkmıştım. Daha doğrusu, araştırmalara biraz da olsa kendi üslubumu

FOTOĞRAFLAR: VURAL YAZICIOĞLU

katmak istiyordum. Amacım bir roman yazmaktı artık.

Ancak, 17 şehzadeyi ve yaşadıklarını tek bir roman örgüsü içinde anlatmak mümkün değildi. 17 şehzadeden birini seçmem gerekiyordu. II. Selim'i incelemeye başladım. II. Selim, 14 yıl Manisa'da kalmış, hem tahta çıkış öyküsü hem de, ona Hürrem Sultan tarafından gönderilen cariye Nurbanu ilginç geldi bana. Nurbanu'nun özellikleri ve Selim'le olan ilişkisi anlatılmaya değerdi.

Selim'le Nurbanu, resmi olarak evlenmemişler, ama tam bir 'tekeşlilik' sürmüşler. Nurbanu, üç kız çocuk doğurduğu halde, Selim başka bir cariye almamış; başka bir cariyeyle ilişkisi bilinmiyor. Zaten Osmanlı tarihinde kadınlarla en az ilişkisi bilinen padişahtır II. Selim. Anneleri bilinmemekle birlikte, başka çocukları olmuş. Nurbanu ile evlilik yok; ama süreklilik var. Osmanlı devleti, 'tahta şehzade yetiştirme' sisteminin devamlılığına çok önem vermiş. Onun için, Nurbanu'dan yalnızca üç kızı olmasına rağmen, erkek evlada sahip olmak için başka bir kadınla evlenmemesi bana ilginç geldi.

Tabii XVI. yüzyıl Osmanlı tarihinin önemli bir dönemi. Toprakların genişliği açısından zirveye ulaşılan bir dönem olmasına rağmen; ekonomik ve sosyal açıdan, devletin yapısında çözülmenin başladığı yüzyıl. Örneğin, enflasyonist yapı ilk kez bu dönemde ortaya çıkıyor. Kapıkulluğu bu dönemde önem kazanıyor. Zorlu ekonomik koşullar altında yaşamaya çalışan insanlar, bugünkü anlamıyla 'devlet memurluğu'na kapağı atıp hayatlarını garantiye almaya çalışıyorlar. Bir de, bu yüzyılda Osmanlının şeriatla olan ilgisi de bence incelenmeye değer. Çünkü, tekke-medrese çatışmaları başlıyor.

Bütün bunlara baktığımda, bir roman bütünlüğü sağlayabileceğimi düşündüm. Ve, uzun bir araştırma evresinin ardından 'Nurbanu' ortaya çıktı.

Son yıllarda, okuyucuların tarihsel romanlara olan ilgisi arttı. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

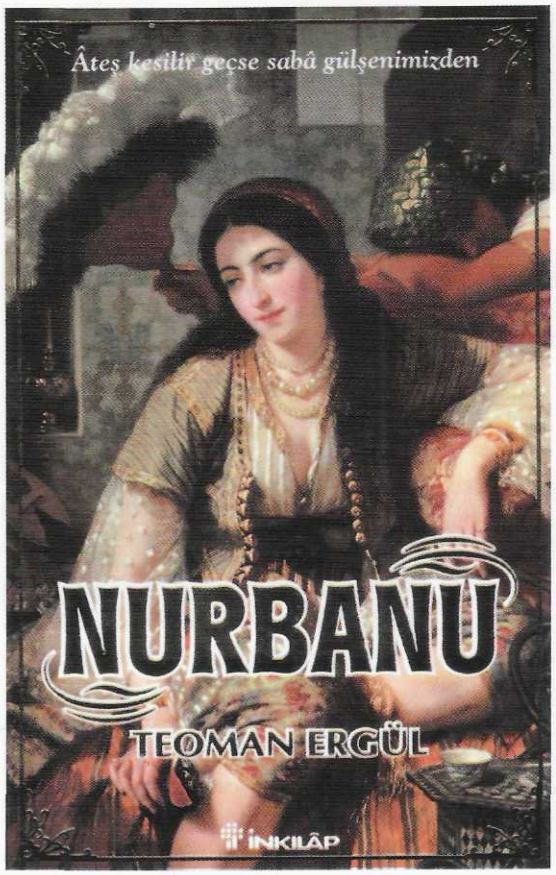
Bunun bir 'açlık' olduğunu düşünüyorum. Zaman zaman bazı konular popülerleşiyor ve toplumun ilgisini çekebiliyor. Benim kuşağım az ya da çok, Osmanlı kültür mirasının etkisi altında yetişti. Ama şimdiki kuşak böyle değil. Gençler, o kültüre çok uzaklar ve o kültürü öğrenmek istiyorlar. Bence ilginin artmasının nedeni bu.

Son dönemde, özellikle haremle ilgili kitaplar çok ilgi çekmeye başladı. Haremin bir cazibesi var. Ayrıca cinsellik her zaman merak uyandırır.

Ama haremin özellikleri tam olarak tespit edilebilmiş midir acaba?

Harem, hemen hemen tüm doğu kültürlerinde var olan bir kavram. Osmanlılar için de, hanedanın devamı demek harem. Göçerlerde, köylerde böyle bir kavram yok. Oralarda kadın-erkek birlikte çalışıyor toprakta. Ama kasaba yerleşimleri arttıkça, özellikle de şehzade kentleri önem kazandıkça, taşrada da haremler oluşmaya başlıyor.

İşte bu noktada, Topkapı haremi ile taşra haremlerinin farkını ortaya koymak gerekiyor. Örneğin Manisa'daki harem, kadınlar açısından diğer haremlere göre biraz daha serbestmiş, rahatmış. Evliya Çelebi, Manisalı kadınların pazara çıktıklarını yazmış. Haremin cinsellik boyutunu da yanlış yorumlamamak lazım. Osmanlı şehzadeleri ya da padişahları ile beraber olacak, onların haremine katılacak kadınlar, katı kurallar altında yetiştiriliyor, eğitim görüyor. Yani padişah ya da şehzade, hemen her isteği kadınla keyfi olarak beraber olamıyor. Çünkü Osmanlılar, hanedanının devamlılığına çok önem vermişler ve buna göre, özenli bir politika gütmüşler. Osmanlı haremi, basit bir organizasyondan ibaret değil.

İnkılâp Yayınları arasında yer alan Nurbanu romanının yazarı Teoman Ergül (sol sayfada), kitabın kurgusunun uzun bir araştırma döneminden sonra hazırlandığını belirtiyor. Ergül, II. Selim'in (solda) ve Nurbanu'nun özelliklerini de tek tek incelemiş.

merakediyorum@googlegroups.com

Nurbanu'yu bir cariye olarak oğlu II. Selim'e bizzat Hürrem Sultan göndermişti.

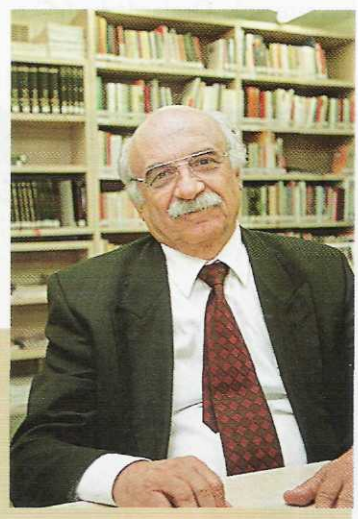
Yurtdışından bazı yazarlar da haremle ilgili kitaplar yazıyorlar. Yabancı bir yazarın, kendisine yabancı bir toplumla ilgili böyle bir çalışmaya girişmesine ne diyorsunuz?

Böyle bir eser oluşturmadan önce, hikaye edilecek toplumu enine boyuna incelemek, buradan bazı sonuçlara varmak gerekir. Eserde sözü geçen Osmanlı ise; onun kurallarını, yaşam tarzını, anlayışını iyi bilmek lazım. Aksi halde, eserde bir takım yanlış anlatımlara yer verilebilir. Böyle bir kitap oluşturmak için, elbetteki o kültürü iyi incelemek gerekir. Osmanlı'nın bazı konulardaki tutuculuğunu bilmeyen bir yabancı yazar, eserinde cariyeyi tek başına vapura bindirir, bir yere gönderir. Oysa bu Osmanlı'ya ters bir anlayıştır. O kültür iyi analiz edilmemişse bu tür hatalara düşülebilir. Özellikle harem, çok dikkatli bir şekilde ele alınmalı. Yine de, bazı yabancı yazarların haremle ilgili çok güzel eserleri var.

Tarihsel roman yazarken en çok dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir size göre?

Sözkonusu olan bir tarihsel romansa, bazı hayali öğelere, kişisel anlatımlara, imgelemlere yer verileceği açıktır. Ama bunu yaparken, tarihsel romanın gerçeklere dayanan iskeletine zarar vermemek gerekir.

Ben, romanın omurgasının mümkün olduğunca tarihi kronolojiye uymasına ve romandaki II. Selim, Nurbanu gibi birinci kişilerin yaşamıyla ilgili gerçeklerin iyi değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Burada elde edilen malzemenin ve söz konusu tarihsel olayla ilgili belgelerin, gerçeklerden saptırılmadan yorumlanması gerekir. Tarih mekanında geçen roman ise, bundan ayrı bir şeydir. O zaman, birinci kişileri de siz yaratırsınız, onların başından geçen olayları da. Ama ikisinde de tarihin kronolojik ibresi sapmamalıdır.

Kitabı hazırlarken ne tür kaynaklardan yararlandınız? Bu kaynaklara nasıl ulaştınız?

Nurbanu'da hiçbir romanda olmayan bir şey var; o da kaynakça. Bu bir değişiklik oldu. Yararlı da bir değişiklik. Çünkü, kaynakçalardan gide gide, aradığınız bilgiye ulaşıyorsunuz. Daha önce de araştırma çalışmalarım olduğu için, bu aşamada çok zorlanmadım. Aslında Türkiye'de yeterli kaynak var; bunu kullanmasını ve buna ulaşmasını bilmek lazım. Örneğin, Belleten dergilerinde, 1950 yılına kadar, Osmanlı ile ilgili çok önemli araştırmalar yayımlanmış. Tarih uzmanlarıyla bağlantı halinde olmak da önemli.

Türkiye'de okur-yazarlığın gelişimini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Doğrusu, pek iç açıcı bulmuyorum. Bu bizim genel bir derdimiz. Belki kültürümüzün getirdiği bir şey. Attila İlhan'ın da dediği gibi, 'şifahi yaşayan, şifahi kültüre sahip' bir milletiz. Bu güzel bir tespit aslında. Ama ben buna rağmen, Türkiye'de okumaya olan ilginin hızla arttığını düşünüyorum, fakat yeterli değil tabii ki.

Son zamanlarda dikkat ediyorum da; yıllar önce Beyoğlu'nda hemen hemen bütün kitapçılar kapanmış, yerlerine fast-food tarzı lokantalar açılmıştı. Ama şimdi, durum tersine dönüyor; kitapçıların sayısında ciddi bir artış var. Ankara'da da, kentin en lüks lokantası kapandı, yerine büyük bir kitabevi açıldı.

Yine de kitapçılara satışlarını sorduğunuz zaman, asıl parayı film ve kaset satışlarından kazandıklarını, kitabın da bunların yanında satıldığını söylüyorlar. Ben buna pek katılmıyorum; okuyan sayısı az değil; ama yeterli de değil. ■

Teoman Ergül kimdir?

1937 yılında İstanbul'da doğan Teoman Ergül, 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Kızıltepe ve Gördes'te Cumhuriyet Savcılığı görevinde bulundu. Salihli'de serbest avukatlık yapmakta olan Ergül, halen Manisa Baro Başkanlığı görevini sürdürüyor. Yazarın, 1965 yılında yayımlanan 'Anayasal Düzenimizin Geçirdiği Aşamalar' adlı kitabını; 'Salihli Tarihi' (1984), 'Salihli/Sardes Kaynakçası' (1986), 'Mitoloji'de Manisa' (1998), 'Kurtuluş Savaşı'nda Manisa' (1991), 'Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi' (1992), 'Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları' (1995) adlı kitapları izledi. İnkılâp Yayınları arasında çıkan 'Nurbanu', yazarın ilk romanı.

kendinize bir tarz yapın...

KASIM SAYISI BAYİLERDE

Kız Kulesinden en moda görüntüler

Björk ilk kez sinema üzerine konuştu

Türkiye'de yaşayan yabancılar

Taşla beni, kristal olsun

Kendinize bir site açsanıza!

Yazılarıyla
Mazhar Alanson
Merih Akoğul
Nevzat Basım
Barbaros Devecioğlu
Filiz Koçali
Ali Esad Göksel
Aytekin Hatipoğlu
Murat Özer
Saba Tümer
Neslihan Terser
Fatih Türkmenoğlu

merakediyorum@googlegroups.com

'Karadeniz fırtınası' Trabzonspor

'Üç büyükler'i abandone etti

Trabzonspor, Birinci Lig'e terfi ettiği 1974 ile 1984 arasına sığan 10 yılda, Türk sporunun temel direkleri sayılan 'üç büyükler'i abandone etti. Anadolu kulüpleri için, başarıya giden yolda 'rehber' oldu.

VÂLÂ SOMALI

Düne kadar yöresel giysileri ve ritmik danslarıyla Türk folkloruna, zeka ürünü fıkralarıyla da Türk mizahına renk katan 'Karadenizli', son yıllarda sportif yönüyle de dikkat çekmektedir açık, seçik...

Trabzon, Karadeniz kıyılarında kıymetli futbolcular yetiştirmekle de tanınmış bir ilimizdir. 1958'de 'İdmanocağı' vasıtasıyla kazandığı 'Türkiye Futbol Şampiyonluğu', kendisine bu şerefe erişen 7. bölge payesini vermiştir.

Karadeniz'in futboldaki kalbi Trabzon'da atar. Bu kentte doğu mahallelerini 'İdmanocağı', batı mahallelerini de 'İdmangücü' takımları temsil eder. Tam 51 yıl bu iki kardeş kulüp, aralarında yaptıkları tatlı sert, fakat kaliteli karşılaşmalarla Karadeniz futbolunun varlığını yakın tarihe kadar sürdürdüler.

Ticari alışverişlere ve iş kombinezonlarına yeterince imkan vermeyen coğrafi konumu nedeniyle, düne kadar işçisi, sanatkarı ve bilim adamı gibi sporcusunu da büyük kentlere kaptıran Karadeniz, bugün Trabzonspor sayesinde menfaatleri kadar, futbolcusuna da sahip çıkabiliyor artık.

Dün, Salim Şatıroğlu, 'Sarı' Naci Özkaya, Hasan Polat, 'Taka' Naci Bastoncu, Zekeriya Bali ve Nazmi Bilge gibi her biri defalarca milli formayı da giymiş klas oyuncularını Ankara'ya, İstanbul'a kaptıran bu bölge, bugün milli değerlerini muhafaza etmenin yanı sıra, büyük kentlerin yıldız futbolcularıyla flört bile edebiliyor, 'Üç Büyükler'in oyuncularını dahi renklerine bağlayabiliyor.

60'lı yıllarda Samsunspor, Giresunspor, Orduspor ve Rizespor ile başlayan sportif Karadeniz harekatı, Trabzonspor'un kurulması, kişiliğini bulmasıyla doruğa erişti (1967).

Trabzonspor'un şampiyon kadrosu: Ayaktakiler soldan sağa , Necati, Şenol, Tuncay, K.Şenol, B.Hasan, Güngör. Oturanlar, İskender, Osman, Kemal, Dobi Hasan ve Turgay.

NEDEN VE NASIL KURULDU?

Bordo-mavili kulübün kuruluş tarihi olarak 2 Ağustos 1967'yi görüyoruz; ama Trabzonspor ortaya çıkmadan önce de bu şehirden milli değerde futbolcular yetiştiği, her sporseverin bildiği bir gerçek.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı yıllarında,

Kemerkaya Mahallesi'ndeki Rum Lisesi öğrencilerinin oynadıkları ilkel futbolu, kısa bir süre sonra Trabzonspor Sultanisi ile Muallim ve Zağnos Rüştiye Mektebi öğrencileri benimseyeceklerdi. Hem de öğretmenleriyle birlikte... Karadeniz kıyılarında savaş nedeniyle toplar, mermiler patlamadan evvel, Trabzonluların ilk futbol topunu patlatma eylemini bu okullar arası hayli ilkel karşılaşmalarda gerçekleştirdikleri, belgelerle sabittir...

Lise, diğer öğrenim kurumlarıyla birlikte, Trabzon'da futbol tohumlarını yeşertmeye başladığında, Birinci Dünya Savaşı bitmişti. 20 Ocak 1921 tarihinde kulüpleşmek ve bu oluşumun prensiplerini uygulamak yolundaki resmi atılımlar yürürlüğü girince Trabzon'da futbolun önü açılmış oluyordu.

Münir Pertev Subaşı, Burhanettin Kahyaoğlu, Hızırahman Raşit Öymen, Tevfik Yunusoğlu, Kemal Özsubaşı, Ali Yusufoğlu ve Sami Bey adlı 7 öncü, İdmanocağı'nın temelini atıyorlar, Mehmet Rıza Kuğu da bir hafta sonra 8. müteşebbis olarak bu idealistlere katılıyordu.

Aynı tarihte 'Sebat Gençlik Kulübü'nün kurulması ve kısa zamanda bu iki gençlik kuruluşunun aralarındaki rekabetle yoğunlaşan futbol sempatizanlığı, yeni yeni gençlik yuvalarının doğmasını çabuklaştırmıştır. İdmanocağı, Sebat Gençlik, İdmangücü, Birlikspor, Yalıspor, Doğanspor, Erdoğdu, Tütünspor, Lise, Muallim Mektebi, Gençlerbirliği, Ticaret Lisesi, Yolspor ve Karagücü Kulüpleri, 1967'de Trabzonspor kuruluncaya kadar, bu kıyı kentimizin futboldaki varlığını daima canlı tutmuşlardır.

Görüldüğü gibi, Trabzon futbolu, yeni bir olay değildir. Trabzon, İzmir dışında İstanbul'a ilk giden Anadolu ekibi olarak da ünlüdür. Bu sert yapılı sporcular, İstanbul gibi diğer kıyı illerimize de vapurla gidiyorlar ve 'futbol' alışverişinde bulunuyorlardı. Anadolu'ya ilk yabancı kulüp getiren ve maç yapan kentimiz, Trabzon'dur. Tiflis Karması ile futbolun yanısıra diğer spor dallarında da müsabakalar tertipleyen bu ilimiz, 'Trabzonspor' olayından evvel de varlığını yoğun bir biçimde sürdürmekteydi.

İhsan Birinci, Hüseyin Reis, Kemal Kalaycı, Hüseyin Harçer, Niyazi Tarakçıoğlu ve İshak Turan gibi çok sayıda öncünün organize ettiği "futbol aktivitesi'nde, bugünün Trabzonspor'u, kimlik olarak hep vardı.

EZELİ REKABETİN DOĞUŞU

1921 ve 1923 yıllarında resmen faaliyete geçen sarı-kırmızı renkli İdmanocağı ile yeşil-beyaz

Trabzonspor ve Beşiktaş 1978,79 sezonundaki macedelede (en üstte). Trabzonspor'un şampiyon kadrosundaki oyuncularından Ali Kemal Denizci (üstte solda) ve bugün A Milli Takım teknik direktörü olan kaleci Şenol Güneş.

merakediyorum@googlegroups.com

Son 15 yıldaki düşüşün nedenleri

Trabzonspor'un bazı mensupları, biraz da erken gelen şampiyonluklarla aşırı gurura kapılmaya başlamışlardı. Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'yi evlerinde olduğu gibi, rakip İstanbul statlarında da yendikçe, onları küçük gören beyanatlar veriyorlar ve onların şahsında temsil ettikleri kent için, "İstanbul Dükalığı'nı yerle bir ettik" diyorlardı, kasıla kasıla... Her biri önemli birer belge niteliğindeki kimi gazete kupürlerine göz atıldığında, Trabzonspor'un üst üste şampiyonluk kazandığı iktidar yıllarında, yönetici ve teknik adamlar tarafından şu sözlerin sarf edildiğini görüyoruz: "Trabzonspor, Türk futbolundan 10 yıl ileridedir"... "Üç Büyükler'in büyüklüğünü tanımıyorum"... (Ahmet Suat Özyazıcı); "Fenerbahçe her zaman Trabzonspor için çantada kekliktir"... "Sakatlarımızın yarısı bile iyileşse, G.Saray'a üç fark yaparız"... "Beşiktaş, Eskişehir'i yensin, bir kupa da benden"... (Trabzonspor Başkanı Mustafa Günaydın)... İşte bu tip açıklamalar, son 15-16 yılın hayal kırıklığını yaratan, başarısız dönemin kapısını açmıştır.

Bu talihsiz açıklamalar, bilhassa Trabzon'daki bordo-mavili taraftarları o derecede etkilemiştir ki, 'üç büyükler'in Avni Aker'deki maçlarından birçoğunda, skor Trabzonspor aleyhine dönmüş ise, tribünlerden sahaya atılan sert cisimler nedeniyle, rakip oyuncular ya da hakemler yaralanmış ve sonuçta, son yirmi yıllık zaman dilimi içinde, bu müessif olaylar yüzünden Trabzonspor'un 'Avni Aker Stadı' tam 19 defa maçlara kapatılmıştır. Görüldüğü gibi, bu durumdan yine en fazla zarar gören kulüp, Trabzonspor olmuştur.

1984 yılındaki şampiyonluk kutlamalarında Trabzonspor seyircisi (ortada).

renkli İdmangücü Kulüpleri'nin aralarındaki rekabetle gelişen 'Trabzon futbolu', ülke çapındaki liglerden birinde temsil edilebilmek için geniş bir zaman dilimini geride bırakmak zorunda kaldı. Rekabeti körükleyen söz konusu iki kulübün, böyle bir hakkın kazanılmasında daima ön plana çıkma egosu, bu teşebbüsü önemli ölçüde engellemekteydi.

Elde olmadan oluşan bu handikapa rağmen, 21 Haziran 1966 günü Martıspor ile Yıldızspor'dan aldığı takviyelerle güçlenen İdmanocağı, Trabzon kentinin temsilcisi sıfatıyla 'İkinci Türkiye Ligi'ne alınmış bulunuyordu. Ancak Futbol Federasyonu Başkanı Orhan Şeref Apak'ın imzasını taşıyan, kararı bildiren belge, 6 gün bekletilip ilgililere bildirilmediği için, İdmanocağı'nın lige katılma işlemleri rafa kaldırılmıştı.

Bu olumsuzluğun sonrasında, ikinci bir girişim de yarım kalmıştı. 22 Ağustos 1966 tarihinde, bu defa İdmangücü harekete geçmiş; Karadenizgücü, Martıspor ve Yolspor'dan aldığı takviyelerle oluşturduğu ve 'Trabzonspor' adını verip 'kırmızı-beyaz' renkleri seçtiği yeni bir kadro ile, 'İkinci Türkiye Ligi'ne resmen dahil olmuştu. İdmanocağı Yönetimi'nin 'Danıştay'da açtığı dava sonucunda, henüz bir yaşındaki bu teşebbüs de durdurulmuş, Trabzon futbolunun önü bir kez daha tıkanmıştı. Üstelik bu defa Trabzonlular tarafından...

ULVİ YENAL NE DEMİŞTİ?

Zamanının 'Beden Terbiyesi Genel Müdürü' Ulvi Yenal, aklıselimini kullanıp araya girmiş ve her iki tarafa, "Birleşmeleri halinde 'İdmanocağı', 'İdmangücü' kimliğiyle her iki kulübün de "İkinci Türkiye Ligi'ne alınmayacaklarını" bizzat iletmişti ilgililere...

Necmiati, Muallim Mektebi ve Ticaret Lisesi gibi irfan yuvalarından aldıkları güçle, varlıklarını koruyan İdmanocağı ve İdmangücü Kulüpleri, bu direktif üzerine sadece geldiler. Yaptıkları olağanüstü toplantı sonucunda, aynı renkler altında, aynı idealleri hedef göstererek birleştiler. 'Bordo-mavi'li renkler altında Trabzonspor'u kurduklarını spor kamuoyuna gururla müjdeledikleri gün, takvimler tarih olarak, 2 Ağustos 1967'yi gösteriyordu.

'İKİNCİ LİG' KARNESİ

1967-68 sezonunda 'İkinci Türkiye Ligi'nde yer alan Trabzonspor, gerçek gücüne erişebilmek için, sözkonusu bu ligde büyük mücadeleler verdi. Ancak 7 yıl süren uzun ve yorucu bir mesaiden sonradır ki, 'Birinci Türkiye Ligi'ndeki olması gereken yere gelebildi...

Bu 7 yıllık 'İkinci Türkiye Ligi' döneminde, ilk sezonunda 8. olan bordo-mavili takım, diğer sezonlarda derecelerini daha üst basamaklara taşımış ve birkez 6., iki kez 4., iki kez de 2. olduktan sonra nihayet 1973-74 sezonunda, şampiyonluk tahtına oturmuştur.

TAKIM, BİRİNCİ LİGDE...

Trabzonspor, Birinci Türkiye Ligi'ndeki ilk yılında, bilhassa 'üç büyükler' ile yaptığı puan mücadelesinde, ortaya koyduğu performans ile, 'Durun bakalım; ben de varım' der gibiydi. Nitekim ülke çapındaki bu ligde, 10 yıla sığdırdığı 6 lig şampiyonluğu ile, 50, 60 yıllık pek çok kulübün yapamadığını gerçekleştirmiş ve bir Anadolu kulübünün de maddi, manevi desteği bulunduğunda, nelere kadir olduğunu ortaya koymuştu.

MİLLİ TAKIM'A EGEMEN OLUŞU

Bordo-mavili takım, 1975-76 ve 1976-77 Türkiye Ligi Şampiyonu olan güçlü kadrosuyla, ülkenin diğer resmi futbol organizasyonlarında da büyük başarılara damgasını vurunca, 'ay-yıldızlı armada'nın iskelet kadrosunda da egemen olmaya hak kazanmış bulunuyordu. Kaleci Şenol Güneş, Turgay Semercioğlu, Necati Özçağlayan, Kemal Denizci, Mehmet Ekşi, Ahmet Ceylan, Serdar Bali ve Necdet Ergun gibi Trabzon ekolünü temsil eden klas oyuncular, artık Milli Takım için de vazgeçilmez futbolcular olmuşlardı.

Trabzonspor'un Birinci Türkiye Ligi'ndeki önlenemez yükselişi, 1983-84 sezonu sonuna kadar sürdü. Bu lige terfi ettiği 1974 ile 1984 arasına sığan 10 yıllık zaman dilimi içinde, Türk sporunun temel direkleri sayılan 'üç büyükler'i abandone eden, bunun yanı sıra yine aynı dönem içinde 6 lig şampiyonluğu, 3 Türkiye Kupası Birinciliği, 6 Cumhurbaşkanlığı ve 2 Başbakanlık kupaları şampiyonlukları elde eden Trabzonspor, Anadolu kulüplerinin onurlarını da koruyor, onlar için başarıya giden yolda, en önemli 'rehber' oluyordu.

SON 10 YILIN BİLANÇOSU

Bordo-mavili takımın bu başarıları yanında, asırlık İstanbul kulüplerine ters gelen bazı davranışlar, sataşmalar da olmaya başlamıştı maalesef...

Son 10 yıldan bu yana, Trabzon'da yetişen değerli futbolcular, bir bir yuvadan neden uçuyorlar acaba? İki yıl önce, televizyonlarda milyonlarca sporseverin ibretle izlediği, milli futbolcu Ogün'ün hiçbir suçu olmadığı halde 'linç' edilme teşebbüsü, yaşadığı üzücü anlar unutulabilir mi?.. Bu şartlar altında, yerli-yabancı transferler bir yana, bordo-mavili takımda altyapıdan yetişmiş futbolcuların bile Trabzon'da kalıcı olması, olası değildir. Karadenizli taraftarlar, futbolda yenmek kadar, yenilmenin de kaçınılmaz bir sonuç olduğunu artık öğrenmek ve sükünetle kabullenmek zorunda olduklarını bilmelidirler.

Trabzonspor, yalnız Karadenizlilerin değil, tüm Türk ulusunun kulübüdür. Kısa zamanda elde ettiği büyük başarılar, ona bölgesel mesuliyetten çok, enternasyonal kimlikle ülke çapında çok daha anlamlı görevler yüklemiştir. ■

Trabzonspor 1976'da üç büyükler efsanesini kırarak Türkiye Ligi şampiyonu oldu (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

MS II. yüzyıla tarihlenen Tetrapylon, Aphrodisias'ın sembol yapısıdır.

Bir sevda öyküsü

Kenan Erim'in Aphrodisias'ı

Türkiye'nin dünyaca ünlü iki arkeoloğundan biri olan Kenan T. Erim'i 10 yıl önce kaybettik. Ömrünün 30 yılını Aphrodisias antik kentini yeniden kurmaya harcayan Kenan Erim sayesinde Aphrodisias, National Geographic Magazine'de defalarca yer alarak, dünya çapında tanınabildi.

KEMAL ÖZDEMİR

Yurtdışında eğitim görmüş ve akademik kariyerini yurtdışında sürdüren genç bir arkeolog olarak Kenan T. Erim, 1959 yılında, daha önceleri çeşitli akademik yayınlarda ilgilendiği Aphrodisias'ı, ilk kez kendi gözleriyle gördü. Bin yıl önce Roma İmparatoru Augustus'un, "Asya Kentleri içinde bir tek Aphrodisias'ı kendim için seçtim" diyerek dile getirdiği kentin muhteşemliği karşısında Kenan Erim de aynı duygulara kapıldı ve o da Aphrodisias'ı kendisi için seçti.

1961 yılında kazı heyetinin başkanı olarak kazılara başladı ve 1990 yılı kazı mevsimi sonundaki ölümüne dek, Aphrodisias'ı günışığına çıkarmakla uğraştı.

Aphrodisias, Ege kıyılarından epeyce içeride, İzmir'e 230 km uzaklıkta, Aydın'ın Karacasu ilçesi Geyre köyü sınırlarında yer alır. Kentin bu konumu nispeten az yağmalanmış bir ören yeri olmasını sağlamıştır.

Aphrodisias, Neolitik çağdan beri yerleşime sahne olmuş bir kentti. Kentin ünlenmesi, Roma egemenliğinin güçlenmesiyle, MÖ II. yüzyıla rastlamaktadır. Kent, Aphrodite Tapınağı'nın varlığıyla kutsal bir yöre haline gelmiş ve 'Ninoe' yerine, 'Aphrodisias' olarak anılmaya başlanmıştır.

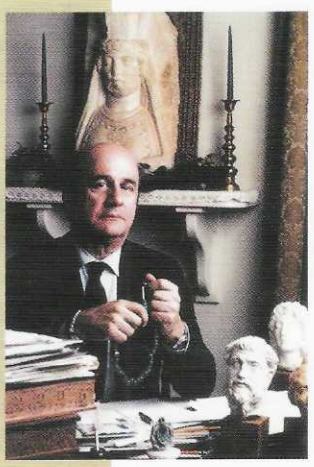
Aphrodite kültünün artan ününün yanı sıra, MÖ I. yüzyıldan itibaren kentin kuzeydoğusundaki Salbakos (Babadağ) dağlarındaki ocaklardan çıkarılan kaliteli mermerlerle heykeltıraşlar, Akdeniz'in diğer yörelerinden ve Roma'dan gelen siparişleri karşılayarak çeşitli heykeller, rölyefler, portreler, lahitler ve dekoratif parçalar üretmişlerdir. Aphrodisias heykeltıraşlık okulunun önemi, çok uzaklardan pek çok ziyaretçinin Aphrodisias'a akın etmesine neden olmuştur.

Kent bir dönem Karia ve Frygia birleşik eyaletinin yönetim merkezi olmuştur. MS VII. yüzyıla kadar önemini sürdüren ve parlak bir dönem yaşayan kent, VII. yüzyılda meydana gelen şiddetli depremden sonra, kendini toparlayamamıştır. XIII. yüzyılda kentin terkedildiği sanılmaktadır. XVI. yüzyılda bir Osmanlı yerleşimi olarak Geyre köyü, Aphrodisias ören yerinin üzerinde kurulmuştur.

1700'den itibaren kimi gezginler Aphrodisias'ı ziyaret ederek varlığını tekrar ortaya çıkardılar. Aphrodisias'ı 1853'de gören Charles Texier yazıtların kopyalarını çıkardı.

Kenan Erim kimdir?

1929'da İstanbul'da doğan Kenan T. Erim, babasının Cenevre'deki Milletler Cemiyeti'ne atanmasıyla çok genç yaşta Türkiye'den ayrıldı. New York'ta Birleşmiş Milletler'deki yeni görevi dolayısıyla, New York Üniversitesi Klasik Edebiyat bölümünden 1953'te mezun oldu. İhtisasını Princeton Üniveristesi'nde sürdürdü; Klasik Arkeoloji üzerinde yüksek lisans ve doktorasını burada, 1955 ve 1958 yıllarında tamamladı. Kenan Erim'in akademik çalışmaları Indiana Üniversitesi'nde başlayıp (1958), daha sonra, mezun olduğu ve Klasik Arkeoloji Profesörü olarak görev yaptığı New York Üniversitesi'nde devam etti. Aphrodisias'a 1959'daki ön ziyareti sonrası 1961'de bir heyetle geldi. Aphrodisias Kazıları Direktörü olarak göreve başladı. Aphrodisias çalışmaları nedeniyle, aralarında 1986 New York Kenti Özgürlük Madalyası ve 1987 İtalya Cumhuriyeti Liyakat Ödülü de bulunan çok sayıda nişan ve ödül kazandı. National Gepgraphic Society Yüzüncü Yıl Ödülü ile Türkiye Tanıtma Vakfı ödüllerini de aldı. Kenan Erim 3 Kasım 1990'da, kazı mevsimi sonunda, Ankara'da Fransız Büyükelçiliği'nde kalp krizi geçirerek aramızdan ayrıldı. Bakanlar Kurulu kararı ile cenazesi Aphrodisias'ta, Tetrapylon'un 50 metre güneyine devlet töreni ile gömüldü.

merakediyorum@googlegroups.com

Aphrodias mermer işçiliğinin ilginç bir örneği: MS II. yüzyıla ait bir lahit (solda). MÖ I. Yüzyıla tarihlenen tiyatro (sağda) ve Aphrodit Tapınağı (altta).

1892'de İstanbul'daki Müzei Hümayun'un (Arkeoloji Müzesi) müdürü Osman Hamdi Bey, yöreyi ziyaret ederek kazı çalışmaları başlatmak istemiş ancak proje gerçekleşmemiştir. Nihayet 1904 yılında bir Fransız mühendis, amatör bir arkeolog ve koleksiyoner olan Paul Gaudin kazıları üstlenmiştir. Bölgede, Gustave Mandel, A. Boulanger ve 1937'de İtalyan arkeolog Giulio Jacobi kazı ve yayın çalışmalarında bulundular. II. Dünya Savaşı sırasında ara verilen çalışmalar ancak 1961 yılında, New York Üniversitesi'nin desteğiyle, Kenan Erim tarafından tekrar başlatıldı.

Kenan Erim, 30 yıl süren Aphrodisias'ı yeniden kurma çalışmalarını, çocuğunu büyüten bir anne titizliği ve sevgisiyle sürdürdü. Kazı çalışmaları için gereken finansmanı çoğu kez kendi çabalarıyla sağladı. National Geographic Society'nin destekleri; New York, Londra, Paris ve İstanbul'da faaliyet gösteren 'Aphrodisias'ı Sevenler Derneği'nin yardımları da bu çabalara eklendi.

Hiçbir malvarlığı olmayan Kenan Erim, ailesinden kalan zengin kütüphanesini bir müzayede düzenleyerek satıp gelirini Aphrodisias'a aktarmayı düşünecek kadar işine gönül vermiş bir arkeolog idi. Türkiye'de dört dilde yayımlanan 'Aphrodisias' adlı kitabının bütün telif haklarını da kazı çalışmalarına bağışlamıştı.

Kenan Erim, en üst düzeyde insanlarla çalışırken bile, iş disiplininden taviz vermeyecek bir yaradılıştaydı. Açılışını Turgut Özal'ın yaptığı 'Tetrapylon' adlı anıtsal kapının restorasyonunda çalışan uluslararası üne sahip J. F. Hauber'i, restorasyon çalışmalarının yavaş yürümesi nedeniyle eleştirmesi, bunun bir örneğiydi.

National Geographic Magazine'e 4 kez konu olan Aphrodisias kazılarında, ören yerini gezmeye gelen üst düzey kişilere bizzat kendisi rehberlik yapıyor ve kazı evinin mütevazı ortamında, arkeoloji camiasında dillere destan 'diplomatik menü'sü ile onları ağırlıyordu. Ağırlanan ünlü konuklardan biri de, Prens Charles'tı.

Bir 'heykel' olayı

Kenan Erim seksenli yıllarda, kendisinden önce Aphrodisias'ta 1904-1906 arası kazılar yapan arkeolog Paul Gaudin'in torununu ziyaret etmek ister. Torun Gaudin'in Paris'teki evinde buluşurlar. Kenan Erim, Gaudin'in torunundan Aphrodisias'la ilgili çeşitli dokümanları almak ister. Bu ziyaret sırasında, evin şöminesi üzerinde bir heykel parçası durmaktadır. Kenan Erim bu antik parçanın Aphrodisias'ta günışığına çıkardığı bir heykelin yüzü olduğu düşüncesine kapılır... Bir fırsatını bulup o heykel parçasını çantasına atıverir. Aphrodisias'a döndüğünde, antik parçanın kendi bulduğu heykele tam olarak oturduğunu görür. Küçük de olsa, Aphrodisias'dan bir parça daha yuvasına dönmüştür!

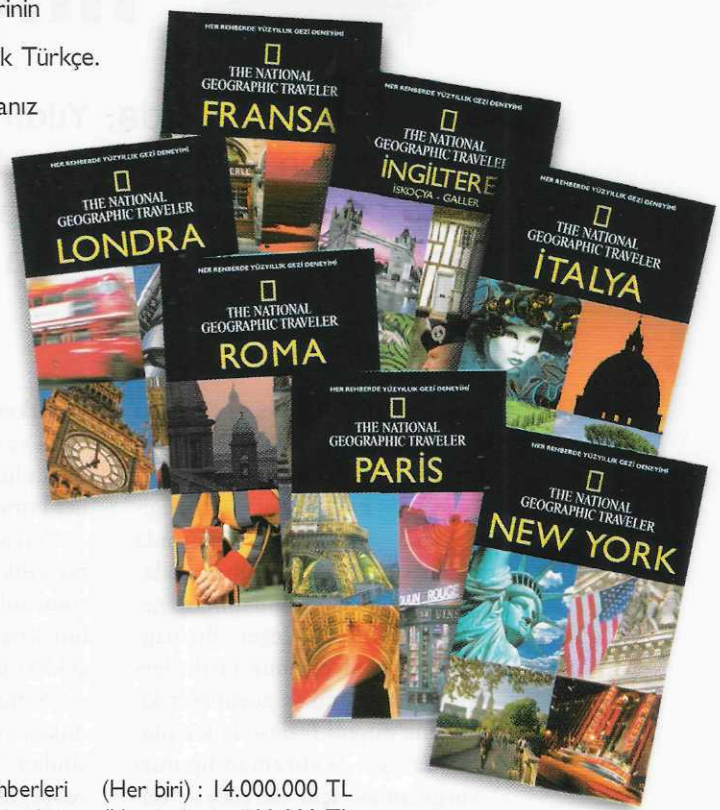

Seyahate çıkarken, dünyanın en iyi gezginlerini yanınıza alın!

NATIONAL GEOGRAPHIC GEZİ REHBERLERİ

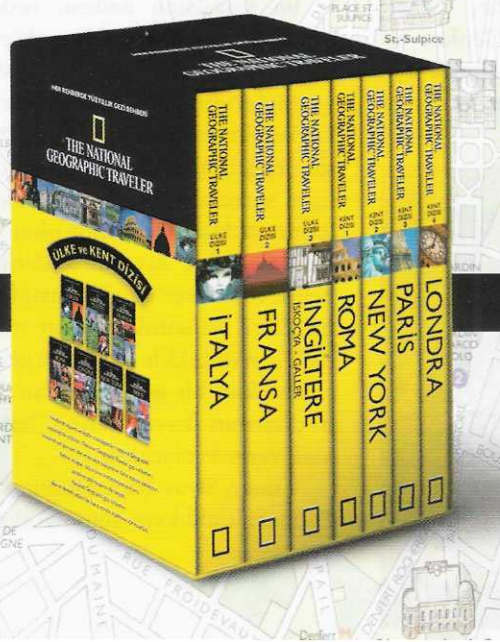
Nesillerdir macera ve keşifle özdeşleştirilen National Geographic'ten daha iyi bir rehber düşünebiliyor musunuz?

Gittikleri her ülkeyi karış karış gezen dünyanın en iyi gezginlerinin hazırladığı National Geographic Traveler Gezi Rehberleri, artık Türkçe. Bir sonraki yolculuğunuzda, yine turist gibi kalmak istemiyorsanız hemen şimdi siparişinizi verin.

HER REHBERDE YÜZYILLIK GEZİ DENEYİMİ

- Ayrıntılı yer anlatımları ve gerekli tüm bilgiler
- Tarih, kültür ve çağdaş yaşam hakkında bilgilendirici yazılar
- Rengârenk yüzlerce fotoğraf
- Renkli ve ayrıntılı haritalar
- Haritalandırılmış yürüyüş turları
- Özel çizimler
- Kullanımı kolay tasarım
- Oteller, restoranlar, alışveriş ve eğlence alternatifleri

Kent Rehberleri (Her biri) : 14.000.000 TL
Ülke Rehberleri (Her biri) : 16.500.000 TL
Tüm Set (7 Kitap) : ~~105.500.000~~ TL yerine sadece 75.000.000 TL

Hemen arayın!
Sipariş Hattı 0212 630 17 00

NATIONAL GEOGRAPHIC

merakediyorum@googlegroups.com

Ankara Savaşı'na bir bakış

Yenilginin sorumlusu Timur'un filleri mi?

Günümüz kitaplarında, Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı yenilgisinden, bizzat Bayezid'in kendisi sorumlu tutulmaz. Başka nedenler, dış etkenler üzerinde durulur. Bu anlayış ders kitaplarında, yenilgiyle biten bütün savaşlara uygulanır.

SEZA SİNANLAR

Tüm dünyada savaşçı olmak, kahraman, cesur olmaya eşdeğer bir kalite ve ulus kimliğinin oluşturulmasında hiçbir suretle atlanmaması, bilakis doğrudan vurgulanması gereken bir ulusal değer. Bu bağlamda ele alacağımız tarih ders kitapları da açıkça görülüyor ki, üzerine düşeni fazlasıyla karşılamakta ve 'kahraman'lığımızı vurgulamak için neredeyse bütün savaşları hiç değişmeyen bir bakış açısıyla yorumlamakta.

'Vurdulu kırdılı' tarihi filmlerde işlendiği şekliyle de bu değişmez yoruma göre, galibiyetin paylaşılacak bir yanı yoktur ve tek kahraman 'biz'izdir. Bunun aksi bir durum varsa yani yenilmişsek, işte bu tek başına asla ve asla bizim sorumluluğumuzda kabul edilemez bir durumdur ve mutlaka bizim dışımızda kalan bir etken buna neden olmuştur. Yani ya karşı taraf sayıca bizden üstündür, yahut birileri bize ihanet etmiştir.

Savaşların aktarılmasında bir şablon gibi kullanılan bu yorum anlayışı, filmlerde bizi gülümsetse de, aslında tarihi gerçekleri perdelemektedir.

Şimdi bu sözü edilenlere oldukça iyi bir örnek olması açısından Ankara Savaşı'nı konu edeceğiz.

1402 yılında Yıldırım Bayezid ve Timur arasında geçen savaşta bilindiği üzere Osmanlı ordusu, savaşı kaybetmiş ve savaş sonrasında yaşanan iktidar boşluğu nedeniyle devletin bu süreçte devamlılığı tehlikeye girmiştir.

Kitaplarda anlatıldığı şekliyle bu yenilginin nedeni, ordu içindeki grupların Osmanlı'ya ihanet ederek, onları arkadan vurmalarıdır. Pekiyi, savaşın kaybedilmesindeki tek etken bu saf değiştirme midir? Savaşın gelişim sürecinde tarafların birbirlerine yaklaşımı ne yönde olmuştur? Gerçekte savaşın kaderini belirleyen unsur ya da unsurlar nelerdir? Bu sorulara yanıt vermek için öncelikle olayların gelişimine kısa bir göz atmak ve de o dönemin kaynaklarına bakmak yerinde olacaktır.

Timur, Sivas, Şam, Humus ve Erzincan'ı aldıktan sonra Anka-

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nden Timur'a ilişkin bir desen (en solda) ve 'Veronnese' serisinden, Yıldırım Bayezid'i temsil eden bir çalışma (solda). Sol sayfadaki minyatür de Berlin Müzesi'nden bir Timur tasviri.

ra dolaylarına gelir. Geçen zaman içinde, Yıldırım, ordusunu hazırlamıştır. 28 Temmuz 1402 cuma günü namazdan sonra savaş başlar. Osmanlı ordusundaki gruplar; Tatarlar, Germiyan, Saruhan, Menteşeoğulları kökenliler Timur'un yanında yer alan kendi gruplarına geçerler ve bunu gören Bayezid, bir hışımla saftan ileri çıkarak karşı tarafa geçen askerlerin peşinden hamle eder. Neticede sultan alanın ortasında kapıkulları ile karşı asker grupları arasında kalır ve esir düşer. Anonim Tevarih'te yazılanlara göre, Yeniçeriler "Alaydan çıkdı, ya'ni kaçanları leşkerden döğe döğe gine alaya getüre. Bir zamandan sonra gördik kim tutmuşlar, karşumuza getürdüler. Naçar biz dahi muti olduk. Eğer aramızdan çıkmaza ümid vardı kim belki ele girmeyeydi. Zira biz onbin yeniçeri idik, ma'lum değildi kim Timur leşkeri bizi tagıdaydı" sözleriyle yenilmelerine neden olarak sultanın öfke ile aralarından çıkıp, esir düşmesini göstermektedirler.

Ders kitaplarımızda anlatılanlara göre ise, başa başa giden savaşta Kara Tatarlar birden Osmanlı ordusundan ayrılıp, Rumeli askerlerine ok atmaya başlarlar, dağılan Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır ama Yıldırım berbaberindeki bir avuç askerle cansiperhane dövüşü sürdürür. Ve yazık ki esir düşer.

Olayların devamında ise, Yıldırım'ın ya Timur onu oradan oraya gezdirdiği için hastalanıp öldüğü, ya da tutsaklığa dayanamadığı için yüzüğündeki zehiri içerek intihar ettiği yazılıdır. Ancak Osmanlı kaynaklarında durum yine farklıdır. Timur, Yıldırım'la konuşurken ona eğer kendisini esir etmiş olsaydı Bayezid'in ne yapacağını sorar. Sultan da Timur'u bir kafese koyup dolaştıracağını söyleyince aynı cezayı Timur ona verir ve Yıldırım bir kafes içinde Anadolu'da dolaştırılır. Bir zaman sonra Timur, Yıldırım'ı serbest bırakmak için oğullarından ya da vezirlerinden birini çağırır, fakat kimse gelmez. Kendi aralarında iktidar kavgasına kapılan şehzadelerin bu vefazsızlığı karşısında Timur, Yıldırım'a Semerkand'a gitmeyi teklif eder. Ve yolda hasta düşen sultan Semerkand'a varamadan ölür.

Görüldüğü üzere, fevri hareketleri nedeniyle kaybeden Yıldırım, günümüz kitaplarında büyük işlere imza atmış bir padişah ve böyle bir yenilgiden sorumlu tutulamayacak kadar azim ve irade sahibi, cesur bir komutan olarak gösterilmektedir. Hal böyle olunca da yenilginin sorumluları saf değiştiren gruplar ve Timur'un filleri olmaktadır. ■

Bayezid'in savaşı kaybetmesindeki tek etken, kimi grupların onu arkadan vurması mıydı?

merakediyorum@googlegroups.com

'Gallipoli Mission 2000' toplantısı yapıldı

Gelibolu buluşması

Her biri bir araştırma enstitüsü olarak da faaliyet gösteren dünyanın en büyük iki savaş müzesinin Çanakkale uzmanları, savaş tarihi araştırmacı ve yazarlarından oluşan 20 kişilik bir topluluk, Eylül ayının son haftası, Gelibolu'daydı.

SAVAŞ KARAKAŞ

Yıllardır kitaplarını okuduğum, Çanakkale Savaşları tarihine ışık tutan pek çok eseri kaleme alan ve bu konuda araştırmalar yapan İngiliz ve Avustralyalı tarihçi ve yazarlarla çok önemli bir randevum vardı: 'Gallipoli Mission 2000'.

Britanya İmparatorluğu Savaş Müzesi (Imperial War Museum) ve Avustralya Savaş Müzesi (Australian War Memorial) tarafından düzenlenen çalışma turuna katılan 20 askeri ve sivil uzman, 'Gelibolu: Yenilginin Destanı' kitabının yazarı Nigel Steel ve Avustralyalı askeri tarihçi Ashley Ekins liderliğinde, Çanakkale'ye gelmişlerdi.

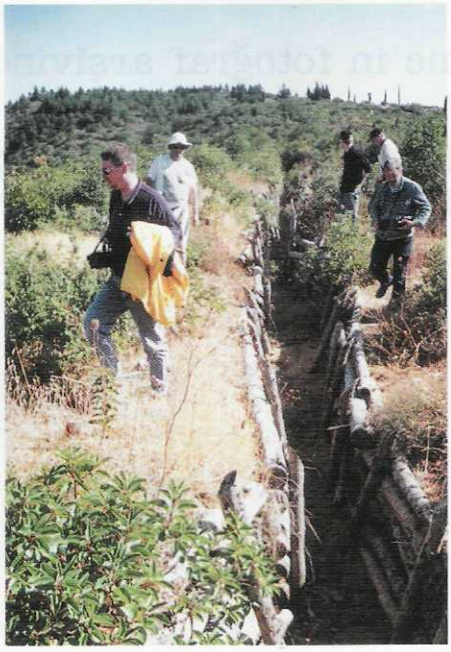
Bu büyük ve önemli organizasyona benim de davet edilme nedenim, Çanakkale Boğazı ve Ege'nin mavi derinliklerinde yatan savaş batıkları üzerine hazırladığım 'Derinlerdeki Tarih' belgeselimin özel bir sunumunu yapmak ve bölgedeki bütün batıklara dalmış bir profesyonel olarak, yapılacak tekne turu sırasında yabancı uzmanlara batıkların mevki ve durumları hakkında daha detaylı bilgi vermekti.

Her biri bir araştırma enstitüsü olarak da faaliyet gösteren dünyanın en büyük iki savaş müzesinin Çanakkale ile ilgili ses, fotoğraf, film, harita, yazılı belge ve arşiv bölümlerinin sorumlularıyla resmi savaş tarihi araştırmacıları bu tura katılmadan önce derslerine çok iyi çalışmışlardı.

'Gallipoli Mission 2000' toplantısına katılan uzmanlar, savaş alanlarını kapsayan geniş arazide incelemeler yaptılar; siperleri, müstahkem mevkileri gezdiler.

Uzmanlar, Çanakkale savaş alanlarının her bir tepe, vadi ya da yamacında, kendi alanlarında 20-30 dakikalık dersler veriyor; eski stratejiler tartışmaya açılıyor, mağlubiyetin nedenleri araştırılıyor ya da o noktada toprağa karışan kahramanların hikayeleri tekrar hatırlanıyordu.

Her gün sabah saat 7'den akşam saat 7'ye kadar, arazide toplam 8-12 kilometre yürünerek, 1915'te savaşta kullanılan orijinal haritaların kopyalarından faydalanılarak, elde pusula, GPS'ler ve boyunlardaki dürbünlerle, ne kadar titiz bir çalışma yapıldığını söylemem gerek. Bu arada, yeraltındaki patlamamış mayınların yerleri bile, bir bir tespit edildi.

Avustralyalı askeri tarihçi Ashley Ekins'in bütün Gelibolu harekatı boyunca Müttefiklerce ele geçirilmesi için bunca can kaybına neden olan Anafartalar'da, Kocaçimentepe (Hill 971) ve Seddülbahir'de Alçıtepe'nin, tamamiyle stratejik bir hata sonucu seçildiklerini ve bu tepelerin ele geçirilse bile savaşın olumsuz seyrinin değişmeyeceği yönündeki saptaması ilginçti.

Ekins'e göre, Gelibolu Seferi'nin kilitlenmesine neden olan bu iki yükselti, İngilizlerin, Boğaz yolunun donanmaya açılması ve Müttefik savaş gemilerinin İstanbul'a gelerek imparatorluğu teslim almaları planına hizmet etmiyordu.

Peter Hart, İngilizlerin, kazanacaklarından çok emin oldukları bir zaferi kaybetmelerinin asıl nedeninin, Gelibolu'daki zor arazi şartları, mühimmat eksikliği, su sıkıntısı, yazın aşırı sıcak, kışın dondurucu soğuklar, hastalıklar, askerlerin dengesiz beslenmesi, bit, pire ve dizanteri belaları, cephane sıkıntısı ile İngiliz komutanların zamanlama hataları olduğunu savunuyordu.

Nigel Steel konuşmasında, bir tarafta Türkler, diğer tarafta Avustralyalılar olmak üzere, İngilizlerin iki ateş arasında kaldıklarını belirtmesi, Gelibolu konusunda çekişmelerin daha çok uzayıp gideceğinin ipucunu veriyordu. Steel ayrıca 25 Nisan çıkartmasında Anzakların Arıburnu'na çıkmasının nedeni olarak gösterilen akıntı veya Türklerce yerinden taşınan bir işaret şamandırası öykülerinin tamamen asılsız olduğunu belirtti. Burasının en başından beri, 'seçilmiş' çıkartma bölgesi olabileceğinden söz etti.

Tüm bu konu ve konuşmalar sırasında yabancı uzmanlar, Türk tezini de ortaya koyabilecek oradaki tek Türk uzmana kulak veriyorlardı: Kenan Çelik. Hayatını Çanakkale Savaşları araştırmasına adamış, tüm bölgeyi çok iyi bilen, Avustralya hükümetinden bu yıl içinde devlet nişanı almış bir araştırmacı...

Fikir ayrılıklarına rağmen, toplantının sonunda ben şunu gördüm: Biz Türkler, maalesef çok parlak bir zaferin tadına, İngilizlerin ve Anzakların uğradıkları büyük bir mağlubiyetten aldıkları keyif kadar varamıyoruz... ■

Yanıtı verilmeyen sorular...

Çanakkale toplantılarına gelen yabancı tarihçilerin savaşla ilgili farklı görüşleri şöyle sıralanabilir: Seddülbahir'de çıkartmanın yapıldığı gün, sadece bir taburun bulunduğunu biliyorlar, fakat bunu halka söylemiyorlar. Yine Arıburnu'nda bulunan bir bölük askerin nasıl olup da sekiz-dokuz bin -bir tümen- Avustralya askerini dört saat oyaladığı sorusuna kimse cevap vermek istemiyor. Hep arazinin yapısına dayanarak kendilerini savunmaya çalışıyorlar. Seddülbahir'de ve Arıburnu'nda, çıkartma sırasında bu bölgeleri savunan Türk birliklerinde makineli tüfek olmadığı halde hep makineli tüfeklerden bahsederek kendilerini savunuyorlar.
Mustafa Kemal'in kara savaşlarındaki belirleyici rolünü çoğu yabancı tarihçi, bilmekle beraber, kendi komutanlarının yetersizliğini vurgulayarak Mustafa Kemal'e yeterince önem vermiyorlar. Yeterli cephanenin olmadığından sıkça bahsediliyor; ama Seddülbahir'deki 650 metrelik Türk cephesine Fransız topçusunun bir günlük bombardımanda 31.000 mermi attığı bilmezden geliniyor...

merakediyorum@googlegroups.com

◆ Hazırlayan: Nazlı Irmak
e-mail: peanaz@hotmail.com

National Geographic'in fotoğraf arşivinden...

Washington'daki İstanbul

Tarihi Darphane binaları, National Geographic Magazine'in arşivlerinden derlenen 170'i aşkın fotoğraftan oluşan ve Türkiye İş Bankası'nın sponsorluğunda gerçekleşen "Bak Bir Varmış Bir Yokmuş / İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul" sergisine evsahipliği yapıyor.

Sergi fikri, 1998 yılının Ekim ayında ünlü fotoğrafçı Arif Aşçı'nın National Geographic arşivlerindeki Türkiye fotoğraflarının değerlendirilmesi düşüncesiyle gündeme gelmiş. Türkiye'nin yüzyılın başından bu yana yaşadığı büyük değişimi ortaya koyabilmek amacıyla yola çıkınca da konsept belirlenmiş, bu değişimi yansıtabilecek en görkemli ayna olarak İstanbul seçilmiş.

Tarihe bir kez daha dönüp bakmak ve toplumsal belleği bir "dış göz" yardımıyla tazelemek, bu değişimi, Türkiye'nin kalbi İstanbul'un tarihine odaklamak düşüncesiyle sergi şekillendikten sonra, National Geographic'in Washington'daki arşivlerinde çalışmalar başlamış. Derginin yayımladıklarının ötesinde, yayınlanmamış İstanbul fotoğraflarıyla birlikte, 500'e yakın fotoğraf örneği Türkiye'ye getirilmiş.

Ara Güler, Arif Aşçı, Mete Tunçay ve Murat Belge'den oluşan bir Danışma Kurulu'nca incelenen fotoğraflar aynı ekip tarafından da sergilenmek üzere seçilmiş. Serginin bir özelliği de fotoğrafların metinlerle desteklenmesi. Serginin editörlüğünü ve metin yazarlığını Ümit Kıvanç, sergi kitabının editörlüğünü Celal Üster, sergi tasarımını ve kitabın sanat yönetmenliğini ise Bülent Erkmen gerçekleştirmiş.

Sergi için hazırlanan özel kitapta, sergide yer alan fotoğraflar metinleriyle birlikte sergi düzeni içinde yer alıyor. Kitapta, Murat Belge'nin önsözünün yanı sıra Boğaziçi Üniversite'sinde görev yapan, uzun yıllardır İstanbul'da yaşayan ve Osmanlı tarihi üzerine çeşitli kitapları bulunan akademisyen John Freely'nin fotoğraflara gönderme yaparak İstanbul'un İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişine ilişkin gelişmeleri anlattığı bir metin yer alıyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından başlayarak, Cumhuriyet'in ilk elli yılını kapsayan dönemi, başka bir deyişle, kent hayatının hemen her kesiminin köklü bir biçimde değişikliğe uğradığı bir dönemi yansıtan bu sergide aslında, savaşlardan yorgun düşen bir toplumun yüz çizgilerini; Anadolu'dan, Balkanlar'dan, Kafkasya'dan gelen göçlerle renklenen İstanbul sokaklarını; Cumhuriyet'in ilk izlerini, kıyafet devriminin sokaklara yansımasını; yeni harfleri öğrenme çabasını; değişen hayat tarzının belirtilerini; unutulan mesleklerin görüntülerini; Boğaz'ın buz tutması gibi, gerçekle efsane arasında kalmış öykülerin fotoğraflarını 'izlemek' mümkün.

Avrupa filmleri Anadolu'da

Avrupa sinemasının yeni ve önemli filmleri, 3-29 Kasım tarihleri arasında 6. kez Türk izleyicisiyle buluşacak. 6. Gezici Avrupa Filmleri Festivali'nin Türkiye programı şöyle: 3-11 Kasım, Ankara; 12-16 Kasım, Eskişehir; 17-23 Kasım, İzmir; 24-29 Kasım-Bursa.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği ve Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla Ankara SİNEM Derneği tarafından düzenlenen festivalde bu yıl, 'Türk Sinemasında Sansür' başlıklı özel bir bölüm yer alıyor. Sansürün tarihsel sürecinin ve sosyolojik nedenlerinin tartışılacağı festivalde, Atıf Yılmaz'dan Tuncel Kurtiz'e, ünlü sinemacıların yazılarıyla destek verecekleri 'Türk Sinemasında Sansür' adlı bir de kitap yayımlanacak. Burçak Evren, Agah Özgüç ve Ephemera Derneği'nin katkılarıyla sansüre uğramış filmlerle ilgili afiş, fotoğraf ve belgelerden oluşan bir sergi festival şehirlerinde açılacak.

Festival programına göz atıldığında, Andrei Tarkovski'den Ingmar Bergman'a, Milos Forman'dan Pedro Almodovar'a, Costa Gavras'dan Andrzej Wajda'ya kadar, ünlü yönetmenlerin filmlerini görmek mümkün. 'Avrupa'nın en iyileri' ve 'Avrupa Avrupa' gibi başlıklar altında gösterilecek filmlerin yanı sıra, meraklıları, kısa film izleme olanağı da bulacaklar.

Kitap fuarı 19 yaşında

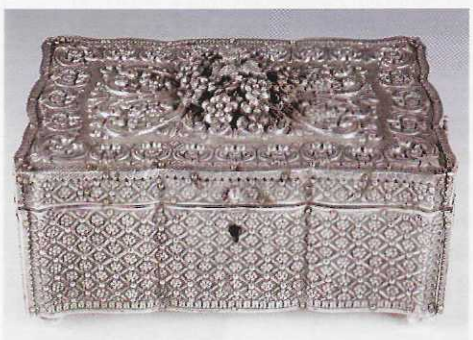
Kitapseverlerin merakla beklediği 19. TÜYAP Kitap Fuarı, 4 Kasım 2000 Cumartesi günü Tepebaşı'ndaki İstanbul Sergi Sarayı'nda açılıyor. 259 yayınevinin katılımıyla düzenlenen ve ana teması 'Küreselleşme' olan fuar kapsamı içindeki konferans, söyleşi, ödül töreni, açık oturum ve gösterilere, yaklaşık 200 yazar, sanatçı, bilim adamı, gazeteci ve politikacı, konuşmacı olarak katılıyor. 72 ayrı kültür ve edebiyat etkinliğinin yer alacağı fuarın Onur Yazarı, Şükran Kurdakul (altta). İstanbul Kitap fuarına bu yıl da çeşitli ülkelerden çok sayıda yabancı yazar katılıyor. Fransa'dan Emmanuale Bernheim, Jose Bove ve Jean Michel Thibaux, Yunanistan'dan Alkioni Patadaki ve Petros Markaris, İngiltere'den Tarık Ali, Almanya'dan Ulrich Beck ve ABD'den Marlo Morgan, Türk okuruyla buluşup kitaplarını imzalayacaklar. 19. Tüyap İstanbul Kitap Fuarı, 12 Kasım Pazar günü sona erecek..

ANTİK A.Ş.'den üç etkinlik

19 yıldan bu yana Türk sanatını dünyaya tanıtmak, kültür varlıklarımıza sahip çıkmak ve sanat eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılması doğrultusunda çalışmalar yürüten Antik A.Ş. Kasım ayında birkaç etkinliğe birden hazırlanıyor. Bunların ilki 3 Kasım'da Antik Palace'da gerçekleştirilecek "Geleneksel TürkSanatları'ndan Hüsn-ü Hat ve Türk Resim Sanatı" adlı bir konferans.Yabancı misyon eşlerine yönelik olarak, hat sanatının doğuşu, gelişimi ve II. Mahmud zamanında resim sanatında Batılılaşma hareketleriyle başlayan değişimden günümüze, Türk resim sanatının serüveni hakkında bilgilerin yer alacağı konferans, Antik A.Ş.'nin arşiv resimleri ile renklendirilecek.

6 Kasım'da başlayacak ikinci etkinlik ise "Mum Süsleme Sanatı Seminerleri" olacak. 4 hafta sürecek bu seminerlerde katılımcılar kendi zevklerine uygun mumlar yaratabilecekler.

Antik A.Ş.'nin Kasım ayında gerçekleştireceği üçüncü etkinliği, aynı zamanda bir rekor olacak. Turgay Artam tarafından yönetilecek 207. müzayedesini gerçekleştirecek olan Antik Palace, sezonun ilk müzayedesinde birbirinden değerli Osmanlı gümüşlerini ve Türk ressamlarına ait tabloları, koleksiyoncuların zevkine sunacak.

merakediyorum@googlegroups.com

Gece müzayedesi

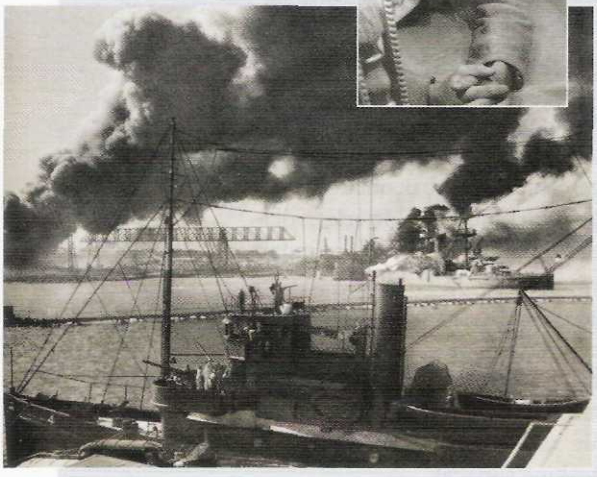
Maçka Mezat, 23 Kasım'da Hyatt Oteli'nde saat 21.00'de bir gece müzayedesi ile meraklıların karşısına çıkmaya hazırlanıyor. Feyhaman Duran'ın 'Atatürk' portresinden Sami Yetik'in 'Zekeriyaköy'üne; Halil Paşa'nın 2 peyzajından Şevket Dağ'a; Nazmi Ziya, Hoca Ali Rıza, İbrahim Çallı ve Avni Lifij gibi klasik ressamların yanı sıra Cumhuriyet sonrası ressamlarının seçkin eserlerinin de yer aldığı müzayededede 150 tablo satışa sunulacak.

Pearl Harbour baskını beyazperdede

Sinema tarihinin en pahalı prodüksiyonu olarak gösterilen 'Pearl Harbour' filminin çekimleri sona erdi. 135 milyon dolarlık bütçesiyle, sinema tarihinin en pahalı prodüksiyonu olan Pearl Harbour filminin yönetmeni Micheal Bay, prodüksiyon bütçesinin yüksek olmasının ilk başlarda kendisini kaygılandırdığını, ancak daha sonra itici bir güç işlevi üstlendiğini kaydetti. Filmden çok umutlu olduğunu dile getiren yönetmen Bay, "Bu kadar paraya layık bir film yapmaya çalıştık" dedi. Film, İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya tarafından bombalanan Pearl Harbour Amerikan Deniz Üssü'nde geçen bir aşk üçgenini anlatıyor.

Başrolünü Ben Affleck'in (sağda) oynadığı filmin 2001'in son aylarında gösterime girmesi bekleniyor.

Bizans sarayları sergisi

1992 yılından bu yana Ayasofya, Küçük Ayasofya, At Meydanı ve Marmara Denizi'ne uzanan Sultanahmet Bölgesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların sonuçları 9 Kasım-17 Aralık tarihleri arasında İbrahim Paşa Sarayı'nda sergileniyor.

Arkeolojik çalışmalar, Ulusal Bilim Araştırma Konseyi, Palatina İstanbul Derneği ve Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Ana Bilim Dalı'nın işbirliğiyle gerçekleştirildi.

Sultanahmet bölgesinin turistik ve tarihi önemine dikkat çekmeyi amaçlayan sergi, Bizans ve Osmanlı imparaorlukları dönemindeki şehrin, İstanbul'a dönüşümünü inceliyor. Sergide tarihi çizimlerin analizinin yanı sıra, Büyük Bizans Sarayı'nın değişik katlarını oluşturan altı taraça, ayrıntılı olarak tarif ediliyor. Serginin ilgi çekici bölümleri arasında Boukoleon Limanı'nın ve Kapı Ağası Mahmud Ağa Külliyesi'nin yüzey araştırması sonuçlarının çizimi ve restorasyon proje önerileri bulunuyor.

İznik'te uluslararası sempozyum

İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı tarafından, '1. Uluslararası İznik Sempozyumu' düzenleniyor. 1-4 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilecek sempozyuma dünyaca ünlü bilimadamları ve araştırmacılar katılıyor.

İznik tarihinde kentte yapılan ve Hıristiyan aleminin ilk dini toplantılarından, I. ve VII. Konsil'den yaklaşık 1300 yıl sonra, bu sempozyum, İznik'te gerçekleştirilecek ilk uluslararası toplantı olma özelliğini taşıyor. Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın da katılımıyla 1 Kasım'da başlayacak sempozyumda Antik Çağ, Bizans ve Türk tarihi, İznik temeli üzerinde incelenecek. Bunların yanı sıra, İznik'te yapılan arkeolojik çalışmalarla bu dönemlere ait eserler de ele alınacak. Yerli ve yabancı 40 bilimadamının katılacağı ve Türkiye İş Bankası'nın sponsorluğunda gerçekleştirilecek sempozyum, İngilizce, Türkçe ve Fransızca olarak izlenebilecek.

Mevlana internette

Ünlü Türk ve İslam düşünürü Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin barış, sevgi, kardeşlik ve hoşgörü mesajları, internette yayımlanacak. Konya Turizm Müdürü İbrahim Tekbaş, yaptığı açıklamada, bu yılın, Mevlana'nın ölümünün 727. yıldönümü olduğunu hatırlatarak, ünlü düşünür için özel etkinlikler tasarladıklarını söyledi. Bu kapsamda, Mevlana için internette web sayfası açmayı planladıklarını anlatan Tekbaş, "Mevlana, tüm dünyada tanınıyor. Biz, ünlü düşünürün insanlığa vermek istediği mesajları sanal ortama taşıyacağız. Hazırlayacağımız web sayfası ile bunu gerçekleştireceğiz" dedi.

Sinemanın tarihle buluşması

Alman Kültür Merkezi'nde bu ay TÜRSAK'ın işbirliğiyle 'Sinema-Tarih Buluşması Etkinlikleri' kapsamında, ünlü Alman film yönetmeni Margarethe von Trotta'nın tarihi veya toplumsal olayları konu alan 10 filmi gösterilecek. Trotta, filmlerinde açıkça kadınların görüşlerini vurguluyor. Bilinçli olarak politik olaylara karışmış kadınların kaderleri, filmlerinin ana temasını oluşturuyor. Toplumun içinde bulunduğu durum hakkında şahsi bir hüküm verebilmek için Trotta, aktüel veya tarihi olaylardan yola çıkarak, politik film geleneğini sürdürüyor. Trotta'nın filmleri 11-16 Kasım tarihleri arasında görülebilir.

Beyoğlu'nun 130 yıllık renkleri

Yapı Kredi Kültür Merkezi, Beyoğlu'nu çeşitli yönleriyle ele almayı ve yorumlamayı amaçlayan etkinlikler düzenledi. Geçmişten bugüne Beyoğlu'nun anlatılacağı etkinliklerde, 4 büyük sergi, 5 farklı yayın ve geleneksel 'Salı Toplantıları' kapsamında yapılacak olan 'Beyoğlu Konuşmaları' yer alıyor. 29 Eylül'de başlayan etkinlikler, 6 Ocak 2001'e kadar devam edecek.

Etkinliklerin merkezini, 29 Eylül 2000 tarihinde Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi'nde açılan 'Beyoğlu Müzesi İçin Öneriler' adlı sergi oluşturuyor. Beyoğlu tarihini, kentsel gelişim, okullar, oteller, büyük mağazalar, dini yapılar, eğlence hayatı, elçilikler gibi ana başlıklar altında anlatan sergi, 'Bir Beyoğlu Müzesi nasıl olur?' sorusuna da cevap arıyor. Sergide, Pera Palas'tan Tokatlıyan Oteli'ne, Galata Mevlevihanesi'nden Santa Maria Kilisesi'ne, Fransız Sarayı'ndan Hollanda Elçiliği'ne, Bon Marché Mağazası'ndan satın alınmış bir elbiseden Lebon'un pasta kutularına ve eski tabelalara uzanan objelere, bilgi panoları ve fotoğraflar da eşlik ediyor.

'1870 Beyoğlu 2000' etkinliklerinin en göz alan projesi, 'Bir Beyoğlu Fotoromanı' adlı açıkhava sergisi. Taksim-Tünel arasında İstiklal Caddesi'ni boydan boya kateden sergide, bu caddenin önemli olayları, insanları, yapıları büyük panolarla anlatılıyor.

Eski yazı seminerleri

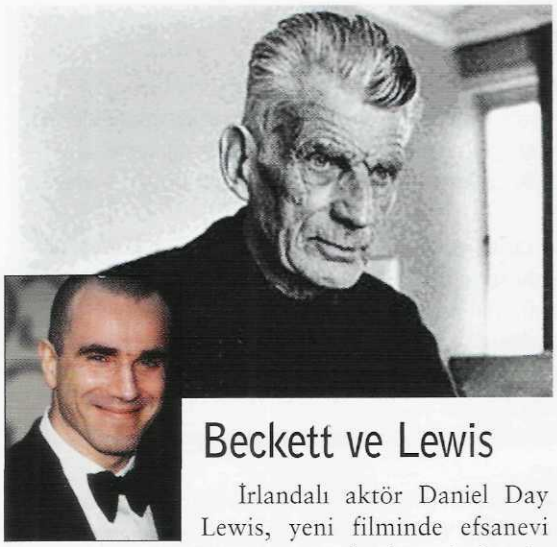
Tarih Vakfı, Ankara'da eski yazı seminerleri başlatıyor. Kurum tarihi, kent tarihi gibi, Cumhuriyet öncesine dayanan dönemler üzerine çalışmalar yapan Tarih Vakfı, geçen yıl İstanbul'da üç aşamalı olarak başlatılan 'eski yazı seminerleri'ni bu yıl Ankara'da da düzenliyor. Birinci aşamasında matbu yazı okuma ve gramer kuralları öğretilecek olan seminerlerin ikinci aşamasında 'Gelişmiş Osmanlıca Semineri' başlığı altında el yazısı okuma, okumada hız kazanma ve gramer kuralları öğretilecek. Seminerlere katılmak isteyenlerin, vakfın Ankara bürosuna başvurmaları gerekiyor.

Özgün baskı koleksiyonu

PERSAN, dekorasyonda çok büyük bir eksiklik olarak gördüğü 'orijinal sanat eseri' bilincini yaygınlaştırmak ve ulaşılabilirliğini sağlamak amacıyla, Persan Art Gallery'yi kurdu. Özgün baskı ve fotoğraf galerisi Persan Art Gallery'de Ekim ayında sergilenmeye başlayan eserlere meraklıları kolayca ulaşabilecek. Bu ilk koleksiyonda Özdemir Altan, Mehmet Özer, Fevzi Karakoç, Sadık Altınok ve Faruk Akın'a ait özgün baskı resimler, İzzet Keribar, İbrahim Zaman ve Sabit Kalfagil'e ait fotoğraflar, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Melih Cevdet Anday ve İlhan Berk'e ait şiirlerin özgün baskıları yer alıyor.

merakediyorum@googlegroups.com

Beckett ve Lewis

İrlandalı aktör Daniel Day Lewis, yeni filminde efsanevi yurttaşını canlandıracak. Lewis, Nobel ödüllü Samuel Beckett'in biyografisini konu alan filmde, ünlü yazara beyazperdede can verecek. İngiliz Empire dergisinin internet sitesindeki habere göre, Lewis, gelecek yıl çekimlerine başlanacak filmde rol almak için çok hevesli görünüyor. Filmin yapımcısı olan Noel Pearson, bir açıklamasında, ünlü aktörün "Waiting For Godot and Krapp's Last Tape' adlı film için akıllarına gelen ilk oyuncu olduğunu kaydetti. Anthony Cronin'in kaleme aldığı Beckett'ın biyografisinden hareket eden film, Dublin'de doğan ve 1989'da 83 yaşındayken hayata veda eden yazarı tüm yönleriyle beyazperdeye aktaracak.

Sanat tarihi dersleri

İstanbul Sanat Müzesi Vakfı, sanatçılara kaçırılmayacak bir fırsat sunuyor; Sanat Tarihi Dersi... 17 Ekim'de başlayan ve her hafta salı günü düzenlenen kurslarda dersleri, konunun uzmanları verecek. "Plastik Sanatlarda 20. Yüzyıl" başlığı taşıyan derslerin ilki, ünlü sanatçı Prof. Özdemir Altan'ın önderliğinde gerçekleşti.

Sardinya'da 10 Roma batığı

İtalya'nın Sardinya Adası'nın Olbia limanı yakınlarında, Roma İmparatorluğu dönemine ait 10 gemi enkazı bulundu. Sualtı arkeologu Rubens D'Oriano, gemilerin, 5. yüzyılda Olbia'yı yağmalayan Vandallar tarafından yakılmış olabileceğini bildirdi. D'Oriano bu keşfin, belirli bir tarihi olayla ve tarihi denizcilik teknolojisiyle ilgili ayrıntılar vermesi açısından önemli olduğunu belirtti. Gemilerin Olbia'daki yeraltı tüneli çalışmaları sırasında bulunduğunu ifade eden D'Oriano, aynı bölgede 13. yüzyıla ait 5 gemi enkazının daha görüldüğünü kaydetti. Enkazdan şu ana kadar insan iskeletleri, gaz lambaları, madeni paralar, Mısır tanrısı Osiris heykeli, testiler ve bronz heykel parçaları çıkarıldı.

Otomobil müzesindeki özel koleksiyon

II. Dünya Savaşı öncesi üretilen antika otomobillerin yer aldığı koleksiyon, Çengelköy'deki Sabri Artam Vakfı (SAV) Otomobil Müzesi'nde ziyarete açıldı.

Müzede 1910 ile 1940 yılları arasında üretilmiş otomobillerin bulunduğunu ve otomobil literatüründe "Vintage' denilen antika otomobillerden 19 tanesinin yer aldığı koleksiyonun önümüzdeki yaza kadar sergileneceğini belirten Müze Müdürü Çetin Soytürk, müzenin Perşembe, Cuma, Cumartesi, Pazar günleri ziyaretçilere açık olacağını bildirdi.

En eski otomobil olarak farları gazla çalışan 1913 İngiliz yapımı Clement-Bayard'ın bulunduğu koleksiyonda ayrıca, Coca-Cola Özel Ödülü'nü kazanan 1937 model Lincoln, dünyada tek örnek olan 1928 model Fiat, sadece 10 adet üretilmiş 1937 model BMW, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda kullandığı otomobilin eşi olan 1918 model Studebaker ve ünlü otomobil tasarımcısı Corbusler'in yaptığı dört arabadan biri olan 1926 model Avions Voisin de yer alıyor.

Osmanlı'da Akrep

Akreb burcunda doğanlar, yengeç ve aslan burcunda doğanlarla evlenirlerse mutlu olamazlar. Bu burcun insanları son derece 'lünatik'tirler. Yani gökteki ayın durumu, onları epey etkiler.

METİN AND

Akrep burcu Osmanlı'da, bugünkü ismiyle kullanılan tek burçtur. Akrep burcuna 'Kej-dûm-ı felek' de denilir. İçinde yirmi bir, dışında üç yıldız bulunur. Parlak yıldızı, 'Kalb-ül akreb' adını alır. Üç yıldızın adı 'İklîl', iki yıldızın adı 'Şevle' diye anılır.

Kamer (ay) Akreb burcuna gelince bilimle uğraşmak, çocuğunu okula vermek, güzel yazı yazmak, geometri ve yıldız bilimi öğrenmek, cinsel ilişkide bulunmak, büyük kişileri görmek iyi; sefere çıkmak, hamama gitmek iyi değildir.

Minyatürlerde, akrep ya da elinde iki akrep tutan bir kişiyle gösterilir. Akrep burcunda doğanlar, Seretan, Esed burcunda doğanlarla evlenirlerse mutlu olamazlar. Akreb burcunu etkileyen de 'Kamer' yani aydır. Kamer parlak olduğunda hayvanların bedenleri daha güçlü ve nemli olur. Işığı güçlü olduğunda kıllar çabuk büyür, sütleri artar. Yalancı, gammaz, kıskanç insanlar aya ilişkindirler (lünatik).

Akrep burcunda doğan Osmanlı sultanları arasında Kanuni Sultan Süleyman, II. Osman (Genç Osman) ve V. Mehmet Reşad'ı saymak mümkün. ■

Osmanlı'da burç adları

Koç	Hamel
Boğa	Sevr
İkizler	Cevzâ
Yengeç	Seretân
Aslan	Esed
Başak	Sümbüle
Terazi	Mizan
Akrep	Akreb
Yay	Kavs
Oğlak	Cedi
Kova	Devl
Balık	Hut

Bu sayfada kullanılan minyatürler, iki kaynaktan sağlanmıştır: Londra British Library ve Topkapı Sarayı Müzesi arşivleri. Üstteki minyatür Metaliül Saade, BN suppl. turc 242, soldaki minyatür ise İkd al-Cuman fi Tarih Ehl ez-Zaman, TSM B 274 dipnotuyla kayıtlıdır.

merakediyorum@googlegroups.com

Kennedy suikasti ve JFK filmi

Komployu görenler ve görmeyenler

Kennedy Suikasti 37 yılın ardından hâlâ Amerikan tarihinin üzerinde en çok tartışılan konusu. Kitaplar, internet siteleri, filmler Başkan'ın katili konusunda ikiye ayrılmış durumda: Resmi görüşün öne sürdüğü gibi, katil Lee H. Oswald mı, yoksa Kennedy'i hükümet-CIA-mafya üçgeni mi ortadan kaldırdı?

HAŞMET TOPALOĞLU

Genç savcı yardımcısı şaşkınlık ve öfkeyle bağırır: "Kendinize gelin; burada sözünü ettiğimiz kendi hükümetimiz!" Bölge savcısı Jim Garrison sakindir: "Hayır. Burada sözünü ettiğimiz bir cinayet. CIA'in yaptığı gibi farklı bir açıdan bakmalıyız olaya. Artık aynanın öbür tarafına geçtik beyler! Beyaz artık siyah ve siyah da beyaz."

Kevin Costner'ın canlandırdığı New Orleans Bölge Savcısı Jim Garrison, bu sözleriyle filmin üzerine kurulduğu komplo teorisinin önünü sonuna kadar açar ve tempoyu yükseltir.

Bu film Oliver Stone'un, temposu bir an olsun düşmeyen 'JFK'sıdır. 1991 yapımı film, Kennedy suikastinden 28 yıl sonra, komplo teorisi tartışmalarını bir kez daha alevlendirdi.

Uzun bir süre, suikastle ilgili herkesin aklında bulunan iddialar ortaya atıldı, yeni kitaplar yazıldı, televizyon kanalları eski belgeselleri güncelleştirip bu kez

ABD Başkanı John F. Kennedy ve eşi Jacklyn Kennedy, 22 Kasım 1963 günü geldikleri Dallas kentinde, suikaste uğramadan birkaç dakika önce (sağda)

daha cesur tavırlarla ekrana getirdiler. Deyim yerindeyse herkes eteklerindeki taşı döktü.

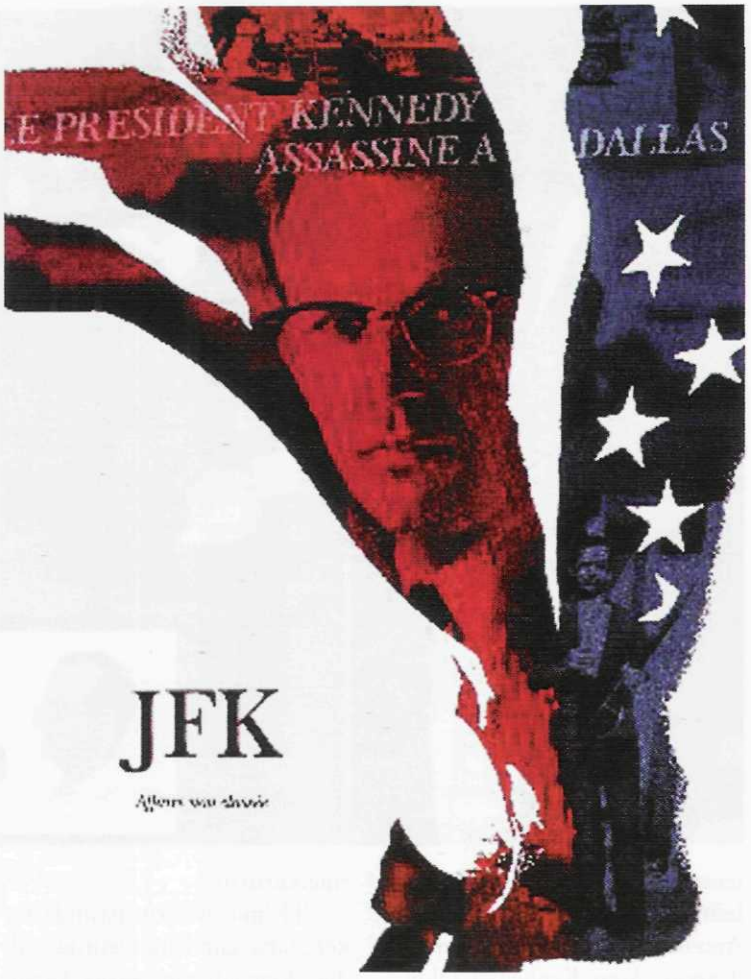
Görünen oydu ki Amerikan toplumunun bir bölümü John Fitzgerald Kennedy'nin 1963'te Dallas'ta öldürülmesini içlerine sindirememişti. Dönemin hükümeti ve polisiye güçlerine bakarsanız suikast yıldırım hızıyla çözülmüş, katil yakalanmış ve adalet şu veya bu şekilde yerini bulmuştu. Ancak halk işte tam da bu "yıldırım hızını" sindiremedi. JFK'yı çok seviyorlardı.

Başkan güleryüzlü, genç, başarılı ve karizmatik bir adamdı. Etkileyici karısı ve çocuklarıyla görülmek istenen türde bir aile babasıydı. Özgürlükten, Vietnam savaşını bitirmekten, Sovyetler'le dost olmaktan bahseden barışçı bir devlet adamıydı.

Oliver Stone, "Kennedy bir komploya kurban gitti" derken iddiasını tam da bu sevginin kökenleri üzerine kuruyor.

JFK belgesel görüntüleriyle başlıyor. İlk önce Kennedy'nin seçilişini, Beyaz Saray'a yerleşmesini, yaptığı konuşmaları, sevimli ailesini, başarılarını ve başarısızlıklarını (Domuzlar Körfezi Baskını) seyrediyoruz. Küba'daki füze kriziyle birlikte, artık sadece Kennedy'nin Amerika'yı her tür savaştan uzak tutmaya ve dünya barışına yönelik görüşleri ekrana geliyor. Filme gerçekçi/belgesel atmosferi sağlayan bu ilk bölüm, tarihi bir konuşmayla bitiyor. John Kennedy, 1963 yazının başlarında Washington'daki Amerikan Üniversitesi'nde konuşmaktadır:

"Nasıl bir barış arzuluyoruz? Amerikan silahlarının zorladığı Pax-Amerikan bir barış değil. Sovyetlerle ilişkilerimizi tekrar gözden geçirmeliyiz. En önemli ortak noktamız hepimizin bu küçük gezegenin sakinleri olmamız. Hepimiz aynı havayı soluyoruz. Hepimiz çocuklarımızın geleceğini düşünüyoruz. Ve hepimiz ölümlüyüz."

Bu noktada film belgeselden fiksiyona, yani kurgulanmış olana geçiyor. Ancak daha ilk planlardan itibaren Oliver Stone, kendi anlattıklarına bir belgesel havası veriyor. Suikasti önceden haber verdiği iddia edilen hayat kadınının arabadan atılması ve hastaneye getirilmesi sahnesi hep siyah-beyaz ve bir haber kamerası bakışıyla veriliyor. Stone, inanılırlığını pekiştirmek istiyor.

Sonra bir kez daha belgesele dönerek suikast anının tek kaydı olan Zapruder filmini kullanıyor ancak aralara kendi çektiği planları -sanki o gün çekilmiş başka filmler de varmış gibi- serpiştiriyor.

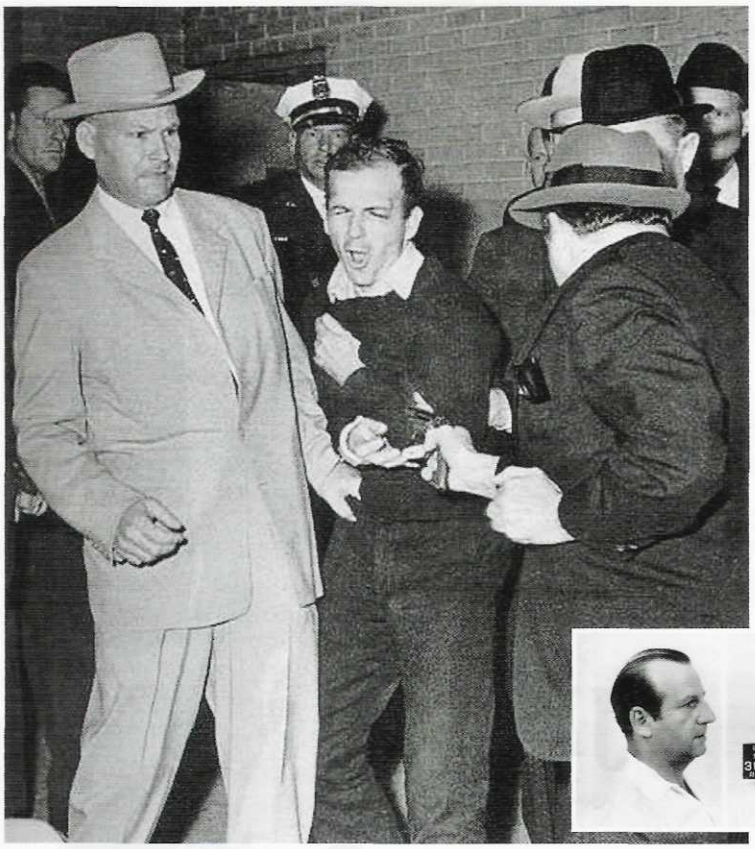
Stone'un kullandığı dil, iddiasının en güzel yansıması: "Tarih farklı bir şekilde okunabilir." Yönetmen bir yandan da, Kennedy'nin arabasının halkın arasından geçişine temposu giderek artan askeri trampet sesi eşleyerek, suikastin ardında devletin olduğunu daha filmin başında ima ediyor.

Film gerçek bir hikayeden yola çıkıyor. Dönemin New Orleans Bölge Savcısı Jim Garrison, 1966-67 yıllarında geniş bir soruşturma başlatmış ve suikastin ardında bir komplo olduğunu iddia etmişti.

Oliver Stone, senaryosunun

1991 yılı yapımı JFK filminin afişi (üstte). Başkan Kennedy, geçen yıl uçak kazasında ölen oğlu John Kennedy JR. ile Beyazsaray'da (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Başkan Kennedy'yi öldürdüğü iddiasıyla tutuklanan Lee Harvey Oswald (soldan ikinci), mahkemeye götürülürken Jack Ruby (küçük resim) tarafından öldürüldü (sağda).

temelini Garrison'un 'Suikastçilerin İzinde' (On the Trail of the Assassins) kitabı ve Jim Mars'ın 'Çapraz Ateş: Kennedy'i Öldüren Senaryo' (Crossfire: The Plot That Killed Kennedy) kitabı üzerine kuruyor.

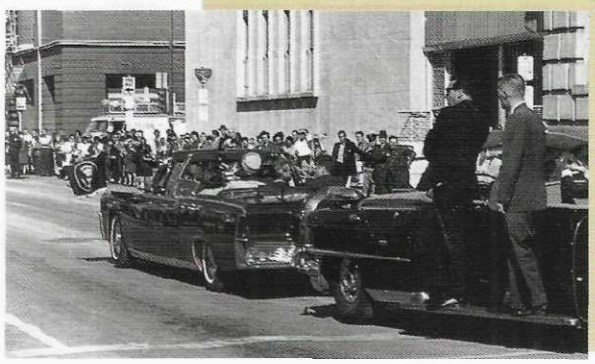
JFK'nın 90'ların başında bir kez daha gündeme getirdiği iddia, Kennedy'nin, savaş karşıtı tavırları ve CIA'in gücünü azaltma operasyonları yüzünden, hükümet-CIA-muhafazakar işadamları ve mafya tarafından oluşturulan bir komployla öldürüldüğü. Savcı Garrison'un da filmin de iki dayanak noktası var: Warren Komisyonu'nun görmezden geldiği alternatif tanıklıklar ve soruşturmada geçiştirilen önemli delil yanlışlıkları. Film, "Suikasti Oswald gerçekleştirmedi" derken, suikast öncesine dair gelişmeleri, birbirinden bağımsız gibi görünen olayları belirli tanıklıklar üzerine kurarak anlatıyor. Örneğin işadamı Clay Shaw'la Küba karşıtı gizli çeteyi silahlandıran David Ferrie arasındaki ilişkiyi, hapishanede yatan bir erkek fahişenin tanıklığına dayandırıyor.

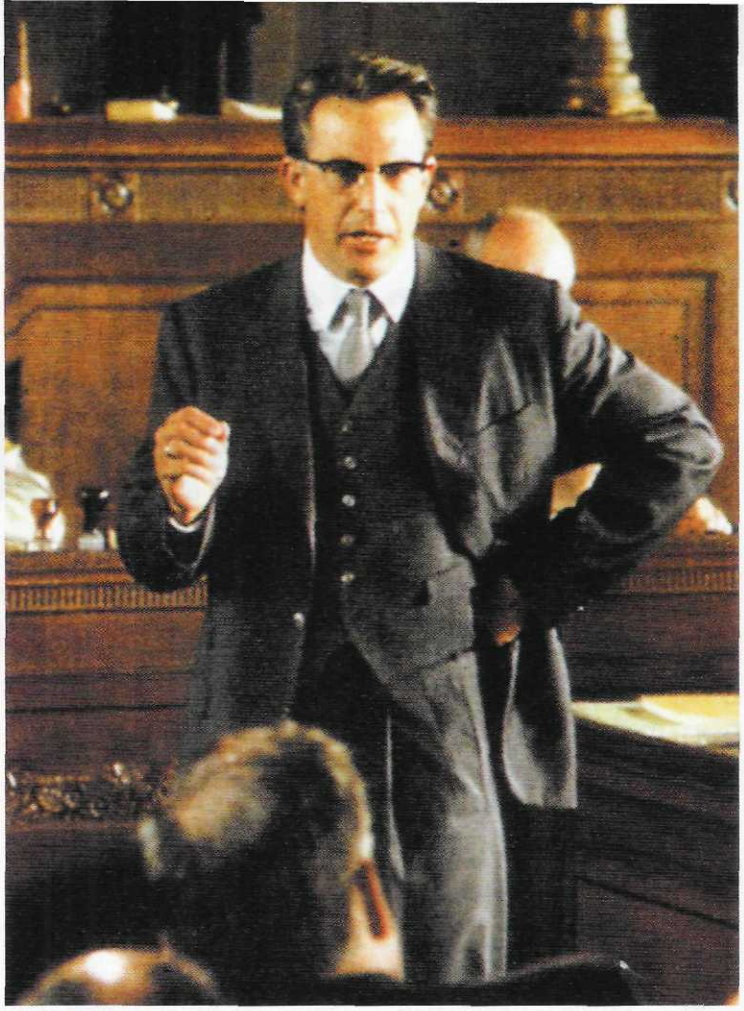
Filmdeki karakterlerin o günlere ait anıları canlandırmalar eşliğinde ve gerilimi arttıran bir kurguyla verilince, seyirci doğrudan 'kanıtlanmış' bir komplonun perde arkasını izlediği hissine kapılıyor.

Stone'un yeteneği, varsayımı gerçeklik düzeyine taşımakta ortaya çıkıyor. Ancak bütün bu varsayımlar zinciri davanın açıl-

22 Kasım 1963'ün öyküsü

John F. Kennedy, 1964 seçimlerine hazırlanırken, Teksas'ta her ikisi de demokrat olan Vali Connaly ve Senatör Yarborough arasında bir sürtüşme yaşanıyordu. Kennedy bu sürtüşmeyi sona erdirip dışa karşı bir birlik görüntüsü vermek için Teksas'ta vali ve senatörle birlikte dolaşmayı kararlaştırdı. Demokratlar açısından zor bir şehir olarak kabul edilen muhafazakar Dallas'a, 22 Kasım 1963 günü geldi. Arabanın ön tarafında vali ve eşi, arkada da başkan ve eşi Jacqueline Kennedy oturuyordu. Araba uzun bir konvoyun içinde ağır ağır ilerlerken Houston ve Elm caddelerinin kesiştiği yerde başkana ateş açıldı. John Kennedy'e iki kurşun isabet etti. Başkan Parkland hastanesine götürülürken yolda yaşamını kaybetti. Ön koltukta oturan vali ise ağır yaralandı ancak ölmedi. Polis, ateş edildiğini düşündüğü Teksas Okul Kitapları Deposu'nu ablukaya aldı; ancak suikastçiyi bulamadı. Olaydan 45 dakika sonra devriye gezen polis memuru Tippit, şüphelendiği bir yayayı durdurdu. Lee Harvey Oswald, polis memurunu dört el ateş ederek öldürdü ve kaçmaya başladı. Saklandığı sinema salonunda ele geçirildiğinde saat 14.00'tü. Aynı saatlerde başkan yardımcısı Johnson, Washington'a giden uçakta yemin ederek ABD'nin 36. Cumhurbaşkanı oluyordu. Suikastçi olduğu düşünülen Oswald, iki gün sonra mahkemeye götürülürken gazetecilerin arasından fırlayan gece kulübü sahibi Jack Ruby tarafından öldürüldü. Ruby yargılandı ve 1964 yılında ölüme mahkum edildi; ancak ölümü getiren, kanser oldu. Suikasti araştırmakla görevlendirilen başyargıç Earl Warren başkanlığındaki komisyon Oswald ve Ruby'nin cinayetleri kendi başlarına işlediklerine, olayın arkasında herhangi bir komplo girişimi olmadığına karar verdi.

1991 yılında gösterilen JFK filminde, Kennedy suikastini araştırmakla görevli savcı Jim Garrison rolünü Kevin Costner üstlenmişti (solda). JFK filminin yönetmeni Oliver Stone (altta).

ması sürecini ve savcının komployа tereddütsüz inanmasını anlatıyor. Filmin son bölümündeki mahkeme sahnesinde ise, ağırlık Warren Komisyonu'nun delillerinin sorgulanmasına kayıyor. Delillerin sorgulanmasını, Jim Garrison 1967'deki davayla gündeme getirmişti ve tartışma o günden beri sürüyor...

JFK'da yönetmen Oliver Stone, kahramanını, Amerikan yasalarının, demokrasisinin ve özgürlüklerin savunucusu "birey" olarak konumluyor. Jim Garrison filmin başlarında, televizyonda Kennedy'nin öldüğünü duyduğu an, "Bugün Amerikalı olmaktan utanç duyuyorum" der. İşte Amerikalıların birçok politik skandal içinde en çok Kennedy suikastine sahip çıkmalarının mantığı!

Kennedy Amerikan bireyinin sembolüydü; fiziksel olarak da düşünce yapısı olarak da. Onu kaybetmek gerçekten de Amerikan halkı için bir utanç oldu. Bugüne kadar suikasti, suikast öncesi Kennedy'nin politikalarını, felsefesini inceleyen sayısız kitap yazıldı. Yirmiye yakın belgesel ve fiksiyon film çekildi.

Toplumu ikiye bölen komplo tartışması artık internette yaşanıyor. Komplo taraftarları Warren Komisyonu raporunun 'zayıf' noktalarını alıp bunları, konuyla ilgili kitapları (hatta kimi zaman Stone'un filmini) referans göstererek eleştiriyor. "Cinayeti Oswald tek başına işledi; ortada komplo falan yok!" diyenlerse, JFK filmini birçok noktada tutarsızlıkla suçluyorlar...

Halk, komplo düşüncesini kabul etse bile, filme ısınamadı. Üç saati aşkın süresi ve karmaşık öyküsü, gişede JFK'nın yapımcısını hayal kırıklığına uğrattı. Oliver Stone'un filmi büyük yankı uyandırdı ama para kazanamadı.

Halbuki Kennedy suikastiyle ilgili olarak, en büyük voliyi vuran, Abraham Zapruder isimli bir elbise üreticisiydi. Dallas'taki o meşum öğle saatlerini küçük kamerasıyla ve amatör duygularla kaydeden Zapruder filmi Time'a sattı. Daha sonra filme devlet el koydu; ama bir kuruş telif hakkı ödemedi. Zapruder de sonuçlanmasını kendisinin göremediği bir dava açtı. Mahkeme, kararını bu yıl açıkladı ve filme 16 milyon dolar fiyat biçti. Sotheby's ve Christie's'den gelen uzmanlar, filmin en az 25 milyon dolar edeceğini söyleseler bile, aile karardan memnun kaldı.

Zapruder'in bu meşhur filmi çekmesiyse, tamamen bir tesadüftü. Başkanın geçişini caddeye bakan ofisinden seyredecekken, sekreterinin ısrarıyla gidip evinden amatör kamerasını almıştı. Önce ofisinin penceresini düşünmüş, sonra dar bir kaldırıma çıkıp dengesini sağlayamamış, ikinci noktada tabelalar görüşünü kapatıyormuş ve en sonunda yüksekçe bir kaide bulmuş.

İşin ilginç yanı, başkanın vurulduğunu görmesine rağmen filmi çekmeye devam etmiş ve bir yandan da bağırmış: "Onu öldürdüler! Onu öldürdüler!"

Önce polis, sonra FBI gelir bürosuna. Filmden alınan iki kopya gizli servis kurumlarınca incelenir. Filmin saniyede 16 yerine 18 kareyle çekilmiş olması komisyonun, iki atışı da Oswald'ın yaptığı yönündeki kanaatini güçlendirir. Orijinal film ise Time ve Life dergilerinin eline geçmiştir. Abraham Zapruder film karşılığında aldığı 25.000 doları, Oswald'ın öldürdüğü polis memuru Tippit adına, İtfaiye ve Polis Yardım Vakfı'na verir. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Eski İstanbul'da Othello temsilleri

Tanzimat yıllarında, İstanbul'da Shakespeare oyunlarından bazıları oynanmıştı. Ancak Macbeth, Hamlet gibi oyunlar sık sık sansürce yasaklanmıştı. En çok oynananlar, 'Venedik Taciri' ve 'Othello' idi.

METİN AND

Tanzimat yıllarında, gerek yerli gerekse de yabancı topluluklar, özellikle Othello'yu çok oynamışlardı. Basın yoluyla İstanbul'un Othello'yu ilk duyuşu, 'Ceride-i Havadis' gazetesinin dört günde bir çıkan eki 'Ruzname-i Ceride-i Havadis'in 1281 yılı 926. sayısında, sıradışı bir haberle olmuştur. Bu haberde, Haiti'de tüm halkın zenci olduğu, Othello'yu oynamak istediklerinde, zenci olan Othello'nun ötekilerden ayırt edilebilmesi için Othello'yu oynayan sanatçının yüzünün aklaştırıldığı bildiriliyordu.

Dönemin en önemli oyuncusu, Avrupa ve Rusya'da da tanınan Bedros Atamyan, Shakespeare oyunlarının en önemlilerini, bu arada Othello'yu da oynamıştı.

1883'de Osmanlı Tiyatrosu'nda oynandığında, Othello rolünü Mardiros Mınıkyan üstlenmişti.

Tanzimat yıllarında Shakespeare'in metni doğrudan değil de, daha çok Fransızların uyarlama ve çevirilerinden Türkçeye çevriliyordu. Bu nedenle, Othello dışında bütün adlar değiştirilmiştir. Bu metin Fransız Jean François Ducis'in uyarlamasıdır. Bunu Fransızcadan çevirenler, Hasan Bedrettin Paşa ile Manastırlı Mehmet Rifat'tır. Aynı yıl, yani 1883'te, Yunanlı oyuncu N. Lekatsas da Othello'yu Yunanca oynamıştır.

1866'da ünlü Shakespeare oyuncusu zenci Ira Frederick Aldridge de, Othello'yu oynamıştır. İstanbul'a gelişi, ölümünden bir yıl önce olmuştur.

Shakespeare'in 'Othello' metni, doğrudan Türkçeye çevrilmiyor, Fransızcasından uyarlanıyordu.

Bu gösteride ilginç olan, Aldridge'in bu oyunu Fransız oyuncularla oynamış olmasıdır. Aldridge İngilizce oynarken, öteki oyuncuların hepsi Fransızca konuşmuşlardır. Topluluk 'Venedik Taciri'ni de oynamıştır. Gene aynı yıl, Larose adında bir Fransız, Alridge'in Othello gösterimi üzerine 'Otez l'O' adında bir parodi yapmıştır. 'O'yu Atın' anlamına gelen bu ad, Fransızca okunuşuyla 'Otelo' şeklinde okunmaktadır.

1899 yılı, Othello'nun en çok oynandığı yıl olmuştur. Fransızların en önemli tragedya sanatçısı Jean Mounet-Sully topluluğu, çeşitli oyunlar arasında Othello'yu da oynamıştır. Ondan yirmi gün sonra, Almanların en önemli tragedya sanatçısı ve 'Almanya'nın Mounet-Sully'si' diye bilinen Adalbert-Matkowky başka oyunlar arasında Othello'yu da oynamıştır.

Topluluk, Yıldız Sarayı'nda, II. Abdülhamid'e de gösterimler vermiştir. Ancak bunların içinde Othello var mıydı, bilmiyoruz. Topluluk, bir Shakespeare oyunu daha oynamıştır: Türkiye'de 'Hırçın Kız' adıyla bilinen 'Taming of the Shrew'. Aynı yıl, üçüncü Othello'yu 'Yunan Mo-

unet-Sully'si' diye adlandırılmış olan Tavulari ve topluluğu oynamıştır. Değişik ülkelerden üç sanatçı topluluğu da aynı tiyatroda oynamışlardır.

Ünlü İtalyan sanatçıları da, İstanbul'da Othello'yu oynamışlardır. Değişik tarihlerde, Allessondro Salvini, Ermete, Rossi (ayrıca Rossi, Yıldız Tiyatrosu'nda, Abdülhamid'in önünde de oynamıştır), Giuseppe Liguoro ve Gemma Farine topluluğu üç Shakespeare oyunu oynamışlardır. Bunlardan biri de Othello idi. Türkiye'ye üç kez gelip gösterimler vermiş olan Ermete Novelli de, 1903 yılında Othello'yu oynamıştır.

Ermete Novelli, Muhsin Ertuğrul'un ustası Vahram Papazyan'ın hocasıdır. Vahram Papazyan da Othello'yu 1908 ve 1909'da oynamıştır. Tanzimat'ta Yunan toplulukları da sık sık Othello'yu oynuyorlardı. Bunlardan en ilginci 1890'dan 1891'e kadar 6 değişik Shakespeare eseri sergilemiştir; bunların içinde Othello da vardır.

Meşrutiyet döneminde pek çok Othello oynanmıştır. Bu topluluklar arasında Naşit'in topluluğu da vardı. Bunların hepsinin adlarını sıralamak bu kısa yazıda olanaksız; ancak Türkiye'de Othello denince eseri yüzlerce kez oynamış ve bu nedenle 'Othello Kamil' diye anılmış Kamil Rıza'yı yadetmeden geçmek olmayacaktır. Daha çok Meşrutiyet döneminde oynamıştır. Cumhuriyet yıllarından ölüm yılı 1932'ye kadar ekmek parasına, sağda solda Othello'yu oynamıştır. Yoksulluktan varını yoğunu satmış, yalnız Othello rolündeki giysilerini saklamıştır.

Cumhuriyet döneminde, Othello çeşitli topluluklarca çok kez oynanmıştır. 1923 yılında Atatürk'ün yüreklendirmesi ile üç dört Müslüman Türk kadını sahneye çıkabilmiştir. Bu ilklerden ikisi de Othello'da oynamıştır. Bunlardan biri Bedia Muvahhit, öteki Neyire Neyir'dir. Muhsin Ertuğrul hem sahneye koymuş, hem de Iago rolünü üstlenmiştir. 1924'te gösterim, Reşit Rıza'nın isteği üzerine Fransız Tiyatrosu'nda yinelenmiştir.

İki büyük İtalyan bestecisi, Rossini ile Verdi, Othello operası bestelemişlerdir. İtalyanlar Othello'yu 'Otello' olarak yazarlar. Rossini'nin Otello'su ilk kez 1816'da Napoli'de sahnelenmiş, İstanbul'da ise ilk kez 1870'te oynamış, sonraki yıllarda da birkaç kez izleyeci karşısına çıkmıştır. Verdi'nin Otello'su ise ilk kez Milano'da, 1887'de oynanmış, İstanbul'da ilk gösterimi ise 1888'de olmuş, ondan sonra da birçok kez oynanmıştır. ■

Üç Othello: Döneminin en önemli oyuncusu, Avrupa ve Rusya'da da tanınmış Bedros Atamyan (sağda en üstte), Muhsin Ertuğrul'un ustası Vahram Papazyan (sağda ortada) ve ünlü Shakespeare oyuncusu zenci Ira Frederick Aldridge (sağda). Solda ise 1883'de Osmanlı Tiyatrosu'nda oynanan Othello'nun Türkçe ve Ermenice el ilanı...

merakediyorum@googlegroups.com

Ben Cartwright ve oğulları...

Adalet peşinde 'Doludizgin'

Sinema perdesinde kovboy filmlerinin revaçta olduğu 70'li yıllarda TRT'nin siyah-beyaz ekranına yansıyan 'Bonanza' dizisi milyonlarca izleyiciyi peşinden sürüklemiş, Cartwright ailesi dürüstlük ve adaletin simgesi olmuştu.

AYDIN EROL

TRT ekranlarının en fazla yer verdiği film türlerinin en başında Western'ler gelirdi. Pazar günleri öğleye doğru başlayan bu hareketli ve heyecanlı filmleri izlemek için gün sayardık.

Bunlar arasında dizi olarak yayımlanan biri vardı ki, büyükten küçüğe herkesin sevgisini kazanmıştı; Bonanza. Bizde 'Doludizgin' adıyla oynadığı dönemde şimdinin moda deyimiyle, izlenme rekorları kırar ama araştırma şirketleri olmadığı için bunun hesabı bilinemezdi.

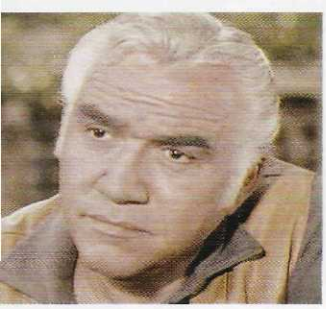
Bonanza'da hikaye, 1800'lü yılların sonunda Amerika'nın batısındaki Pandrosa çiftliğinde geçiyor. Ben Cartwright ve üç oğlundan oluşan Cartwright ailesi her bölümde Carson City kasabasının ayrı bir sorunuyla ilgilenirdi. Kimi zaman kasabaya gelen bir çetenin karşısına çıkar, kimi zamansa yeni topraklar arayan göçmen bir aileye yardım etmeye çalışırdı Cartwrightlar. Ailenin tüm üyelerinin en belirgin özelliğiyse adalet ve dürüstlük anlayışıydı.

90'ların insan ilişkilerinden epey farklı bir çizgiyi temel alan Cartwright'lar daima güçsüzden ve korumasızlardan yana tavır koymuş, haklının yanında yer almışlardı. Düşündüklerini dürüstçe ve açıkça söyleyen Cartwright ailesinde kardeşlik bağı ve adalet duygusu işleniyordu. "Bonanza" dizisi, Amerika'daki yayınından yaklaşık 10 yıl sonra ekrana gelmeye başladı. 70'li yılların başında yayınlanmaya başlayan "Bonanza" dizisi, TRT'nin dizi seçimi konusunda isabetli bir karardı. Tam da dürüstlüğe ve adalete ihtiyacımız olduğu bir dönemde yayına girmişti. Küçükleri kendi dünyasında eğlendiren "Bonanza", senaryodaki yaklaşımlarla büyüklere de dersler veriyordu.

KİM KÜÇÜK JOE OLACAK?

Baba Ben Cartwright'ın üç oğlu da, dizinin izleyicilerinden ayrı ilgi görürdü. Büyük oğul Adam Cartwright dizinin Türki-

Cartwright ailesinin yaşadığı Pandrosa çiftliğinin haritası (üstte) Cartwright ailesinin fertleri soldan sağa: Ben, Hoss, Adam ve Küçük Joe (altta)

Bonanza'da Cartwright ailesi, her bölümde kasabanın ayrı bir sorunuyla ilgilenirdi (solda).

ye'de yayımlanan pek çok bölümünde oynamamasına rağmen, adı hep bilinen ve oynadığı bölümlerde ilgi gören bir karakterdi. Ortanca oğul Hoss Cartwright ise iri cüssesi, birkaç kişiyi bir vuruşta devirebilen kuvveti ve yufka yüreğiyle dizinin vazgeçilmezleri arasına girmişti. Ve Cartwright'ların en sevilen üyesi Küçük Joe. Sonraları, 'Küçük Ev' dizisinde evin reisi Charles Inglaes rolünü üstlenecek olan Michael Landon'ın canlandırdığı Küçük Joe, televizyon izleyicisinin ailesinden biri olarak gördüğü kişilerden oluvermişti. Sürekli başı derde giren, haksızlığa karşı tahammülü olmayan zayıfların savunucusu Küçük Joe, güç durumdan ağabeylerinin yardımıyla kurtuluyordu.

Çocuklar, mahallelerinde oynadıkları kovboy oyunlarında Cartwright ailesinden bir karakterin adını almak için yarışırlardı. Yaşça büyük olanlar 'Ben Cartwright', gürbüz çocuklar ise 'Hoss Cartwright' olurdu. Ama esas kavga, kimin 'Küçük Joe' olacağı konusunda yaşanırdı.

HOSS CARTWRIGHT'IN ÖLÜMÜ

1959 yılında çekilmeye başlayan ve 1972 yılına kadar süren 430 bölümüyle tüm dünyada milyonları peşinden koşturan Bonanza dizisi, bu tarihte oyuncularından belki de en sevileni Hoss Cartwright'ı kaybedince bocalamaya başladı. Diziye Hoss'ın yerini doldurması amacıyla katılan ve kuzen Jamie rolünü üstlenen Mitch Vogel tüm çabasına karşın seyircinin gözünde ailedeki boşluğu dolduramadı ve bir yıl sonra 1973 yılında diziye son verildi.

Ben Cartwright rolünü canlandıran Lorna Greene ise oyunculuğu uzun yıllar sürdürdü ve 80'lerin en popüler uzay dizisi 'Savaş Yıldızı Galactica'nın kaptanı olarak yeniden Türk televizyon izleyicisinin karşısına çıktı.

Ancak 'Bonanza', onu izleyerek büyüyenlerde, vermek istediği mesajlardan büyük izler bıraktı. Yıllar sonra dahi, bu dizide izlediğimiz adalet ve dürüstlüğü hâlâ ne kadar çok istiyoruz, değil mi? ■

Bonanza'da kim kimdir?

1964 ve 1970 yıllarında Amerikan Senaryo Yazarları Birliği'nin ödüllerini kucaklayan 'Bonanza'da rol dağılımı da şöyleydi:

Lorne Greene	**Ben Cartwright**
Pernell Roberts	**Adam Cartwright**
Dan Blocker	**Hoss Cartwright**
Michael Landon	**Küçük Joe Cartwright**
Mitch Vogel	**Jamie Hunter-Cartwright**
David Canary	**Canaday**
Tim Matheson	***Griff King***
Victor Sen	**Yung Hop Sing**
Ray Teal	**Şerif Roy Coffee**
Bing Russell	**Vali Clem Foster**
Lou Frizzell	**Dusty Rhoades**
Harry Holcombe	**Doc Martin**
Slim Pickens	**Yargıç Pisani**

merakediyorum@googlegroups.com

Önemli sınav: 10 Kasım 1953

Türkiye radyoları için 1953'ün 10 Kasım'ı, bir sınav günüdür. O gün geçici istirahatgahında (Etnografya Müzesi) bulunan büyük önder Atatürk'ün naaşı 'ebedi istirahatgahı' Anıtkabir'e nakledilecektir.

Günler öncesinden hazırlıklar yapılır. İstanbul Radyosu'nun naklen yayın arabası Ankara'ya gönderilir.

Spikerler, Baki Süha Ediboğlu ve Tarık Gürcan canlı yayında görevlendirilir. Basın günler öncesinden naklen yayının haberlerini vermektedir. 10 Kasım günü gelir, Türkiye ayağa kalkar. Ankara'da bulunanlar Ata'mızı izler; Ankara'ya gelemeyenlerin kulakları ise radyolardadır. O gün Ankara, İstanbul, İzmir Radyoları ortak yayına geçer. Bütün Türkiye'de tek ses duyulur. Spikerin, özellikle Şair Behçet Kemal Çağlar'ın konuşmaları bütün yürekleri titretir. O günün teknolojisiyle donatılan radyo başarılı bir sınav verir.

Efektimizi kendimiz yarattık

Haftanın spor olaylarını içeren hafta arası programını hazırlıyorduk. Bir gün önce dünya boks şampiyonluğu maçı yapılmış, herkesin ilgisini çekmişti. Onunla ilgili bölüm canlı olsun istedik, gerekli boks maçı efekti bulamadık. Başarılı teknik yönetmenlerimizden Sadettin Kadıoğlu arkadaşım hemen çareyi buldu. Ben konuşurken o da güya ringden ses geliyormuş gibi oturduğumuz koltuklardan birini yumruklamaya başladı. O kadar güzel olmuştu ki, kimse doğal efektten ayırt edememişti. Zorluk deyince... İşte bakın, o günlerde Anadolu'dan bir maç naklinde, bir minibüsün içindeki teknik donanımla yayını gerçekleştiriyoruz. Bir de bugünkü teknik olanaklara bakın!.. O zaman, o yıllarda ne tür zorluklarla boğuştuğumuz daha iyi anlaşılır.

Betûl Mardin ve Bilgesu Erenus

Türkiye'de 'Halkla İlişkiler' mesleğinin duayeni Betûl Mardin'in de İstanbul Radyosu'nda emekleri çoktur. Sevgili Betûl Mardin, Bilgesu Erenus ve Göksel Kortay ile birlikte, uzun süre nice programlar yaptık. Betûl Mardin 1960'lı yıllardaki radyo anılarından birini, 'İstanbul Radyosu, Anılar' kitabında şöyle anlatıyor: "Biz 1965 yılı olabilir, canlı olarak üç dilde turizm programı yaptık. İngilizceyi Amerikan Haberler Merkezi'nden tanıdık biri okuyacak. Fransız bir prensti, Almancaya da eğitmen bir Türk kadın geldi. Haberler Ankara'dan geliyor. Derhal üç dile çevriliyor. Onlar haberleri okurken bizim önceden konserve olarak hazırladığımız kültür-yemek programlarımız var. Orada ilginç olan, İngiliz içki içmeden konuşamıyordu. Stüdyoda içki içmek yasak, pencereyi açıyor, içiyor. Buna çok gülmüştüm. Bilgesu (Erenus) yazar, yazdığı zaman da birazcık uçar. Şimdi ben onu yere indirmek mecburiyetindeyim. Arada bir mesela birini intihar ettirir. İntihar yasak. İntihar eder mi Türk. Şimdi ben de bunun üzerine içeriye gider intihar sahnesini kestiririm. Birazdan gelir, bu kesilen kısım önüme atılır. Üç gün o orada kalır. Yani unutma bu yaptığını. Çürüyünceye kadar o orada kalır. Bizim ekip Göksel (Kortay), ben, Batu (İşmen) ve Bilgesu (üstteki fotoğraf) 'Gençliğe doğru' diye bir program yapıyorduk. Çok tutuldu. Her bölümde, 'Teşkilat-ı Esasiye' dediğimiz anayasanın bir maddesinin dramatize edilmesi lazım. Müthiş mektuplar alıyorduk. Oynayanlar, Ayla Algan, Metin Serezli, Tolga Aşkıner. Öyle bir hale geldi ki bütün yenilikler bizden çıkıyor ekip halinde."

AYRINTI

1950-65 arasında radyo stüdyolarında kullanılan Philips 9559 mikrofon.

1938-60 arasında radyoda ölçübakım için kullanılan voltmetre.

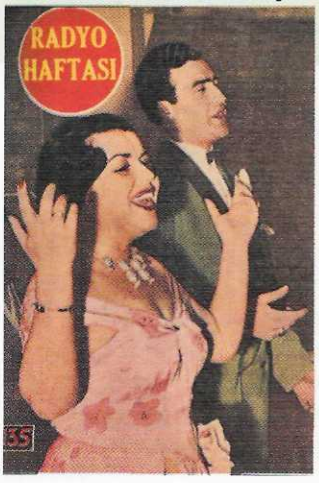

RADYO HAFTASI DERGİSİNDEN

İzmir radyosu sanatçılarından Tomris Yazıcı ile ilgili 8 kasım 1952 tarihli dergi haberi.

Radyo Haftası'nın 1953 yılı sayılarından birinin kapağında Hamiyet Yüceses ve Celal Şahin.

1952'nin 21 Aralık günü, Ses Tiyatrosu'ndaki konserin ilanı: Konserde, Ayten Alpman, Celal İnce, Darvaş, Faruk Akel, İbrahim Özgür, İbrahim Solmaz, İlham Gencer, Necdet Koyutürk, Orhan Avşar, Semih Argeşo ve Şecaattin Tanyerli sahne alıyor.

Eşi pek ender görülen caz konseri

21 Aralık Pazar günü saat 11 de Ses Tiyatrosunda yapılıyor

21 Aralık Pazar günü saat 11 de Ses Tiyatrosunda, Hafif Batı Musikisi mensupları sendikası, 1952-1953 yılının ilk «Orkestralar Geçidi»ni takdim edecektir. Bu caz konserine, (İsimleri alfabe sırasına göre) şu caz yıldızlarının iştirak edecektir:

1 — Ayten Alpman ve arkadaşları,
2 — Celâl İnce ve arkadaşları,
3 — Darvaş,
4 — Faruk Akel ve arkadaşları,
5 — İbrahim Özgür ve arkadaşları
6 — İbrahim Solmaz ve arkadaşları,
7 — İlham Gençer ve arkadaşları,
8 — Necdet Koyutürk Tango orkestrası,
9 — Orhan Avşar tango orkestrası,
10 — Semih Argeşo orkestrası,
11 — Şecaattin Tanyerli.

Her yer numaralıdır. Davetiyeler, sadece Ses Tiyatrosunda. Telefon: 49369 ve Radyo Haftasında satılmaktadır. Telefon: 29025

merakediyorum@googlegroups.com

Buca'nın levanten köşkleri

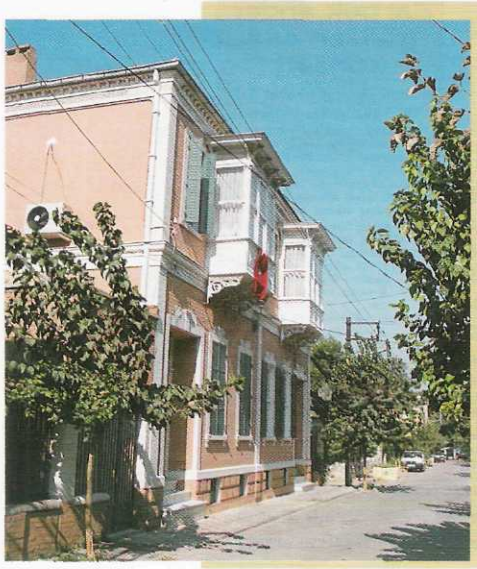

Altı yüz bini aşkın nüfusuyla İzmir metropolünün bir semti haline gelen Buca, geçen yüzyılın başında, Rumlarla zengin levanten ailelerin oturduğu sevimli bir yerleşim birimiydi.

MURAT KÜÇÜK

Antik çağlarda Buca'da bir yerleşme olup olmadığı kesin olarak bilinmez. Ünver Ergün, 'Buca' adlı çalışmasında 1868 yılında köyün kuzeydoğusunda bulunan mermer kadın büstünün halen Londra'da sergilendiğini, Kozağacı mahallesi yakınlarında kırık sütunlara rastlandığını aktarmaktadır. Buca'da dikkat çeken en önemli tarihsel yapı ise ilçenin girişinde yer alan su kemerleridir. Bugün artık üstü açık bir kanalizasyona dönüşen Meles çayı üzerinde kurulu kemerler MÖ 133'de başlayıp MS 395'e dek süren Roma hakimiyeti sırasında uzun süre şehrin su ihtiyacını sağlamış.

Rees Köşkü (üstte sağda) ve Forbes Köşkü (en sağda).

Adı nereden geliyor?

Buca'nın giriş kısmında yer alan Şirinyer'in eski adı 'Paradiso'dur. 'Buca' adının nereden kaynaklandığı konusunda ise farklı görüşler vardır. Bunlardan birini Yunanlı tarihçi İkonomos aktarmaktadır ve ona göre MS XIII. yüzyılda Bornova ovasının bitiminde Nif Dağı eteklerinde yer alan Lenvon Manastırı'nın sınırları içindeki Buca köyünün ilk adı Kohi'dir. Sonra Gohia'ya dönüşmüş, çağdaş Yunanca'da Bugia halini almıştır. Bir başka araştırmacıya, Aristotales Foutrier'ye göre, yine aynı manastıra ait belgelerde 'Ruza' adında bir köy kayıtlıdır ve bu ad muhtemelen 'Vuzas' adında bir derebeyinden gelmektedir.

TÜCCARLARIN GÖZDESİ

Osmanlı döneminde bağlar, bahçeler içinde şirin bir Rum köyü olarak varlığını sürdüren Buca'nın doğal güzelliği dillere destandır. On yedinci yüzyılda İzmir'e uğrayan Evliya Çelebi Buca'yı, "Sanki dünya üzerinde bir cennet mekanı" sözleriyle övmektedir.

Şehre uğrayan Avrupalı gezginler de doğal güzelliklerini anlata anlata bitiremezler. İşte 1835 yılında İzmir'e ayak basarak Anadolu'nun içlerine ilerleyen Kontes Pauline Nostitz'in seyehatnamesinden birkaç satır:

"Buca, zeytin ve servi ağaçlarının nefti gölgelerine karışan kırmızı zakkum kümeleri ve mersin ağaçlarının beyaz çiçekleri arasında bir resim gibi duran sayfiye evleriyle İzmir ve çevresinin en güzel yerlerinden birisiydi."

Nostitz'in gezisinden çeyrek yüzyıl sonra 1860'ta Buca, İngilizler tarafından kurulup işletilen Aydın demiryolu ile İzmir'e

FOTOĞRAFLAR: MURAT KÜÇÜK

bağlandı. Demiryolunun tamamlanması İzmir'in ekonomik hayatında önemli değişimlerin habercisiydi. Böylece Nazilli, Sultanhisar, Selçuk, Söke, Ödemiş, Tire, Bayındır ve bugün Turgutlu olarak bildiğimiz Kasaba çevresindeki tarımsal ürünlerin şehre ulaşımı önemli oranda kolaylaşmış oldu.

YÜKSEK DUVARLAR ARASINDA

İthalatta İstanbul'dan sonra gelen İzmir, artık tartışmasız biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ihracat limanıydı. Şirket yöneticileri ve çalışanlarının yerleşme amacıyla tercih ettiği köy bir anda kalabalıklaştı. Bu nedenle Buca'da öteden beri yerleşik Rumlardan sonra, İngiliz levanten aileler de hatırı sayılır bir topluluk oluşturabilmişlerdir. İngilizlerin yanı sıra Hollandalı, Fransız, İtalyan ve başka ülkelerden aileler için de gözde sayfiye yeriydi buralar.

Tabii Buca'nın levanten sakinleri sadece demiryolu çalışanlarından ibaret değildi. Temsilciliğini üstlendikleri şirketlerin büyük olasılıkla liman çevresinde yer alan bürolarında ya da limanın arka taraflarından Basmane'ye doğru uzanan düzlükte incir, üzüm ve benzeri tarım ürünleri işletmelerinde gün boyu ithalat ihracat işleri kovalayan beyler, akşamüstü yaylı arabalarına atlayıp soluğu Buca'da alıyor, geniş bahçeler arasında kurulu evlerinde günün yorgunluğunu atıyorlardı.

Yüksek duvarlarla çevrili köşkler, doğunun meraklı gözlerinden uzak yaşama isteğinin yanı sıra, koloniyal kültürün bir arada olabilme ihtiyacının da ürünüydü. Olağanüstü bahçelerde yaratılan dünya, av partileri, beş çayı ve akşamları danslı toplantılarla sürüp gitti.

Buca'nın yerli Rumları daha çok, şimdiki Eğitim Fakültesi çevresinde otururdu. Bu mahallelerde, günümüze ulaşan dar cepheli mütevazı Rum evleri, ge-

merakediyorum@googlegroups.com

leneksel mimarisiyle levanten köşklerden ayrılmaktadır. Çevredeki çayırlık alanlara kurulu dev köşkler ise, her biri taşıdığı mimari özelliklerle farklı kültürlere aidiyetlerini vurgular gibidirler.

FORBES MALİKANESİ

Bu yapılar içinde adından en çok söz edilen, Osmanlı'da madencilik ve meyan kökü ihracatıyla uğraşarak çarpıcı bir servetin sahibi olan Forbes ailesine ait malikanedir. Buca tren istasyonundan geriye doğru yürüdüğümüzde sağda şimdi SSK Hastanesi'nin bulunduğu tepede yer alır. SSK binası, yanı başına dikilmeden önce çok daha görkemli görünürmüş Forbes. Yine de yanına varıp yakından izlediğimizde, tapınakları andıran alınlık ve İon üslubu sütunlarıyla, ağaçlar arasında oldukça etkileyicidir.

Bina, 1908'de tamamlandıktan bir yıl sonra yanmış, 1910 yılında yeniden yaptırılmıştır. Söylentilere göre köşkü yakan, 'baba Forbes'in metresidir.

Forbesler Buca'dan ayrılırken yapıyı bir başka levantene, Albert Whittall'e devrederler. Burada bir süre oturan Whittall daha sonra binayı ve arazisini SSK'ya satar.

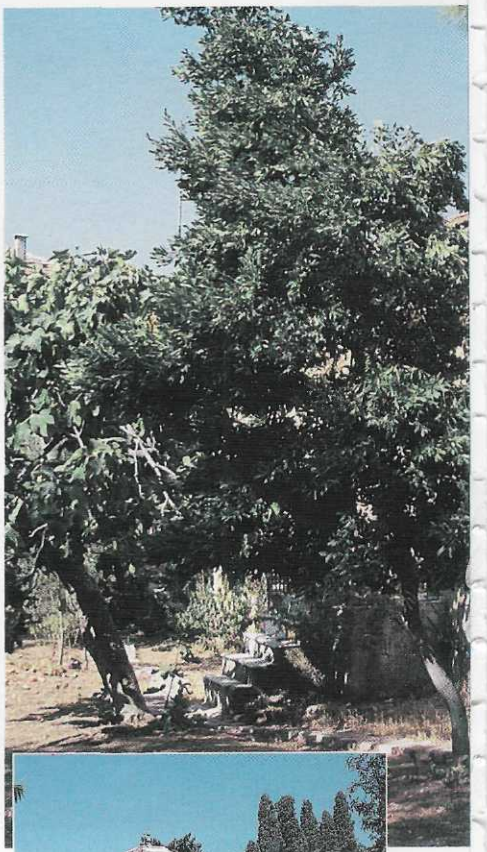
HİPODROM'UN KURULUŞU

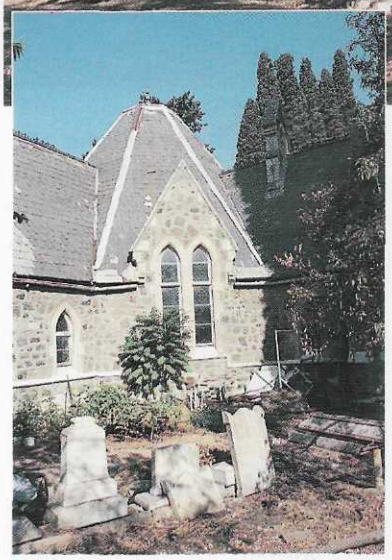
Forbes köşkü, biraz bulunduğu tepede çevresinde başka malikane olmadan yalnız başına bir şato görkemiyle dikilmesinden, biraz da geçmişinde yer alan söylentiler nedeniyle, Buca denilince ilk akla gelen yapıdır. Oysa şimdi Eğitim Fakültesi olarak kullanılan Rees köşkü ve en az üç kuşak boyunca, Buca'da yaşayan Rees ailesi, beldenin tarihinde çok daha önemli bir yer tutar. Öyle ki Buca'da inşa edilen Protestan Kilisesi mezarlığındaki en büyük bölüm Rees'lere aittir.

Beş altı yıl önce kültür merkezi haline getirilen ancak bugün sadece depo olarak kullanılan kilisenin neo-gotik pencerelerini süsleyen rengarenk vitraylar da Rees ailesince yaptırılmıştır. Kilise 1961 yılında belediyeye devredilirken vitraylar sökülerek Alsancak'taki İngiliz St. Jean Kilisesi'ne götürülmüş.

Reeslerin Buca tarihindeki asıl önemi ise hipodromu inşa ettirmiş olmalarından kaynaklanır. Böylece Buca'da at yarışı geleneğinin temelleri atılmış.

Paradiso (Şirinyer) ile Buca arasındaki demiryolu hattına paralel olarak tasarlanan hipodrom alanında, demiryolunun inşa edildiği 1860 tarihinden sonra düzenli olarak at yarışları başlamış.

ABDÜLAZİZ'İN MERAKI

Reeslerle birlikte Whittall gibi diğer levanten aileler de bu yarışlara heyecanla katılırdı. Sözlü ve yazılı anlatımlar, çok değil üç yıl sonra baharda İzmir'i ziyaret eden Sultan Abdülaziz'in merakını yenemeyip, yarışları izlemek üzere seyirciler arasında yerini aldığını aktar-

Değişen görüntüler

Yakın tarihin köklü değişimleri Buca'nın demografik yapısını da tümden değiştirdi. Küçük Asya'da varlıklarını yitiren Rumlar, Buca için 'tarih' olurken, levanten aileler de bu büyük değişimden olumsuz etkilendi. Öncelikle ekonomik bir etkilenmeydi bu. Anadolu içlerinde kurulu ticari bağlantılar, Kurtuluş Savaşı'nın ardından, yeni Cumhuriyet'in bir dizi siyasal-ekonomik kararlarının etkisiyle koptu. 1930'lu yıllara gelindiğinde, levantenlerin elindeki pek çok ekonomik işletme devletleştirilmişti. İlçenin ticari ve sosyal canlılığında önemli rolü olan Aydın Demiryolu bu işletmeler arasındaydı. Levanten aileler bir bir Buca'yı terkederken yemyeşil kırlara serpilmiş kimi Galler'den, kimi İskoçya ya da Hollanda kıyılarından mimari rüzgarlar estiren her biri başına buyruk, ilginç köşkler için geriye sayım da başlamıştı. Bir çoğu okul, banka, belediye, devlet dairesi gibi kamu kuruluşlarına evsahipliği yaparken geriye kalanlar el değiştirip yeni sahipleriyle tanıştı. Bu tanışıklığın mimari özelliklerin korunması bakımından olumlu bir gelişim olduğunu söyleyebilmek zor!

maktadır.

İttihat ve Terakki yönetiminin İzmir'e atadığı Vali Rahmi Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın çalkantılı yıllarında, tıpkı bugünkü Varyant'taki Yahudi mezarlığı gibi, Reeslerin köşküne de el koyar ve bina üç yıl boyunca 'Darül Muallimin' yani kız öğretmen okulu olarak kullanılır. Savaş sona erip Rahmi Bey görevden alındığında, bina Rees ailesine geri verilmiş. Ancak Rees'lerin 1930'ların sonlarında İzmir'den ayrılmalarının ardından yine benzer bir amaçla kullanılmış. Görkemli yapı bugün Buca Eğitim Fakültesi olarak yaşamını sürdürmektedir.

HASANAĞA BAHÇESİ

Sultan Abdülaziz'in Buca'da at yarışlarına ilgi gösterdiğini söylemiştik; 1863 yılında Mısır'a gerçekleştirdiği seyahat dönüşü İzmir'e uğrayan Abdülaziz, şehirde geçirdiği üç geceden birinde, Buca'lı Rum tüccar Dimonstanis Baltacı'nın evine konuk olur. Bu ev, şimdi ilçenin en güzel dinlenme alanı sayılan Hasanağa Bahçesi'nin hemen yanındadır ve halen Buca Lisesi.

Anlatımlara göre Abdülaziz, Baltacı'nın hanesine o yıllarda Aliotti ailesine ait Hasanağa Bahçesi'ne bakan ana kapıdan girer ve Sultan geçer geçmez ona hürmeten kapatılarak bir daha kullanılmaz.

Zengin bir işadamı olarak bilinen Dimonstanis Baltacı, arkeolojiye ve güzel sanatlara olan düşkünlüğüyle tanınırdı. Bir süre Osman Hamdi Bey'e danışmanlık yapan Baltacı, köşkünün muhteşem bahçesini sanat değeri yüksek heykellerle adeta bir açıkhava müzesi olarak düzenlemişti. Dönemin ünlü heykeltıraşlardan Papazyan'ın eseri olduğu belirtilen Venüs heykeli, bahçedeki muazzam havuzun ortasında hâlâ muhafaza edilmektedir.

Bu binalar gibi daha birçokları, devlete ait değişik kurumlara ev sahipliği yapmayı sürdürmekte. Sözgelimi bir zamanlar Kont Aliberti'ye ait köşk şimdi sağlık kolejidir. İngiliz Barff ailesine ait yapı ise Hukuk Fakültesi olarak kullanılmaktadır.

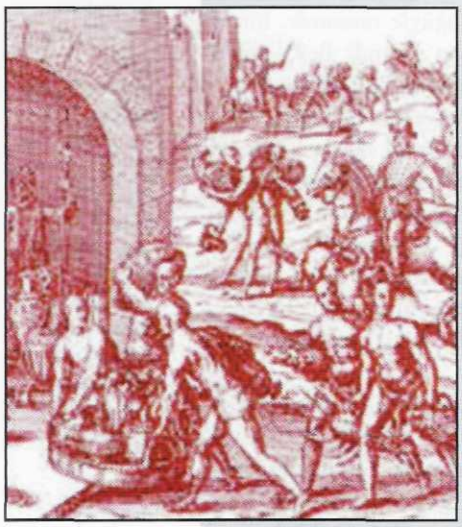
Hasanağa Bahçesi, levanten kültürün Buca'da yarattığı özgün mimarinin yanı sıra bahçe düzenlemesi bakımından da dikkat çekici yerlerden. Bu güzel bahçenin bir zamanlar Aliotti ailesine ait olduğunu belirtmiştik. Aliotti'lerin bahçenin ortasında yer alan köşkleri ise Abdülhamit döneminde yanarak kül olmuş. Bahçenin fazla yara almadan bugünlere ulaşması gerçekten büyük şans! Çünkü çoğu 1930'lu, 40'lı yıllardan sonra sahipleri tarafından terkedilen köşklerin muhteşem bahçeleri de çoktan tarih olmuş. ■

Buca'nın Rum evleri, Akdeniz mimarisinin İzmir'deki en güzel örneklerinden (solda). Buca'daki İngiliz Protestan kilisesi (sol sayfada, ortada). Rum tüccar Dimonstanis Baltacı'nın malikanesi, içinde antik heykellerin sergilendiği bakımlı bahçesiyle ünlüydü (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

◆ Hazırlayan: Serhat Ayan

Kıta kıta inceleyin

'Dünyanın tarihi uzun mu kısa mı' sorusu, en çok tartışılan sorunların başında geliyor. Bunun yanında tarihin akışı içinde yaşanan olayları birbirleriyle kıyaslamak, meraklıların hem tarih görgüsünü artırıyor hem de dünyaya değişik bir bakış açısı sağlıyor. Dünya tarihine değişik bir pencereden bakabilmek için ilginç bir internet sitesi hazırlanmış: **www.camelotintl.com/world/index.html** adresinde hayata geçirilen bu site içinde tüm kıtaları teker teker inceleyebiliyor, son 2000 yıllık tarihi genel olarak görebiliyor ve kıta tarihlerini birbiriyle kıyaslayabiliyorsunuz. Bunun yanında aynı adreste İspanya tarihi ile ilgili çok değişik bir kategorizasyon var. Böylesi bir incelemeye meraklı olanların kaçırmaması gereken bir adres...

Dünyanın en önemli sansürleri

Radyo ve televizyon kanallarına getirilen sansür, geçtiğimiz ayların ana teması olmuştu. Gerek Türkiye, gerekse dünya tarihi, bu sansür vakalarını ilk kez yaşamıyor, görünen o ki bu son da olmayacak.

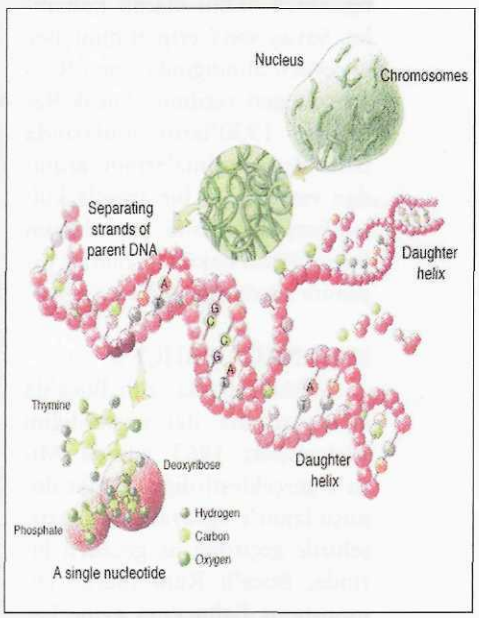
Sizler için seçtiğimiz **digital.library.upenn.edu/books/banned-books.html** internet adresinde, yasaklı kitapların tam metinlerini bulacaksınız. Sakın bunların hepsinin açık saçık veya sapkın ideolojilere ait kitaplar olduğunu düşünmeyin. Bu kitapların arasında 'Ulysse'in Seyahatleri'nden 'Kırmızı Şapkalı Kız'a kadar, geniş ve bir o kadar da ilginç bir yelpaze var. Aristophanes'in ve Jean Jacques Rousseau'nun (resimde) kitaplarının neden sansür edildiğini görmek, ayrıca bu kitapların tamamını okuyabilmek için bu adres ideal.

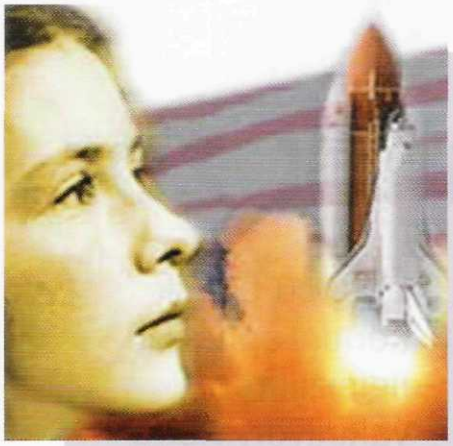
Bu arada hazır sansür konusuna girmişken... Neden dünyadaki son dakika gelişmelerine **www.oneworld.org/index_oc/** adresinden bir göz atmıyorsunuz?

Genetik şifreli internet sitesi

Televizyonlarda, gazetelerde şöyle bir görüp sonra kaybettiğimiz bir haber, insan genlerinin şifresinin tamamına yakının çözülmesi. Kimileri olaya karşı temkinli durup bilim kurgu romanlarda bile eşine rastlanmayacak komplo teorileri üretti, kimileri ise bir haftada dört kilo verin haberleri kadar dahi özen göstermedi bu yeniliğe.

Her ne olursa olsun bize haberleri kaynağından, ilk ağızlardan öğrenme fırsatı tanıyan internet bu işte de devreye girdi. **http://www.ornl.gov/hgmis/project/info.html** adresine uğrayın. Kesinlikle genetik mühendisi, biyolog ya da doktor olmanız gerekmiyor burada yazılanları anlamak için. İngilizce bilmek, tek şart. 1998 yılından 2003 yılına kadar olan bitenlere göz atın. Konu hakkında çıkmış son haberleri okuyun. Çince gibi gözüken kısaltmaların anlamlarını öğrenin, daha önce getirilmiş sorulara verilen cevapları okuyup eğer tatmin olmadıysanız yeni sorular sorun. Bu siteyi kullanıp aydınlanın.

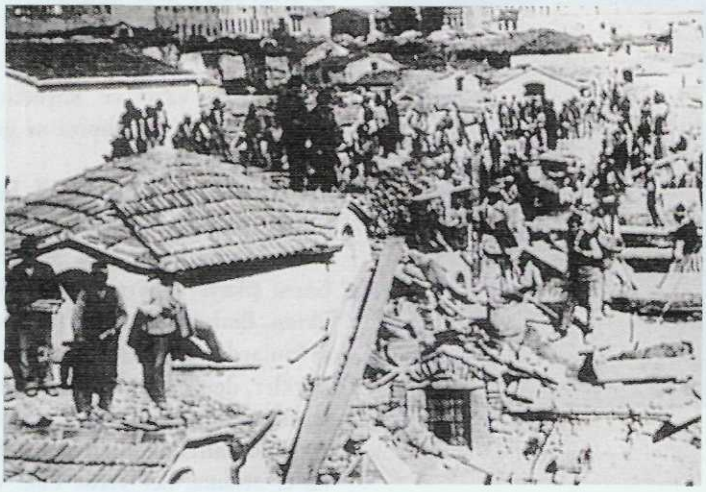

Gökyüzünde yalnız gezen tarih

İnsanlar için kısa, insanlık için büyük bir tarih uzay macerası... İnsanoğlu, kafasını yukarı kaldırabilecek kadar evrimleştiğinden beri uzayla ilgileniyor. Gerçekten de hikayelere, roman ve filmlere sığmayacak bir tarihe sahip uzay macerası, internet sayesinde daha bir göze görünür oldu. Sizler için seçtiğimiz ilk adres **www.users.wineasy.se/svengrahn/index.htm**, bu hikayenin bilinmeyen yönlerini gözler önüne seriyor. Örneğin Sovyetler'in Mars'a ilk roketini 1 Kasım 1962'de attığını biliyor muydunuz? Bu maceranın nasıl sonuçlandığını ve kullanılan füzelerin modellerini öğrenmek için bu adresi kaçırmayın.

Uzay tarihi için diğer adresler

www.dtm-corp.com/~pierce/timelines/sh_tl.html
nauts.com/histpace/histpace.html
solar.rtd.utk.edu/~mwade/spaceflt.htm

Depremi unuttunuz mu?

Son birkaç aydır, zaman zaman artıp zaman zaman eksilen bir trend izleyen deprem korkumuz için pek çok ilginç adres yazıldı, çizildi. Bunların en ilginçlerinden biri de 'depremlerin tarihini' inceleyebildiğiniz **wwwneic.cr.usgs.gov/neis/epic/epic.html** adresi. Depremleri bir arada incelemenin size sağlayacağı en büyük yararlardan biri, gereksiz kuruntulardan ve olur olmaz insanların yarattığı söylentilerden kurtulabilmeniz. "Bu yıl dünyada çok fazla deprem oldu" diyenlere gidin ve işte istatistikler deyiverin. Olur olmaz konuşanlara en iyi cevabı rakamlar veriyor. Rakamların da susturamadığı dedikodulara zaten bir şey yapamazsınız.

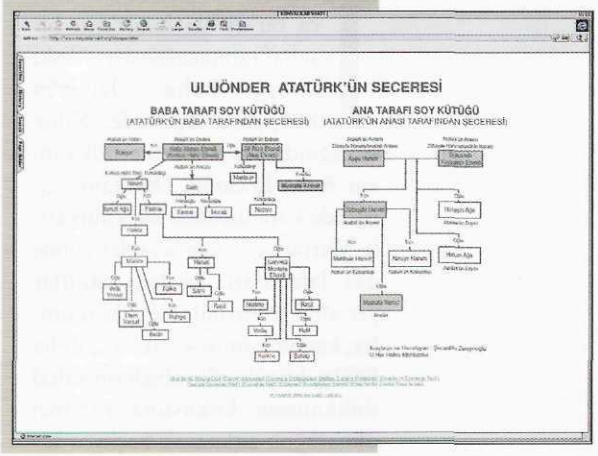
Bu arada şöyle bir baktığınızda, bize özel sandığımız depremlerden her yıl milyonlarcasının gerçekleştiğini görüyor, kendinizi çok boş ve aslında çok da özel olmayan biri gibi hissediyorsunuz değil mi?

Atatürk'ün memleketi neresi?

Bütün Türklerin babası Atatürk... İlkokullarda hepimiz onun Selanik doğumlu olduğunu, annesini babasını öğreniyoruz. Ancak geçtiğimiz günlerde Konyalılar Vakfı adındaki bir kuruluş, Mustafa Kemal Atatürk hakkında şimdiye dek hiç 'yüksek sesle' konuşulmamış bir şeyi gündeme getirirerek onun Konyalı olduğunu öne sürdü.

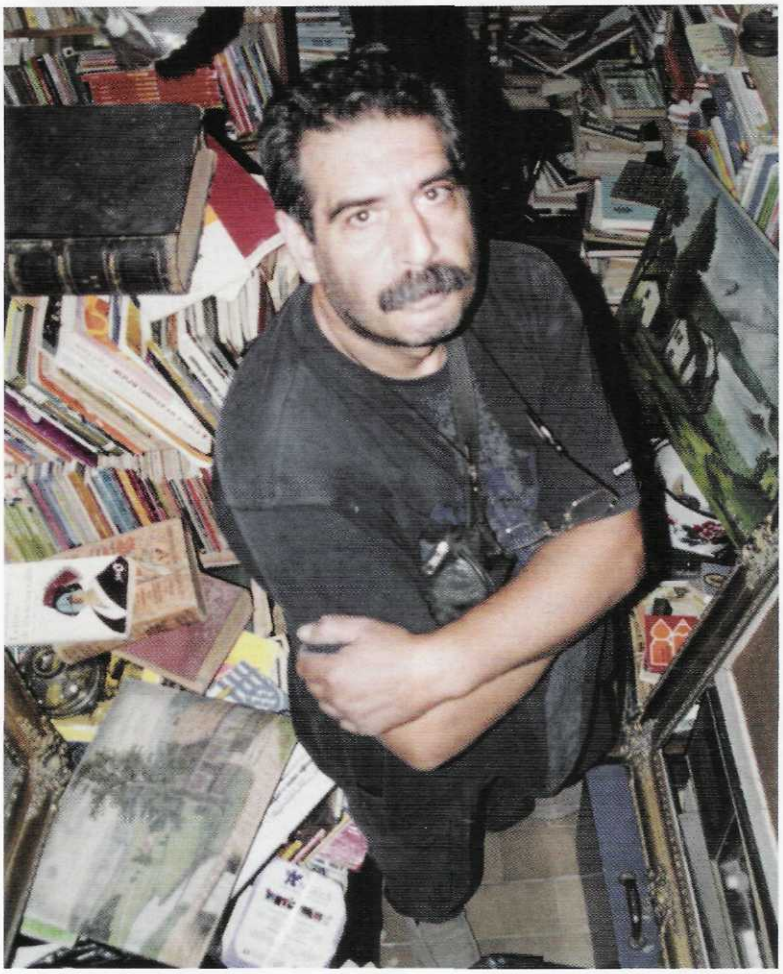
Bu bilgiyi internet sitesinde, **www.konyalilarvakfi.org** adresinde yayımlayan vakıf yöneticileri, internet sayfalarına sığmayan bir soyağacı şeması da hazırlayarak öne sürdükleri tezin bilimsel olduğunu belirttiler. Böylece internet, bir kez daha üstüne gidilmemiş bir konunun kamuoyuna duyurulması için en önemli araçlardan biri haline geldi.

merakediyorum@googlegroups.com

Eski kitapçı Reha

İzmir'de sahaflık zor

Üçüncü büyük kentin sahafları ilgisizlikten yakınıyor. Reha Erkin, okuyan insan sayısının günden güne azaldığını belirtiyor ve ekliyor, "İzmir'de artık sahaf bulmak da zor, sahaf olmak da."

KANSU ŞARMAN

İstanbul ve Ankara'dan sonra bu ay da İzmir'den bir sahaf tanıtacağız size, "Eski kitapçı Reha". İzmir'in Karşıyaka ilçesinde, Kilise sokağında iki katlı bir dükkanı var Reha Erkin'in. Dükkanın girişinde kapı üstünde bir kilim asılı. Vitrinin önünde sepetler içinde gaz lambaları, şişeler, bakırlar yer alıyor. Vitrinde ise eski resimler, küçük gümüş kaşıklar... Reha Erkin, küçük eski objelerin sahaf dükkanının kokusuna yabancı olmadığını anlatarak başlıyor soruları yanıtlamaya:

- Burası, Karşıyaka'nın Kilise Sokağı diye bilinen eski yerleşim yerlerinden biri. Ama ne yazık ki, bu yer de apartman dolu sokaklardan biri oldu. Dükkanımın girişinde çuvaldan bir tabela var; ama tabelayı okuyamazsınız, sadece çuval görünür.Vitrinin önüne sepetler içinde gaz lambaları, şişeler, bakırlar, pirinç eşya ve diğer bazı objeler serpiştirdim. Vitrinde ise eski ufak bebeklerden tutun da, fotoğraf makinelerine, siyah-beyaz resimlerden vazo ve kaşıklara kadar, 'eski' diye aklınıza ne gelirse koyuyorum.

İlla ki satılsın diye değil, kokusu bana hoş geliyor. İçeri giren müşterilerimden bazısı seviyor bazısı şikayet ediyor bu karışıklıktan. Binlerce kitabın yanı sıra, tavanlardan sarkan avizeler, kürkler, deniz fenerleri, davullar, tepsilerden oluşan bir kargaşa. Ama iki katlı dükkanın ne tarafına el atsanız, her yerde bilgi ve görsel malzeme ile karşılaşırsınız.

İzmir'de sahaflık ve sahaflar hakkında bize bilgi verir misiniz?

İzmir'de sahaflığı, 'sahaflığın anlamına göre' tanımlamak gerek. Bana göre bir sahaf dükkanın içinde yeni eşya bulunmamalı. Ders kitabı satmak, yeni tip romanlar satmak ve nerede ise kalem, defter satan eski kitapçı dükkanlarına sahaf dükkanı demek, yanlıştır bence. Sahaflık yapan kişinin dükkanı, araştır-

macı ve meraklı kişilerin her yerde bulamayacağı kitap, görsel malzeme ve ephemera cinsi şeylerle dolu olmalı; her şey 'eski' olmalı.

İzmir'de bu tür yerlerin sayısı artık oldukça azaldı. Halbuki İzmir, okumayı seven, kültürlü insanların oturduğu bir yer; ama sahaflara ilgileri bu kadar yoğun değil.

İzmir'deki sahaflık ile İstanbul'u karşılaştırır mısınız?

Her iki şehirde de yaşama fırsatına eriştim. İstanbul sahaflık yönünden, birçok alanda olduğu gibi, Türkiye'nin merkezi durumundadır. İzmir ise bu yönden Ankara'nın önünde gelmekte. Ama ben, yine de düşündüğüm talebi bulamadım. İzmir'de üniversite öğrencileri, avukat ve öğretmenler dışında doğrusu sahaf nedir, sahaftan nasıl yararlanılır, fazla bilen yok.

Türkiye'de insanların kitaba olan yakınlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?

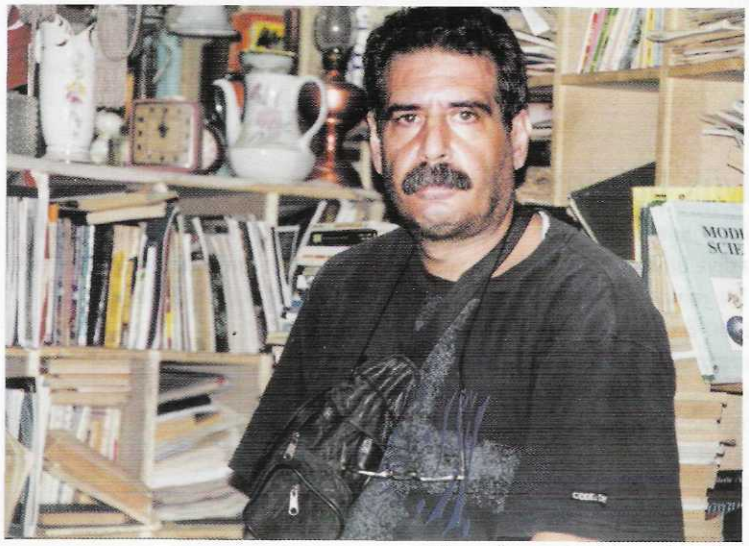
Ne yazıkki giderek zayıflıyor ve bu çok hızlı oluyor. Bu durum beni çok korkutuyor. Aslında bunun Türkiye'de herkesi korkutması gerekir. Çünkü bu ülkenin en büyük noksanı, okumamaktan kaynaklanıyor. İnsanlar okumadıkları için çevrelerindeki gelişmelerden habersiz kalıyorlar. Karşılaştıkları olayları iyi değerlendiremiyorlar. Oysa öğrenmek için kitap, inanılmaz bir fırsat. Eski, yeni ne bulunursa okumak gerek.

Müşterileriniz bir sahaftan nasıl faydalanabileceklerini biliyorlar mı? Bilgi almak için, kitap sohbeti yapmak için gelenler var mı?

Benim en çok önem verdiğim konulardan biridir sahaf sohbeti. İstanbul'da yaşarken de sıklıkla yapardım. Sahaf dostlarıma gider saatlerimi onlarla konuşarak, bilgi alarak, muhabbet ederek geçirirdim. Çok güzel vakit geçirmenin yanı sıra, bu faaliyet, oldukça da bilgi kazandıran bir faaliyettir. Sınırını doğru koyduğunuz zaman, sahafların çoğu, müşterileriyle konuşmaktan kaçınmaz. Hem araştırma yapan kişilerle sohbet etmek, sahafa da çok şey kazandırıyor.

Son olarak 'Eski Kitapçı Reha' kimdir ve ne zamandır sahaflık yapıyor?

Eski kitapçı Reha, 1949 İzmir doğumlu bir banka memuru emeklisidir. Evlidir ve iki çocuk babasıdır... On senelik bir kitapçılık geçmişim var. Sahaflık mesleğini çok seviyorum ve gurur duyuyorum. Bilgilerin ve belgelerin hiç olmazsa bir bölümünü yok olmaktan kurtarmanın zevkini tadıyorum. ■

FOTOĞRAFLAR: OZAN ERGÜN

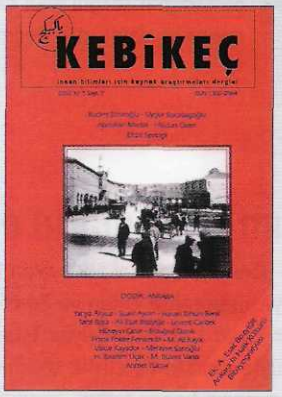
AYIN SEÇMELERİ

Yakın Tarihimiz
Hazırlayan: Feridun Kantemir
Sahaf: Kitapçı
Yılı: 1963

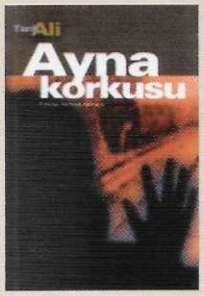
Kurtuluş Savaşında Manisa
Yazan: Teoman Ergül
Sahaf: Adil
Yılı: 1991

Kebikeç Sahaf Dergisi
Hazırlayan: Ahmet Yüksel
Sahaf: Kebikeç
Yılı: Ekim 2000

merakediyorum@googlegroups.com

Ayna Korkusu, Tarık Ali, İngilizceden çeviren: Mehmet Harmancı, Everest Yayınları

Türk Edebiyatında Beyoğlu, Hazırlayan: Selahattin Özpalabıyıklar, Yapı Kredi Yayınları

Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Anıları, Esat Cemal Paker, Remzi Kitabevi

Sanat Üzerine Denemeler, Ahmet Cemal, Can Yayınları

İksir, Federico Andahazi, İspanyolcadan çeviren: Nesrin Akyüz, Güncel Yayıncılık

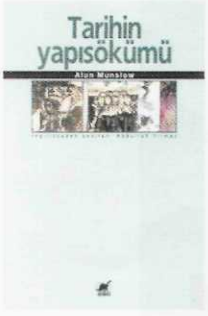

Avrupa Birliği ve Türkiye, Mehmet Uğur, Everest Yayınları

Tarih tarih dedikleri

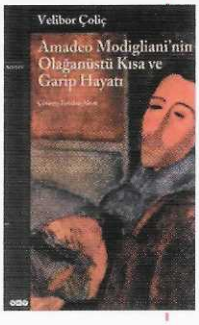
Bir insanın yüzündeki çizgilere bakarak neleri yaşadığını çıkarabilir miyiz? Peki ya ortada kendisi değil de bir fotoğrafı, heykeli ya da resmi varsa, bunlar o insanın yaşadığı gerçekliği ne kadar yansıtır? Çizgilere bakılarak yazılanlar ve bu yazıları okuyanların yazdıkları nasıl bir tarihtir? Geçmiş ve bir daha geri gelmeyecek hayat deneyiminin bıraktığı izlere bakarak aslına uygun olarak yeniden yaratmak mümkün müdür? Yani nesnel ve tek bir tarih yazılabilir mi? Yüzdeki aynı çizgilerden hem aşk acısı hem geçim sıkıntısı hem de kurak iklimin izleri okunabiliyorsa, tarihçinin kurduğu tarih metninin edebiyatçının kurduğu öyküden farkı nedir? Tarih ve tarihçi neyi anlatır? Tarihsel gerçeklik ne demektir ve tarihsel gerçeklik ne kadar gerçektir? Dil gerçeği ne ölçüde yansıtabilir ya da iletebilir? Bu ve benzer sorulara yanıtlar arayan, bunca soru ve güçlük içinde tarih yazmanın hâlâ mümkün olup olmadığını sorgulayan çarpıcı bir eser; yoksa tarih mümkün değil mi? Geçmiş olsun!

Tarihin Yapısökümü, Alun Munslow, İngilizceden çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları

Amadeo Modigliani'nin öyküsü

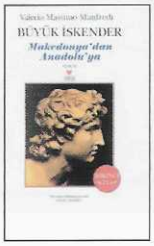
12 Temmuz 1884'te Livorno, İtalya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğup 1920'de Paris'te ölen, yaşamı süresince sınırlı bir çevre dışında pek tanınmayan, ancak ölümünden sonra, Bernheim-Jeune Galerisi'nin bir sergisiyle üne kavuşan İtalyan ressam ve heykeltraş Amadeo Modigliani'nin olağanüstü kısa ve garip hayatı, yine kısa ve garip bir mozaik-romana konu oluyor; Velibor Çoliç'in hayalgücünün eleğinden geçen aykırı bir hayat...

Amadeo Modigliani'nin Olağanüstü Kısa ve Garip Hayatı, Velibor Çoliç, Fransızcadan çeviren: Feridun Aksın, Yapı Kredi Yayınları

Tüm zamanların en büyük hükümdarı

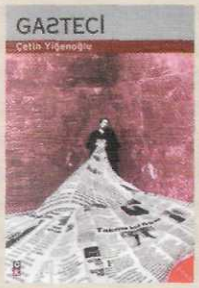
MÖ 356 yılında Makedonya'da bir kralın oğlu olarak doğan ve on üç yaşındayken Aristotales'in öğrencisi olan, 20 yaşında tahta çıkan ve Zeus'un oğlu diye bilinen Büyük İskender'in öyküsü. Okuruna antik dünyanın kapılarını açan, aynı zamanda Büyük İskender'i, bir roman kahramanı olarak, kadınlarına varıncaya kadar hemen her yönüyle tanıtan üç ciltlik serinin ilk kitabı. Batı'da Yunan yarımadasından Doğu'da Hindistan'a kadar fethedilmedik ülke bırakmayan, Anadolu'da Pers egemenliğine son veren ve bugünün dünyasının temellerini atan İskender, daha yaşarken bir efsane olmuştur. Tüm zamanların en büyük hükümdarı Makedonya'dan Anadolu'ya geliyor.

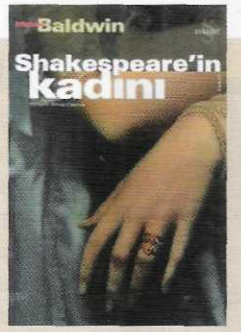
Makedonya'dan Anadolu'ya, Valeria Massimo Alfredi, İtalyancadan çeviren: Eren Cendey, Can Yayınları

Turuncu Kayık, E. Emine, Can Yayınları

Gasteci, Çetin Yiğenoğlu, Gendaş Yayınları

Shakespeare'in Kadını, Michael Baldwin, İngilizceden çeviren: Emrah Çakmak, Everest Yayınları

Büyük bir matematik dehası; yine de bir insan

Christian Goldbach, 7 Haziran 1742 tarihli mektubunda ünlü matematikçi Euler'e büyük tahminini, yani bugün ifade edildiği biçimiyle, 2'den büyük her çift sayının, iki asal sayının toplamına eşit olduğu tahminini yazmıştır. Hayatını bu tahmini ispatlamaya adayan talihsiz bir matematikçinin hikâyesini, bir yeğenin ağzından anlatan Petros Amca ve Goldbach Sanısı, okuruna bir milyon dolar vaat eden bir roman. Matematik tarihinin en zor problemlerinden biri olan Goldbach Sanısı, bugüne kadar ispata kavuşamadı. Kitabı İngilizcede yayınlayan Faber and Faber, Goldbach Sanısı'nı çözecek babayiğite tam bir milyon dolar veriyor.

Ailenin yüz karası Petros Amca, bir dağ başında herkesten uzakta yaşamaktadır. Ona bir yabaniymiş gibi davranan aile fertlerini karşısına alan yeğeni, amcasının ilginç hikâyesine kulak verecek; bir matematik dehasının, önünde çözülecek onca problem varken neden matematik tarihinin en zor problemine göz diktiğini; hırs ve hayal kırıklığının insanı nasıl da hezeyana sürüklediğini; hayatta başarılı olmanın yolunun ulaşılabilir hedefler seçmekten geçtiğini öğrenecek, yine de sonunda tıpkı amcası gibi bir matematikçi oluverecektir.

Petros Amca ve Goldbach Sanısı, Apostolos Doxiadis, İngilizceden çeviren: Devrim Denizci, Everest Yayınları

Shakespeare'in Kadını

Michael Baldwin'in ünlü tarihçi A. L. Rowse'un izinden giderek, Shakespeare'in sonelerindeki gizemli esmerin Emilia Bassano olduğu iddiası üzerine yazdığı, yer yer fazlasıyla cüretkâr, ama bir o kadar da komik ve eğlenceli, ilginç bir roman. Anlatısının iskeletini Shakespeare'in altı sonesiyle oluşturan yazar, kitabın Türkçe çevirisi için yapılan röportajlarında, onu asıl şaşırtan ve heyecanlandıran şeyin Shakespeare'in Emilia Bassano'yu üç erkekle birden paylaşmak zorunda kalması olduğunu söylüyor. Bunlardan biri İngiliz sarayının mabeyncisi Lord Hunsdon; ikincisi Emilia'nın İngiliz sarayının mabeyncisi Lord Hunsdon'dan olan gayrimeşru çocuğu yüzünden evlenmek zorunda kaldığı Alfonso Lanier; üçüncüsü de Shakespeare'in yakın dostu ve patronu, Southampton Dükü. Romanın kahramanları arasında, Southampton'ın Dükü'ne hayran başka bir ünlü şair daha var; Christopher Marlowe.

Roman, Shakespeare sonelerine paralel bir öykü sunuyor okura. Ancak Shakespeare'in, mecazlar ve eşanlamlarla gizlediği cüretkârlık, burada tüm çıplaklığıyla gözler önünde. Özel isimler konusundaki tereddüt bir yana bırakılırsa, eserlerinden hayatı hakkında çok şey öğrendiğimiz William Shakespeare'in başından geçenlerin bu romanla kurgusal olmaktan çok, tarihsel bir tarzda sunulduğunu söyleyebiliriz. Romanın asıl ilgi çekici yanı, on altıncı yüzyıl İngilteresini tüm çıplaklığıyla ve hicivle ele alıyor olması. Christopher Marlowe gibi bir şairi, gencecik bir beyefendiye sarkıntılık ederken düşlemek, on altıncı yüzyılın görkeminden başka bir şeyden bahsetmeyen tarih kitaplarının sadık okurları için zor olsa gerek. Oysa bu insanların yaşamlarının küçük ayrıntıları, dev eserlerde büyük izler bırakmış durumda. Shakespeare'in Venüs ve Adonis adlı uzun şiirinin karşı cinse pek ilgi duymayan genç bir beyefendiyi kışkırtmak amacıyla ve o genç beyefendinin annesinin ısrarları üzerine kaleme alındığını bilmek, kimbilir, belki de o dil cambazının yeteneğini daha iyi anlamamızı sağlar; tarihteki görkemli figürlerin hayatlarından ayrıntılar, belki onları bize biraz daha yaklaştırır, kimbilir?

Roman, Sone 144'le başlıyor. "İki sevdam var benim, biri sefa, biri cefa..." mısrasıyla başlayan ünlü sone, bildiğimiz gibi, Shakespeare'in hayatındaki iki insandan, bunlardan birinin ona huzur, diğerininse umutsuzluk getirdiğinden bahseder. İkisini de sevmektedir Shakespeare, ama bunlardan biri saf bir melek, diğeriyse şeytandır. Sone bu üç insanın ilişkilerinden söz eder ve şaşırtıcı sonla biter; son mısradaki fiil, hem kovmak, hem de belsoğukluğu ve benzer zührevi hastalıkları bulaştırmak anlamına gelmektedir. Shakespeare'in Kadını'nda bu insanlardan biri Emilia Bassano, zavallı şairin umutsuz aşkı, öbürü Southampton Dükü; Shakespeare'in sevgili dostu ve patronu. Romana göre Shakespeare'in bu soneyi kaleme almasının sebebi, belsoğukluğu kapmış ve umutsuzluğa kapılmış olması. İyi ya da kötü, tarihsel kurguyu vahşi fanteziyle birleştirip, övgüsünü çok duyduğumuz bir dönemi bu kez hicivle anlatan, en az Shakespeare'in soneleri kadar cüretkâr bir roman Shakespeare'in Kadını.

merakediyorum@googlegroups.com

◆ HAZIRLAYAN: OKŞAN ÖZFERENDECİ

Üsküdar'ın kurtuluşu

1920 yılında İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgal edilen İstanbul, 6 Ekim 1923'te işgalden kurtuldu. Bir gün önce, Refet Paşa komutasındaki askerler Üsküdar'da görkemli törenlerle karşılanmıştı. Fotoğraf, İstanbul'un kurtuluşundan bir gün önce, Üsküdar Feyz-i Hürriyet Mektebi öğrencilerinin Refet Paşa'yı bekleyişleri sırasında çekilmiş. İki hocanın önünde, objektife ellerini yana açarak poz vermiş olan 1930'dan 1971 yılına kadar öğretmenlik yapan Perihan Ongan, önünde kardeşi Nezih Savaşkan. Hocalardan sakallı olanı müdür Tahsin Bey, sağındaki papyonlu ve fesli genç ise oğlu Burhan Bey... Perihan Ongan, İskender Özsoy'la yaptığı görüşmede, Refet Paşa'yı karşılamak için Paşakapısı'na kadar yerlere halılar serildiğini, Gelin Alayı Sokağı'nın önünde zafer takı kurulduğunu, gündüz eğlenceler, gece fener alayları düzenlendiğini, her yerin bayraklarla donatıldığını ve Üsküdar halkının tarifsiz coşkusunu anlatmış.

İSKENDER ÖZSOY ARŞİVİNDEN

Muhtar Gülkız Übbül ve annesi

5 Aralık 1934 tarihli bir kanun, Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıdı. Ondan bir yıl önce, 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikle, köy muhtarlarının köyde yaşayan kadın ve erkekler arasından seçilebileceği öngörülmüş. O yıl İzmir Çine-Karpuzlu'da yapılan seçimlerde muhtarlığa adaylığını koyan Gülkız Übbül seçimi kazanmış. Fotoğraf, Türkiye'nin bilinen ilk kadın muhtarı Gülkız Übbül'ü annesiyle birlikte gösteriyor.

SÜLEYMAN İNAN ARŞİVİNDEN

Almanya'da eğlence!

1964 yılında, pek çok kişi gibi Burhanettin Turcan da Almanya'ya 'para kazanmaya' gitti, bir mobilya fabrikasında işe girdi. İki yıl sonra eşi Nebahat Turcan ve iki çocukları da ona katıldı. Fotoğrafta eşinin kullandığı motosikletle poz veren Nebahat Hanım, marangozluktan TV ve gofret fabrikasından tekstil sektörüne kadar pek çok işte çalıştı. Orada iki çocukları daha oldu. 1976 yılına kadar kaldıkları Almanya'da piknikler düzenlediler, hafta sonları Avrupa ülkelerinde gezmedik şehir bırakmadılar, kışın İsviçre'de kayak tatili yaptılar. Burhanettin ve Nebahat Turcan, "o yıllarda Almanya'ya gidenler hep kalifiye işçilerdi" diyorlar. Fotoğraf, Nebahat Turcan Almanya'ya ilk gittiği sıralar, 30 Haziran 1966'da çekilmiş.

FÜSUN TURCAN ARŞİVİNDEN

'Efe' Mustafa Denizli

Mustafa Denizli (Altay), Küçük Mustafa (Altay), Sadullah (Göztepe) 21 Kasım 1979 tarihinde Galler ile oynanacak milli maç öncesinde efe kıyafetleriyle poz vermişler. (18 Kasım 1979) Avrupa Kupası grup eleme maçı, Erhan Önal'ın 76. dakikada Galler kalesine attığı golle 1-0 Türkiye'nin galibiyetiyle sonuçlanmış.

VALA SOMALI ARŞİVİNDEN

Toprağın kokusu tarihe karışıyor!

İzmir Karşıyaka, Kilise Sokak'ta iki katlı, fırdolayı bahçeli bir ev... Limon, portakal ağacı çiçeklerinin rayihası, rengârenk çiçeklerin göze çektiği renk ziyafeti, çardağın altında kurulan sofralarda ailece yenen yemekler... Bahçede bir hayat... Kapancıoğlu ailesine ait bu evin yerine yapılan apartman bugünlerde tamamlanmak üzere... Şimdi ne üzüm koruklarından yapılan enfes koruklu pidelerin keyfi, ne de yaz akşamları sulanan bahçeden yükselen toprak kokusu var. Fotoğrafta o sıralar evde misafir olan Altan Elmasoğlu bir köşesinde kümesin bulunduğu arka bahçeyi suluyor. Yeğeni Adnan Elmasoğlu, o sıralar civardaki tüm evlerin bahçeli olduğunu, yandaki evin önündeki kocaman palmiyeyi hatırlıyor. Kapının önündeki dev ceviz ağacını kafalarına motosiklet kaskı takıp salladıklarını, düşen cevizleri toplayıp eğlendiklerini anlatıyor gülerek... Fotoğrafın arkasına dolmakalemle tarih de not edilmiş: 29.7.1966

ADNAN ELMASOĞLU ARŞİVİNDEN

Bir doğum günü hatırası...

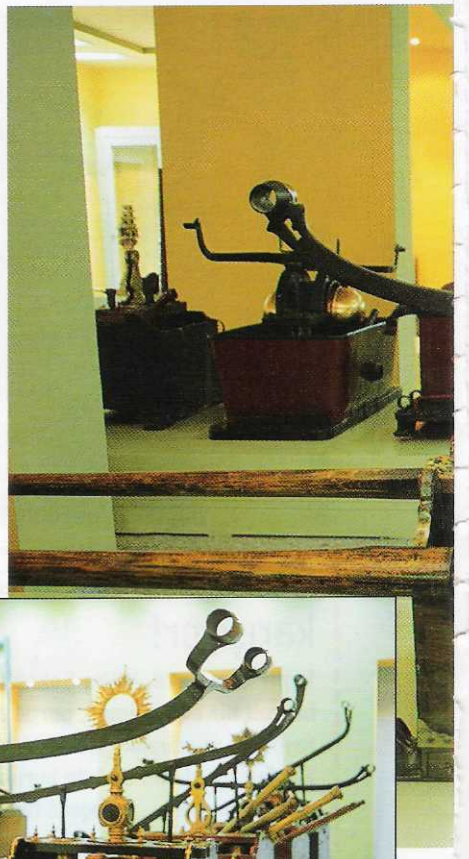
Yıl 1975. Club Med'de tatil yapan bir grup tanınmış sima... Tümünün üzerinde hafif şile bezi elbiseler; bir grup Romalı gibi görünüyorlar neredeyse... Bir arada ve bir örnek giyinmiş olmalarının nedeni, Mehmet Ali Cimcoz'un doğum günü partisi... Fotoğrafta ön sırada Emre Harmancı, Prof. Nejat Harmancı, Füreya Koral, Kemal Türkömer (YKB yöneticisi), Sebla Eczacıbaşı, Müşerref Cimcoz. Arkadakiler ise Şakir Eczacıbaşı, Dr. Müzaffer Öktemin'in eşi Aytekin Hanım, kızı Çim Öktem, Mehmet Ali Cimcoz ve Jaklin Harmancı.

ŞAKİR ECZACIBAŞI ARŞİVİNDEN

merakediyorum@googlegroups.com

İtfaiye üstadı

Macar Paşa'nın mücadelesi

Bir zamanlar her mahallesi ahşap evlerle dolu İstanbul'un en büyük korkusu 'yangın felaketi' idi. İşte o günlerden bugüne, üç yüz yıldır yangınlarla savaşan itfaiye teşkilatının mücadelesini, Kont Szechenyi İtfaiye Müzesi'nde izleyebilirsiniz.

NURAY MESTCİ

Türkiye'de üç yüz yıllık bir geçmişe sahip olan itfaiye teşkilatında kullanılan malzemeleri bir araya getirme düşüncesi, ilk kez 1928 yılında İtfaiye Müdürlüğü tarafından geliştirilmiş. İtfaiye Müzesi ancak 1931 yılında hayata geçirilebilmiş. Zaman zaman eşyaların bakımı ve onarımı, ayrıca binanın onarımı nedenleriyle kapatılmış. Binanın geçirdiği en son onarımdan sonra müze bugünkü haliyle 23 Eylül 1998 tarihinde, 'Kont Szechenyi İtfaiye Müzesi' adı altında ziyaretçilerini kabul etmeye başlamış.

İstanbul Müftülüğü'nden, Milli Saraylar Daire Başkanlığı'ndan ve birçok itfaiyeciden toplanan tulumbalar ve eski itfaiye malzemeleri onarılarak müzenin sergilenen 'parçaları' arasına katılmış.

Müzede III. Murad'ın fermanıyla başlayan yangın önleme ve söndürme çalışmalarından günümüze kadarki gelişmeler izlenebilmekte. Ayrıca, yangın güvenlik önlemi olarak kullanılan su fıçısından, ilk motorlu itfaiye aracına kadar, söndürme cihazları, tulumbacılara ait malzeme ve giysiler, yaklaşık 150-200 yıllık tulumbalarla 1700'lü yıllara ait çardaklı tulumbalar müzede sergileniyor.

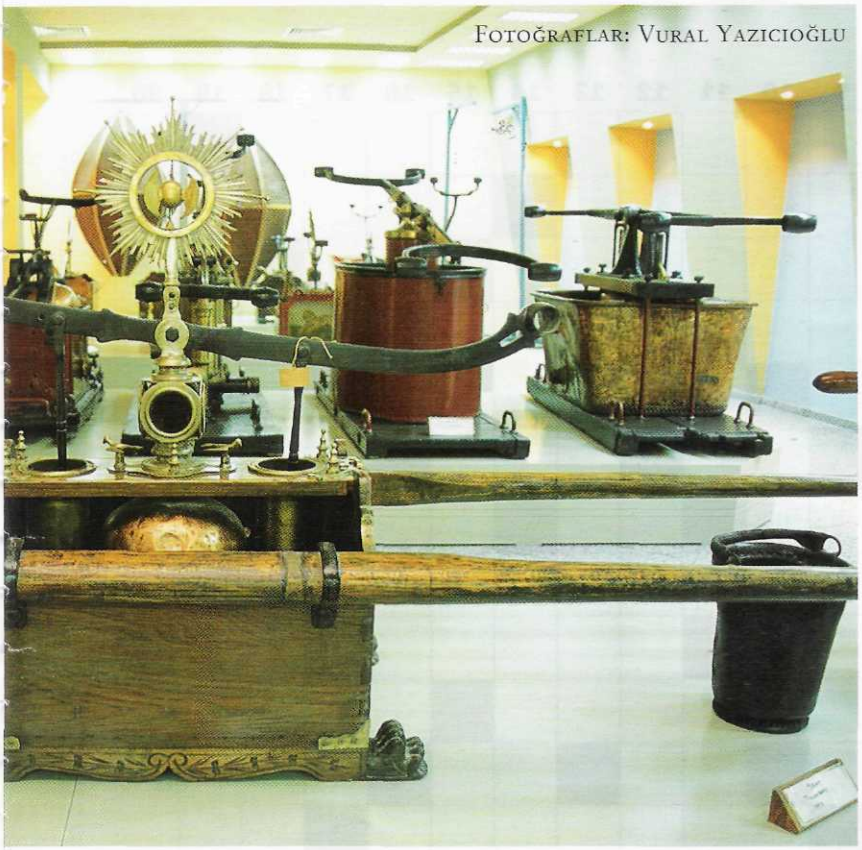
İtfaiye kıyafetleri bölümü, tulumbacılardan günümüze kadar olan değişimi gösteriyor. Tulumbalar bölümü; semt tulumbaları, askeri dönem tulumbaları, hidrofor tulumbalar, emmebasma tulumbalar, atlı araba tulumbaları ve ilk motorlu itfaiye pompasından oluşuyor.

HER DAMDA BİR FIÇI SU

Eldeki bilgiler, zaman zaman İstanbul'u kül eden yangınlarla mücadele için ilk çalışmaların 1576 tarihinde III. Murad zamanında başladığını gösteriyor. III. Murad'ın bir fermanında, İstanbul ahalisinin evinin damına yetişecek bir merdiven, bir büyük

Yangın kız mı, oğlan mı?

İstanbul'da yangınları gözetlemek ve bir an önce duyurmak için, ilk defa 1750 yılında, Küçükpazar yangınından sonra, Ağakapısı'nda 'Yangın Köşkü' denilen ahşap bir kule yapılmış, fakat sonraları bu kule bir yangında yanmış. 1808 yılında bugünkü Beyazıt Kulesi'nin bulunduğu yere II. Mahmud'un emriyle tekrar ahşap bir kule yapılmış. 1826 yılındaki yeniçeri ayaklanmasında kule yıkılınca, yine II. Mahmud'un emriyle Serasker Ağa Hüseyin Paşa tarafından, mimar Senekerim Balyan'a 1828 yılında bugünkü kagir kule yaptırılmış. Kulede etrafta yangın olup olmadığını gözetleyen bir bekçi bulunuyormuş. Yangını gördüğünde ağayı uyandırır ve "Kalk Ağa, bir çocuğun oldu" dermiş, uyanan Ağa da, "Kız mı, oğlan mı" diye sorarmış. Nöbetçi 'Kız' derse yangın Beyoğlu, Üsküdar ve Boğaziçi tarafında, 'Oğlan' derse İstanbul'da, yani sur içinde demekmiş. Yangının ne tarafta olduğu sepetler ve fenerlerle de duyurulurmuş. Bu sepetlere ait bir örnek de müzede yer alıyor.

FOTOĞRAFLAR: VURAL YAZICIOĞLU

fıçı su bulundurması ve bunları bulundurmayanların subaşına teslim edilerek cezaya çarptırılacakları belirtiliyor.

Gerçek anlamda, örgütlü bir itfaiye teşkilatının kurulması ise 1720 yılında gerçekleştirilmiş. İstanbul'a yerleşen ve Gerçek Davud Ağa adını alan bir Fransız, ilk yangın pompasını yapmış, 1718 yılında bu pompa Tüfekhane yangınında başarılı bir biçimde kullanılınca, yeniçerilerin bir bölümü Gerçek Davud Ağa'nın emrine verilerek, ilk itfaiye teşkilatı kurulmuş. Bu teşkilat 1826 yılına kadar devam etmiş; 1826 yılında Yeniçeri Ocağı dağıtıldığı zaman, bu teşkilat da dağılmış.

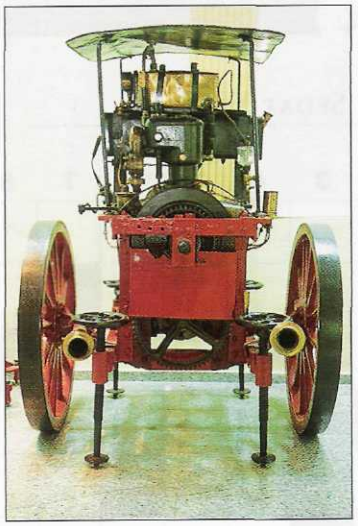
ABDÜLAZİZ'İN EMRİ

Bu dönem sonrasında, yarı askeri bir itfaiye teşkilatı kurulmuş. Her mahallede ise, çevredeki gençlerden oluşturulan ve 'tulumbacılar' diye adlandırılan gönüllü itfaiyeciler faaliyet göstermiş. Ancak 1871 yılında çıkan büyük bir yangın, konunun ciddiyetini yeniden gündeme getirmiş. Abdülaziz'in emriyle dönemin en modern itfaiye teşkilatına sahip Macaristan'dan konunun uzmanı Kont Szechenyi (Seçeni) İstanbul'a davet edilmiş. Kont İstanbul'a gelir gelmez iki taburlu bir itfaiye alayı kurmuş. İtfaiyenin tıpkı askerler gibi disiplinli çalışma esasını oluşturmuş ve kısa sürede büyük başarılar elde etmiş.

ŞEHİTLİK'TEKİ PAŞA

Osmanlı, üstün başarılarından dolayı Kont Szechenyi'ye 'Paşa' unvanını vermiş. Kont

İtfaiye Müzesi'nin tulumbalar bölümünde semt tulumbalarından atlı araba tulumbalarına, her dönemin en ilginç örnekleri sergileniyor. Altta, İtfaiye Müzesi'ne adını veren Kont Szechenyi, 'Paşa' giysileriyle.

Szechenyi Paşa, İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı'daki İtfaiye Şehitliği'ne defnedilmiş. İstanbul itfaiyesine böylesine büyük katkıları bulunan paşanın anısına, İtfaiye Müzesi'ne de onun adı verilmiş. Ancak böylesine zengin bir tarihe sahip olan itfaiye teşkilatını anlatan müzede yer alan obje sayısı oldukça az, açıklamalar yetersiz ve de konuya ilişkin doyurucu bilgi verecek eleman, müzede bulunmuyor.

Müzeyi hafta içi her gün 09.00-16.30 saatleri arasında ücretsiz olarak ziyaret edebilirsiniz. ■

Adres: **İtfaiye Caddesi No: 9**
Fatih / İstanbul.
Telefon: **0212 - 635 71 74**

KISA... KISA...

Orhan Kemal'e müze

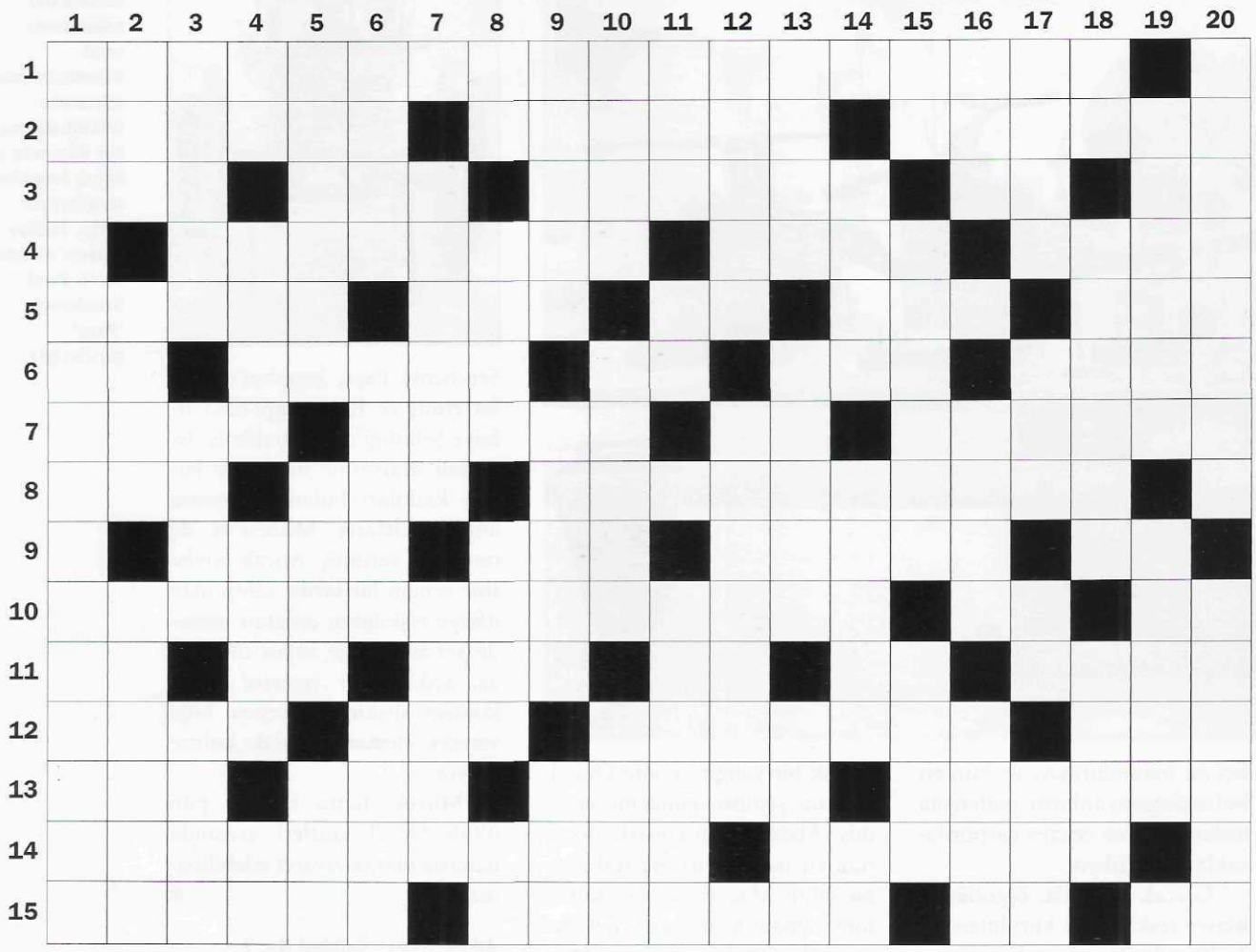
Cihangir'de, Akarsu Caddesi'ndeki 32 numaralı bina 'Orhan Kemal Müzesi' olarak önümüzdeki haftalarda hizmete giriyor.Yazarın daktilosu, fotoğrafları, eşyaları ve yatak odası bu müzede sergilenecek. Ayrıca binanın bir bölümü konserlere ve sergilere ayrılacak. Yapıda ziyaretçilerin dinlenebilmeleri için, 'İkbal Kahvesi' adı verilen küçük bir kafeterya da bulunacak.

'Şark Eserleri' açıldı

Eski Şark Eserleri Müzesi, yeniden ziyarete açıldı. Garanti Bankası'nın katkılarıyla yeniden düzenlenen müzede, İslamiyet öncesi Arap Yarımadası, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'ya ait eserler sergileniyor.

merakediyorum@googlegroups.com

SEDAT YAŞAYAN

SOLDAN SAĞA

1. Aralıksız on beş yıl kaptan-ı deryalık yapmış ve Çeşme Baskını'nda yok olan Osmanlı donanmasını yeniden oluşturmuş ünlü Türk denizcisi. 2. Sahip olma, kazanma – Yoksullara yiyecek dağıtan hayır kurumu – Çarşılarda aynı işi yapan esnafın bulunduğu bölüm. 3. Bir iç organı kaplayan ya da ayıran ince deri – Cilacılıkta kullanılan bir tür zamk – İncelik, naziklik – Yüz metre kare tutarında yüzey ölçüsü birimi – "..... Pacino": ABD'li sinema oyuncusu. 4. Ksilofona benzeyen vurmalı bir çalgı – Yeşilırmak'ın antik dönemlerdeki adı – Posta paketi. 5. "..... Oğlanı": Osmanlılarda Yeniçeri Ocağı için yetiştirilmek amacıyla Acemi Ocağı'na gönderilen tutsak ve devşirmeler – Bir meyve – Bir organımız – Önceden verilen güvence parası – Eski dilde kılıç. 6. Eski Mısır'da güneş tanrısı – Padişaha ya da şehzadeye eş olmaya aday gözde cariye – Kripton elementinin simgesi – Islandığı zaman kolayca biçimlendirilebilen yumuşak ve yağlı toprak – Taş dibek. 7. Eski Türklerde ölmüş ataların tapınılan suret ve heykelleri – Güneydoğu Asya'da yetişen ve zeytine benzer meyvesi olan palmiye cinsi – "Geçme namert köprüsünden ..... aparsın su seni"(Diyarbakırlı Sait Paşa) – Antik çağın en büyük askeri önderlerinden biri sayılan ünlü Kartacalı komutan. 8. AIDS'e neden olan virüs – Bir göz rengi – **"Hürrem Sultan"**, **"Tohum ve Toprak"**, **"Simavnalı Şeyh Bedrettin"**, **"Atcalı Kel Mehmet"** gibi oyunlarıyla tanınmış yazarımız. 9. Çerkezlerin ulusal destanı – Süs için yapılmış giysi kıvrımı – Bir kumar aracı – Nikel elementinin simgesi. 10. 1911-1917 yıllarında büyük bir köylü ayaklanmasına önderlik eden ünlü Meksikalı devrimci – Bir spor takımının gözde oyuncusu – Olumsuzluk belirten önek. 11. Bir cetvel türü – Katılmış, ulanmış parça – İspanya'da Bask bölgesinin bağımsızlığı için savaşım veren gizli örgüt – Norveçli kaşif **Thor Heyerdahl**'ın, eski Mısırlıların Amerika'ya gittiğini kanıtlamak için papirüsten yaptığı ve ikinci seferinde başarıya ulaştığı teknenin adı – Rubidyum elementinin simgesi – Pulların basımı sırasında meydana gelen hatalar. 12. 1711'de Osmanlı devleti ile Rusya arasında yapılan

savaş – Bir tür kalın ve kaba kumaş – İleri gelen, para ve makam sahibi kimseler için kullanılan bir alay sözü – Temel, esas. 13. Rütbe ya da kıdemce küçük olan asker – Bir peygamber – Eskiden türlü eşyanın satıldığı çarşı ya da pazara verilen ad – Bir yerde öteden beri olagelen davranış. 14. Fuzuli'nin, "Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar" cümlesiyle başlayan ünlü mektubu – Geleneksel Hindu toplumunda tarım, ticaret ve hayvancılıkla uğraşanların oluşturduğu toplumsal sınıf. 15. Eski Mısır'da ölülerin koruyucusu olan tanrı – Batı Türkleri'nin ataları olan ve daha sonra Türkmenler adıyla anılan Türk topluluğu – Bir haber ajansının simgesi – İlkel bir silah.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1. Napoleon Banaparte'a karşı Akka Kalesi'ni savunmasıyla ünlü Osmanlı veziri. 2. Tavır, davranış – Osmanlı devletinde haraç, cizye, vakıf vergilerini toplayan tahsildar – Yaprakları yaz kış yeşil kalan bir ağaç. 3. Doruk – **Fatih Sultan Mehmet**'in şiirlerinde kullandığı mahlas – Zafer. 4. İki tarla arasındaki sınır – Boğaz, gırtlak – Bir el işini gerçekleştirmek için özel olarak yapılmış nesne – Avrupa Birliği'nin kısa yazılışı. 5. Sara hastalığına verilen bir başka ad – Bir meyve – İstenilen nitelikleri taşıyan. 6. Bayındırlık – Ağaçları kesmeye ya da yontmaya yarayan demir araç – Osmanlılarda gece bekçisi. 7. İngiltere yasama meclisi – Bitki. 8. Adları sıfat yapan bir yapım eki – Atletin yarış sırasında attığı adımlardan her biri – Basketbolda kale – Japon lirik dramı. 9. **Gökçeada**'nın eski adı – Tohumlardan elde edilen yağ, yapay kauçuk yapımında kullanılan bir bitki – "Arif .....": Halk müziği sanatçımız. 10. Hıyanet eden kimse – Anadolu'nun güneybatısındaki bölgeye antik dönemlerde verilen ad – "Biz kimseye kin tutmayız / ..... alem birdir bize" (Yunus Emre). 11. Küçük su kanalı – Rütbesiz asker – Eksik bir organın yerini tutmak, bir organın sakatlığını örtmek amacıyla yapılan yapay organ ya da parça. 12. Bektaşi dervişlerinin boyunlarına astıkları taşa verilen ad – Bodrum ilçesi açıklarında, çamur banyosu yapılan mağarasıyla ünlü ada. 13. Zerdüşt dininin ateş tanrısı – Mesken – Osmanlı Devlet ileri gelenlerinin kullandığı bir bıçak türü. 14. Kar fırtınası – Bir tehlikenin varlığını bildiren işaret – "Kınamazlar güzel sevse yiğidi / Güzel sevmek koç yiğide ..... değil" (Karacaoğlan). 15. Eski dilde ayak – "Ekanim-i .....": Hıristiyanlıkta Tanrı kavramını oluşturan üç ilke – Yavaş, ağır. 16. " ..... Güler": Fotoğraf sanatçımız – Denizcilikte 'temiz, düzgün, derli toplu' anlamında kullanılan sözcük – **Kültepe** ya da **Keneş** de denilen, Kayseri ilindeki ünlü höyüğün bir başka adı. 17. Doğu – "Sana ibret gerek ise / Gel göresin bu .....'leri" (Yunus Emre) – Tavlada üç sayısı – Hıristiyan ermişlerine verilen san. 18. **Kakım** da denilen kürk hayvanı – Hızlı bir trafik akımı sağlamak amacıyla yapılan, çift yönlü geniş yol – Eski bir Hint tanrısı. 19. Dört tekerlekli ve üstü kapalı bir at arabası – Milli Mücadele sırasında, Ankara Hükümeti'nin düzenli birlikleriyle Yunan kuvvetleri arasında geçen ve Yunan ilerlemesini bir süre durduran iki savaşın ortak adı. 20. Atını konsül yaptığı iddialarıyla da ünlü Roma imparatoru – Bir ay adı.

TEST: BİLGİNİZİ TAZELEYİN

1- Mondros ateşkes antlaşması hangi adada yapıldı?
- a) Sicilya
- b) Limni
- c) Malta

2- Osmanlılarda kardeşlerin de tahta çıkması hangi padişahla başlamıştır?
- a) I. Mustafa
- b) II. Osman
- c) I. Ahmed

3- Yeniçeri bölük komutanına ne ad verilirdi?
- a) Nişancı
- b) Çorbacı
- c) Garip

4- Türkiye'ye ilk tütün hangi yıl girdi?
- a) 1585
- b) 1559
- c) 1606

5- Uzaya giden ilk insan kimdir?
- a) Edwin Aldrin
- b) Yuri Gagarin
- c) Neil Armstrong

Yanıtlar

1-b 2-a 3-b 4-c 5-b

Geçen sayının çözümü

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	M	U	S	T	A	F	A	A	K	D	A	Ğ	■	L	U	V	İ	L	E	R
2	A	N	K	A	R	A	■	K	R	O	S	■	H	A	R	A	K	İ	R	İ
3	G	■	O	K	İ	N	A	V	A	■	E	M	A	Y	■	N	A	M	■	D
4	N	E	R	O	N	■	V	A	K	A	N	ü	V	İ	S	■	Z	A	R	A
5	A	T	■	F	A	K	İ	R	■	R	A	B	■	H	A	T	■	N	A	N
6	C	İ	R	O	■	A	C	E	M	İ	■	A	R	A	R	A	T	■	T	İ
7	A	K	A	B	E	■	E	L	A	■	İ	D	A	■	A	L	İ	B	E	Y
8	R	■	S	İ	N	A	N	■	H	A	M	İ	D	İ	Y	E	■	A	■	E
9	T	İ	P	■	T	U	N	A	■	H	A	L	A	■	İ	B	A	R	E	■
10	A	S	U	D	E	■	A	L	A	İ	M	■	R	E	Ç	E	L	■	T	A
11	■	A	T	A	R	İ	■	E	M	■	E	R	■	N	İ	■	A	S	İ	T
12	O	B	İ	■	E	T	A	M	İ	N	■	U	Z	O	■	İ	Y	İ	■	A
13	G	E	N	O	S	İ	T	■	N	E	O	M	İ	S	İ	N	■	T	E	B
14	A	Y	■	B	A	N	A	L	■	O	L	■	L	İ	K	İ	D	İ	T	E
15	N	■	S	A	N	A	Y	İ	İ	N	E	F	İ	S	E	■	O	L	A	Y

merakediyorum@googlegroups.com

Ata son yolculuğunda

Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda öldü. 1938 Temmuz ayı sonunda Atatürk'ün sağlık durumu kötü gitmeye başlamıştı. Siroz, etkisini iyiden iyiye hissettiriyordu. Savarona yatından tekrar Dolmabahçe Sarayı'na nakledildi.

Atatürk hastalığının ne olduğunu biliyor ve bunun iyi bir seyir takip etmediğini de seziyordu. 5 Eylül Pazartesi günü İstanbul III. Noteri'ne vasiyetnamesini yazdırdı.

İlk büyük kriz 16 Ekim'de geldi. Hastalık onu 5 gün kadar rahat bıraktıktan sonra yeniden ortaya çıktı. İştahı büsbütün kesilmişti. Karnındaki su süratle çoğalıyor, göğsüne ve kalbine baskı yapıyor, nefes almasını güçleştiriyordu. 8 Kasım 1938 sabahı, Atatürk acının dayanılmaz olduğunu söyleyerek doktorlardan suyun alınmasını kesin bir dille istedi. Dr. Mehmet Kamil Berk tarafından karnındaki suyun alınmasıyla rahatladı. O gün gıda olarak saat 6'da altı kaşık sütlü kahve, 8.30'da beş kaşık sütlü çay, 11'de bir miktar yulaf unundan puriç, 13'de altı kaşık süt, 15'te biraz çorba ve 17.15'te dört kaşık elma suyu almıştı. Akşam saatlerinde fenalaştı. Profesör Neşet Ömer İrdelp kendisine rahatlatıcı iğneler yaptı. Bir aralık sağında bulunan tuvalet masası üzerindeki saate baktı ve sordu:

- Saat kaç?

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak yanıtladı:

- Yedi efendim, biraz rahat ettiniz değil mi efendim?

"Evet" dedi. Neşet Ömer İrdelp yaklaşarak rica etti: "Dilinizi çıkarır mısınız efendim". Dilini ancak yarısına kadar çıkardı. İrdelp tekrar seslendi: " Lütfen biraz daha uzatınız". Ancak bu sözlere yanıt alınamadı. Atatürk Dr. İrdelp'e baktı ve "Aleykümesselam!" dedi. Son sözleri bunlardı. Son komasına girmişti. 10 Kasım sabaha karşı 09.05'te kalbi durdu. Gözlerini tavana dikmişti. Operatör Mim Kemal Öke gözlerini kapadı. Artık Ata yoktu.

İlk kez 'Ulus' gazetesinde yayımlanan bu fotoğraf daha sonra, Server İskit'in hazırladığı 'Resimli Tarih Mecmuası'nın Kasım 1952 tarihli sayısında, 1979'un Kasım ayında da 'Yıllarboyu Tarih' dergisinin kapağında yer almıştır.

merakediyorum@googlegroups.com

Buçalışma;
merakediyorum@googlegroups.com

üyeleriiçinhazırlanmıştır.
Benzerçalışmalardanhaberdarolmak,
öneri, istek ve karşılaştığınız sorunlan bize bildirin.

Çalışmalarımızı takip etmek için
merakediyorum@googlegroups.com
e-postaadresine
"Üyelik" başlıklı veya boş bir mesaj gönderin.

Grupsayfasını
http://groups.google.com/group/merakediyorum
inceleyerek daha önce üyelerimizle paylaştığımız
çalışmavemesajlaninceleyebilir,
üyeliğinizidüzenleyebilirsiniz.

BİLGİLENME K HERKESİN HAKKIDIR
merakediyorum@
googlegroups.com
http://groups.google.com/group/merakediyorum